

L'entorn comunicatiu d'Andorra

Univers Bertrana (coordinador)
Josep M. Altarriba, Antoni Caus, Ricard Poy

CAMPUS

L'ENTORN COMUNICATIU D'ANDORRA

L'ENTORN COMUNICATIU D'ANDORRA

Univers Bertrana (coordinador)

Josep M. Altarriba

Antoni Caus

Ricard Poy

L'entorn comunicatiu d'Andorra

Univers Bertrana (coordinador)

Coordinació editorial: Univers Bertrana / Universitat d'Andorra

Disseny i compaginació: Pere Moles / A-Tracció-A

Impressió: Impremta Solber

Dipòsit legal: AND.313-2015

ISBN: 978-99920-3-059-2

© Josep M. Altarriba, Univers Bertrana, Antoni Caus i Ricard Poy

© Lluís Casabella, de la foto de la coberta

© Universitat d'Andorra, d'aquesta edició

Plaça de la Germandat, 7 / AD600 Sant Julià de Lòria (Andorra)

www.uda.ad

Primera edició: juny del 2015

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públics.

Univers Bertrana

Responsable de Comunicació de la Universitat d'Andorra.

Màster en Ciència Política per la Universitat Tolosa 1 Capitoli. Va cursar estudis de Llengua catalana i de Dret a la Universitat de Perpinyà Via Domícia, i el programa de doctorat a la Universitat Pompeu Fabra.

Ha tingut una llarga trajectòria professional com a periodista, especialment a Ràdio i Televisió d'Andorra (RTVA), on va ser director dels Serveis Informatius. Ha estat cap de redacció, editor i presentador, a més de dirigir programes i documentals.

En l'àmbit de la docència, és professor col·laborador en l'àrea de Comunicació de la Universitat d'Andorra.

Antoni Caus

Llicenciat en els ara extints estudis de Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona.

Barreja els parlars familiars de la Segarra i l'Urgell amb el de Barcelona, on es va criar essent com és fill de cabaler, i el d'Andorra, on resideix des de fa quinze anys.

Ha estat professor de llengua catalana a l'ensenyament postobligatori i ha treballat com a redactor i assessor lingüístic per a cases editorials, revistes i mitjans informatius, tant escrits com audiovisuals.

Josep M. Altarriba

Doctor en Dret per la Universidad Complutense de Madrid i llicenciat en Investigació i Tècniques de Mercat per la Universitat de Barcelona. Ha estat investigador visitant a la Universitat de Harvard a través d'una beca del Real Colegio Complutense.

Va ser cap de Comunicació del Govern d'Andorra entre el 2006 i el 2009.

Actualment és el director del programa en Direcció de Màrqueting i Gestió Comercial d'EAE Business School, i col·labora en l'àmbit de la docència amb altres universitats i escoles de negocis. El seu camp principal de recerca és el règim jurídic del màrqueting i de la comunicació.

Ricard Poy

Llicenciat en Periodisme per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Ha estat cap de redacció del diari *Poble Andorrà* i director dels Serveis Informatius de Ràdio i Televisió d'Andorra (RTVA). Actualment és el director del *Diari d'Andorra*.

Alguns dels seus articles han estat guardonats als premis Pirene i Tristaina de periodisme.

Autor de les biografies *El rept. Records d'un cap de Govern d'Andorra* (2002), *El somni. Records d'un cap de Govern d'Andorra* (2005) i *Unes memòries possibles del Doctor Molines* (2012).

Taula de contingut

Presentació, 13

I. L'ESPAI COMUNICATIU D'ANDORRA

Univers Bertrana

Introducció, 17

1. La premsa escrita, 18
 - 1.1. Premsa andorrana editada a l'exterior
i orígens de la premsa editada a Andorra, 19
 - 1.2. El primer diari i l'eclosió de publicacions, 22
 - 1.3. El segon diari i la consolidació de la premsa.
Trets estructurals del mercat de la premsa andorrana avui, 24
2. Els mitjans audiovisuals, 31
 - 2.1. Les concessions. Orígens de la radiodifusió andorrana, 31
 - 2.2. Les llicències privades de radiodifusió, 36
 - 2.3. La televisió, 44
 - 2.4. La ràdio i la televisió públiques, 48
3. Periodisme digital, 61
 - 3.1. Els mitjans a Internet, 61
 - 3.2. L'Agència de Notícies Andorrana (ANA), 65
 - 3.3. Periodistes i xarxes socials, 67

Epíleg, 70

Bibliografia, 72

II. LLENGUATGE ESPECÍFIC COMUNICATIU

Antoni Caus

Prèambul, 79

1. Periodisme i llengua, 82
2. Andorra, periodisme i llengua catalana, 85

3. La llengua catalana d'Andorra, 89
4. El dialecte nord-occidental d'Andorra, 91
5. Vocabulari admès a l'Institut d'Estudis Catalans, 95
6. Cronologia del periodisme andorrà, 98
7. Models de llengua escrita a Andorra, 100
 - Model particularista, 100
 - Model institucional, 102
 - Model de premsa escrita, 105
8. Recull de les errades més freqüents detectades als mitjans de comunicació andorrans, 109
9. Exemples d'errors (per a l'anàlisi i propòsit d'esmena), 117
10. Sigles, 122
- Bibliografia, 125

III. MARC JURÍDIC DE L'ENTORN COMUNICATIU D'ANDORRA

Josep M. Altarriba

- Abreviatures, 129
- Introducció, 131
1. Aproximació històrica a les llibertats d'expressió i d'informació, 135
 - 1.1. La llibertat d'expressió, 135
 - 1.2. La llibertat d'informació, 137
 2. Garanties constitucionals de la llibertat d'informació, 141
 - 2.1. El secret professional, 141
 - 2.2. La interdicció de la censura prèvia, 153
 - 2.3. La prohibició d'altres mesures de control ideològic, 161
 - 2.4. El dret de creació d'empreses periodístiques, 167
 - 2.5. L'organització i el control dels mitjans de comunicació de titularitat pública, 171
 3. Requisits constitucionals de la llibertat d'informació, 175
 - 3.1. La veracitat, 175
 - 3.2. La rellevància pública, 190

4. Principals límits externs de la llibertat d'informació: els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge, 196
 - 4.1. Aproximació històrica als drets de la personalitat, 196
 - 4.2. Aproximació doctrinal als drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge, 201
 - 4.3. Els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge en l'àmbit de la protecció constitucional, 205
 - 4.4. Protecció en els ordres civil i penal, 207

Bibliografia, 211

IV. BREU RECULL HISTORICOPOLÍTIC. TRENTA ANYS DE GOVERN A ANDORRA (1982-2012)

Ricard Poy

1. Antecedents històrics, 217
2. La «Reformeta», 225
3. El primer govern, 230
4. El govern Pintat, 239
5. El segon gabinet Pintat, 241
6. El segon govern Ribas, 247
7. El tercer gabinet Ribas, 255
8. L'últim govern Ribas, 263
9. L'executiu Forné, 268
10. El segon govern Forné, 275
11. L'últim gabinet Forné, 293
12. L'executiu d'Albert Pintat, 312
13. La legislatura Bartumeu, 328
14. El gabinet Martí, 336

Annex. Síntesi de l'evolució dels partits polítics del període constitucional amb llista a la circumscripció nacional en les eleccions generals, 341

Bibliografia, 350

Presentació

Que es pogués cursar a Andorra una carrera universitària de comunicació adaptada a la realitat del país ha estat una aspiració històrica que no ha obtingut resposta fins molt recentment. La necessitat de formar professionals al Principat es va fer notar tot just crear-se les primeres capçaleres andorranes de premsa diària, entre els anys setanta i noranta del segle passat, i els responsables públics en van anar prenent consciència a mesura que avançava el desplegament del nou règim constitucional.

Sota l'impuls del rector, Daniel Bastida, i de la directora del Centre d'Estudis Virtuals i d'Extensió Universitària, Montserrat Casalprim, la Universitat d'Andorra (UdA) va iniciar l'any 2004 un segon cicle en format virtual de Publicitat i relacions públiques, i el 2005 un altre de Comunicació audiovisual, titulacions que s'oferien conjuntament amb la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) sense, encara, continguts específics. Amb tot, l'any 2009 ja havíem culminat el pla d'estudis d'un postgrau en Comunicació i periodisme de proximitat, projecte que va servir de fonament per al disseny de l'actual oferta formativa andorrana en aquesta àrea.

Així, coincidint amb l'adaptació de les titulacions a l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior (EEES), l'any 2010 la Universitat d'Andorra va sol·licitar finalment la creació de l'actual títol oficial de bàtxelor en Comunicació, formació de primer cicle universitari que va començar a impartir-se el 2012 en modalitat virtual. Fou el resultat d'un intens treball col·lectiu, ja que en la definició inicial hi va participar un fornit grup d'experts entre els quals figuraven tant perfils universitaris com directors de mitjans i representants de l'àmbit empresarial.

L'enfocament del bàtxelor en Comunicació és avui de caràcter generalista. Té com a objectiu formar professionals polivalents, dotant-los d'una base sòlida de coneixements i habilitats sobre la disciplina que els capaciti per a desenvolupar adequadament la seva activitat futura, i això tenint present tant la diversitat de mitjans i suports com l'heterogeneïtat d'objectius estratègics de les empreses. Els estudis proporcionen una formació global i interdisciplinària, amb el màxim rigor acadèmic, en matèries com la comunicació audiovisual, les relacions públiques, el periodisme o el màrqueting, i posen l'èmfasi en les noves possibilitats que es deriven de les tecnologies de la informació i el coneixement. Però el més destacat és que s'hi inclou un conjunt d'assignatures que per primera vegada permeten a

l'estudiant conèixer amb una certa profunditat el sector de la comunicació a Andorra, especialment en el seu vessant periodístic.

El llibre que teniu a les mans, incorporat a la nova col·lecció «*Campus*» de manuals de la Universitat d'Andorra, aplega bona part dels continguts que serveixen de suport per a l'assignatura «L'entorn comunicatiu d'Andorra», que s'ofereix als estudiants del bàtxelor en Comunicació i també com a curs d'actualització obert al conjunt de la societat. En la seva elaboració hem pogut comptar amb l'inestimable ajut de Josep M. Altarriba, Antoni Caus i Ricard Poy, tots ells excel·lents coneixedors de les àrees en les quals han intervingut.

Sense el propòsit de ser exhaustiu, aquest volum posa a l'abast del públic els coneixements essencials sobre l'entorn comunicatiu del Principat d'Andorra, fent un èmfasi especial en les línies principals de la història i l'estructura dels mitjans de comunicació de masses al país pirinenc, però sense descuidar l'ús distintiu de la llengua catalana ni els contextos jurídics i polítics que han determinat la seva configuració actual. Des d'aquesta perspectiva, s'hi poden identificar els canvis del marc polític i legal, social i cultural que han envoltat l'evolució pròpia del sistema de comunicació andorrà, tasca necessària en el 25è aniversari de la creació del servei públic nacional de ràdio i televisió.

Es tracta d'una aproximació general, sovint descriptiva, a un camp d'estudi encara poc explorat, i per això pensem que pot servir de guia d'iniciació per a un públic ampli, però també de porta d'entrada a recerques més aprofundides. Esperem, doncs, que la publicació serveixi d'estímul per als nombrosos treballs encara pendents en aquest àmbit. *L'entorn comunicatiu d'Andorra* és un *work in progress*, i qualsevol aportació futura serà molt benvinguda.

Univers Bertrana

I. L'ESPAI COMUNICATIU D'ANDORRA

Univers Bertrana

Introducció

Amb una població relativament petita, d'uns 76.000 habitants segons l'estadística de l'any 2012, el Principat d'Andorra disposa de quatre diaris, diverses ràdios, un organisme públic de ràdio i televisió, una agència de notícies, revistes de periodicitat variada i un nombre creixent de mitjans digitals. Tot plegat, en un microestat en què el català és la llengua oficial emprada als mitjans de comunicació social, configura un sistema de comunicació propi, excepcional en l'àmbit territorial de la nostra llengua.

A les pàgines que segueixen s'intenta, per primera vegada, abordar de manera global una aproximació a l'evolució de l'espai comunicatiu andorrà entès en el seu conjunt, de manera que es pugui fer entenedora, fent-ne la ressenya des dels orígens històrics, l'estructura dels mitjans de comunicació a l'Andorra del començament del segle XXI.

Si bé ja existeix, des de fa relativament poc temps, una rigorosa *Història de la premsa andorrana*¹ –una investigació de Carles Pont i Jaume Guillaumet que representa un fonament ineludible per conèixer la trajectòria històrica de la premsa escrita al principat pirinenc–, la informació avui disponible continua essent dispersa, quan es tracta dels mitjans de comunicació en general, incloent-hi els audiovisuals, i més encara si volem abordar els balbujejos del periodisme digital o seguir les petjades d'altres formes de producció cultural.

A més de reprendre els aspectes més destacats de la història de la premsa, doncs, s'intenta aquí posar-la en perspectiva amb una primera aproximació a la història dels mitjans de ràdio i televisió i als nous canals d'informació periodística.

Per conèixer-ne l'abast social, també seria necessària una avaluació a través del temps del consum de mitjans de comunicació a Andorra, tot i que resulta molt difícil, ja que no sempre es troben referències de manera regular en els estudis disponibles (estadístiques de difusió, enquestes d'audiència de mitjans, etc.). Això ens obliga a recórrer, segons els casos, a estimacions efectuades per les mateixes empreses o per estudiosos del camp, o bé a simples aproximacions. De vegades ni tan sols es pot accedir a alguna mena de quantificació aproximativa.

Amb tot, esperem esbossar una visió de conjunt, per bé que imperfecta, de com s'estructura el marc comunicatiu andorrà i de com ha anat evolucionant fins als nostres dies.

1. PONT, Carles; GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa andorrana 1917-2005*. Andorra: Govern d'Andorra, 2009.

1. La premsa escrita

Gairebé sempre en llengua catalana, la premsa escrita és el mitjà de comunicació amb més tradició i també és el més prolífic a Andorra. És, per tant, un sector essencial per a garantir el dret a la informació de la ciutadania en l'espai andorrà de comunicació.

De manera similar a com ha evolucionat la premsa arreu del món, es remarca una clara correlació entre el desenvolupament econòmic, polític i social d'Andorra i l'aparició de les primeres publicacions periòdiques i el seu posterior desplegament i expansió fins a formar un mercat periodístic propi. Així, si bé pot semblar sorprenent que els balbuceigs del periodisme no apareguin a Andorra fins al segle XX, quan als països grans del nostre continent ja s'havien fet notar –sota règim de censura prèvia– des del segle XVII², aquesta circumstància esdevé comprensible si es té en compte que el segle XX és precisament el moment històric en què aquest país d'economia agrària i de muntanya, relativament aïllat geogràficament, i amb institucions d'origen feudal vigilades de prop pels estats veïns, viu un rapidíssim procés de *modernització* que el condueix fins a la seva Constitució política com a estat democràtic independent l'any 1993. La primera impremta s'hi instal·la l'any 1940, i l'aparició de les primeres publicacions editades al país, l'any 1952, coincideixen amb l'inici del *boom* turístic. El primer diari, *Poble Andorrà*, surt el 1974, un any abans de morir Franco terres avall, i el *Diari d'Andorra* (1991) acompanya la creació la nova Andorra constitucional.

L'obra de lectura indispensable per a l'estudi de la premsa escrita al Principat d'Andorra és *Història de la premsa andorrana 1917-2005*, de Carles Pont i Jaume Guillaumet, editada pel Govern d'Andorra l'any 2009. S'hi troben sistematitzades les dades de les 112 publicacions identificades. Els autors hi elaboren una classificació per èpoques, establint quatre grans períodes:

- Premsa andorrana editada a l'exterior (1917-1937).
- Orígens de la premsa editada a Andorra (1952-1969).
- El primer diari i eclosió de publicacions (1970-1989).
- El segon diari i la consolidació (1990-2005).

2. Les primeres gasetes setmanals conegudes van aparèixer la primera dècada del segle XVII a diverses ciutats del Sacre Imperi Romanogermànic. La *Gazette* de Théophraste Renaudot data del 1631. La *Gazeta* en català de Jaume Romeu, del 1641. The *Daily Courant*, tingut com el primer diari, és del 1702.

Els orígens de la premsa andorrana se situen, doncs, a l'exterior, l'any 1917, quan es crea la publicació *Les Valls d'Andorra*, un periòdic editat a Barcelona dedicat exclusivament a la informació del Principat d'Andorra. Però al llarg de la primera meitat del segle, el nombre de publicacions andorranes és escàs. Des del 1917 fins al 1937 se'n compten només 12. I després, fins al 1952, no n'hi ha cap. Del 1952 al 1969 trobem una desena exacta de capçaleres, bàsicament butlletins d'entitats, però per primer cop impresos a Andorra. «*Serà a partir de la dècada dels anys setanta que Andorra comença a tenir un sistema propi i professionalitzat de premsa periòdica*», valoren Pont i Guillaumet referint-se a l'època en què apareix el primer diari. «*En aquesta etapa es publiquen fins a 40 noves capçaleres. El canvi més significatiu, però, arriba la darrera dècada del segle xx i durant el primer lustre del xxi, quan es consolida un model de premsa andorrà amb l'aparició de fins a seixanta-sis publicacions noves en només quinze anys.*»³

1.1. Premsa andorrana editada a l'exterior i orígens de la premsa editada a Andorra

Resseguint les etapes de la premsa a Andorra, ens centrarem en les publicacions periòdiques d'actualitat informativa, en especial els set diaris apareguts des del 1974, que són els que han configurat de manera més important l'actual sistema andorrà de premsa. Abans, però, ens aturarem en alguns detalls del primer període de la premsa andorrana, que es gestà fora del país i donà peu a la primera reglamentació en aquest àmbit.

1.1.1. Les Valls d'Andorra (1917-1919)

En els orígens del periodisme andorrà trobem els emigrats a Barcelona, impulsors de les primeres experiències de premsa escrita. L'única excepció és el periòdic pioner, *Les Valls d'Andorra* (1917), el fundador, propietari i director del qual va ser Josep Alemany i Borràs, un comerciant català que va ser el gerent de la segona època d'una popular revista il·lustrada, *La Il·lustració Catalana*, també coneguda, d'altra banda, per la seva oposició a les normes ortogràfiques de Pompeu Fabra.⁴ Editat a Barcelona, el primer número de *Les Valls d'Andorra* va ser segrestat només arribar a Andorra,

3. PONT, Carles; GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa andorrana...*, p. 9.

4. GIRAL, Eugeni. «Mitjans de comunicació i identitat nacional». A: *La identitat nacional: 3a Diada Andorrana, XXII Universitat Catalana d'Estiu, del 15 al 25 d'agost de 1990*, Prada de Conflent. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1996, p. 123.

el gener del 1917. Es van detenir sis persones, inclòs el transportista, i el síndic general en va prohibir la difusió per no tenir «*la corresponent autorització i censura*». La publicació tornà a sortir, repetint el número 1, el 17 de gener del 1919, dos anys més tard, i aquest cop resistí els entrebancs de les autoritats durant set números,⁵ amb una periodicitat mensual (irregular). Tot i que el seu contingut era inofensiu, la seva simple existència havia motivat el Decret dels veguers del 7 de maig de 1919, que sotmetia a autorització prèvia qualsevol publicació escrita, i que fins als anys 1990 va continuar essent el document bàsic que regulava les publicacions i les empreses editorials a Andorra. Ho reiterava explícitament el Decret de les vegueries del 15 de desembre de 1961:

«Article únic. Les disposicions del Decret del 7 de maig de 1919, referents a les publicacions de diaris i periòdics, s'han d'entendre en sa totalitat. Cap publicació, qualsevol que sigui la seva naturalesa i la seva periodicitat, no podrà tenir lloc a les Valls d'Andorra sense la prèvia autorització dels M. I. Veguers.»

1.1.2. Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona (1929-1932)

No serà fins deu anys després d'aquella coratjosa experiència que sortirà el *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona* (1929), aquest cop íntegrament i manifesta a iniciativa d'andorrans. Va durar tres anys. Els impulsors del butlletí van ser els seus dos directors successius, Eduard Bonell i Rafael Roca, amb la participació en la redacció de V. Almirall, Xavier Fiter i Jacint Martisella. Tots ells promouran altres periòdics de l'emigració *il·lustrada* andorrana durant els anys trenta, sovint amarats de republicanisme, com *La Nova Andorra* (1932), *Acció Andorrana* (1933), *El Andorrà* (1934) o *Poble Andorrà: Portaveu del Casal Andorrà de Barcelona* (1934).⁶

Del mateix període, sense ser exhaustius, cal esmentar dues altres publicacions igualment pioneres. Com és sabut, l'altra destinació preferent de l'èxode andorrà dels anys trenta era Besiers, al Llenguadoc. Allà va aparèixer *Le Réveil de l'Andorre* (1931), en llengua francesa, com a òrgan oficial de l'Amicale Franco-Andorrane de Béziers. Només va sortir els dos últims mesos del 1931, però constitueix el primer intent de publicació andorrana

5. Els set números de *Les Valls d'Andorra*, del fons Salvador Raméntol, són reproduïts a la revista *Papers de Recerca Històrica*, núm. 3 (desembre 2005), p. 129-161.

6. A banda de l'esmentada *Història de la premsa andorrana...*, se'n fa una ressenya històrica a: LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX: la modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès; Andorra: Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004, p. 25-26.

en terres de França. De manera paral·lela a les publicacions dels cercles andorranos de Barcelona, la de Besiers reivindicava el dret al sufragi universal.

1.1.3. Andorra Agrícola (1933-1937)

La revista *Andorra Agrícola* (1933) va ser el primer periòdic legalment editat a Andorra –imprès a Barcelona–, sota els auspicis de la influent família d'Areny Plandolit. Es presentava formalment com una publicació especialitzada, orientada en aquest cas, deia el subtítol, «*al foment de l'avicultura, agricultura, indústries rurals, ramaderia, apicultura, etc.*». Però en el número 1 ja manifestava clarament a portada: «[...] *la República dels nostres amors ha estat sempre orfe de premsa local i per dit motiu [...] creiem venim a omplir una imperiosa necessitat [...]*». Tenia, doncs, la voluntat de ser un referent periodístic, i incloïa articles sobre actualitat i política, molts dels quals reproduïts d'altres publicacions. L'editaven el metge Pau Xavier d'Areny Plandolit i el seu fill Ramon d'Areny Plandolit Gassó, i entre els redactors figurava el fill d'aquest darrer, Ramon, corresponsal a Andorra del diari catòlic *El Matí* i de *La Veu de Catalunya*, el diari de la Lliga Catalana.

Andorra Agrícola va ser l'única publicació informativa editada a les Valls mentre va existir, de maig del 1933 a juliol del 1936. No n'hi va haver cap altra fins al 1970. Va aparèixer just després de la «revolució» d'abril de 1933 i va desenvolupar un paper destacat com a mitjà favorable al copríncipat,⁷ però tanmateix reformista, en aquell any de crisi que va desembocar en les primeres eleccions per sufragi universal (masculí).⁸ També va servir de portaveu d'una altra novetat a Ordino: el Museu Areny de Ciències Naturals, que fou obert al públic entre els anys 1930 i 1948.

1.1.4. Neu (1952-1970)

Amb la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial es va aturar qualsevol iniciativa periodística i no apareix ni una sola publicació fins al 1952. Trencant quinze anys de silenci, naixerà el primer periòdic fet íntegrament des del Principat: *Neu* (1952), portaveu de l'Esquí Club Envalira. Era una publicació dedicada als esports d'hivern, amb articles sobre curses, esportistes, tècnica, notícies, opinió i informació de l'Esquí Club. Es va publicar més o menys mensualment del 1952 al 1957 i del 1964 al 1966. El 1970 en

7. Fent de contrapès, per exemple, a *Acció Andorrana*, portaveu de l'Agrupació Democràtica Republicana Pro-Andorra.

8. Per comprendre millor el context polític de l'època i el rol que hi jugava la premsa, vegeu: GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *La cruïlla andorrana de 1933: la revolució de la modernitat*. Sant Julià de Lòria: Fundació Julià Reig; Valls: Cossetània, 2009.

va tornar a sortir un únic i últim número. Els anys cinquanta i seixanta són, però, pobres pel que fa a la producció de mitjans de comunicació, i de fet, no hi havia a Andorra cap periodista que exercís professionalment.⁹ Es publiquen bàsicament butlletins escolars i publicacions de promoció turística del Consell General, com *Andorra. Miscel·lània Cultural, Actualitat, Turisme, Esport* (1956), amb alguna excepció meritòria com eren les revistes publicitàries *Guia Principat d'Andorra* (1963) i *Publi Andorra* (1967).

Cal tenir en compte el context internacional més proper. D'una banda, una França que experimentava els seus *trenta gloriosos* anys de postguerra i que exercia arreu la seva influència cultural, i de l'altra, un règim de dictadura nacionalista a Espanya que feia incòmode qualsevol temptativa de crear una publicació informativa al Principat, on, a més, la llengua oficial era el català.

1.2. El primer diari i l'eclosió de publicacions

Als anys setanta s'inicia el procés de professionalització de la premsa, i comença a fer-se habitual la presència als actes públics de periodistes, majoritàriament autodidactes. El primer mitjà pròpiament informatiu editat al país és el quinzenal *Andorra Magazine* (1970), dirigit per Pierre Fournier de la Martinie, que va informar durant cinc anys des d'un enfocament periodístic de tota mena de notícies d'Andorra i de les comarques veïnes. El mateix any 1970, Fournier de la Martinie treia també *La Gasete d'Andorra*, inspirant-se de la tradició de les gasetes catalanes i dels reculls d'*annonces légales* que es publiquen als departaments francesos.

D'altres publicacions destacades d'aquells primers anys setanta van ser el bimestral polític *Presència* (1970), portaveu de l'Agrupament de Jovenut d'Andorra, el mensual d'actualitat *Posobra* (1972), i sobretot, *Tribuna* (1973), una revista de periodicitat bimensual de la qual es van publicar 22 números fins al 1978. Dirigida successivament per Marc Forné i Manel Sansa, es presentava en el subtítol com una «*Revista d'Informació, Crítica i Debat*», i va conformar l'ideari polític de la generació que vint anys més tard governaria el país. També cal fer esment del primer setmanari, *Promocions Publicitàries* (1973-1975), que va evolucionar dels anuncis cap a la informació, amb una controvertida secció de rumors que va ser objecte de diverses denúncies contra la publicació. A instància del Consell General, va ser clausurada per decisió judicial del Tribunal de Corts.

9. Vegeu: VALLS, Àlvar. «Els mitjans de comunicació a Andorra». *Serra d'Or*, núm. 434 (febrer 1996), p. 37. Hi cita un article del diari perpinyanès *L'Indépendant* del 17 de desembre de 1952.

1.2.1 Poble Andorrà (1974-1993)

Amb el camí obert per publicacions com *Andorra Magazine* i *Tribuna*, l'1 de desembre de 1974 feia la seva aparició *Poble Andorrà*, diari independent. L'editor principal va ser-ne Ricard Fiter, i el primer director, legalment, Antoni Sementé i Riba, tot i que el periodista català Enric Bastardes afirma haver-ne estat el veritable responsable.¹⁰ Dins de les setze pàgines del número aparegut aquell diumenge es podia llegir a l'editorial:

«Les pàgines que el conformen estan obertes a tothom. No és un diari que vulgui fer diferències. Tots hi poden exposar les seves opinions dintre del marc de la bona convivència, característica essencial de les relacions entre els homes. No és una caixa tancada solament per a uns quants. Vol ser l'amic de tots. I ho serà, especialment per a aquells que volen el millor per a Andorra.»

L'aparició de *Poble Andorrà* va tenir aleshores un ressò especial a Catalunya, i figura com una fita significativa en la història de la premsa en llengua catalana pel fet d'haver estat un precedent en la recuperació de la premsa diària en català després de la dictadura franquista.¹¹ Així, Andorra, emparant-se en la seva pròpia legalitat, era el país on sortia per primer cop des del 1939 un diari íntegrament en llengua catalana, afegint un cert impuls, pel seu caràcter simbòlic d'exemple, a la campanya d'adhesions que va culminar amb l'aparició del diari *Avui*, a Barcelona, el dia de Sant Jordi del 1976.

Dos mesos després, tanmateix, *Poble Andorrà* ja vivia la seva primera crisi.¹² Les dificultats per fer el diari van ser sobretot de caire econòmic i social.

Els problemes de tipus laboral derivats de la manca de difusió a França i de la prohibició de fer-ho a Espanya, les picabaralles internes entre els directius i l'endèmic mal de la descapitalització van acabar fent que, l'11 de maig del 1977, quan s'havien publicat 793 números, el diari deixés de sortir. L'empresa va reconvertir la publicació en setmanari, i des del 16 de juny del 1977, durant sis anys, fins al número 1074, *Poble Andorrà* va mantenir aquesta periodicitat setmanal. Després, durant un curt període de poc més de dos mesos, des de l'11 de març del 1983, la publicació va sortir dos cops per setmana. A partir del número 1095, finalment, i fins al darrer dia, va tornar a publicar-se només setmanalment.

10. PONT, Carles; GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa andorrana...*, p. 23.

11. FIGUERES, Josep M. *Premsa i nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

12. COMELLA, J. «"Poble Andorrà". Una mica d'història». *Oriflama*, núm. 150 (1975), p. 18-19.

Poble Andorrà es deixà de publicar el 30 d'abril de 1993, prop de vint anys després de l'aparició del primer exemplar. Un any més tard, el 14 de març de 1994, sortí un nou diari amb el mateix nom, tot i que depenia d'una empresa editora diferent. La nova publicació va durar dos anys.

L'aparició dels setmanaris *Informacions* (1975) i *Andorra 7* (1978) també va contribuir a la normalització d'una premsa d'informació general mínimament professionalitzada. *Informacions*, que apareixia per primer cop el 13 d'abril del 1975, substituïa aleshores el clausurat *Promocions Publicitàries*. El setmanari es va publicar ininterrompudament durant més de trenta anys, fet que el converteix en el periòdic més longeu d'Andorra. A partir del 24 de setembre del 2000 va ser adquirit per Premsa Andorrana, SA i va convertir-se en un suplement dominical del *Diari d'Andorra*, juntament amb la revista *Presència*, fins que va desaparèixer l'any 2008 en benefici d'aquesta darrera (vegeu més endavant). Pel que fa a *Andorra 7* (1978), es tracta d'un setmanari d'informació general, inicialment dirigit per Antoni Sementé i Riba, en el qual també van col·laborar alguns dels futurs caps de Govern constitucionals, com Òscar Ribas, Marc Forné –que en va ser director– i Jaume Bartumeu. Va deixar de publicar-se el 1989.

El 13 de novembre d'aquell any apareixia un altre setmanari que cal esmentar, *Correu Andorrà*, que contenia les seccions clàssiques d'una publicació d'actualitat informativa. A comptar del número 131, l'any 1992, es va editar a tot color i s'hi van afegir noves seccions, inclosa, per primera vegada, una secció de nus femenins, també a portada, imitant les revistes que proliferaven als quioscos dels països veïns. L'últim número va sortir el 1993.

1.3. El segon diari i la consolidació de la premsa. Trets estructurals del mercat de la premsa andorrana avui

En aquesta secció veurem com es va consolidant el sistema de premsa andorrà, des de l'aparició del *Diari d'Andorra* el 1991 fins a la coexistència actual de quatre capçaleres d'informació quotidiana.

A banda dels diaris als quals farem referència, esmentem aquí algunes publicacions periòdiques que figuren entre les revistes més distribuïdes actualment a Andorra: *Art de Viure* (1997), revista bimestral d'arquitectura; *Àgora Cultural* (2003), butlletí trianual de la federació d'entitats homònima; *A Voz Lusa* (2005), mensual per a la comunitat portuguesa; *L'Espada*

(2007), mensual d'actualitat de distribució gratuïta, i *Portella* (2010), revista semestral de cultura.

1.3.1 La situació el 1990

Tal com constatava Josep Gifreu¹³ a l'inici dels anys 1990, la premsa escrita continuava essent aleshores l'únic àmbit en què Andorra disposava de mitjans propis, i encara amb limitacions, ja que no hi havia cap diari des del 1977.

Així, els mitjans propis andorrans eren bàsicament setmanaris. En concret, les capçaleres editades eren *Poble Andorrà* (1974), *Informacions* (1975), *Correu Andorrà* (1989) i l'agenda de serveis *Guia de l'Oci* (1987) que, de manera similar a l'*Informacions* d'aquella època, tenia un caràcter publicitari.

Quant a les editores, el mateix autor explica que es tractava d'empreses andorranes, i en tots els casos, privades. *Correu Andorrà*, per exemple, era editat per Edico, SA Correu Andorrà, que tenia com a president i conseller delegat Antoni Cornella i Serra, alhora president del consell d'administració. Cristina Cornella Ribera, per la seva banda, era la directora de la publicació i també vocal del consell d'administració. *Informacions*, al seu torn, era editada per Promocions Publicitàries. Cal assenyalar que ambdós setmanaris s'imprimien al mateix taller, la impremta Grafinter.

Ultra els mitjans propis, arribaven a Andorra els diaris, setmanaris i revistes editats a França i a Espanya –llevat de les publicacions amb imatges eròtiques, com ara *Lui* o *Penthouse*, que hi eren prohibides.

Quant als professionals, a Andorra treballaven vuit periodistes, quatre dels quals estaven especialitzats en esports. En el mercat, la professió no comptava amb cap estatut especial ni s'acostumava a requerir formació específica per accedir a les redaccions. En no haver-hi corresponsals de premsa estrangers, quatre dels periodistes andorrans actuaven com a tals.

Pel que fa a la demanda en el camp de la premsa escrita de producció pròpia, disposem d'algunes dades en relació amb els tiratges. L'any 1989, *Informacions*, amb 4.250 exemplars, ocupava la primera posició, seguida de *Correu Andorrà*, amb 1.500, i *Poble Andorrà*, amb 1.100. Poc abans de tancar, el setmanari *Andorra 7* tirava 800 exemplars.

En relació amb la difusió a Andorra dels diaris editats a Catalunya, només es tenen dades dels que se sotmetien al control OJD. En general, entre els anys 1985 i 1988 va augmentar la difusió dels diaris catalans, encara que

13. GIFREU, Josep (dir.). *Construir l'espai català de comunicació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1991.

amb un pes específic molt baix: al voltant del 0,5 % de la difusió global d'aquests diaris. *La Vanguardia*, aleshores únicament en castellà, ocupava la primera posició, seguida d'*El Periódico*, també en castellà. Seguien els dos diaris esportius i l'*Avui*.

Si ens fixem en la difusió dels setmanaris editats a Barcelona, entre el 1986 i el 1988 *Lecturas* perdia a Andorra alguns exemplars i *Pronto* en guanyava. Per fer-nos-en una idea, aquest últim setmanari aconseguia l'any 1988 la difusió màxima, amb 1.479 exemplars. Pel que fa a la difusió d'altres revistes, només el quinzenal juvenil *Super Pop* aconseguia superar els 300 exemplars l'any 1988.

1.3.2 Diari d'Andorra (1991-)

En aquest context, l'aparició del quotidià *Diari d'Andorra*, el 19 de maig de 1991, marcava el començament d'una nova època. La premsa diària havia tingut el precedent de *Poble Andorrà*, al qual ens hem referit més amunt, que va aparèixer el 1974 amb més voluntarisme que esperit professional i que subsegüentment va mantenir-se poc temps com a diari. Disset anys després, el *Diari d'Andorra* apareix, en paraules d'Àlvar Valls,¹⁴ com «el fruit comunicatiu d'una Andorra en estat de canvi, necessitada d'una modernització, cosa que en el terreny institucional s'expressava, en el mateix període de l'aparició del diari, en les negociacions dels representants del poble andorrà amb els coprínceps per redactar una Constitució». Justament, la publicació del primer avantprojecte de la Constitució, que va convertir en debat social el que fins llavors havia estat un afer reservat, va ser el primer exponent de la línia editorial del *Diari*, en favor de més transparència a la vida pública. Inicialment, sortia de dimarts a diumenge, i no es va editar diàriament fins a l'any 1997. Gualbert Osorio va ser-ne el primer director (1991-1992), amb Pius Pujades com a sotsdirector.

El nou mitjà quotidià, amb el suport del Grup Segre (Prensa Leridana), que té una participació en la societat editora, va introduir un nou model de premsa, inèdit a Andorra fins aquell moment, conformat inicialment per redactors de carrera vinguts de Catalunya, cosa que modificaria des d'aleshores la relació de la societat andorrana amb els periodistes. Posteriorment, n'han estat directors: Ignasi de Planell (1994-2002), Toni Farrero (2002-2008) i Ricard Poy (2008-).

L'empresa editora del *Diari d'Andorra* és Premsa Andorrana, SA (Premandsa), que també edita, des del 2 de desembre del 1994, el setmanari de

14. «Els mitjans de comunicació a Andorra». *Serra d'Or*, núm. 434 (febrer 1996), p. 37-39.

classificats *7Dies*, de distribució gratuïta a les llars. A més, publica llibres amb el segell Edicions del Diari d'Andorra, i és propietària de l'emissora AD Ràdio (actualment, COPE Andorra-AD Ràdio). El president del grup és Marc Vila Amigó, i el director general, Ignasi de Planell.

Pocs mesos després de l'aparició del *Diari d'Andorra*, per efecte de contagi entrava en escena un nou quotidià amb un model similar, *Informacions Diari* (1991), i es confirmava així l'eclosió definitiva del periodisme modern. Els editors del setmanari homònim, l'empresa Audiopress, SA, amb Francesc Ruiz Rodríguez al capdavant, van treure el nou diari al carrer el 25 d'octubre de 1991, tot mantenint a banda el setmanari. L'experiència va durar un any i mig, fins al 15 de març del 1993, l'endemà de l'aprovació en referèndum de la Constitució del Principat d'Andorra.

Arran de l'aprovació de la Constitució, neixen nous mitjans escrits, com els mensuals d'informació general *Andorra Magazine* (1993) i *Actual* (1993).

Poc després, Audiopress treu un nou diari al mercat, quan feia un any de la clausura de l'*Informacions Diari*, recuperant el nom de la recordada capçalera pionera: *Poble Andorrà*. Sense cap vincle, tanmateix, amb aquell quotidià, *Poble Andorrà* (1994-1996) apareixia els dilluns, dimecres i divendres, i a partir del número 91, de dilluns a divendres. El diari es va publicar durant dos anys, des del 14 de març del 1994 fins a l'11 de març del 1996, quan portava 455 números.

En resum, durant els dos primers anys de la nova Andorra constitucional, el *Diari d'Andorra* i *Poble Andorrà* cobreixen la informació diària d'un país en plena mutació, amb una predilecció important per l'actualitat política, tendència encara vigent avui a la premsa del país, segons unes línies editorials fàcilment intel·ligibles, influïdes pels interessos i les preferències de les respectives empreses.

Posteriorment, amb l'excepció del *Diari d'Andorra*, totes les publicacions periòdiques de l'inici dels noranta aniran desapareixent o seran absorbides. Són elles, tanmateix, les que van anar consolidant un model de premsa que ha perdurat fins avui, a recer del règim de llibertats que garanteix la Constitució del 1993.

Un exemple de coordinació de mitjans basats en la informació local: Presència

En començar els anys dos mil, el panorama de la premsa d'àmbit local, comarcal i supracomarcal de Catalunya està marcat per la constitució, el 30 de juny de 2001, de la societat limitada Coordinadora de Mitjans (Comit),

que integra les empreses editores dels rotatius *El Punt*, *Segre*, *Regió 7*, *El 9 Nou*, *Diari d'Andorra*, *Diari de Balears*, *El 3 de Vuit* i *L'Hora del Garraf*, i el diari electrònic *VilaWeb*. L'objectiu prioritari, segons els mateixos representants de les empreses editores implicades, és consolidar un projecte de diari nacional per edicions, però entenent que cada capçalera és la porta territorial del projecte.¹⁵ El primer pas en aquest sentit va ser l'edició per part de Comit, des del juliol de 2001, d'un setmanari únic per a totes les capçaleres (excepte el diari *Segre*, que l'assumia com a suplement el setembre del mateix any, coincidint amb canvis formals en aquest diari lleidatà), que és *Presència* (1965),¹⁶ aleshores suplement del diari *El Punt*. L'any 2002 s'hi afegia l'encartament d'*El 9 Esportiu*, el primer diari esportiu en català des del 1939, que progressivament es va anar distribuint com a publicació independent.

Integrada des del 2009 com a filial del grup català Hermes Comunicacions, propietari, entre d'altres, del diari català *El Punt Avui*, la revista setmanal *Presència* continua distribuint-se els diumenges com a suplement dominical del *Diari d'Andorra*. Amb una difusió d'uns 65.000 exemplars de mitjana, fora d'Andorra és distribuïda pels diaris *El Punt Avui*, *El 9 Nou* i *Diari de Balears*.

1.3.3. El Periòdic d'Andorra (1997-)

El 1997 es produeix un nou salt qualitatiu en la història de la premsa andorrana, amb el naixement d'*El Periòdic d'Andorra*, que apareix per primer cop el 3 de febrer d'aquell any, trencant el «monopoli» del *Diari d'Andorra*, durant la campanya de les eleccions legislatives. Es pot dir que es tractava de la filial andorrana del grup de comunicació Grupo Zeta, promotor de la iniciativa, amb seu a Barcelona i propietari, entre d'altres, d'*El Periódico de Catalunya*,¹⁷ si bé l'empresa editora era formalment Andorrana de Publicacions, presidida per Enric Dolsa d'acord amb la normativa en vigor aleshores, que impossibilitava la presència de societats estrangeres al Principat. «El projecte consisteix a fer un diari de caràcter únicament i marcadament local, que estigui acompanyat per la publicació *El Periódico de Catalunya*», relatava uns anys després Josep Anton Rosell, que en va ser director fins al 2009.

Andorrana de Publicacions també va disposar durant uns anys de les emissores de ràdio Ona Andorra i Ona Música Andorra, vinculades a Ona

15. Informació publicada a *El Punt*, 1 de juliol de 2002, pàg. 28. També al web de l'empresa Comit: <<http://www.comitsl.com>> [Consulta: desembre de 2002].

16. La difusió de *Presència*, el 2001, era de 50.184 exemplars, segons l'OJD.

17. L'edició en català d'*El Periódico de Catalunya*, simultània a la castellana, no va aparèixer fins gairebé nou mesos més tard, el 28 d'octubre d'aquell any.

Catalana (2000-2007),¹⁸ juntament amb la Societat de Comunicació i Publicitat. Ona Andorra compartia la seu amb *El Periòdic d'Andorra*, que hi col·laborava facilitant continguts informatius.

El 2010 el Grupo Zeta es va vendre el diari, separant-lo d'*El Periódico de Catalunya*, tot i que segueix comercialitzant-se als quioscos de forma conjunta segons un acord de col·laboració tècnica, que substitueix la participació directa i que inclou l'ús de la rotativa del grup a Parets del Vallès. Actualment, Andorrana de Publicacions, SA només té socis andorrans.¹⁹

A causa de la situació econòmica, la plantilla de treballadors ha sofert una reducció sensible en els últims anys, i el diari ha deixat de sortir els diumenges. Des del 2009, n'han estat directors: Joan Ramon Baiges (2009-2014) i Arnau Colominas (2014-). L'empresa editora també publica actualment el mensual *En Femení* (2012-), el primer magazín adreçat a la dona andorrana.

1.3.4. La irrupció de la premsa gratuïta (2004-)

Els primers anys del segle XXI irromp finalment al Principat el fenomen de la premsa diària gratuïta, una tendència urbana apareguda poc abans al nord d'Europa i que s'anava escampant per tot el continent davant la incredulitat condescendent dels diaris convencionals.²⁰

Bon Dia (2004-)

El naixement del diari gratuït *Bon Dia*, el 30 de gener del 2004, va representar una certa ruptura en l'evolució del sistema de premsa andorrà existent fins aleshores, amb una marcada hegemonia dels dos diaris de pagament. Amb més de 130 punts de distribució en lliure servei repartits als carrers, va saber implantar al país un model propi de premsa diària gratuïta amb continguts periodístics de qualitat, cosa que va acabar de democratitzar l'accés dels ciutadans a la informació impresa.

18. Inicialment participada en un 37 % pel Grupo Zeta, segon accionista. El periodista català Josep Puigbò, soci fundador, en va ser conseller director general.

19. Hi ha informacions sobre l'evolució de l'accionariat a: «La família Pérez, propietària de Pyrénées, entra al capital d'«El Periòdic d'Andorra»». *Economia Digital*, 31 de maig de 2011. <http://www.economiadigital.es/cat/notices/2011/05/la_familia_perez_propietaria_de_pyrenees_entra_al_capital_del_periodic_d_andorra_21424.php> [Consulta: 16 juny 2013]; «El Periòdic d'Andorra». *Viquipèdia*, 2014. <http://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=El_Peri%C3%B2dic_d%27Andorra&oldid=13977818> [Consulta: 27 agost 2014].

20. Vegeu el testimoniatge d'Albert Roig a: «Els mitjans de comunicació, l'evolució dels lectors i la llibertat d'expressió». A: *Andorra i el seu capital social. 20a Diada Andorrana, XXXIX Universitat Catalana d'Estiu, 18 d'agost del 2007, Prada de Conflent*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències, 2008, p. 135-139.

Guanyant-se la confiança dels lectors, en pocs anys el diari *Bon Dia* (2004-) es va fer el seu propi lloc com a mitjà de comunicació de masses, fins al punt que avui supera la difusió del diari degà. N'han estat directors Eva Pereira (2004), Albert Roig (2004-2008), Josep Lluís Trabal (2008-2009) i Marc Segalés (2009-).

Es publica de dilluns a divendres feiners, i l'empresa que l'edita és La Veu del Poble, SA, una societat del Grup CISA amb accionariat únicament andorrà, de la qual és president fundador Carles Naudi d'Areny-Plandolit. El 2006 apareixia també una edició filial del diari gratuït a Lleida, distribuïda per les capitals de comarca de Ponent. Des del 2013, aquesta última ja només sortia els dimarts, dijous i divendres feiners, associada al Grup Segre, fins deixar de publicar-se el setembre del 2014.

Més! (2005-)

El segon diari gratuït d'Andorra, que encara es distribueix de dilluns a divendres, sortia al carrer el setembre del 2005. *Més Andorra* (2005-) era inicialment una edició andorrana del Diari Més, la primera publicació de periodicitat diària escrita en català i de distribució gratuïta editada a Catalunya, tot i que el seu director dels inicis, Àlvar Valls, li va imprimir una línia editorial pròpia. Era propietat de les empreses Aira SL (Andorra) i Comunicació Efectiva SL, ambdues participades pel grup multimèdia català Grup 100% Comunicació, que gestionava les diverses edicions locals del *Diari Més*, a banda d'algunes ràdios i televisions conjuntament amb Justo Molinero. Amb la posterior desaparició del grup català, la societat editora va passar a ser Matèria Grisa SL, que hi va afegir el suplement mensual de pàgines salmó *Crònica Econòmica d'Andorra*. L'edició de *Més Andorra* del 12 de març del 2011 no va sortir al carrer, alimentant conjectures de tancament, ja que des del febrer se n'anunciava la possible desaparició a causa de la situació econòmica. El diari va ser finalment reprès per La Veu del Poble, SA, la societat editora del diari *Bon Dia*, i rebatejat *Més!* el juny del 2011, coincidint amb l'estrena d'un nou disseny gràfic. Tot i mantenir inicialment plantilles separades –i reduïdes–, els dos gratuïts compartiren ràpidament la mateixa seu. La direcció també fou comuna fins al març del 2015, quan l'assumeix Enric Guinart.

El novembre del 2012, La Veu del Poble, SA va reprendre la publicació mensual de *Crònica Econòmica d'Andorra*, un periòdic de pàgines salmó distribuït gratuïtament a empresaris i professionals.

2. Els mitjans audiovisuals

El Principat d'Andorra constitueix actualment una figura excepcional en el seu entorn geogràfic pirinenc pel que fa als mitjans de ràdio i de televisió. Amb una població de tot just 70.000 habitants, conviuen en el territori d'aquest microestat una corporació de ràdio i televisió públiques i diversos grups privats de comunicació que es reparteixen, amb les seves múltiples emissores de ràdio, un pastís publicitari local que tendeix a l'exhauriment. En les seccions següents n'abordem els orígens fins a arribar a la situació actual.

2.1. Les concessions. Orígens de la radiodifusió andorrana

Com a la resta d'Europa, la història de la radiodifusió al Principat d'Andorra s'inicia ben entrat el segle XX, amb la creació de dues emblemàtiques estacions concessionàries establertes al Principat, la primera de les quals va ser Ràdio Andorra, amb concessió atorgada l'any 1935.²¹ La seva competidora va entrar en funcionament l'any 1958:²² Ràdio de les Valls (inicialment, Andorràdio o Andor-Ràdio), que adoptarà la denominació comercial Sud Ràdio a comptar del 1966. Són anys de modernització en què arreu del continent es desenvolupa la ràdio en ona llarga, ona mitjana i ona curta; i fins i tot sorgeix l'afició del *diexisme* (o *DX*), que consisteix a captar emissores com més llunyanes millor.

Ràdio Andorra va emetre des del 1939 fins al 1981 en ona mitjana, i en alguns períodes també en ona curta, reconscible pel seu cèlebre indicatiu en castellà: «*Aquí Radio Andorra, emisora del Principado de Andorra.*» Per la seva banda, Ràdio de les Valls, que s'anunciava com a «*Radio des Vallées, la plus haute station d'Europe*», va emetre simultàniament en ona mitjana i ona curta; però la seva successora, Sud Ràdio (1966-1981), va abandonar les emissions en ona curta el 1968, mantenint només les d'ona mitjana.²³ El senyal d'ambdues emissores era rebut amb bona qualitat per una important

21. Inaugurada amb les primeres emissions «en prova» el 8 d'agost de 1939. Programació en antena a partir d'abril del 1940.

22. Primeres proves el 7 d'octubre de 1954. Inici de les emissions el 16 de setembre de 1958. Exploatació regular des del 16 de juliol de 1959.

23. Cap a la fi, introduí localment la freqüència modulada (FM).

audiència en àrees molt àmplies d'Espanya i França,²⁴ i segons les condicions de propagació, també des de bona part de l'Europa occidental i més enllà.²⁵

Ràdio Andorra tenia els estudis a l'edifici que havia estat l'antiga manufactura de Tabacalera Andorrana, al roc de les Anelletes d'Andorra la Vella. El centre emissor estava ubicat als afores d'Encamp, en un edifici singular representatiu de l'arquitectura del granit inscrit avui a l'Inventari general del patrimoni cultural. Les dues antenes relligades amb el centre es trobaven a la riba del llac d'Engolasters, a 1.620 metres d'altitud, sobre unes torres metàl·liques de 125 metres d'alçada. Sud Ràdio, per la seva banda, tenia els estudis a l'avinguda Meritxell d'Andorra la Vella, i l'emissora instal·lada en un imponent edifici amb forma de vaixell que Patrimoni cultural també conserva gairebé intacte a l'anomenat pic Blanc, al cap del port d'Envalira (uns 2.500 m). Tenia dues antenes de 60 i 86 metres, respectivament. En l'esforç per ser líder d'audiència en llengua francesa, els últims deu anys va emetre amb una potència de 900 kW en ona mitjana.

Després d'una llarga confrontació i enmig d'un enrevessat conflicte sociopolític, les dues ràdios van haver de tancar les emissions des d'Andorra a partir del 29 de març de 1981, en no ser-los renovada la concessió del Consell General que vencia en aquella data.²⁶ Ràdio Andorra va tornar a emetre legalment durant uns mesos, de gener a abril del 1984, fins a ser definitivament clausurada. Sud Ràdio, en canvi, continua funcionant actualment a França, amb estudis ubicats a la rodalia de Tolosa de Llenguadoc.

Sobre la història de les concessions de Ràdio Andorra i Sud Ràdio des dels seus inicis fins al 1981, cal referir-se a la narració que en fa Maria Jesús Lluelles en tres subseccions del recull *El Segle XX. La modernització d'Andorra* (2004).²⁷ Basant-se en el treball previ d'Eugeni Giral, al qual ens podem remetre per obtenir més detalls, s'hi descriu l'anomenat «afer de les ràdios» des dels vessants econòmic, jurídic i polític.

Les concessions atorgades a les ràdios van ser, en efecte, un dels principals cavalls de batalla del Consell General durant bona part del segle XX, en el context d'una lluita històrica per la delimitació de competències que enfrontava el parlament d'aquella era preconstitucional amb els dos

24. El Centre d'Étude des Supports de Publicité (CESP) estimava en 1.569.000 el nombre d'oients francesos de Ràdio Andorra l'any 1973.

25. Bona mostra de la seva capacitat és que, a comptar del 1976, Ràdio Andorra va llogar les seves instal·lacions d'ona curta a World Music Radio, Adventist World Radio i Radio Scandinavia, «transmitted by Radio Andorra International».

26. En un últim estira-i-arrotonsa, els batlles van clausurar Ràdio Andorra dos cops l'abril del 1981. Pel que fa a Sud Ràdio, recorrent a diverses argücies les emissions van continuar fins al novembre.

27. LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX. La modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès; Andorra: Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004, p. 120-126, 147-152 i 208-211.

coprínceps, i aquests entre ells. Aquest llarg afer, també conegut com «la guerra de les ràdios» (1948-1981), posa en escena un joc d'estratègia en territori andorrà dominat pels interessos polítics dels estats veïns, representats pel copríncep francès, que és president de la República Francesa, i pel copríncep bisbe, que s'ajusta a les motivacions polítiques espanyoles del moment. Al mig de la partida, el Consell General intenta defensar la seva sobirania jugant totes les cartes legals que té a l'abast. El conflicte radiofònic, juntament amb d'altres desacords de caire fiscal i comercial, va influir, per exemple, en l'episodi de la impermeabilització de la frontera amb França de l'any 1953.²⁸

La referència més útil per a l'estudi és, tanmateix, el llibre *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*, del periodista Gualbert Osorio,²⁹ que hi va treballar fins als últims dies de l'emissora. En aquesta obra, l'autor no solament ressitua la història de la radiodifusió andorrana en el seu context sociocultural i geopolític, sinó que en relata les vicissituds com a testimoni directe, alhora que recopila i posa a l'abast del públic documentació valuosa. Cal consultar-la, doncs, per conèixer detalls sobre els quals seria superflu que ens estenguéssim.

Aspectes històrics a banda, des del punt de vista de la producció periodística cal dir que inicialment eren molt rares les emissions amb algun contingut informatiu, a causa de les pressions polítiques externes que l'obligaven a mantenir una línia de neutralitat absoluta. En els seus primers anys d'existència, Ràdio Andorra tenia una programació exclusivament musical.³⁰ De fet, el seu més gran èxit d'audiència posterior van ser els discs dedicats (servei de pagament). Els butlletins informatius no s'hi van començar a incorporar fins a finals de la dècada dels seixanta:

«[El març del 1967] ja feia temps que s'havia iniciat la introducció de notícies i reportatges, sobretot en francès, en la programació de l'emissora. En espanyol, es va començar amb María Pura i Rosabel l'emissió d'uns butlletins informatius amb recursos rudimentaris i que donarien lloc als informatius amb notícies arribades pel teletip que, per cert, es va instal·lar a la Seu d'Urgell i no a Andorra [...]. El 1968 els informatius es van normalitzar tant en francès com en castellà i Eirasa [societat explotadora aleshores] va nomenar delegat permanent a Ràdio Andorra Jordi Bonet Rovira, periodista procedent de RTVE de Barcelona.»³¹

28. *Ibíd.*, p. 152-155 i 167-172. Vegeu també: GIRAL, Eugeni. *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país dependiente*. Tesi doctoral (fotocòpia), 3 vol. Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, 1988, p. 230-273.

29. OSORIO, Gualbert. *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*. Andorra la Vella: Crèdit Andorrà, 2013.

30. *Ibíd.*, p. 54.

31. *Ibíd.*, p. 84-85.

Des d'un punt de vista cultural i lingüístic, d'altra banda, hem de tenir present que Ràdio Andorra era fins al 1961 una concessionària privada establerta com a *radio périphérique* francesa que, de manera anàloga a Radio Luxembourg (1933) o a Radio Monte-Carlo (1943), cercava preferentment un mercat exterior. Amb tot, les primeres emissions es van fer en castellà fins a l'octubre del 1940, els vespres, encara que es limitaven només a presentar els discos, i el francès es va anar introduint després fins a dominar la graella de programació diürna.

Aquest també era el cas d'Andorràdio (posteriorment, Ràdio de les Valls), amb emissions gairebé exclusivament en francès, tot i que, a diferència de la seva predecessora, des del començament tenia un *speaker* esporàdicament catalanoparlant, Pere Nin, i un espai en català: *Glossari andorrà*, a càrrec de Josep Fontbernat. Durant un temps, la de Fontbernat va ser una de les escasses veus catalanes a la ràdio, motiu pel qual els seus comentaris culturals i d'actualitat eren molt escoltats a Catalunya alhora que enfurismaven els franquistes. També va realitzar la sèrie *Toc d'oració*, adaptació de l'obra poètica *El testament d'Amèlia* de Maria dels Àngels Vayreda, que s'emeté en horari nocturn el 1964. Amb moltes dificultats a causa de la censura ambiental, el *Glossari* es va mantenir, cada cop més reduït, fins a l'any 1972.

Pel que fa a Ràdio Andorra, als anys seixanta difonia a partir de les vuit del vespre el seu programa estrella en llengua espanyola, que va anar evolucionant com a «programa internacional» sota el títol *Buenas noches, Europa* – seguit del veterà *Concierto de los radioyentes*, que acabaria desapareixent. El 1971 s'hi introduïa una primera crònica andorrana de deu minuts en català: *Recull d'Andorra*, a càrrec de Rossend Marsol (*Sícoris*), que es va mantenir en antena fins al 1975. Des de la segona meitat dels setanta, tot i el predomini del francès a certes hores de màxima audiència, es pot dir que l'emissora era trilingüe, amb programes també en espanyol i en català. Hi apareix fins i tot algun espai en occità. El 1977 s'incorpora a la graella de programes *Horitzons catalans*, un espai musical i cultural diari, en català, d'aproximadament una hora de durada, que a partir del 1978 esdevindria *La revista de les Valls d'Andorra*, presentat per Josep Casamajor durant una hora i mitja. Aquell programa nocturn es va suprimir el 1980, substituït per flaixos d'actualitat local. La reivindicació de «ràdios andorranes» es començava a fer sentir en la societat de l'època.

Tot comptat i debatut, cal reconèixer que malgrat l'aspecte colonial que podien revestir en imposar un «espai de representació» aliè,³² i probable-

32. Vegeu: GIRAL, Eugeni. *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional...*, p. 776-777. El mateix autor empra els termes «desnacionalització» i «alienació» a l'article «Mitjans de comunicació i identitat nacional» (1996).

ment per mitigar-lo, Ràdio Andorra i Sud Ràdio van acompanyar tímida-ment un moviment de conscienciació cultural andorrana que es manifesta a mesura que la societat es deslliura de les amenaces de les guerres i va coneixent la prosperitat econòmica. Un exemple il·lustratiu són els anomenats cursos internacionals, que tingueren el suport de Ràdio Andorra. Des del 1955, el Principat és escenari durant uns quants anys del Curs Internacional Superior d'Extensió Cultural, sobre filologia romànica, cultura pirenaica i actualitats, en què participen eminents intel·lectuals dels països veïns. En una mena de precedent de la Universitat Catalana d'Estiu que sorgirà el 1968 al Conflent, els cursos internacionals d'Andorra són considerats aleshores una expressió de la catalanitat. Ràdio Andorra hi va col·laborar, fent-se'n ressò en la seva programació, com també va col·laborar amb el Pessebre Vivent d'Engordany, una idea d'Esteve Albert que va néixer en aquell context.³³

El telèfon

Incidentalment, Ràdio Andorra també va jugar un paper important en el desenvolupament de la xarxa telefònica al Principat, participant en la seva gestió.

L'any 1940, Ràdio Andorra utilitza una línia telefònica militar, d'acord amb l'Administració francesa, que el connecta directament amb Radio Toulouse. La comparteix amb el coronel Baulard, que la té a la seva disposició nou hores al dia. L'any 1941, conviuen al país tres xarxes telefòniques que funcionen sense connexió entre elles: la xarxa francesa entre el Pas de la Casa i Andorra la Vella, que es va crear per a ús exclusivament militar; la recent xarxa del copríncep bisbe, d'Espanya fins a Andorra la Vella, i la xarxa pública del Consell, que funciona a l'interior de les Valls. En l'esforç del Consell General per obtenir el control de la telefonia, el 1942 un conveni atorga finalment a Ràdio Andorra la direcció tècnica i el manteniment de la xarxa telefònica andorrana per un període de trenta anys.³⁴

Durant la dècada del 1960 es completa la modernització de les telecomunicacions amb la inauguració de la central de telèfons automàtica i la recepció de la televisió, fins que es crea el Servei Telefònic Andorrà (STA) l'any 1975³⁵ (avui, Andorra Telecom).

33. LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX...*, p. 182-184. La revista *Andorra*, editada pel Consell General, en va publicar les ressenyes els anys 1956, 1957, 1958, 1959 i 1960-1961, reproduïdes a *Papers de Recerca Històrica*, núm. 3 (2005), p. 89-118.

34. Vegeu: GIRAL, Eugeni. *La radiodifusión en Andorra...*, p. 561-566; LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX...*, p. 128-132.

35. Vegeu: LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *Ibíd.*, p. 167-172.

2.2. Les llicències privades de radiodifusió

Coincidint amb la nacionalització de l'espai hertzià, i en espera que es concretés l'anhel de crear una entitat de radiodifusió andorrana, el Consell General va autoritzar el 6 d'abril de 1981 la posada en funcionament dels primers repetidors de ràdio en freqüència modulada (FM), fent efectiva la reemissió de diverses estacions radiofòniques dels països veïns. S'inaugurava així una nova configuració del dial andorrà, que no quedaria regulada fins als volts de l'any 2000.

2.2.1. La freqüència modulada als anys vuitanta i noranta

Fins a l'inici dels anys 1990, el Principat d'Andorra no va disposar de cap emissora de ràdio pròpia. Com hem vist abans, Ràdio Andorra i Sud Ràdio havien tancat l'any 1981 en expirar les concessions i no obtenir-ne la renovació, i els intents posteriors havien estat fugaços.

Les primeres experiències de programació de ràdio pròpiament andorrana, sempre en freqüència modulada, van tenir lloc el febrer del 1982, quan va aparèixer testimonialment una emissora pirata anomenada *Andorra FM*. L'octubre del 1983 es van fer emissions experimentals a la capital amb motiu de la Fira d'Andorra la Vella, i el juliol del 1984 va emetre una autoanomenada *Ràdio Lliure* dins el marc de la festa major de Sant Julià de Lòria.

Aprofitant aquell buit, durant un temps, a comptar d'octubre del 1985, Catalunya Ràdio va emetre un programa diari de trenta minuts dedicat a Andorra, amb publicitat gestionada per una empresa andorrana. També s'introduïren en aquest mercat incipient altres ràdios catalanes, com Cadena 13, Ràdio Manresa i RNE Ràdio 4.

En un període políticament convuls com aquell, el fet és que la instal·lació de repetidors i la política d'autorització de les reemissions per part del Govern era sovint objecte de controvèrsia, ja que no hi havia una regulació concreta sobre l'explotació dels serveis de radiodifusió sonora.

Segons es descriu a l'obra esmentada de Josep Gifreu, Andorra disposava a finals dels anys vuitanta de 8.000 receptors de ràdio, per a una població de 50.000 habitants. L'any 1986 s'hi rebien una desena de ràdios en FM, set de les quals a través del reemissor del pic de Carroi.

En relació amb les emissores catalanes, cal fer un esment especial de Ràdio Valira, que inicià les emissions de forma continuada el gener de l'any 1986, també en freqüència modulada, i encara existeix avui. Era aleshores una

emissora oficialment basada a la Seu d'Urgell, però instal·lada als antics estudis de Sud Ràdio a Andorra la Vella, de titularitat espanyola, però amb contingut andorrà, que emetia de manera només tolerada unes cinc hores diàries adreçades específicament al Principat d'Andorra. En foren els principals artífexs Gualbert Osorio, antic treballador de Ràdio Andorra, i Josep Rabadà, extreballador de Sud Ràdio, a través de la productora Promarts, SL, que en realitzava la programació de temàtica andorrana. Tot i que no se'n tenen dades d'audiència, diverses estimacions apuntaven que ocupava un lloc preminent, i probablement era la més escoltada ateses les circumstàncies. Ràdio Valira, «*La ràdio d'aquí*», considerada la degana de la radiodifusió privada a Andorra, era, doncs, *de facto*, l'emissora andorrana d'aquella dècada, estatus que li aniria arrabassant posteriorment Ràdio Nacional d'Andorra (RNA), que va començar les emissions el primer de gener del 1991.

Amb les freqüències disponibles al Principat, el Govern d'Andorra va acabar atorgant administrativament una sèrie de concessions per a emissores de ràdio amb atribució de la freqüència corresponent, per a la cobertura exclusiva en el territori nacional, a través d'una sèrie de decrets que es van publicar entre l'octubre del 1999 i el juliol del 2000. Així, amb l'acord de l'Administració ja es captaven legalment emissores catalanes, franceses i espanyoles, i Andorra passava, oficialment, «*d'exportadora a importadora de ràdio*», segons l'expressió d'Àlvar Valls.³⁶ Cal precisar, tanmateix, que entre les generalistes franceses arribava France Inter, però no pas les anomenades ràdios perifèriques, com RTL, Europe n° 1 o Radio Monte Carlo.

En una primera fase, a la darrerria de l'any 1999, el Govern va decretar el manteniment de l'atribució de les freqüències existents fins a aquell moment i que utilitzaven emissores de ràdio que emetien tant des de l'interior com des de l'exterior del Principat d'Andorra.

L'1 de gener de 1999, la situació de la radiodifusió a Andorra, únicament en freqüència modulada, era la següent:

Emissores reemeses pel Servei de Telecomunicacions d'Andorra (STA):

• RNA: 91.4	• RNA: 94.2
• Andorra Música: 97.0	• NRJ: 100.6
• France Inter: 101.8	• France Musique: 102.6
• Ràdio Barcelona: 103.3	• France Culture: 104.0
• Catalunya Ràdio: 104.6	• RNE 4: 106.0
• RNE 1: 106.8	• RNE 3: 107.9

36. VALLS, Àlvar. «Andorra, d'exportadora a importadora de ràdio». *El Temps*, núm. 854 (24-30 octubre 2000), p. 28-29.

Emissores privades en funcionament:

- Ràdio Valira: 93.3 - 98.1
- Andorra 1: 96.0
- Ràdio Principat: 105.0 (modificada posteriorment per 107.5)

Autoritzades pel Govern:

- Promarts, SA (Ràdio Valira): 93.3 - 93.6 (modificada posteriorment per 98.9)
- Premandsa (Diari d'Andorra): 101.5
- Ràdio Televisió de les Valls (Flaix): 96.0
- Església Catòlica: 105.0 (modificada posteriorment per 107.5)

L'any 1999, mitjançant decret del 13 d'octubre, es decideix «*regularitzar degudament tota la situació de les freqüències [...] utilitzades*». D'altra banda, s'aconsella «*no paralitzar o mantenir una suspensió indefinida dels atorgaments de les concessions [...]*», així com «*regularitzar la situació de fet existent*». S'atorguen, doncs, 18 freqüències de radiodifusió FM.

Les ràdios que van ser objecte d'una concessió segons aquest primer decret van ésser les següents:

Emissores andorranes:

- Ràdio Nacional d'Andorra: 91.4 Mhz - 94.2 Mhz
- Andorra 1: 96.0 Mhz
- Ràdio Valira: 98.1 Mhz
- Ràdio Principat: 107.5 Mhz
- Promarts, SA (Ràdio Valira): 93.3 Mhz - 98.9 Mhz
- Andorra Música: 97.0 Mhz
- Premandsa (futura Andorra 7 Ràdio): 101.5 Mhz

Emissores estrangeres reemeses pel Servei de Telecomunicacions d'Andorra (STA):

- NRJ: 100.6 Mhz
- France Musique: 102.6 Mhz
- France Culture: 104.0 Mhz
- Ràdio Nacional d'Espanya R4: 106.0 Mhz 106.8 Mhz
- Ràdio Nacional d'Espanya R3: 107.9 Mhz
- France Inter: 101.8 Mhz
- Ràdio Barcelona: 103.3 Mhz
- Catalunya Ràdio: 104.6 Mhz
- Ràdio Nacional d'Espanya R1:

Finalment, el 12 d'abril de 2000, el Govern va atorgar vuit llicències suplementàries, aquesta vegada amb l'obligació de realitzar les retransmissions des de punts determinats (pic de Carroi o pic de Maià) i amb potències específiques (500 W i/o 200 W).

Aquestes noves freqüències van ésser concedides a:

- Enric Cassany: 88.1 Mhz
- Eduard Navarro (R7P): 89.0 Mhz i 89.5 Mhz
- Gualbert Osorio: 90.2 Mhz (modificada posteriorment per 90.1 Mhz)
- Ràdio i Televisió de les Valls (Grup Flaix): 93.8 Mhz
- Societat de Comunicació i Publicitat, SA (Ona Andorra): 92.1 Mhz i 92.6 Mhz
- Carme Rossell: 102.3 Mhz
- Societat Andorrana de Publicacions, SA (Ona Andorra): 97.7 Mhz i 99.4 Mhz
- Ona Rambla Ràdio: 95.0 Mhz

En aquest sentit, es van adjudicar també freqüències per a cobertura exclusiva-ment nacional i sense coordinació de freqüències amb els països estrangers a:

- Maria Margarida Sánchez González: 87.8 Mhz
- Josep Rabadà Viñas: 93.0 Mhz i 94.6 Mhz (modificades posteriorment per 94.6 Mhz, 98.5 Mhz i 100.2 Mhz)

Amb aquelles concessions apareixien noves emissores de ràdio en el panorama radiofònic andorrà, cosa que va introduir al país una gran competitivitat entre les empreses, sobretot pel mercat publicitari, i consegüentment la necessitat de contractar personal qualificat en els camps de la comunicació audiovisual i del periodisme.

2.2.2. Trets estructurals del mercat radiofònic andorrà avui

L'espectre radioelèctric és un bé de domini públic, la titularitat, planificació, administració i control del qual corresponen al Govern d'Andorra. Avui el gestiona el Servei de Telecomunicacions d'Andorra (STA), d'acord amb les diferents normatives aprovades pel Govern i els tractats internacionals en els quals Andorra és part, atenent les recomanacions de la Conferència Europea d'Administracions de Correus i Telecomunicacions (CEPT) i les resolucions i recomanacions de la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT).

Dins aquest marc, les emissores de ràdio andorranes ocupen actualment la banda de freqüències que va dels 87,5 als 108 MHz, coneguda arreu amb el nom de «banda FM» amb referència a l'ús de la modulació de freqüència. Ha quedat abandonat l'ús històric de l'ona mitjana (OM), en aquell cas en amplitud modulada (AM).

Reproduïm a continuació la llista oficial de les emissores de ràdio assignades a Andorra. Es va publicar al Butlletí Oficial del Principat d'Andorra (BOPA) el desembre del 2012 arran de l'aprovació de la primera Taula Nacional d'Atribució de Freqüències.

Freqüència (MHz)	Ús	Any d'assignació	Emissora	Notes
87,8	NG	2000	Maria Margarida Sánchez González (Radio María)	Freqüència no adjudicada a Andorra (sense coordinació internacional). Decret del Govern del 12-4-2000
88,1	NG	2000	Enric Cassany Rossell (Cadena Dial)	Decret del Govern del 12-4-2000
89,0	NG	2000	Eduard Navarro Iscla (R7P - RAC1)	Decret del Govern del 12-4-2000
89,5	NG	2000	Eduard Navarro Iscla (Europa FM)	Decret del Govern del 12-4-2000
90,1	NG	2000	Gualbert Osorio Achurra (Radio TeleTaxi)	Decrets del Govern del 12-4-2000 i del 10-7-2002
91,4	G	1999	RNA	Decret del Govern del 13-10-1999
92,1	NG	2000	Societat de Comunicació i Publicitat, SA (Máxima FM)	Decret del Govern del 12-4-2000
92,6	NG	2000	Societat de Comunicació i Publicitat, SA (M80 Radio)	Decret del Govern del 12-4-2000
93,3	NG	1999	Promarts, SA (Ràdio Valira - Onda Cero)	Decret del Govern del 13-10-1999
93,8	NG	2000	Ràdio i Televisió de les Valls, SA (Flaix FM Andorra)	Decret del Govern del 12-4-2000
94,2	G	1999	RNA	Decret del Govern del 13-10-1999
94,6	NG	2000	Josep Rabadà Viñas (Pròxima FM)	Freqüència no adjudicada a Andorra (sense coordinació internacional). Decret del Govern del 12-4-2000
95,0	NG	2000	Ona Rambla Ràdio, SA (Cadena 100)	Decret del Govern del 12-4-2000
96,0	NG	1999	Andorra 1 (Andorra 1 Ràdio Flaixbac)	Decret del Govern del 13-10-1999
97,0	NG	1999	Andorra Música	Decret del Govern del 13-10-1999

Freqüència (MHz)	Ús	Any d'assignació	Emissora	Notes
97,7	NG	2000	Societat Andorrana de Publicacions, SA (sense senyal)	Decret del Govern del 12-4-2000
98,1	NG	1999	Ràdio Valira (Gestiona Radio)	Decret del Govern del 13-10-1999
98,5	NG	2000	Josep Rabadà Viñas (Ràdio Valira - Onda Cero)	Freqüència no adjudicada a Andorra (sense coordinació internacional). Decret del Govern del 12-4-2000
98,9	NG	1999	Promarts, SA (Kiss FM)	Decret del Govern del 13-10-1999
99,4	NG	2000	Societat Andorrana de Publicacions, SA (sense senyal)	Decret del Govern del 12-4-2000
100,2	NG	2000	Josep Rabadà Viñas (RAC105)	Freqüència no adjudicada a Andorra (sense coordinació internacional). Decrets del Govern del 12-4-2000 i del 12-7-2000
100,6	G	1999	NRJ	Decret del Govern del 13-10-1999
101,5	NG	1999	Premandsa (COPE Andorra - AD Ràdio)	Decret del Govern del 13-10-1999
101,8	G	1999	France Inter	Decret del Govern del 13-10-1999
102,3	NG	2000	Carme Rossell Bragulat (Ràdio SER Principat d'Andorra)	Decret del Govern del 12-4-2000
102,6	G	1999	France Musique	Decret del Govern del 13-10-1999
103,3	NG	1999	Radio BCN (40 Principals)	Decret del Govern del 13-10-1999
104,0	G	1999	France Culture	Decret del Govern del 13-10-1999
104,6	G	1999	Catalunya Ràdio	Decret del Govern del 13-10-1999
106,0	G	1999	RNE Ràdio 4	Decret del Govern del 13-10-1999
106,8	G	1999	RNE Radio 1	Decret del Govern del 13-10-1999

Llista d'emissores de radiodifusió amb FM assignades a Andorra

Font: Elaboració pròpia a partir de l'edicta de publicació de les bandes de freqüències que ja estaven adjudicades i/o assignades en el moment de l'aprovació de la Taula Nacional d'Atribució de Freqüències, del 28 de novembre de 2012 (BOPA, núm. 59/24, del 5 de desembre de 2012).

En el camp «emissora», hi hem afegit entre parèntesis, quan difereix del nom de l'assignatari, el nom comercial de l'estació de ràdio que ocupa actualment la freqüència.³⁷ En el camp «ús», *G* significa que la freqüència corresponent està atribuïda pel Govern d'Andorra a propòsits governamentals, mentre que *NG* significa que la freqüència està atribuïda exclusivament a propòsits no governamentals.

Tot i que no figuraven a la llista oficial del 2012, s'ha mantingut ininterrompudament la reemissió des d'Andorra de Ràdio Principat (avui associada a Ràdio Estel) per la freqüència de 107.5 Mhz, i la de RNE Radio 3 pels 107.9 Mhz. Al voltant de l'últim diumenge de juliol, a més, Ràdio Festa Major, de Sant Julià de Lòria, emet localment cada any durant cinc dies per la freqüència de 97.7 Mhz. A banda, es poden rebre des de diversos punts del territori, en bones condicions, algunes ràdios amb senyal hertzià provinent de centres repetidors fronterers: Catalunya Informació, Catalunya Música, Pyrénées FM (abans, Radio Montailou), Ràdio Seu, RNE Radio 5, RNE Radio Clásica, etc.

Les ràdios de titularitat privada que emeten des d'Andorra, per la seva banda, pertanyen actualment a quatre grups de comunicació: Cadena Pirenaica de Ràdio i Televisió, Unió Ràdio del Pirineu, Premsa Andorrana (Premandsa) i Flaix Andorra.

Cadena Pirenaica de Ràdio i Televisió

La Cadena Pirenaica de Ràdio i Televisió és el primer grup de comunicació del Pirineu, amb més de vint-i-cinc anys d'experiència en el sector, ja que s'ha anat construint al voltant de l'antiga Promarts, SA i Ràdio Valira (1986). Avui proporciona serveis d'infraestructura i manteniment tècnic a quinze emissores de ràdio i sis televisions emetent programació pròpia i aliena. El director general (conseller delegat) és Eduard Navarro, i la periodista Noemí Rodríguez dirigeix els informatius propis.

A Andorra disposa de set emissores de ràdio. La referent és Ràdio Valira, amb programació generalista pròpia que s'emet amb desconexions de l'espanyola Onda Cero. R7P (abans, Ràdio 7 Parròquies o Ràdio 7P) és una emissora amb estudis a Encamp creada el febrer de l'any 2001 que comparteix ara franges horàries de programació amb la catalana RAC1, del Grup Godó. La cadena musical Pròxima FM és una altra creació local del grup, que apareix a l'octubre del 2004 amb presència a Andorra i al Pirineu. Aquesta radiofórmula jove va aprofitar un pla pilot de la Generalitat de Catalunya

37. El 28 de maig de 2014.

que, el novembre de 2002, permetia l'aparició d'una vintena més de freqüències del sector privat a Catalunya. Ràdio Tele-Taxi Andorra i Europa FM es reemetien a través de les ones andorranes sense aportar programació pròpia, però amb desconnexions locals de caràcter comercial. Les últimes incorporacions a l'oferta de ràdio en FM del grup són l'emissora musical catalana RAC105, que es reemet en territori andorrà des del 7 de juny de 2013, i l'espanyola Gestiona Radio, dedicada a la informació econòmica, des del 13 d'octubre de 2013.

També forma part de l'oferta d'aquest grup la televisió *Pirineus TV*, que es pot veure a Andorra a través d'un dels canals de televisió digital terrestre i de la plataforma de televisió per cable. A l'inici dels anys 2000, Promarts, SA va posseir la cadena musical Ona 7 Ràdio, avui desapareguda.

Unió Ràdio del Pirineu (Ràdio SER Principat d'Andorra)

Ràdio SER Principat d'Andorra fa de delegació en territori andorrà de la cadena generalista espanyola Cadena SER (Grup PRISA), adscrita des de la seva creació a la xarxa d'emissores de Catalunya. Té espais locals de programació pròpia dedicats principalment a la informació del país i del Pirineu. Va iniciar les seves emissions al Principat el 28 de febrer de 2003. El seu impulsor va ser Enric Cassany Rossell, actual propietari, que va recollir la voluntat del seu pare, Ramon Cassany Rogé. La seva directora és actualment Marisol Fuentes, que va succeir Pere Cerón.

Segons informació facilitada per l'emissora, aquesta ràdio pertany a la societat Unió Ràdio del Pirineu, SA. El 51 % de les accions es reparteixen entre dos socis andorranos i la resta del capital pertany a SER, SL, del grup espanyol PRISA. Aquesta societat és titular de cinc llicències andorranes: també explota les freqüències de 40 Principals Andorra, Cadena Dial, M80 Radio i Màxima FM al Principat, amb desconnexions locals per a publicitat. En el passat també havia reemès Ona FM, desapareguda el juny del 2012. Durant els anys vuitanta, a Andorra es reemetia el senyal de 40 Principals Barcelona.

Prensa Andorrana, SA (COPE Andorra AD Ràdio)

L'empresa editora del *Diari d'Andorra*, Prensa Andorrana, SA (Premand-sa), és propietària de l'emissora que s'anomenà inicialment Andorra 7 Ràdio, posteriorment rebatejada amb el nom comercial AD Ràdio.

«La ràdio del *Diari*», com se la coneixia popularment aleshores, va iniciar les emissions el febrer del 2001, cobrint el territori d'Andorra i l'Alt Urgell,

amb un locutori ubicat a la mateixa seu del rotatiu. Tenia una completa programació generalista de producció pròpia que abastava totes les hores del dia i que incloïa informació, esports i espais musicals. N'han estat coordinadors Pere Cerón (2001-2002) i Gabriel Fernàndez (2003-2014).

Des del 21 d'abril de 2012 esdevingué COPE Andorra AD Ràdio, en virtut d'un acord de Premandsa amb la cadena espanyola COPE per emetre al Principat a través de la freqüència d'AD Ràdio.³⁸ La programació generalista en català i els informatius d'AD Ràdio van desaparèixer des d'aquella data, i l'any 2014 només es produeix localment un programa d'actualitat i entrevistes al migdia.

Ràdio i Televisió de les Valls (Grup Flaix Andorra)

L'emissora Andorra 1 Ràdio Flaixbac es va crear a Andorra l'any 1997, de la mà del grup català de Miquel Calçada i Carles Cuní. Va començar a emetre a mitjan novembre en període de proves, i de manera oficial l'1 de desembre d'aquell any.

Sota la direcció de Quim Barceló, Andorra 1 combina la programació catalana de Flaixbac amb espais propis realitzats a Andorra: butlletins de notícies nacionals, publicitat d'Andorra, i dues –ara una– franges horàries de programació local. En destaca, per la seva longevitat, el programa matinal *Andorra desperta't*, amb informació de serveis, present des de la creació de l'emissora. Des del 1999, Ràdio i Televisió de les Valls, SA reemet també al país el senyal de la cadena de música *dance* Flaix FM per una segona freqüència.

2.3. La televisió

2.3.1. Les primeres reemissions de televisió analògica

Les primeres reemissions de televisió,³⁹ les van fer de manera experimental dues empreses privades andorranes els anys 1959 i 1960. L'una va captar TVE, en un primer intent, des de Sant Julià de Lòria, i en un segon intent ho va fer des del pic de Carroi. L'altra rebia les emissions de la RTF des del llac d'Engolasters, que eren vistes a les Escaldes. El Consell General va autoritzar la instal·lació de relés experimentals de televisió el novembre

38. Des del març del 2013, el grup mediàtic espanyol Radio Popular, SA (COPE) també és present al país a través de la radiofórmula Cadena 100, que ocupa la freqüència de l'absorbida ABC Punto Radio (Ona Rambla).

39. Per aprofundir en aquest tema, vegeu: LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX...*, p. 219-222.

del 1961, i a partir dels anys 1962 i 1963 es van rebre amb regularitat la primera cadena francesa i la primera espanyola. El que és encara avui el centre repetidor més important del país, situat al pic de Carroi, es va inaugurar oficialment el 1965.

La segona cadena de televisió francesa es comença a rebre el 1968, i durant els anys setanta s'acaben els treballs per rebre la segona cadena espanyola i la tercera francesa. Apareixen aleshores els intents polítics per aconseguir d'alguna emissora francesa o espanyola una breu programació dedicada a Andorra. La catalana TV3, que arribava a Andorra el 1985, va complir parcialment aquesta funció. L'índex de receptors de televisió per habitant ja se situava, a final de la dècada dels 1980, en 0,5.

TV3 i el Telenotícies comarques

Tot i que falten dades d'audiència objectives, es pot afirmar que TV3 va aconseguir tenir a Andorra, des de l'inici, una molt bona acollida. Amb l'arribada del senyal a les llars andorranes l'any 1985, es va convertir ràpidament en el principal mitjà d'informació televisiva sobre els esdeveniments propers, posició que mantindria durant deu anys.

TV3 va iniciar l'informatiu *Telenotícies comarques* el 24 d'abril de 1989 amb l'objectiu d'oferir un espai d'informació descentralitzat i de proximitat alternatiu a la desconexió per comunitats autònomes que feia TVE. S'emetia simultàniament en quatre edicions territorials diferents i desconectades. Amb aquest objectiu es van obrir les delegacions de la televisió catalana a Girona, Tarragona i Lleida i es va crear una unitat pròpia a Sant Joan Despí per cobrir l'àrea de Barcelona. Successivament, es van anar incorporant els equips de la Catalunya del Nord, les Terres de l'Ebre, les comarques de muntanya i Andorra, i la Vall d'Aran.

El *TN Comarques* s'emet encara avui de dilluns a divendres entre les 14.00 i les 14.20 hores, tot i que ja en una sola edició comuna a totes les demarcacions. Juntament amb la informació relativa a cada zona, també dedica una atenció especial a les previsions meteorològiques.

La cobertura informativa de Televisió de Catalunya a l'Alt Urgell, la Cerdanya i Andorra es va consolidar amb la contractació privada d'una corresponsalia estable de TV3 a la Seu d'Urgell des del 1998. El febrer del 2013, tanmateix, l'atenció informativa de la cadena al Pirineu va quedar penjant d'un fil quan la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals va anunciar el desmantellament d'aquesta corresponsalia, entre d'altres, en el marc de mesures de contenció de la despesa. Arran d'una campanya de protesta,

el març es van designar nous corresponsals, aquest cop seleccionats per concurs intern entre els professionals de la casa.

2.3.2. Tele-Fira i Tele-Festa Major (1986-1991)

Fins a mitjan anys 1990, Andorra no va disposar de cap emissora pròpia de televisió en funcionament regular. En aquella època anterior, igual com en el cas de les ràdios, s'hi captaven les sis emissores públiques: de televisió catalana (TV3), espanyoles (TVE-1 i TVE-2) i franceses (TF1, A-2 i FR3).

Ara bé, un precedent important és la creació, l'any 1986, de la primera entitat televisiva d'Andorra: la productora privada Antena 7 Televisió, de Lluís Rodríguez, a l'origen del canal de televisió *Tele-Fira*, i posteriorment *Tele-Festa Major*. Es tractava d'una estació privada que centrava la seva activitat en emissions puntuals durant les fires i festes d'Andorra la Vella i amb la cobertura teòricament limitada a la parròquia capital, que n'autoritzava les emissions. Suplint durant unes hores la manca d'una televisió de proximitat al país, la graella de programació d'aquest canal incloïa concursos, redifusions de filmacions històriques i espais informatius amb reportatges.

L'acollida de les primeres emissions, del 25 al 29 de novembre de 1986, va ser tan bona que Antena 7 Televisió va decidir establir un acord amb TV Seu, una televisió privada de la Seu d'Urgell, per intentar emetre des d'allà una programació estable de dues franges d'una hora de dilluns a divendres. Les emissions van iniciar-se el 9 de febrer de 1987, però van cessar el 3 de març per ordre del cap de Govern.

Amb tot, el Comú d'Andorra la Vella va autoritzar novament la productora a emetre durant la Fira que va tenir lloc l'octubre del 1987. *Tele Festa-Major* va afegir-se a l'oferta anual l'agost del 1988.

El videoreportatge en línia *Fent memòria. El fons audiovisual d'Antena 7 Televisió*⁴⁰ repassa la trajectòria de la productora. A l'enregistrament es recullen imatges de les primeres emissions amb motiu de la Fira d'Andorra la Vella i el testimoniatge de persones que van participar en el projecte.

Aquesta mena d'emissions van continuar fins al 1991, any en què es va considerar que eren incompatibles amb la creació recent de l'Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra (ORTA). Aleshores, una incipient *Televisió d'Andorra* va emetre els seus primers quinze dies de programació experimental durant les festes d'Any Nou del 1991, que van repetir-se en ocasió

40. Arxiu Nacional d'Andorra, 2010. Disponible a: http://www.youtube.com/watch?v=-3_TEE-2dAow.

dels IV Jocs dels Petits Estats d'Europa que va acollir Andorra la Vella del 21 al 25 de maig de 1991. En ambdós casos, s'oferia una programació que començava a les dues de la tarda i s'acabava de matinada: un informatiu que es repetia a la nit, a més de debats i reportatges sobre l'actualitat del país, totalitzant entre quatre i cinc hores de producció diària.⁴¹ Les proves prosseguiren de manera discontinua amb motiu d'esdeveniments puntuals de caràcter institucional, com ara les eleccions generals del 1992.

El fons d'Antena 7 TV, que es custodia a l'Arxiu Nacional d'Andorra, va ingressar-hi l'any 2003, i està format per prop de 2.700 vídeos en suport S-VHS, U-matic i Betacam. És una bona mostra de la programació als inicis de la televisió a Andorra, dels professionals de la televisió i de l'opinió pública del moment.

L'altra destacada productora videogràfica que aportava continguts a aquestes primeres experiències televisives va ser VTR7, de Lluís Dejuan, fundada el 1980 i encara avui en actiu. VTR7 ja havia fet unes primeres proves d'emissions de televisió des de la Fira d'Andorra la Vella l'any 1984. El seu fons històric, constituït per unes 700 cintes, també es troba a l'Arxiu Nacional d'Andorra des del 2006. D'aquests fons s'han de destacar de manera especial els documents videogràfics sobre els aiguats del 1982, les emissions de *Tele-Fira* i de *Tele-Festa Major* que va coproduir, la cobertura dels IV Jocs dels Petits Estats d'Europa, visites oficials de coprínceps i imatges de la signatura de la Constitució el 1993.

2.3.3. La televisió digital terrestre i la televisió multicanal de pagament

Actualment, parlar de televisió a Andorra és parlar de televisió digital terrestre (TDT). El nombre de canals disponibles s'ha ampliat notablement, i també ha augmentat la qualitat d'imatge i so i els serveis que s'ofereixen.

Després d'uns anys de proves, iniciades el 2002, el 25 de setembre de 2007, amb l'anomenada «apagada analògica», Andorra es convertia en el tercer país europeu que implantava la televisió digital terrestre com a sistema únic universal de difusió, cobrint el cent per cent de la població amb emissions en l'estàndard DVB-T. De fet, les llars d'Andorra ja s'havien

41. Vegeu la notícia «Andorra estrena con el nuevo año radio y televisión propias», publicada a *El País* el 2 de gener de 1991. Vegeu també: GRAU RIBOT, M. Carme. «Els mitjans de comunicació a Andorra». A: *El futur d'Andorra. 4a Diada Andorrana, XXVI Universitat Catalana d'Estiu, del 15 al 24 d'agost de 1991, Prada de Conflent*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1997, p. 43-45.

equipat amb descodificadors específics –encara no s’havien generalitzat els televisors digitals– i ja veien la TDT habitualment aleshores.

Tècnicament, l’espectre estava saturat per raons d’orografia, i per tant no es podia afegir cap més programa de televisió. L’apagada analògica va alliberar canals i, per tant, va permetre oferir nous programes. La banda de freqüències atribuïda a la prestació del servei de televisió terrestre és la que va de 470 a 790 MHz, independentment que sigui amb tecnologia digital o no. Aquesta banda es correspon als canals de radiofreqüència UHF que van del 21 al 60.⁴²

A Andorra es poden veure actualment vint-i-set canals de televisió en total, difosos a través de sis múltiples, que emeten originàriament en cinc llengües diferents: anglès, català, espanyol, francès i portuguès. D’aquests canals, set són íntegrament en llengua catalana: Andorra Televisió (ATV), TV3, 3/24, Super3/33, Esport3, 8TV i Pirineus TV.⁴³

L’accés a l’oferta de televisió digital terrestre (TDT) és obert i gratuït i no requereix cap quota d’abonament. Andorra Telecom ofereix, en canvi, als seus abonats⁴⁴ als serveis de cable (fibra òptica), sota la marca Som Televisió, diversos paquets de televisió de pagament basats en l’oferta en llengua castellana de la plataforma Canal+ Espanya, amb la qual té establert un conveni. Aquests paquets incorporen el servei de videoclub o vídeo a la demanda (VOD). A la parròquia de Sant Julià de Lòria existeix també Cable Mútua, l’oferta local de televisió de pagament de la Mútua Elèctrica de Sant Julià, basada en la redistribució de tota mena de canals de televisió per satèl·lit. Des del 2012, els abonats de Cable Mútua reben Canal Lòria, una televisió comunal.

2.4. La ràdio i la televisió públiques

Des de la posada en funcionament de la primera ràdio dins el territori, Andorra va necessitar cinquanta-sis anys per disposar d’un mitjà propi de radiodifusió. A continuació abordem el procés de creació i les característiques actuals de la ràdio i la televisió públiques.

42. Vegeu el decret d’aprovació de la Taula Nacional d’Atribució de Freqüències i les notes d’utilització nacional a Andorra, del 28 de novembre de 2012 (BOPA, núm. 59/24, del 5 de desembre de 2012).

43. El maig del 2014.

44. L’operadora tenia 10.259 abonats a la televisió per fibra òptica el 5 de juliol del 2013, segons una notícia publicada al *Diari d’Andorra* el 9 de juliol de 2013.

2.4.1. L'ens públic de ràdio i televisió. De l'ORTA a RTVA

El 12 d'octubre de 1989 va significar un tombant en la possibilitat de disposar de mitjans de comunicació propis al Principat d'Andorra, quan el Consell General va aprovar la Llei de radiodifusió i televisió, que tenia per objecte l'articulació de les bases essencials del futur sistema de ràdio i televisió a Andorra.⁴⁵ La llei incloïa la creació de l'Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra (ORTA), entitat de dret públic que es constituí el 1990 amb la intenció de posar en marxa un servei públic nacional de televisió. Quant a la ràdio pròpia, un altre dels propòsits de l'ORTA era de crear-ne també una en el termini d'uns mesos.

Un element que cal prendre en consideració en relació amb aquella època és el record aleshores encara viu dels tràgics aiguats del mes de novembre del 1982, durant els quals es van trobar a faltar mitjans de comunicació de masses de titularitat pública andorrana. Diverses parròquies van quedar aïllades per les inundacions, els talls de carreteres i les avaries de la xarxa telefònica, cosa que va convertir en vital la informació oficial que van poder fer circular els radioaficionats i els usuaris de la banda ciutadana en aquella situació d'emergència. Fins i tot es va posar en funcionament l'emissora en FM de l'aleshores recentment clausurada Sud Ràdio, que durant sis dies va rebre excepcionalment l'autorització d'emetre.

Va ser en aquell context de presa de consciència que poc després, el febrer del 1983, s'havia aprovat la creació de l'Entitat Nacional Andorrana de Radiodifusió (ENAR), precedent de l'ORTA, a la qual havien estat cedides totes les competències en matèria de ràdio i televisió dins del territori andorrà. De fet, la redacció del decret de creació de l'ENAR datava de març del 1981, quan es van extingir les concessions històriques. Aquella estatització representava aleshores un avanç qualitatiu important, puix que, a més, per primera vegada es feia referència, no solament a la ràdio, sinó també a la televisió. L'ENAR va coexistir amb l'ORTA, amb certes atribucions, tot i que reduïdes, fins a la seva dissolució formal, decretada l'agost del 1995, ja dins el nou marc institucional establert per la Constitució.

La Junta de Govern de l'ORTA estava inicialment integrada per quatre membres, designats per un període de dos anys de la manera següent: dos pel Consell General i dos pel Govern, amb una presidència rotatòria per períodes, però el 1992 ja es va modificar un funcionament que es va considerar poc operatiu. En ple període constituent, quan fa a penes un any

45. Llei de radiodifusió i televisió, del 12 d'octubre de 1989 (BOPA, núm. 25/01, del 20 d'octubre de 1992).

i mig que es comencen a desplegar els mitjans públics de comunicació, el nombre dels membres de la Junta de Govern de l'ORTA s'estableix en sis, designats per majoria de tres quarts parts del Consell General per a tota la durada de la legislatura, introduint així un major grau de representativitat política per raons de neutralitat i pluralisme.⁴⁶

Manel Sansa és nomenat pel Govern director general de l'ORTA el novembre del 1990, i cessat el juny del 1991. Joan Muxella el succeeix l'octubre del 1992, amb les atribucions canviades per la modificació legal d'aquell mes de juliol, fins a l'any 1995.

Una bona mostra de la dificultat dels primers anys és la successió de concursos públics per a contractar un cap d'informatius, el primer dels quals fou Jaume Ramisa. Es convoca un segon concurs a l'agost del 1994, i se'n succeeixen d'altres el juny del 1995, el gener del 1996 i el novembre del 1997. Mentrestant, Josep M. Samper és director general de l'ORTA el juny de 1995, de manera interina, fins que Enric Castellet és nomenat pel cap de Govern Marc Forné director general de l'ORTA l'agost del 1995.

Després dels transcendentals canvis polítics que havia viscut Andorra durant els anys noranta, el 13 d'abril de l'any 2000 s'aprova finalment la Llei de radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA. L'objectiu manifestat era inserir la legislació andorrana sobre ràdio i televisió dins del procés europeu d'adaptació a les noves tecnologies de la informació i de la comunicació, reforçar-ne el caràcter de servei públic competitiu en el nou entorn audiovisual global, establir nous procediments de control i supervisió deontològica i consolidar-ne la gestió i el finançament.

Tot el sistema andorrà de ràdio i televisió és declarat servei públic, amb caràcter essencial, de titularitat estatal. Substituint l'ORTA, la nova Ràdio i Televisió d'Andorra, SA és la societat pública a la qual s'atorga la gestió directa d'aquest servei de la radiodifusió i la televisió públiques, adoptant ara la forma de societat per accions o anònima.

A partir d'aquell moment, s'atribueix a l'Executiu andorrà l'exercici de les funcions teòriques de junta general d'accionistes, que és l'òrgan sobirà de la societat. El parlament perd, doncs, la competència que tenia en l'antiga ORTA de nomenar els membres de la Junta de Govern, tot i que se li permet exercir funcions teòriques de control parlamentari a través de la

46. Llei de modificació de la llei de radiodifusió i televisió, del 13 de juliol de 1992 (BOPA, núm. 31/04, del 29 de juliol de 1992).

Comissió Legislativa Permanent del Consell General, una capacitat que en realitat ha utilitzat rares vegades.

Amb tot, com en l'ORTA, el director general continua essent nomenat directament pel Govern. Han estat directors generals de RTVA, successivament, Enric Castellet (2000-2005 i 2008-2010), Gualbert Osorio (2005-2008), Jordi Marticella (2010-2012), Francesc Robert (2012-2014) i Xavi Muijal (2014-).

Des de la creació de l'ens, i malgrat els esforços per dotar-lo d'una programació pròpia competitiva, els serveis informatius es van anar consolidant com la veritable espinada dorsal de RTVA, especialment a ATV, on esdevé l'autèntic fet diferencial respecte de les altres cadenes. Han estat directors dels serveis informatius Joan Besson (1999-2001), Ricard Poy (2004-2005), Josep Romero (2005-2007), Univers Bertrana (2007-2009) i Xavi Muijal (2012-2014).

Ràdio i Televisió d'Andorra, SA es finança mitjançant subvencions consignades als pressupostos del Principat, i en una petita part, dels ingressos comercials que obté en concepte de publicitat.

La mateixa llei estableix que els serveis públics de radiodifusió i de televisió han de subjectar la seva programació i les seves emissions als principis generals següents:

- a) El respecte als principis establerts en la Constitució del Principat d'Andorra i als drets i les llibertats que s'hi reconeixen i s'hi garanteixen.
- b) L'objectivitat, la veracitat i la imparcialitat de les informacions.
- c) El respecte a la llibertat d'expressió i d'informació.
- d) El respecte als drets a l'honor, la intimitat personal i familiar, i la pròpia imatge.
- e) El respecte al pluralisme polític, cultural i social.
- f) La promoció de la llengua, així com l'execució de la missió cultural, educativa i social pròpies d'Andorra.
- g) El respecte i l'atenció especial a la joventut i a la infància, tant en el tractament dels continguts com en la programació general.
- h) El respecte als principis d'igualtat i de no-discriminació per raó de naixement, de raça, de sexe o de qualsevol circumstància personal o social.

Legalment, el Govern pot fer que es programin i es difonguin totes les declaracions i les comunicacions oficials «d'interès públic» que estimi necessàries, amb indicació del seu origen.

Des de l'inici de la seva creació, a RTVA s'ha anat valorant periòdicament la possibilitat d'emetre també a través de satèl·lit, veient-ho com una potent eina de difusió internacional. Tècnicament, podria consistir en l'arrendament d'un canal en algun dels satèl·lits de telecomunicacions operats per societats europees com Astra, Eutelsat o Hispasat. L'argument econòmic, tanmateix, ha aturat fins ara aquesta hipòtesi. Tot i que el Principat d'Andorra, com a territori, té preassignades les seves posicions orbitals, tampoc no s'ha plantejat mai la possibilitat d'explotar-les.

RTVA integra avui un canal de televisió (Andorra Televisió, ATV), una ràdio generalista (Ràdio Nacional d'Andorra o Ràdio Andorra, RNA) i emissora musical (Andorra Música, AM), conjunt al qual s'ha d'afegir el portal web *Andorra Difusió*.

La plantilla de RTVA va anar creixent, superant els cent treballadors a l'inici dels anys 2000. I l'any 2007 havia arribat a les 124 persones. Posteriorment, a conseqüència de la situació econòmica general i de les pèrdues acumulades, el nombre d'assalariats es va anar reduint progressivament. L'any 2011, hi havia 101 treballadors, segons dades públiques. Amb catorze acomiadaments pactats el 2012 i alguna situació d'excedència, va quedar en poc més de vuitanta a partir de l'any següent.

El Consell Andorrà de l'Audiovisual

La Llei de radiodifusió i televisió pública del 13 d'abril de l'any 2000 va crear el Consell Andorrà de l'Audiovisual (CAA), òrgan assessor del Govern en matèria d'orientació i de continguts audiovisuals, que va quedar constituït el novembre de 2000. El Consell General, en la seva sessió del 9 de novembre de 2000, va nomenar els membres del Consell Andorrà de l'Audiovisual següents: Joan Manel Guerra Àlvarez, Margarida Moles Gual, Pere Moles Sans, Antoni Palmitjavila Ribó i Jordi Sasplugas Mateu.

De caràcter consultiu, el CAA s'ocupava de realitzar informes referents a la programació i als pressupostos de Ràdio i Televisió d'Andorra (RTVA). Aquests informes, tanmateix, no eren vinculants, cosa que el feia, a la pràctica, inoperatiu.

El març del 2012, el Consell General va decidir eliminar el Consell Andorrà de l'Audiovisual «*com a mesura de contenció i d'optimització de la despesa*», segons va explicar la presidenta de la comissió legislativa d'Economia, Sílvia Calvó, que va afegir que ja es feia un control parlamentari sobre RTVA. El pressupost del CAA era de 65.000 euros.

2.4.2. Ràdio Nacional d'Andorra (1991-)

El Govern va crear la nova Ràdio Andorra, Ràdio Nacional d'Andorra (RNA), el mes de desembre del 1990 amb la voluntat de posar en marxa una ràdio pròpia de servei públic que servís alhora d'instrument de cohesió social. Les emissions van començar l'1 de gener del 1991, únicament en freqüència modulada.

Des d'aleshores, RNA, que ha conservat en propietat la denominació Ràdio Andorra, ofereix una programació de caire generalista que combina informació, entreteniment i música. Aquestes tres temàtiques, les aborda en bàsicament tres blocs horaris:

- La franja matinal (de les 07.00 a les 13.00 h) és dedicada principalment a l'actualitat, amb informatius, tertúlies, entrevistes i connexions en directe.
- La franja de tarda (de les 14.00 a les 19.00 h) té una programació bàsicament centrada en l'entreteniment, amb xous radiofònics i programes d'interacció amb els oients.
- La franja de nit (de les 20.00 a les 00.00 h) ofereix programes més tranquils centrats en la música d'ara i d'abans amb un èmfasi especial en la música en català.

A banda d'aquests tres grans blocs, també trobem dues franges horàries dedicades als serveis informatius: la del migdia (de les 13.00 a les 14.00 h) i la del vespre (de les 19.00 a les 20.00 h).

Tot i que els informatius d'Andorra 7 Ràdio –posteriorment, AD Ràdio– havien mantingut una forta competència als anys 2000, amb butlletins tots els dies de la setmana, RNA és actualment l'única ràdio andorrana que manté actius els serveis informatius de dilluns a diumenge, cosa que la converteix en referència.

La llengua parlada pels locutors presentadors de RNA és exclusivament la catalana, si exceptuem els rars moments en els quals, per diglòssia, s'expressen en castellà. De manera puntual, també s'hi poden sentir espais no diaris en llengua francesa, per commemorar, per exemple, la Setmana de la Francofonia.⁴⁷

47. Andorra és membre associat de l'Organització Internacional de la Francofonia (OIF) des del 2004.

Ràdio digital a Andorra. El fracàs de la DAB

La ràdio digital és un sistema de radiodifusió digital que prometia diversos avantatges, com ara un millor aprofitament de l'espectre gràcies al qual es podia incrementar l'oferta de programes i la possibilitat d'oferir nous serveis de valor afegit (guies de programació, serveis de navegació basats en localització, informació mitjançant canals de dades associats a la programació i independents...). També oferia avantatges a l'usuari amb la millora de la qualitat del so, facilitant la sintonització i permetent la recepció mòbil, fixa i portàtil, sense pèrdua de senyal ni zones obscures.

La DAB (Digital Audio Broadcasting, en anglès) va aparèixer el 1994 i va ser creada per la Unió Europea de Radiodifusió i la Unió Europea a través del projecte Eureka 147. Per tant, es un projecte europeu, tot i que d'altres països van estudiar el tema, però amb les seves adaptacions del sistema. Per exemple, en el cas dels EUA, van començar a crear el seu propi sistema: l'IBOC.

A l'inici dels anys 2000, el Principat va esdevenir pioner difonent per aquest sistema les dues emissores públiques de ràdio (Ràdio Nacional d'Andorra i Andorra Música). La seva cobertura era pràcticament del cent per cent de la població, només utilitzant dos repetidors: el del pic de Maià i el del pic de Carroi. L'emissió va realitzar-se pel bloc (canal) 12D (229.072 MHz). La manca d'implantació de receptors en llars i vehicles, un problema comú arreu d'Europa, va provocar la cancel·lació del projecte. L'any 2005, els emissors estaven desactivats i el 2006 definitivament apagats fins a l'actualitat.

2.4.3. Andorra Televisió (1995-)

Superades les diverses experiències pilot iniciades el 1991, la normalització en el panorama dels mitjans de comunicació a Andorra es completava finalment amb l'aparició de la televisió pública pròpia. Andorra Televisió (ATV), creada pel Govern d'Andorra i, doncs, de titularitat estatal, va començar a emetre regularment el 4 de desembre de 1995 com a televisió de contingut exclusivament informatiu i en llengua catalana, en el que va ser un període inicial de proves que va durar exactament un any, fins al desembre del 1996.

ATV prenia el relleu de la feina que s'havia fet des d'Antena 7 TV, i de fet, alguns dels professionals i dels equipaments de la primera època provenien d'aquella televisió pionera nascuda al voltant de la Fira d'Andorra la Vella. Durant el període de proves, l'ORTA havia adjudicat a aquesta productora la realització tècnica dels dos informatius diaris, un al migdia i un al vespre,

a més d'un recull setmanal, que conformaven la programació. Aquella experiència, a la qual també va participar alguna altra productora, va deixar fixada la concepció general, des d'un punt de vista professional, del que serien des d'aleshores els serveis informatius de la televisió andorrana.

Per raons tècniques, les emissions d'ATV van tapar aleshores, també provisionalment, un dels sis canals televisius que es rebien a Andorra mitjançant els repetidors per via hertziana analògica, el Canal 33 de Televisió de Catalunya, cosa que va merèixer la crítica de molts ciutadans.

La creació d'Andorra Televisió (ATV) respon també a la percepció, des d'una part dels responsables polítics, que la nova Andorra constitucional requereix una cadena pública de televisió com a instrument de *nation building*, emprant un terme de la ciència política. En les seves respostes a les entrevistes, el cap de Govern Marc Forné, antic periodista, per exemple, acostumava a referir-se en termes negatius a la influència dels mitjans forans, considerada perniciosa per a la generació més jove:

«El que predomina és la influència dels grans mitjans de comunicació. Estem envaïts per la cultura televisiva dels estats veïns, però especialment influenciats per la cultura de la televisió espanyola (tant l'estatal com l'autònica), ja que la francesa no té tanta audiència.»⁴⁸

En un opuscle de presentació, Enric Castellet, director general de RTVA, es referia en els següents termes a la missió dels mitjans de comunicació públics:

«Andorra té una peculiaritat, que és que dels aproximadament 66.000 habitants que resideixen en el nostre país tan sols uns 22.000 són de nacionalitat andorrana. Per tant, una de les principals tasques de la ràdio i la televisió andorrana, a més d'informar sobre els esdeveniments ocorreguts dins el nostre territori, és intentar integrar els residents de parla no catalana. És per això que tant Ràdio Andorra com Andorra Televisió s'esforcen per ser un factor d'integració, per apropar als residents la nostra especificitat com a país [...]»⁴⁹

El febrer del 1997, un cop transcorregut el període de proves, el personal de l'ORTA va passar a assumir íntegrament l'elaboració dels informatius

48. Entrevista a Marc Forné reproduïda a: COMAS D'ARGEMIR, Dolors; PUJADAS, Joan Josep. «Els canvis econòmics i socials d'Andorra: les opinions dels protagonistes». A: LLUELLES, Maria Jesús (coord.). *El segle XX...*, p. 481-488.

49. *Ràdio i Televisió d'Andorra, SA. Mitjans de comunicació públics*. Opuscle de presentació, sense data. Andorra la Vella: 2002 o 2003.

d'Andorra Televisió. Ja s'havia establert a la baixada del Molí, número 24, d'Andorra la Vella, en un antic centre de lleure esportiu reformat per a ubicar-hi els platós, les sales de control, els locutors, els arxius, etc.

Ràpidament, la graella de programació d'ATV es va anar ampliant amb sis programes temàtics setmanals de realització pròpia i la retransmissió en directe de totes les sessions del Consell General, a més de retransmissions esportives i, esporàdicament, d'esdeveniments de rellevància social o cultural.

El creixement de la programació pròpia, posteriorment criticat pel seu elevat cost econòmic, va ser molt significatiu, passant de difondre 16 hores setmanals de programació pròpia l'any 1997 (el cent per cent de la programació total aleshores) a 60 hores l'any 2002 (de les 120 hores setmanals d'emissió).

Per fer arribar el senyal d'ATV a totes les llars andorranes, el Servei de Telecomunicacions d'Andorra (STA)⁵⁰ va habilitar onze repetidors hertzians que cobreixen tot el territori: pic de Carroi, pic de Maià, bony de les Neres, Arans, els Espiolets, Sant Julià, coll de Gomà, bosc de Pal, Erts, la Comella i roc de l'Àguila.

En el període 2007-2009, tots els estudis d'audiència que fan referència a ATV assenyalen que els informatius són, amb diferència, els programes més seguits de la graella del canal públic. Aquests mateixos estudis confirmen que una part majoritària dels ciutadans d'Andorra s'assabenta de l'actualitat andorrana prioritàriament a través d'Andorra Televisió, superant els mitjans de ràdio i de premsa escrita.⁵¹ Val a dir que en aquell període, coincidint amb la implantació de la TDT i amb la necessitat de diferenciar-se davant l'increment de l'oferta televisiva, s'havia introduït una presència molt més constant de l'actualitat informativa a la graella de programes d'ATV.⁵² El favor de l'audiència s'ha mantingut, tanmateix, fins avui.

Un altre dels èxits de la casa és el Club Piolet, contenidor infantil creat la temporada 2005-2006, amb càpsules de producció pròpia i sèries d'animació generalment catalanes o europees. S'emet diàriament en franges de matí i tarda, cosa que representava el 2011 una programació anual de 730 hores, equivalents al 8 % del conjunt de la programació diària d'ATV.

50. Operador públic, avui conegut amb la marca comercial Andorra Telecom, que gestiona i explota, en exclusiva dins el territori andorrà, els serveis de telecomunicacions.

51. Vegeu, per exemple: CENTRE DE RECERCA SOCIOLÒGICA. INSTITUT D'ESTUDIS ANDORRANS. *Enquesta sobre els mitjans de comunicació. Març-juny 2007*. Andorra: IEA, 2007. L'Observatori del CRES, un sondeig òmnibus que es realitza de manera periòdica, ha dedicat un apartat als mitjans de comunicació els anys 2004, 2009 i 2014.

52. Vegeu BERTRANA, Univers. «La televisió informativa al Pirineu. Aïllament i desigualtat». A: *La comunicació al Pirineu: Cinquenes Trobades Culturals Pirinenques*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències [etc.], 2009, p. 50.

2.4.4. El procés d'elaboració de les notícies. Redacció compartida i digitalització

Encara avui, des de l'any 1997, la redacció dels serveis informatius de Ràdio i Televisió d'Andorra –que comprèn, segons les èpoques, entre una vintena i una quarantena de professionals, sumant-hi periodistes, tècnics i correctors– funciona de manera conjunta per a l'emissora de ràdio i per al canal de televisió, i pel camí s'hi ha incorporat la gestió de la presència a Internet. Un mateix redactor prepara la informació per a adequar-la a tots els formats, ja sigui adoptant un llenguatge neutre assimilable pels tres mitjans, ja sigui adaptant el tractament informatiu de les notícies segons les necessitats i característiques de cada mitjà. Bru Noya, primer cap de redacció, n'explicava la gènesi:

«A Ràdio i Televisió d'Andorra, la redacció compartida es va posar en marxa el gener de 1997, després de la inauguració de les noves instal·lacions situades a la Baixada del Molí, a Andorra la Vella. Fins a aquell moment, la redacció de la ràdio estava situada a l'avinguda Meritxell i la de la televisió en un local del carrer Bonaventura Riberaigua, tots dos d'Andorra la Vella. Amb el trasllat al nou edifici, les dues redaccions es van fusionar amb l'objectiu d'optimitzar recursos i evitar duplicitats, com ara la d'enviar dos periodistes, un per a la ràdio i un per a la televisió, a cobrir un acte al Pas de la Casa, per posar un exemple.»⁵³

Amb l'ajut de l'evolució tecnològica, la polivalència dels periodistes s'ha anat fomentant cada cop més, fins a arribar a la figura del «periodista ENG», capaç d'enregistrar i editar ell mateix les imatges de vídeo (i d'àudio per a la ràdio). Es manté tanmateix un bon nombre d'operadors de càmera a temps complet.

La irrupció de noves tecnologies sempre comporta canvis i els mitjans de comunicació han d'adaptar-se a aquestes transformacions. Del 2004 al 2008, Ràdio i Televisió d'Andorra va procedir a la digitalització completa de la seva redacció per ajustar-la als nous entorns de treball multimèdia i permetre unificar la producció en un portal a Internet que garantis la immediatesa en la difusió de la informació del Principat arreu de la xarxa mundial. El procés digital va arribar a través dels serveis informatius, amb la voluntat d'actualitzar-los, agilitar l'edició (muntatge) de les notícies i

53. NOYA I RIBAS, Bru. «Gestió de la informació: model de redacció compartida». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 29.

integrar-los en diferents formats permetent alhora presentar els vídeos de les notícies a través d'Internet.

Com s'ha dit, el Govern va crear Ràdio Nacional d'Andorra el mes de desembre de 1990 amb la voluntat de posar en marxa un veritable instrument de cohesió social, i cinc anys més tard es van iniciar les emissions regulars d'Andorra Televisió. Des d'aleshores, els professionals havien treballat de manera gairebé exclusiva amb formats analògics. Les peces dels informatius de televisió, per exemple, es muntaven *a tall*, en cinta magnètica, per a la qual cosa feien falta diverses sales d'edició lineal amb els seus corresponents magnetoscòpis, que incloïen cada una un petit estudi insonoritzat des en el qual s'enregistraven les veus *en off*.

La migració es va iniciar el 2004 amb la renovació dels equipaments de les redaccions. El primer pas va ser canviar els ordinadors habituals dels redactors per d'altres que permetessin l'edició d'imatges i so en digital, al mateix temps que es van modificar els processos de catalogació per al servei d'arxiu de la casa. Les grans sales de l'arxiu, similars als soterranis de les biblioteques, que allotjaven les cintes enregistrades al llarg dels anys (majoritàriament, Betacam i DV), van anar deixant pas a discs durs d'emmagatzematge que permetien més capacitat i versatilitat en molt menys espai físic.

Amb tot, a causa de les rutines de treball, els entorns digital i analògic van conviure durant uns anys. Per exemple, les escaletes (guions tècnics amb els continguts dels programes i les indicacions dels talls de veu o insercions d'imatges) es continuaven preparant a banda –amb una eina ofimàtica de full de càlcul, per exemple– i es distribuïen impreses en paper. La transició va finalitzar el setembre del 2007, quan les redaccions de RTVA treballaven ja completament amb tecnologia digital i començaven a fer servir una escaleta electrònica integrada en el programari de treball.

2.4.5. La integració internacional

Durant la legislatura posterior a la de l'adopció de la Constitució, que va transcórrer des del nomenament del cap de Govern Marc Forné, el desembre del 1994, fins a les eleccions de febrer del 1997, es va aprovar una llarga sèrie d'adhesions a organitzacions i tractats internacionals en relació amb la regulació de les indústries culturals lligades a la producció textual o audiovisual, com ara l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO), el Consell d'Europa, l'Organització Mundial de la Propietat Intel·lectual (OMPI), l'Organització Europea de Telecomunicacions per Satèl·lit (EUTELSAT) i d'altres.

El Principat d'Andorra és membre de ple dret de la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT) des del 1994. El Consell General, en la seva sessió del 30 de juny de 1994, en va aprovar formalment l'adhesió mitjançant la ratificació del Conveni internacional de telecomunicacions fet a Nairobi el 6 de novembre de 1982. L'ingrés d'Andorra a la UIT va tenir un significat important, ja que n'havia estat exclosa des dels orígens. El 1983, la sol·licitud formal d'admissió a l'organització havia estat rebutjada enmig d'una controvèrsia sobre la condició jurídica internacional de l'Estat andorrà.

La participació a Eurovisió

Després d'un llarguíssim procés per obtenir-hi el reconeixement, des del juliol del 2002 RTVA també és membre de ple dret de la Unió Europea de Radiodifusió (UER), condició gràcies a la qual va poder participar, des de l'any 2004, al Festival de la Cançó d'Eurovisió.

Un dels requisits per a participar a Eurovisió és retransmetre el programa en directe l'any anterior a l'edició en què es vol participar. Per aquest motiu, RTVA –simultàniament ATV i RNA– va retransmetre el festival celebrat a Riga (Letònia) el 2003. Posteriorment, de gener a març del 2004, en una coproducció amb Televisió de Catalunya, el programa *12 Punts*, emès en directe simultàniament per ATV i TV3 durant deu diumenges consecutius a la tarda⁵⁴ va servir per a acabar de seleccionar amb l'audiència la primera cançó i l'intèrpret que representarien Andorra el mes de maig a Istanbul (Turquia).

RTVA va competir a les semifinals prèvies del festival en sis edicions consecutives, del 2004 al 2009, sempre amb cançons interpretades totalment o parcial en català: *Jugarem a estimar-nos* (interpretada per Marta Roure, el 2004); *La mirada interior* (Marian van de Wal, 2005); *Sense tu* (Jenny, 2006); *Salvem el món* (Anonymous, 2007); *Casanova* (Gisela, 2008); *La teva decisió* (*Get a Life*) (Susanne Georgi, 2009).

Tot i no haver aconseguit mai la qualificació per a la final, la participació andorrana al festival, abandonada per motius econòmics a partir del 2010, va ser un important revulsiu per a la dinamització de la indústria cultural al país, òbviament en l'àmbit de la música, però també en l'audiovisual.

54. El periodista Jordi Gil, coordinador de l'equip del programa, en va fer la crònica en un llibre publicat aquell Sant Jordi: *El català a Eurovisió*. Barcelona: Columna, 2004.

La Xarxa

Andorra Televisió va formalitzar el setembre del 2010 la seva adhesió a la Xarxa Audiovisual Local (XAL) catalana a través de la signatura d'un acord de col·laboració entre ambdues parts.

L'acord permet a Andorra Televisió accedir als serveis que la XAL posa a disposició de les entitats adherides, com l'agència de notícies XN, a més de tenir accés a la programació sindicada de lliure emissió de la Xarxa de Televisions Locals (XTVL). De la mateixa manera, la televisió andorrana comparteix els seus continguts de producció pròpia amb la resta de televisions membres.

També s'ha signat un conveni de col·laboració entre Ràdio Nacional d'Andorra i l'Agència de Comunicació Local (ACL), que gestiona la programació de La Xarxa (fins al setembre del 2012, COM Ràdio), que permet l'intercanvi de continguts amb les emissores municipals catalanes.

3. Periodisme digital

El creixement imparable d'Internet en els últims anys i l'evolució de les nombroses tecnologies que hi estan relacionades, ha provocat un ràpid creixement dels mitjans de comunicació digitals a Andorra. Des de les primeres experiències de fa poc més d'una dècada, no només els mitjans tradicionals han considerat imprescindible obrir les seves finestres a la xarxa, sinó que van apareixent nous mitjans de comunicació nascuts directament a Internet.

La ciutadania andorrana, i també les empreses i els mitjans de comunicació, han descobert en Internet un nou canal d'expressió i de transmissió d'informació. La llengua catalana ha trobat el seu lloc en aquest nou suport de comunicació, com també en tots els altres àmbits de la societat, entrant en la llista de les vint-i-cinc llengües més utilitzades a Internet a escala mundial.

Els mitjans de comunicació tradicionals han anat aproximant-se als mètodes característics del periodisme digital, que consisteix en la redacció de notícies específicament pensades per a ser consultades a través d'Internet. Utilitza el llenguatge escrit, però també incorpora recursos propis que el diferencien, com l'hipertext, el multimèdia –que inclou la fotografia, l'àudio i el vídeo digitals– i la interacció amb els lectors. Aquesta nova àrea del periodisme, que arrenca a finals del segle XX i que avui s'està consolidant, evoluciona en relació directa amb el desenvolupament de noves tecnologies de la informació i de la comunicació.

L'elaboració de continguts informatius per a Internet i, en conseqüència, per a una nova, diferent i creixent audiència comença a generar els seus propis gèneres periodístics. I fora de les redaccions, el periodisme ciutadà, els blogs i els videoblogs irrompen com noves formes de periodisme, contribuint a una major llibertat d'informació. Andorra no ha quedat al marge d'aquesta nova oferta de suports, i hi són nombrosos els periodistes amb un blog o lloc propi a Internet.

3.1. Els mitjans a Internet

Ja sigui amb vocació generalista o temàtica, la nova incorporació de mitjans de comunicació digitals a Andorra té en comú la recerca de la proximitat. Cada cop són més, i tots creixen amb potència i amb una gran qualitat informativa. Actualment, els diaris *Bon Dia*, *Diari d'Andorra*, *El Periòdic d'Andorra* i *Més!* tenen edició digital, mentre que Ràdio i Televisió d'Andorra, entre d'altres, ofereix informació en continu en el seu canal en

línia. Els mitjans de comunicació en línia són el suport que més confiança genera en els usuaris de la xarxa.

3.1.1. Els inicis. Algunes dates clau

L'1 de gener de 1996 va començar a funcionar el primer servidor d'informació d'Andorra. Des d'aleshores i fins a l'aparició, deu anys més tard, dels mitjans d'informació digitals tal com els coneixem avui, es van succeir algunes dates clau.

- El 8 de setembre de 1997, coincidint amb la Diada de Meritxell, el *Diari d'Andorra*, principal capçalera andorrana, fa les seves primeres passes a Internet quan, juntament amb *VilaWeb*, es crea *VilaWeb Andorra*, de la qual es desvincularia pocs anys després.
- El mes de març del 1999, arran de les protestes contra la cimera de l'Organització Mundial del Comerç, celebrada a Seattle, neix *Indymedia.org* (*Centre de Mitjans Independents*), una xarxa de mitjans independents i alternatius. Tenia cinc portals als països de llengua catalana: Alacant, Andorra, Barcelona, Castelló i València.
- El febrer del 2001, sufragada pels governs català, balear i andorrà, neix el *Yahoo!* català, que era la vint-i-cinquena edició d'aquest portal.
- El gener del 2003, *Le Monde Diplomatique* obre una web en català, *Món Diplomàtic*, elaborada per l'organització ATTAC Andorra.
- L'any 2004, el Principat d'Andorra es va situar en el cinquè lloc dels països europeus en nombre d'usuaris d'Internet, només superat per Suècia, els Països Baixos, la Gran Bretanya i Alemanya.
- El juny del 2006, s'instal·len a Andorra xarxes sense fils (Wi-Fi) a les places més concorregudes.

3.1.2. La difusió en línia de continguts audiovisuals

Des d'abril de l'any 2000 i gener de 2001, respectivament, es poden seguir per Internet les emissions en directe de Ràdio Andorra i Andorra Televisió. La reproducció en temps real de dades multimèdia (*streaming media*) va esdevenir després un complement corrent a la radiodifusió. Els continguts dels mitjans audiovisuals públics del país es troben avui integrats en un canal de distribució en línia: *Andorra Difusió*.

La digitalització de les redaccions de RTVA (vegeu més amunt) va ser el punt de partida per a la creació d'un portal de notícies a Internet, *Informatius.ad*, que es va estrenar a la xarxa el 14 de novembre de 2007.

Informatius.ad va ser el primer mitjà d'informació andorrà *non stop* i en temps real a la xarxa, ja que s'hi publicaven les notícies de manera gairebé instantània tan bon punt s'elaboraven. L'usuari podia llegir les notícies a través del text, escoltar la veu dels protagonistes gràcies als arxius de so que s'hi adjuntaven, i visionar les imatges a través de la quarantena de vídeos editats que s'hi oferien diàriament.

Quan encara no s'havien generalitzat les xarxes socials i la «web 2.0» estava a les beceroles, *Informatius.ad* va passar la seva prova de foc amb la campanya de les eleccions comunals del 2 de desembre del 2007, amb un servei especial de notícies actualitzades en temps real que en molts casos es publicaven només una hora després d'haver-se produït els fets. Uns mesos més tard, l'espai s'havia consolidat com un punt central d'informació per als andorrans, especialment els residents fora del país, que podien seguir l'actualitat del seu país d'origen sense esperar la publicació, l'endemà, dels diaris digitals. També permetia iniciar l'adaptació al canvi d'hàbits de consum de la informació, quan ja es començava a dibuixar la tendència a utilitzar cada cop més els dispositius mòbils.⁵⁵

Per reduir-ne els costos, *Informatius.ad* va desaparèixer els anys 2010 per integrar-se a l'antic portal corporatiu *RTVA.ad*, de factura més simple. L'eclosió de les anomenades xarxes socials o *social media*, com ara *Facebook* i principalment *Twitter*, permetia una presència contínua en línia a baix cost. Amb tot, el 9 de setembre del 2013, Ràdio i Televisió d'Andorra estrenava *Andorra Difusió* (*andorradifusio.ad*), un portal a Internet concebut amb personalitat pròpia, com un canal més de distribució de continguts dels mitjans audiovisuals públics. Amb més accessibilitat i usabilitat, i traient el màxim profit de les noves eines participatives i d'interacció amb l'audiència, *Andorra Difusió* reprèn les característiques principals d'aquell primer portal de notícies, integrant-hi, però, gràcies al podcàsting, el conjunt de la producció de continguts de la casa.

3.1.3. Les versions digitals de les publicacions

Consultable en línia des del 16 de setembre de 2008, el diari *Bon Dia*, amb *Bondia.ad* (www.bondia.ad), va ser el primer mitjà escrit andorrà amb una versió digital a la teranyina mundial, que inicialment s'anava actualitzant en temps real a mesura que les notícies es produïen. Al cap d'un any, el va seguir la versió digital del *Diari d'Andorra* (www.diariandorra.ad, amb continguts de pagament des de gener del 2014), i amb poc temps de diferència,

55. BERTRANA, Univers. «La televisió informativa al Pirineu. Aïllament i desigualtat». A: *La comunicació al Pirineu...*, p. 51.

la del desaparegut mensual *Fòrum*. Actualment, amb més o menys recursos, tots els diaris andorrans tenen edició digital, i comencen a aparèixer aplicacions mòbils (*apps*) que en fan l'adaptació als nous dispositius de lectura. En general, però, en un context de rude competència entre mitjans, aquests tendeixen a retenir embargades les notícies d'elaboració pròpia fins poques hores abans de la seva publicació, l'endemà, en l'edició en paper.

Progressivament, s'han anat afegint a la xarxa altres publicacions periòdiques concebudes inicialment per a la lletra impresa, en molts casos incorporant-hi noves funcionalitats per al lector gràcies a les possibilitats que ofereix el canvi tecnològic. Un bon exemple és la versió digital del bimestral d'arquitectura *Art de Viure* (1997), que apareixia el juliol del 2013 (www.artdeviure.com). A més de poder-hi interactuar, hi trobem una secció, anomenada *Concursos*, en la qual s'informa de les licitacions d'obra pública que fan les administracions del país.

Una de les qüestions per resoldre en l'àmbit de la comunicació digital és el grau de permissivitat en el filtratge dels comentaris anònims a les notícies, una pràctica força estesa al país, especialment en l'edició en línia del *Diari d'Andorra*, per al qual la participació activa dels lectors és un element distintiu que en dinamitza el tràfic web –i, doncs, els ingressos–. La proliferació de comentaris que poden ser considerats difamatoris va ser molt criticada, per exemple, per l'advocat i excap de Govern Marc Forné,⁵⁶ fent referència, encara que no únicament, a un funest blog anònim. Arran de l'afer *Delfi AS c. Estònia*, l'octubre del 2013 la jurisprudència del Tribunal Europeu dels Drets Humans va confirmar que els mitjans de comunicació digitals s'havien de responsabilitzar dels comentaris ofensius publicats pels seus lectors, especialment si no s'hi havien registrat.⁵⁷ La sentència va tenir molt ressò polític a Andorra i va esperonar l'aprovació de l'anomenada «lleï mordassa» andorrana.⁵⁸

Altres usos de la xarxa. Un exemple

El 19 d'octubre de 2009 s'estrenava la primera sèrie de ficció emesa per Internet feta i concebuda per al públic andorrà. Es titulava *Superventura*, estava protagonitzada per dos actors andorrans i tenia l'humor com a eix vertebrador, tot i que també incloïa contingut social. Es tractava d'un projecte del *Diari d'Andorra* que, amb la col·laboració d'Andorra Telecom

56. «Les noves tecnologies i l'insult amagat». *Diari d'Andorra*, 24 de maig de 2011.

57. Sentència del TEDH del 10 d'octubre del 2013, sobre la causa núm. 64569/09..

58. Llei qualificada de protecció civil als drets a la intimitat, a l'honor i a la pròpia imatge, del 27 de novembre de 2014 (BOPA, núm. 71/26, del 24 de desembre de 2014).

i Grandvalira, va produir vint-i-quatre capítols d'entre dos i tres minuts cadascun que es penjaven de dos en dos, cada dilluns, fins el 30 de març, a través del nou web del diari, que també estrenava disseny el 19 d'octubre de 2009. Es va destacar el caràcter innovador que tenia el projecte, que va tenir un pressupost de 35.000 euros.

3.1.4. Els mitjans digitals. Webs d'informació a Internet

Disponible a la xarxa des del 2009, *Fòrum.ad* (www.forum.ad) és actualment un dels diaris únicament digitals amb més audiència. El seu editor és Jaume Ramisa. Va ser concebut inicialment com a versió en línia d'una revista homònima, fundada el gener del 2004, que havia iniciat una segona època el setembre del 2009 fins a desaparèixer definitivament el novembre del 2010. Tot i tenir una estructura molt petita, es nodreix de les notícies d'agència i dels escrits d'opinió d'alguns col·laboradors per a mantenir la seva actualització gairebé constant. És membre de l'Associació Catalana de la Premsa Gratuïta i Mitjans Digitals (ACPG), entitat creada el 1997.

Un altre important mitjà digital diari és *Ara Andorra* (www.ara.ad), una plataforma creada l'abril del 2014 com a edició andorrana del diari *Ara*. Sota l'impuls d'un grup de professionals i inversors del país presidits per Montserrat Cardelús, *Ara Andorra* treu partit dels recursos de l'Agència de Notícies Andorrana (ANA) per complementar amb notícies d'agència els continguts d'elaboració pròpia que publica diàriament en línia. També edita periòdicament un suplement en paper que es distribueix encartat al diari d'abast català.

D'altres mitjans de comunicació digitals són actualment *Andorra Directe* (www.andorradirecte.com), capçalera local del grup Catmèdia creada el març del 2011, i *El Progrés* (www.elprogres.ad), un «confidencial» associat a *El Triangle* des del setembre del 2011. *VilaWeb Andorra*, per la seva banda, va desaparèixer el 2010.

3.2. L'Agència de Notícies Andorrana (ANA)

Tot i ser elements essencials en qualsevol sistema de comunicació, la majoria de consumidors de mitjans desconeixen l'important lloc que ocupen les agències de notícies en l'engranatge de la producció d'informació. Aquestes agències proporcionen continguts informatius (escrits, gràfics o audiovisuals) als mitjans de comunicació, per tal que aquests puguin oferir una selecció d'informació més completa als seus lectors, oients o espectadors.

Les agències de notícies, doncs, tenen una gran importància estructural dins del sector de la comunicació com a fonts d'informació, una rellevància que s'ha accentuat en els darrers anys a causa de la crisi econòmica que ha afectat tots els mitjans. El fet que les agències assegurin la cobertura informativa dels esdeveniments als quals els mitjans no poden arribar les converteix en essencials per a garantir el dret a la informació de tots els ciutadans.

Tal com passa als altres països, Andorra té també actualment una agència de notícies de referència nacional. La diferència, però, és que l'Agència de Notícies Andorrana (ANA) no és de titularitat pública, sinó que va ser creada des de la iniciativa privada, vinculada al grup de comunicació Segarraterés que lidera Àlex Terés en el seu vessant periodístic. Responent a les necessitats creades per la proliferació de mitjans, i aprofitant les possibilitats tècniques que oferien les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), l'Agència de Notícies Andorrana es va posar en funcionament l'1 de desembre de 2008, després d'un acte de presentació en societat que havia tingut lloc uns dies abans, el 28 de novembre. Va néixer amb l'objectiu de nodrir els professionals de la comunicació i els gabinets de premsa, així com a institucions públiques i empreses privades, de contingut informatiu multimèdia. És a dir, oferir als abonats la informació en els formats de text, àudio, fotografies digitals i imatges de vídeo, tot a través de la xarxa (www.ana.ad). A més de les notícies d'actualitat del dia relacionades amb Andorra i amb l'àmbit geogràfic pirinenc més proper, ofereix als seus clients l'agenda informativa i d'actes previstos, basada sobretot en el recull de convocatòries de premsa.

L'equip de redacció el formen un grup de professionals amb experiència en el món del periodisme i la comunicació, dirigits per Albert Roig des del començament i fins al 2014, quan Nerea Moreno va prendre el relleu. Josep Ribera en presidia el Consell d'Administració l'any 2009. La mateixa agència va fer pública una ampliació de capital l'any 2012, amb l'entrada en l'accionariat de Montserrat Cardelús, Carles Enseñat, Josep M. Betriu i M. Pilar Díez. La societat editora és avui ANISA (Agència de Notícies i Informació, SA), de capital 100% andorrà, els accionistes de la qual són les societats: Som-hi!, SL i Segarraterés, SL.

Amb el pas del temps, l'ANA s'ha posicionat i consolidat en l'espai de la comunicació d'Andorra, i és indubtable que ha exercit una gran influència en la manera com aquest ha evolucionat. D'una banda, perquè serveix a les empreses de premsa continguts ja elaborats que els permeten deslliurar les redaccions d'un cert volum de feina i així poder especialitzar-les –o en alguns casos, com s'ha constatat, reduir-ne els efectius–, i d'altra banda perquè ha donat viabilitat a un bon nombre de projectes informatius basats en Internet: diaris pròpiament digitals, versions en línia de diaris en

paper, etc. Aquests mitjans poden capturar en línia i en temps real els continguts publicats per l'ANA, i d'aquesta manera nodrir en continu les seves pàgines web. Accedeixen, a més, a la base de dades amb totes les notícies i la informació publicada al portal de l'agència.

En el terreny internacional, l'ANA té establerts convenis fermes de col·laboració amb l'Agència EFE i amb l'Agència Lusa. A més, des del desembre del 2012 forma part de l'European Alliance of News Agencies (EANA) que integra les principals agències de notícies d'àmbit europeu.

3.3. Periodistes i xarxes socials

Deixant de banda els interrogants que generen des del punt de vista de la deontologia professional, el lloc que s'han anat fent les noves xarxes socials en la propagació de la informació més immediata és inqüestionable. D'una manera incidental, han servit per a aportar una certa cohesió a un col·lectiu tradicionalment dispers i heterogeni.

3.3.1. El col·lectiu de professionals de la comunicació d'Andorra

El juliol del 2010, una trentena de professionals del periodisme a Andorra van fundar l'Associació de Professionals de la Comunicació d'Andorra (APCA), entitat que pretén vetllar pels interessos de la professió al Principat a més a més de *«vigilar i promoure activament el dret a la llibertat de la informació i expressió, garantides per la Constitució andorrana per a tots els ciutadans»*, tal i com expressa als seus estatuts. A la vegada, es proposa *«vetllar per l'ètica professional, que inclou el respecte als drets de les persones en el límit constitucional de les llibertats»*.

L'Associació de Professionals de la Comunicació d'Andorra va quedar legalment constituïda després que el Govern l'hagués inscrit al registre corresponent el març del 2014. Va néixer amb la voluntat d'exercir com a col·legi professional per a la defensa de la professió periodística a Andorra. Després de diversos intents fallits en més de trenta anys, aquesta vella aspiració del col·lectiu es convertia en una realitat. A banda dels estatuts, l'APCA va adoptar també un codi deontològic de la professió a Andorra.

Una altra agrupació professional relacionada amb l'àmbit de la comunicació és l'associació Andorra Professionals de l'Audiovisual i la Imatge (APAI, 2010). També existeixen a Andorra un club de màrqueting i una associació d'agències de publicitat.

Per tenir una aproximació estadística del nombre de persones que treballen en els mitjans de comunicació, ens podem referir al Registre de mitjans

de comunicació nacionals i de corresponsals acreditats prop del Govern d'Andorra, creat l'any 2007. Les úniques dades fetes públiques, però, daten del 10 de novembre de 2008.⁵⁹ En no haver existit cap altre registre similar anteriorment a Andorra, excepte el de matrícules de la Caixa Andorrana de Seguretat Social pel que fa a tots els assalariats, es tracta d'unes dades oficials valuoses, les úniques que contenen informació desglossada per tipus de funcions i de mitjans de tot el personal que realitza tasques relacionades directament amb la producció, la redacció, la realització i la direcció. Des de l'expedició de la primera credencial, el 21 de novembre del 2007, l'Oficina del Portaveu havia emès 295 carnets fins al novembre del 2008, dels quals 248 estaven aleshores en vigor.

Entre els treballadors dels mitjans de comunicació amb dret a tinença de credencial oficial, 148 eren de ciutadania espanyola, 85 andorrans, 3 francesos, 1 argenti i 1 xilè. Pel que fa a les funcions que desenvolupaven, 86 eren redactors, 74 tècnics, 18 productors, 50 directius, 7 locutors, i 13 eren administratius, auxiliars, comptables i comercials que compaginaven les seves tasques amb les susceptibles de tinença de credencial.

Per tipologies, 43 prestaven els seus serveis en mitjans escrits diaris (excloso els periòdics de dilluns a divendres), 44 en mitjans escrits no diaris i en revistes (inclosos els periòdics de dilluns a divendres), 39 en les ràdios, 102 en les televisions, 6 en les agències de notícies, 7 en les agències de mitjans, 3 en les empreses editores i 4 en les productores independents. Pel que fa al sexe, finalment, 149 eren homes i 99 eren dones. Per sexe i funció, 41 redactors eren dones, mentre que 45 eren homes; 5 productors eren dones, i 13 eren homes; 21 tècnics eren dones, i 53 eren homes; i 13 directius eren dones, i 37, homes.

3.3.2. La irrupció a les xarxes socials

L'any 2007, només dos periodistes tenien blog a la xarxa. Poc temps després, *«les xarxes socials han entrat de manera imparable a Andorra»*, escrivien l'any 2011 Bru Noya i Josep M. Altarriba.⁶⁰ Han proliferat, per començar, els blogs de caràcter personal, unes pàgines web amb estructura cronològica que cada periodista va actualitzant amb informació i opinions. En alguns casos, les mateixes empreses editores proporcionen als seus col·laboradors aquesta mena de quaderns de bitàcola, que queden així allotjats als seus servidors.

59. El Servei de Comunicació del Govern d'Andorra va deixar sense resposta la nostra consulta del 18 de juny de 2013.

60. NOYA RIBAS, Bru; ALTARRIBA OLIVA, Josep Maria. «Andorra: periodisme i xarxes socials». *Ciutadans*, núm. 8 (2011), p. 12-15.

Pel que fa al nou fenomen de les xarxes socials, el *Facebook* i el *YouTube* han canviat la manera de comunicar-se amb l'audiència, sobretot en relació amb la població més jove, mentre que els minimissatges de *Twitter* s'han convertit en una font d'informació addicional per als periodistes, especialment a partir de la campanya de les eleccions legislatives del 3 d'abril de 2011. La mateixa data d'aquelles eleccions, per exemple, es va conèixer a través de *Twitter*: Jaume Bartumeu va ser el primer cap de Govern que anunciava la dissolució del Consell General i la convocatòria d'eleccions –anticipades– a través d'una xarxa social.

La irrupció d'aquests mitjans socials ha estat tan forta que els diaris andorranos s'han vist obligats a seguir-les cada cop més, fins al punt que des de la campanya de les eleccions generals del 2011 publiquen un resum dels missatges que s'hi generen. En alguns casos, aquesta informació ha evolucionat cap a seccions estables.

Un estudi de la consultora *Hamilton Intelligence* divulgat el 14 d'abril de 2011⁶¹ conclouia que existia una alta correlació de les mencions de cada partit al *Twitter* amb els resultats electorals. L'estudi mostrava que la diferència de vots entre el partit que va guanyar els comicis (Demòcrates per Andorra, DA) i el que va quedar segon (Partit Socialdemòcrata, PS), un 37 %, era força similar a la diferència en el nombre de referències a *Twitter*: un 34 % més de mencions a DA que al PS. L'adopció d'aquestes eines ja s'iniciava al voltant de les eleccions generals del 2009, però el seu ús va esdevenir generalitzat dos anys després, també per part dels productors de mitjans.

És impensable avui que una empresa de comunicació no s'asseguri de la divulgació de la seva oferta de continguts a través de la creixent gamma d'eines i serveis d'interacció social en línia que van apareixent. A Andorra, es tracta en general de penjar-hi titulars, referències breus o imatges d'actualitat, amb l'objectiu d'atraure l'atenció cap al propi mitjà. Ara bé, el món de la comunicació esdevé cada vegada més horitzontal, i amb les noves modalitats també creix la demanda de més interactivitat. Això fa que els mitjans hagin d'operar cada cop més en un context de cultura col·laborativa.⁶² Davant d'aquesta realitat, per la proximitat amb el seus públics, les empreses que configuren l'espai comunicatiu d'Andorra tenen facilitat per a promoure la participació i a aprofitar els continguts generats pels usuaris.

61. *Les eleccions generals 2011 al Twitter*. Presentació digital. Andorra la Vella: Hamilton Intelligence, 14 d'abril de 2011. <<http://www.slideshare.net/hamiltonintelligence/les-eleccions-generals-andorra-2011-a-twitter-by-hamiltonintelligence>> [Consulta: 6 juliol 2013].

62. SÁNCHEZ, Jordi; PASTOR, Lluís. «El periodisme en el context de la cultura participativa». *UOC Papers*, núm. 8, 2009. En línia (PDF): <http://www.uoc.edu/uocpapers/8/dt/cat/sanchez_pastor.pdf> [Consulta: 16 maig 2014].

Epíleg

Durant els anys vuitanta i noranta del segle xx, a Catalunya es van desenvolupar en paral·lel dues nocions d'espai de comunicació per part d'investigadors catalans del camp de l'estructura i les polítiques de comunicació. D'una banda, la proposada per Miquel de Moragas i Spa a mitjan anys vuitanta, i de l'altra, la formulada conjuntament per Josep Gifreu i Maria Corominas el 1991.

La noció proposada per Miquel de Moragas i Spa s'ha definit com l'àmbit de recepció o cobertura dels mitjans de comunicació de masses (local, regional, estatal, europeu, global) i està més lligada a la dimensió estructural dels sistemes mediàtics que no pas a la de les polítiques de comunicació. La segona concepció d'espai de comunicació és una eina teòrica i metodològica pensada per a recollir i analitzar els aspectes clau tant de l'estructura dels sistemes comunicatius que operen en un territori o societat donats com les polítiques que la configuren.

En el cas del Principat d'Andorra, tanmateix, no s'ha desenvolupat fins ara cap teoria del que podria ser un espai andorrà de comunicació, com tampoc no existeixen estudis de les estructures i polítiques de la comunicació social centrades en aquest territori. Hem intentat aquí suplir algunes d'aquestes mancances, començant per una primera aproximació a la història i l'estructura dels mitjans de comunicació d'Andorra. A través d'aquesta aproximació hem anat abordant aspectes sobre els quals encara caldria aprofundir, com ara:

- El sistema comunicatiu andorrà i les seves dimensions. Les interferències culturals. Les entitats mediàtiques i les seves connexions.
- El marc institucional. Els actors polítics. El repartiment de competències entre el Govern d'Andorra i el Consell General.

D'antuvi salta a la vista que un dels majors reptes de futur per a l'espai comunicatiu d'Andorra és el de deslliurar-se de la dependència exterior. En efecte, diversos autors hem remarcat que hi ha hagut històricament una forta influència exterior, o fins i tot un condicionament, en la manera com ha evolucionat la comunicació a Andorra, bé per motius polítics o bé per circumstàncies sociològiques i culturals. En les pàgines precedents n'hem vist uns quants exemples.

L'espai andorrà de comunicació està íntimament relacionat amb les indústries culturals catalanes i espanyoles, molt més que no pas amb les occitanes i franceses. Un aspecte positiu és que dins de la comunitat lingüística de parla catalana, en especial, els mitjans de comunicació andorrans han pogut desenvolupar un paper destacat en diversos moments de la història contemporània, com va ser, per exemple, l'aparició del primer diari en català quan Catalunya encara era sotmesa al franquisme o la participació al festival d'Eurovisió que va fer conèixer la nostra llengua a audiències multimilionàries.

Ara bé, encara avui, amb mitjans de comunicació propis i consolidats, costa identificar un periodisme veritablement autocentrat en Andorra. Ja sigui per l'estancament de l'estructura política, social i econòmica del país, ja sigui per l'important influx de la població immigrant, el fet és que la suma de diversos factors va fer històricament poc atractiva la iniciativa empresarial andorrana en l'àmbit de la comunicació fins als inicis dels anys 1990. No venim, doncs, de gaire lluny. Però no és menys cert que la manca de periodistes formats al Principat ha accentuat una certa subordinació cultural en relació amb un «espai de representació» aliè. La creació d'estudis de Comunicació a la Universitat d'Andorra (UdA) ha estat, així, una reclamació recurrent des dels anys noranta, que tot just ara comença a obtenir resposta.

Bibliografia

- 7DIES. *1.000 setmanes*. Andorra: Premsa Andorrana, SA, 23 de gener de 2014. [Número monogràfic]
- ALTARRIBA, Josep M. «L'univers mediàtic del País dels Pirineus». *Capçalera*, núm. 151 (abril 2011), p. 90-95.
- *La libertad de información en el Principado de Andorra: análisis comparado de sus garantías y requisitos constitucionales, y del estatuto jurídico de la profesión periodística*. Tesi doctoral (mecanoscrit). Universitat Complutense de Madrid, Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, Departamento de Derecho Constitucional, 2011.
- ARENY-PLANDOLIT, Xavier d'. «Cròniques del temps passat». *Andorra Magazine*, núm. 25-30 (gener-juliol 1972).
- ARMENGOL VILA, Lúdia. *Aproximació a la història d'Andorra*. Perpinyà: Institut d'Estudis Andorrans. Centre de Perpinyà, 1989.
- ARXIU NACIONAL D'ANDORRA. *Fent memòria. El fons audiovisual d'Antena 7 Televisió*. Vídeo en línia. Andorra la Vella: Arxiu Nacional d'Andorra. Govern d'Andorra, 2010. <http://www.youtube.com/watch?v=-3_TEE2dAow>
- *L'època daurada de Ràdio Andorra*. Vídeo en línia. Andorra la Vella: Arxiu Nacional d'Andorra. Govern d'Andorra, 2012. <<http://www.youtube.com/watch?v=7pd0rwXIU2s>>
- Arxiu@nd, *Butlletí de l'Arxiu Nacional d'Andorra*, núm. 14 (desembre 2011). [Especial Ràdio Andorra]
- ATHIEL, Sylvain. *Conquérants des ondes ! L'incroyable histoire de Radio-Toulouse et Radio-Andorre*. Tolosa: Privat, 2008. [Trad. al català: *Aquí Ràdio Andorra!* Andorra: Editorial Andorra, 2009]
- BANNEL, Michel. *A propos de Radio-Andorre : Réponse à Louis Noguères*. París: S. G. P., 1953. [ANA/BNF, bobina 919]
- BERTRANA, Univers. «El complex dels confins. El nord en els mitjans de comunicació andorrans». A: *Andorra i els seus veïns del nord. 18a Diada Andorrana, XXXVII Universitat Catalana d'Estiu, 20 d'agost del 2005, Prada de Conflent*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2006, p. 137-142.
- «La televisió informativa al Pirineu. Aïllament i desigualtat». A: *La comunicació al Pirineu: Cinquenes Trobades Culturals Pirinenques*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències [etc.], 2009, p. 45-52.
- BON DIA. *1.000*. Andorra: La Veu del Poble, SA, 19 de febrer de 2008. [Suplement especial]
- *10è aniversari. 2004-2014*. Andorra: La Veu del Poble, SA, 31 de gener de 2014. [Suplement especial]
- CASTELLET I PIFARRÉ, Enric. «Mitjans audiovisuals: història, passat i present». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 45-55.
- CENTRE DE RECERCA SOCIOLÒGICA. INSTITUT D'ESTUDIS ANDORRANS. *Enquesta sobre els mitjans de comunicació. Març-juny 2007*. Andorra: Centre de Recerca Sociològica. Institut d'Estudis Andorrans, 2007.
- *L'Observatori. Primer semestre del 2009*. Andorra: Centre de Recerca Sociològica. Institut d'Estudis Andorrans, 2009.
- CHEVAL, Jean-Jacques. «Invention et réinvention de la publicité à la radio, de l'entre-deux-guerres aux années 1980». *Le Temps des Médias*, núm. 2 (primavera 2004), p. 75-85.
- COMELLA, J. «"Poble Andorrà". Una mica d'història». *Oriflama*, núm. 150 (1975), p. 18-19.
- CREXELL, Joan. *Premsa catalana clandestina i d'exili: 1917/1938*. Barcelona: El Llamp, 1987 [Col·lecció La Rella]

- «Curs Internacional Superior d'Extensió Cultural». *Papers de Recerca Històrica*, núm. 3 (desembre 2005), p. 89-118.
- DIARI D'ANDORRA. *Deu anys d'Andorra, deu anys de diari: 1991/2001*. Andorra: Premsa Andorrana, SA, 2001. [Suplement especial]
- 17è aniversari. Andorra: Premsa Andorrana, SA, 23 de maig de 2008. [Suplement especial]
- DIVERSOS AUTORS. *110 anys de telecomunicacions a Andorra*. Andorra: STA, 2003.
- DIVERSOS AUTORS. *Mitjans de comunicació a Andorra. Publicacions periòdiques, mitjans radiofònics, mitjans audiovisuals*. Andorra: Àgora Cultural, 2002.
- EL PERIÒDIC D'ANDORRA. *10 anys de compromís amb el lector*. Andorra: [El Periòdic d'Andorra], 1 de febrer de 2008. [Suplement especial]
- FIGUERES, Josep M. *Prensa i nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: Pòrtic, 2002.
- GARCIA-RIPOLL DURAN, Martí; NIQUI ESPINOSA, Cinto. *La ràdio en català a l'estranger*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2007.
- GIFREU, Josep (dir.). *Construir l'espai català de comunicació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1991.
- GIL, Jordi. *El català a Eurovisió. Cantant la gent s'entén*. Barcelona: Columna, 2004.
- GIRAL, Eugeni. *La radiodifusión en Andorra. Política, economía y espacio comunicacional en un país dependiente*. Tesi doctoral (fotocòpia), 3 vol. Universitat de Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials, 1988.
- «Mitjans de comunicació i identitat nacional». A: *La identitat nacional: 3a Diada Andorrana, XXII Universitat Catalana d'Estiu, del 15 al 25 d'agost de 1990*, Prada de
- Conflet*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1996, p. 121-131.
- GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. *La cruïlla andorrana de 1933: la revolució de la modernitat*. Sant Julià de Lòria: Fundació Julià Reig; Valls: Cossetània, 2009.
- GRAU RIBOT, M. Carme. «Els mitjans de comunicació a Andorra». A: *El futur d'Andorra. 4a Diada Andorrana, XXVI Universitat Catalana d'Estiu, del 15 al 24 d'agost de 1991*, Prada de Conflet. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1997, p. 43-45.
- GUILLAMET, Jaume. *La nova premsa catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1975.
- «Factors de progrés i de retard en l'evolució del periodisme. El cas d'Espanya en un context d'història comparada». Barcelona: Societat Catalana de Comunicació, Institut d'Estudis Catalans, 2002, p. 121-136. [Treballs de Comunicació; 17.]
- *Història del periodisme. Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona; Castelló de la Plana: Universitat Jaume I; Barcelona: Universitat Pompeu Fabra; València: Universitat de València, 2005.
- HAMILTON INTELLIGENCE [CAMP, Francesc]. *Les eleccions generals 2011 al Twitter*. Presentació digital. Andorra la Vella: Hamilton Intelligence, 14 d'abril de 2011. <<http://www.slideshare.net/hamiltonintelligence/les-eleccions-generals-andorra-2011-a-twitter-by-hamiltonintelligence>>
- INSTITUT D'ESTUDIS ANDORRANS. *Andorra a la premsa*. Barcelona: Institut d'Estudis Andorrans. Centre de Barcelona, 1981.
- JIMÉNEZ NAUDÍ, Maite. «Anàlisi de la premsa andorrana i de la seva evolució». *Butlletí informatiu. Banc Agrícola i Comercial d'Andorra*, núm. 78 (agost 1995), p. 7-9.
- LLUELLES, Maria Jesús. «Campanya de la premsa francesa contra Andorra (1892-1897)». *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3 (1991), p. 253-268.

- (coord.). *El segle XX: la modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès; Andorra: Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, 2004.
- MOLES, Pere. *Andorra tresors gràfics. Un passeig per l'inici de la publicitat a Andorra*. Andorra: 2 + 1, 2012.
- MONTCLÚS, Judit. «Andorra s'endinsa en l'aventura digital». *Comunicació* 21, núm. 20 (2008), p. 70-71.
- MONTES, Francisco José. «Radio Andorra: 1939-1984». A: *Andorra en el ámbito jurídico europeo. XVI Jornadas de la Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*. Madrid: Marcial Pons, 1996, p. 127-141.
- «De Carlomagno a Radio Andorra». *Anuario Jurídico y Económico Escurialense*, núm. 37 (2004), p. 768-807.
- MORALES, Joan. «Borís I, rei d'Andorra». *Sàpiens*, núm. 11 (2003), p. 48-51.
- MUJAL I CLOSA, Xavier. «Els mitjans de comunicació en la construcció de la ciutadania». A: *Andorra i els seus ciutadans. 23a Diada Andorrana, XLII Universitat Catalana d'Estiu, 21 d'agost del 2010, Prada de Conflent*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències i Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 113-116.
- NIQUI ESPINOSA, Cinto. *Crisis en el model de la radiodifusió internacional i en la programació en castellà i català vers Europa (1978-1998). Cronologia dels programes internacionals en llengua catalana del segle XX*. Tesi doctoral (PDF). Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Comunicació Audiovisual i de Publicitat, 2006.
- NOGUÈRES, Louis. *A propos de Radio Andorre. La radio aux frontières et la mission de l'état*. París: P. A. Chavane, 1953. [ANA/BNF, bobina 919]
- NOYA I RIBAS, Bru. «Gestió de la informació: model de redacció compartida». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 29-31.
- NOYA RIBAS, Bru; ALTARRIBA OLIVA, Josep Maria. «Andorra: periodisme i xarxes socials». *Ciutadans*, núm. 8 (2011), p. 12-15.
- ORGANISME DE RÀDIO I TELEVISIÓ D'ANDORRA. *Evolució dels mitjans de comunicació públics*. Andorra la Vella: Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra, 2000.
- OSORIO, Gualbert. «La radiodifusió a Andorra». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 17-20.
- *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història*. Andorra la Vella: Crèdit Andorrà, 2013.
- PONT, Carles. «Els mitjans de comunicació a Andorra: Coincidències en l'evolució dels mitjans de comunicació andorrans amb l'aprovació de la Constitució i la llibertat d'expressió a l'Estat espanyol». Ponència (fotocòpia). VII Congrés de l'Associació d'Historiadors de la Comunicació, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 18 i 19 de novembre de 2004.
- PONT, Carles; GUILLAMET, Jaume. *Història de la premsa andorrana 1917-2005*. Andorra: Govern d'Andorra, 2009.
- «Orígens i evolució de la premsa andorrana: De les publicacions editades des de l'exterior a l'edició de diaris gratuïts». *Ex-Libris Casa Bauró: fulls de bibliografia*, núm. 13 (2010), p. 24-30.
- «Les origines de la presse dans un micro-État européen : le cas d'Andorre». *Le Temps des Médias*, núm. 18 (primavera 2012), p. 275-279.
- PUJADES, Pius. «Premsa i política al Principat d'Andorra». A: *Tendències polítiques a Andorra. 5a Diada Andorrana, XXIV Universitat Catalana d'Estiu: del 15 al 28 d'agost del 1992: Prada de Conflent*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1994, p. 19-31.

- RÀDIO I TELEVISIÓ D'ANDORRA, SA. *Mitjans de comunicació públics*. Opuscle de presentació imprès, sense data. Andorra la Vella: Ràdio i Televisió d'Andorra, ca. 2002.
- «Revista "Les Valls d'Andorra"». *Papers de Recerca Històrica*, núm. 3 (desembre 2005), p. 129-161.
- ROIG I LOSCERTALES, Albert. «Els mitjans de comunicació, l'evolució dels lectors i la llibertat d'expressió». A: *Andorra i el seu capital social. 20a Diada Andorrana, XXXIX Universitat Catalana d'Estiu, 18 d'agost del 2007, Prada de Conflent*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències, 2008, p. 135-139.
- «Informació i formació dels ciutadans». A: *Andorra i els seus ciutadans. 23a Diada Andorrana, XLII Universitat Catalana d'Estiu, 21 d'agost del 2010, Prada de Conflent*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències i Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 129-131.
- ROSELL I PUJOL, Josep Anton. «La comunicació com a idea de llibertat». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 111-114.
- SÁNCHEZ, Jordi; PASTOR, Lluís. «El periodisme en el context de la cultura participativa». *UOC Papers*, núm. 8 (2009). En línia (PDF). <http://www.uoc.edu/uocpapers/8/dt/cat/sanchez_pastor.pdf>
- SEGALÉS I DALMAU, Marc. «El paper de la premsa gratuïta en la configuració de l'opinió dels ciutadans d'Andorra». A: *Andorra i els seus ciutadans. 23a Diada Andorrana, XLII Universitat Catalana d'Estiu, 21 d'agost del 2010, Prada de Conflent*. [Andorra]: Societat Andorrana de Ciències i Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 41-44.
- SORRIBES I FORCADA, Rosa Mari. «L'evolució de la premsa a Andorra i la relació amb els països veïns». A: *Andorra i la catalanitat. 7a Diada Andorrana, XXVI Universitat Catalana d'Estiu, 20 d'agost de 1991, Prada de Conflent*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 1995, p. 53-60.
- «Evolució de la premsa a Andorra». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 21-27.
- TORRENT, Joan; TASIS, Rafael. *Història de la premsa catalana*. Vol. 2. Barcelona: Bruyera, 1966.
- VALLS, Àlvar. «Els mitjans de comunicació a Andorra». *Serra d'Or*, núm. 434 (febrer 1996), p. 37-39.
- «Andorra, d'exportadora a importadora de ràdio». *El Temps*, núm. 854 (24-30 octubre 2000), p. 28-29.
- «Notes sobre la llibertat d'expressió i d'informació a Andorra». A: DIVERSOS AUTORS. *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius. Setenes Jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 83-90.
- *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*. Andorra: Fundació Crèdit Andorrà, 2006.
- *Andorra entre l'anacronisme i la modernitat. Un estat singular en el món global*. Lleida: Pagès, 2009.
- World Radio TV Handbook*. Vol. 68, 2014. Oxford: WRTH Publications, 2013.

II. LLENGUATGE ESPECÍFIC COMUNICATIU

Antoni Caus

Prèambul

Les relacions entre periodistes i lingüistes no han estat ni són simples, i encara menys fàcils, especialment en català. La col·laboració amb Pompeu Fabra durant l'època noucentista amb la finalitat d'assajar solucions poc consolidades de la normativa naixent de la llengua en constitueix el paradís perdut per als que escriuen i per als que corregeixen. Des d'aleshores la realitat ha estat, i és, una altra de ben diferent per raons evidents i que no cal repetir. Si a més hi afegim que el cas d'estudi se circumscriu a l'àmbit andorrà, l'únic estat entre els països de llengua catalana que ha sabut mantenir la independència institucional, el plat pot ser difícil de presentar.

Gay Talese va cobrar quatre milions de dòlars abans de vendre ni un sol volum de *Thy Neighbor's Wife*. En el postfaci de l'obra¹ qualificava el 1980 com el millor any de la seva vida d'escriptor, i també com el pitjor. La remor mediàtica al voltant del tema que hi tractava va ser tan eixordadora que la majoria de lectors només es va fixar en com i per què havia aconseguit la informació necessària per escriure el que hi havia escrit i ningú no va prestar gens d'atenció al que hi havia escrit. Segurament, per a un professional de la correcció de textos periodístics aquesta actitud deu ser la més digna i difícil de trobar. Què era essencial, segons Talese? El que escrivia, és a dir, com va expressar tot el que volia explicar perquè el lector ho llegís de la manera correcta. La llengua. Malauradament, les obres de Talese no estan traduïdes al català.

En l'altre braç d'aquesta balança, actualment s'acostuma a valorar la qualitat d'una informació cada cop més pel nombre de seguidors, m'agrada, clics que la comparteixen, efectes virals diversos i retuits, que per l'eficàcia, l'estil, l'adequació, la precisió i el model genuí de llengua. Les xifres sempre es poden comparar estadísticament i la qualitat, no. És comunament acceptat que la bona (per nombrosa) recepció de qualsevol notícia és un objectiu que bé val una missa (segons un copríncep francès renai-xentista) o, tornant al segle XXI, les modificacions sense importància de la normativa que calgui negociar amb el corrector de torn. Això en el millor dels casos, perquè l'exercici diari suggereix que la immensa majoria de textos que circulen per la xarxa de xarxes no ha vist un diccionari en la seva sempre curta existència digital.

1. TALESE, Gay. *Thy Neighbor's Wife*. Afterword, 1980, p. 547: «The book became a sensational bestseller, garnering four milion dollars in advanced earnings even before the first copy was sold in a store, but the sensationalism surrounding the book's publication drew readers' attentions away from what I wrote to how and why I wrote it, and particularity why I cheated on my wife...»

De tots els professionals del ram és coneguda l'anècdota segons la qual un director, editor i alma mater d'una publicació escrita andorrana sempre que s'acostava l'hora de tancament apareixia a la redacció per cridar que no volia veure cap diccionari sobre les taules. L'argumentació era tota una lliçó de pragmatisme empresarial. Ell pagava uns especialistes per corregir i millorar els textos escrits pels periodistes, no per obrir uns llibrots, i que si la correcció era un exercici tan senzill, que es basava en una simple consulta, aquesta feina la podia fer qualsevol.

Segurament cal atribuir a la crisi l'augment del nombre de faltes de tota mena en els mitjans de publicació andorrans, i també catalans. No deu ser-ne l'únic motiu, ni tampoc el principal, però tot hi ajuda. On abans per a una redacció mitjana d'un diari d'entre quaranta i quaranta-vuit pàgines, a més de suplement, especials, dominicals i altres productes, hi havia quatre correctors, que segons els torns de festa arribaven a coincidir tots alhora, actualment n'hi ha dos. El volum de feina és si fa no fa el mateix, perquè el que ha disminuït són essencialment les pàgines de publicitat. Per tant, és evident que a tot arreu no s'hi arriba i que s'hi han hagut d'establir prioritats. La conseqüència és lògica. L'abast de l'exigència ha minvat i el model de llengua dels mitjans ha empitjorat. Primer exemple² extret d'un anunci de contraportada, on cal esperar, per la importància de la pàgina, una revisió acurada ja que es tracta d'una publicitat que es paga millor. El resultat és descoratjador: «Sugerencies de la setmana», «Rabo de toro», «Jo no soc un escriptor que beu, sóc un bebedor que escriu». Segon exemple, un error bàsic d'apostrofació en un titular. «No se'n adona». Tercer exemple, hipercorrecció estrambòtica. «Té 50 anys, està a l'atur des de'n fa tres».

En les darreres dècades, Internet ha donat la raó a aquell visionari del pragmatisme. Els correctors no consulten diccionaris, sinó que tenen tots els webs necessaris a un clic. Els llibres s'han convertit en cau de pols i causen problemes d'espai. Al seu torn, la majoria dels periodistes ha abandonat la distància que defineix l'actitud d'un bon escriptor i ha abraçat la immediatesa, com demana l'actualització constant de continguts a les xarxes de comunicació. En definitiva, tant l'estat d'esperit i la moda com la situació sociolaboral no afavoreixen la reflexió, la correcció, la concordança gramatical i l'estructura sintàctica, ni el temps que caldria per trobar-les. Al contrari, sembla que només hi abundin tòpics, frases fetes (i mal fetes), calcs innecessaris d'altres llengües, superficialitats, comunicats de gabinets

2. Tots els exemples que apareixen en aquests fulls són reals. L'autor no n'ha hagut d'inventar cap. Fins i tot, deu ser-ne responsable d'algun. La selecció s'ha fet el primer trimestre del 2013 a partir dels quatre diaris que es publiquen a Andorra i de les notícies que s'emeten per Andorra Televisió i Ràdio Nacional d'Andorra.

institucionals i empresarials, declaracions pactades, rodes de premsa sense preguntes, repeticions constants, etc.

Mentre la funció del periodista sigui explicar la realitat, tot i que les eines hagin canviat, la seva arma continuarà essent la llengua. Si en la recerca, el treball d'arxiu, el tractament de les fonts, tot s'ha modificat i, cal dir-ho, s'ha simplificat de tal manera que ara ningú no renunciaria a cap dels avantatges que la tècnica ofereix, res no pot substituir el domini de la llengua. Si els homes i les dones ja no són persones i només són gent; si no assenyalen, afirmen, asseguren o insinuen i només diuen. Si, a més, el bus no només esborra el clípol sinó també l'autocar o el cotxe de línia, el prestatge fa caure la posella i la pastanaga extermina la carrota, com s'explica la diversitat? Què diferenciarà Andorra de Barcelona? És un campí qui pugui o existeix un bon model de llengua per comunicar aquesta realitat?

Jonathan Franzen³ aporta una resposta que com totes les bones és un repte d'exigència per a periodistes i lingüistes, i també per als lectors. Escriu Franzen en un article en què denuncia el mal ús de la llengua anglesa a la premsa dels Estats Units, que els textos que no estan ben escrits «they sound unthinking; and the one thing that all prose ought to do is make its maker think.»

3. FRANZEN, Jonathan. *Farther Away*, en l'article «Comma-then», p. 223.

1. Periodisme i llengua

El periodisme combina informació, interpretació i opinió. El periodista organitza les dades a partir de les sis preguntes tradicionals, tot seguint un ordre piramidal i prioritzant-hi segons convingui els criteris d'actualitat, brevetat, claredat, desenllaç, novetat, objectivitat, prominència, proximitat, repercussió, servei i veracitat. L'estructura en forma de piràmide informativa és la base dels gèneres informatius, però també es recomana per als interpretatius (crònica, reportatge, entrevista). En el primer paràgraf, que forma l'entradeta, s'hi ha d'encabir el nucli de la informació i contestar les preguntes bàsiques. En els paràgrafs successius s'ampliaran els detalls de la notícia, segons l'interès i de forma decreixent, de tal manera que una informació s'ha de poder tallar pel final sense que es perdi res d'important. El resum de l'entradeta es converteix en el titular. Existeix una altra versió no informativa del titular, l'anomenat d'impacte, que sempre ha d'anar reforçada amb un subtítol de caràcter informatiu o una imatge o declaracions explicatives.

Segons els llibres d'estil, el model de llengua d'un mitjà de comunicació ha de ser funcional, una qualitat que s'aconsegueix amb un llenguatge planer, que no vol dir pobre, sinó assequible per a un lector mitjà. La varietat lingüística que millor s'hi ajusta és l'estàndard, que correspon a la fórmula següent: el que expressat més fàcilment és entès més fàcilment. (Es podria pensar en la navalla d'Occam, però ràpidament el bon periodista explicaria en exclusiva que el pobre Guillem no va fer servir mai aquesta expressió que tothom li atribueix, sinó que va caler esperar fins al 1852 perquè un matemàtic britànic de qui ningú ja no recorda el nom inventés la famosíssima raor.) És a dir, l'estàndard és la varietat comuna a la majoria de parlants d'una llengua i difereix, per tant, de la varietat dialectal, que només és pròpia d'una zona del territori lingüístic. La varietat comuna, doncs, recull el que és general a tot el domini i rebutja les particularitats locals. En aquest punt s'ha de tenir en compte que la formació de l'estàndard sempre i en totes les llengües s'ha basat en una de les varietats dialectals, que ha estat privilegiada per convertir-la en la llengua comuna. En el cas del català, es tracta de la variant central de Barcelona, per raons demogràfiques, econòmiques i culturals. L'estàndard es caracteritza, en definitiva, per no recollir dialectalismes, arcaismes, barbarismes ni manlleus innecessaris.

Com s'arriba, doncs, a aquest estil normal i natural, connectat amb la parla comuna de la població, allunyat dels artificis innecessaris i a més genuí,

que sembla que tothom reclama? Josep Pla,⁴ en una de les citacions més difoses entre els amants d'aquestes qüestions, explicava que cal escriure «amb la preocupació de la totalitat de l'objecte i alhora amb la menor quantitat possible de paraules, amb la més gran claredat, precisió i sobrietat». Tothom sap, o hauria de saber, però, que per aconseguir que la frase faci l'efecte d'haver estat escrita amb naturalitat, en un estil normal, generalment cal dedicar-hi molt de temps; és a dir, la naturalitat no s'improvisa. Quants periodistes poden afirmar en l'actualitat que disposen d'aquest extra de temps per elaborar els textos amb què voldrien explicar la realitat? També cal preguntar-se, però, quants periodistes reconeixien que ara per ara la qualitat de la llengua amb què escriuen no és una de les seves preocupacions màximes.

Continuant amb les autoritats, el juny del 2010, Álex Grijelmo, president de l'agència de notícies espanyola EFE, avisava: «En los genes de la auténtica profesión periodística se incorporaron hace muchísimos años la investigación honrada, el combate contra la corrupción, la defensa de los débiles, la crítica destinada a mejorarnos, la información veraz»; en canvi, «los cromosomas de la profesión periodística no transmiten –o al menos no con el mismo vigor– la obligación de cuidar la principal herramienta que manejamos: el idioma. El problema de muchos periodistas no son las faltas de ortografía o de sintaxis, sino lo que significan».

En una entrada del 2012 del seu bloc, la periodista Sònia Bagudanch afirmava que «malgrat la conjuntura mediàtica poc esperançadora, els periodistes hem de mantenir la nostra professionalitat a l'hora de fer arribar el missatge». El periodista ha de saber adaptar qualsevol temàtica al llenguatge general, per la qual cosa serà necessari dominar la llengua per posseir tècniques de transformació d'un codi especialitzat al llenguatge comú. La simplicitat volguda en el resultat, doncs, no s'ha d'aplicar mai al procés d'elaboració.

Un any després, en concret l'11 d'abril, a *El País*, Juan José Millás especificava quina podia ser la solució de futur al problema del periodisme actual, malgrat la crisi de les empreses editores i de la falta de personal. «Al periodismo solo le salvará la buena escritura». És a dir, la qualitat. «Un texto tiene que estar bien armado y ser literario, en el sentido de que tiene que haber un relato indiferentemente del tema que trate». Aquesta és l'única manera, segons Millás, perquè el possible lector no es fixi només en el titular i se senti atret per una bona escriptura. La correcció lingüística serà bàsica per garantir aquesta qualitat en el discurs oral i escrit. Bàsic, però,

4. PLA, Josep. «La generació». *La Veu de Catalunya*, 10 de maig de 1929.

només vol dir la part fonamental. Si el que es pretén és que la bona escriptura representi la salvació del periodisme, caldrà que la professionalitat del periodista l'elevi d'allò que és essencial i l'acosti a un nivell superior, a allò que a més d'essencial és atractiu.

Els exemples⁵ que es proposen són del 12 i del 14 d'abril de 2013. De qui són responsabilitat la redacció, l'ordre dels pensaments, la concordança i la genuïnitat de la llengua emprada? Qui ho hauria d'haver revisat? Qui no ho hauria d'haver escrit mai? La situació actual de les empreses editores ho explica (i justifica) tot? «Des de la setmana passada la Primera Divisió de la Lliga Nacional ja té campió. Així que les places per baix de descens i promoció, i el segon lloc, encara estan en joc.» O aquest altre: «La permanència passa per anar sumar punts, i en aquest camí està l'FC Andorra.» O un de tercer, en què en una mateixa pàgina d'esports apareixen dos títols amb el verb *superar* amb una estructura sintàctica diferent: «L'Andorra Cevalls continua en ratxa i supera el CP Sant Ramon (5-8)» i «El River Andorra B suma la cinquena victòria seguida en superar al Martorell».

5. L'autor d'aquests fulls vol fer constar que en cap cas vol deixar en evidència ningú, sinó que pretén destacar el mal que fa a la comunicació de la informació, objectiu del periodista i de les empreses on treballa, la poca qualitat de la llengua que es fa servir actualment per raons ben diverses en els mitjans andorrans. Dormiria més tranquil si ningú hi volgués cercar cap altra intenció.

2. Andorra, periodisme i llengua catalana

Andorra és una suma de contrastos. Situat al cor de la serralada pirinenca, el territori es presenta com un país muntanyós. Tot i una altitud mitjana de 1.996 m, gran part de les muntanyes supera els 2.000. La població, però, es concentra pràcticament en un 70 % entre els 838 m de la frontera del riu Runer i els 1.050 d'Escaldes-Engordany, i només un percentatge inferior al 10 % viu per sobre dels 1.500 metres. Dels 120 quilòmetres de frontera, 63 són amb Espanya i 56 amb França, però aquesta proporció no es reflecteix en la presència de ciutadans francesos, que no arriba al 7 % de la població, i la d'espanyols, que s'acosta al 40 %. La forta immigració que ha rebut Andorra en els darrers cinquanta anys ha fet que, malgrat que el català sigui la llengua oficial, la principal llengua de comunicació sigui el castellà, que és la llengua inicial de la població en més del 40 % dels casos; el català, en més del 35 %; el portuguès, en més del 10 %, i el francès, en una mica menys del 10 %. No s'ha de menystenir la presència de la colònia anglosaxona, en general bastant aïllada de la resta de la població i que per edat (la majoria són jubilats) i tradició s'hi relaciona ben poc. Tot i que el nivell de comprensió de la llengua catalana és molt alt, que la totalitat d'infants escolaritzats aprèn la llengua oficial a l'escola, que la llengua de l'Administració és la catalana i que la del món econòmic i laboral en general també, una altra qüestió seria la realitat de l'ús de la llengua.

En la mateixa línia cal esmentar que encara que hi ha quatre diaris fets i pensats a Andorra, dos dels quals són gratuïts i un de tercer es ven inseparablement amb l'edició mare de Catalunya, als quioscos es pot trobar tota la premsa espanyola generalista i esportiva i bona part de la francesa i anglesa. La presència de la llengua catalana, doncs, no hi és majoritària ni de bon tros. El mateix es pot dir de les televisions i emissores de ràdio, en què els continguts del país explicats en la llengua del país, són exorbitantment minoritaris.

La població d'Andorra presenta una piràmide combinada, en què un 30 % correspon a població infantil i de més de 65 anys (meitat i meitat) i un 70 % correspon a la franja compresa entre els 15 i els 65 anys. Aquesta distribució fa que la població sigui majoritàriament jove, en especial gràcies a l'arribada de treballadors estrangers, amb predomini de les edats compreses entre els 25 i els 40 anys. En el tram de l'edat laboral, en especial,

és on la distribució encara resulta més paradoxal. Gairebé un 90 % de la població portuguesa se situa entre els 20 i els 59 anys; en el cas de la immigració espanyola i francesa, el percentatge és del 70 %. En canvi, en el cas de la població andorrana, aquesta xifra no arriba al 50 %. Cal sumar-hi, a més, un percentatge gens insignificant de població que cada dia travessa la frontera per venir a treballar. Són els fronterers.

Aquesta tendència als contrastos s'aguditza encara més en el cas del periodisme, dels mitjans audiovisuals i de la comunicació digital, en què els percentatges d'origen de població no es corresponen amb els generals. En aquest sector –sense dades oficials que hagin tractat el tema i, per tant, confiant en el bon ull per a l'anàlisi que l'experiència professional hagi pogut atorgar al responsable d'aquests fulls–, la distribució seria del tot diferent: una immensa majoria és d'origen espanyol, en concret català, pràcticament un 75-80 %, mentre que la resta, un 20 %, correspondria a andorrans. La presència de portuguesos o francesos en aquest sector laboral no és significativa, més aviat és gairebé nul·la, i resulta més fàcil trobar espanyols de llengua castellana que hagin après català per treballar com a periodistes a Andorra que francesos i portuguesos que hagin fet el pas. Si deixem de banda el percentatge de fronterers de l'Alt Urgell (reduït però present especialment en l'àmbit lingüístic), la majoria de periodistes prové de l'àrea d'influència de la capital catalana. Cal afegir-hi que, a més, Barcelona és on molts andorrans han cursat els estudis universitaris. Només una petita part ho ha fet a França. Si tenim en compte que la variant de la llengua pròpiament andorrana ha quedat reduïda a la població de més edat (menys del 15 %), la variant estàndard del català, la central de Barcelona, és la immensament majoritària, tant en la informació escrita com en l'oral, i, per tant, la influència del castellà i l'amenaça de substitució lingüística són un fet real.

La combinació de tots aquests factors definitoris d'una comunitat (geografia, població, immigració) amb la crisi econòmica del sector, que ha suscitat el qüestionament del model imperant i de la viabilitat de la professió periodística, ha provocat que les relacions, com s'afirmava al començament d'aquests fulls, entre periodisme i llengua a Andorra encara siguin més complicades que a Catalunya, a causa del problema identitari. Aquest fragment de la ponència de Gabriel Fernández a la Universitat Catalana d'Estiu del 2008, en la 21a edició de la Diada andorrana, on es tractava el tema de l'andorranitat, ho explica perfectament: «El dia que Òscar Ribas va fer el primer discurs a l'ONU, el món ens donava la benvinguda com a Estat de dret. A algú se li va acudir tancar els comerços i les empreses perquè la gent pogués seguir la transmissió televisiva del discurs? Perquè la població pogués notar que es tractava d'un fet excepcional? Quina oportu-

nitat perduda per convertir aquell dia en el nostre dia de la independència, el nostre 4 de juliol! De convertir el discurs de Ribas en el de Ben Gurion per als israelians. Però no va ser així: hi va haver molta més emoció a Catalunya perquè el català havia sonat a l'ONU. La llengua, un símbol?»

En aquesta mateixa línia, no ha de sorprendre que el Servei de Política Lingüística exposi al seu web que «moltes persones que saben parlar català –i també catalanoparlants d'origen– utilitzen el castellà» en la majoria de contextos comunicatius i «entre la gent jove de llengües maternes diferents sovint s'imposa el castellà com a llengua de relació, i la població de parla portuguesa arribada als últims anys té tendència a aprendre el castellà abans que el català». Pel que fa a «la llengua francesa, de molta importància culturalment i també gràcies al sistema educatiu francès per als andorrans, mostra en els darrers anys una tendència al retrocés en ús i coneixement, sens dubte afavorit per la disminució de població d'origen francès, que actualment és superada per la població portuguesa». I tot i que anecdòtica, l'escena que s'hi explica és ben il·lustrativa del mosaic lingüístic de l'Andorra actual: «A la classe de llengua catalana d'una escola francesa del país dos alumnes portuguesos parlaven entre ells en castellà.»

El resultat és que el periodisme que es fa a Andorra és un periodisme majoritàriament català i per tant molt influït pel model espanyol tant per mimetisme com per diferenciació, que utilitza el registre estàndard de la llengua, el basat en el dialecte central de Barcelona, en què la presència de solucions del registre dialectal nord-occidental (pallarsès-andorrà) és mínima i frega el folklore més típic en un cas evident de diglòssia i minorització lingüística. Ben pocs s'han plantejat la possibilitat d'exercir un periodisme pensat per a Andorra, des d'Andorra i en el qual la llengua catalana s'usés en el registre estàndard en una versió ajustada al dialecte andorrà. En els temes ha passat el mateix. En la informació internacional, la presència de les realitats francesa o portuguesa és irrisòria. En canvi, la catalana i espanyola, constant. En els esports, també. Així com en les referències culturals, artístiques i, especialment, en l'àmbit de la diversió, l'oci i la popularitat mediàtica que proporcionen les televisions espanyoles. Aquesta situació és perfectament lògica i comprensible un cop analitzada la procedència de la majoria de periodistes que exerceixen a Andorra i la falta de professionals andorrans, que a més haurien de tenir consciència i voluntat identitària, sentiments que com s'ha dit no són majoritaris ni es podria pensar que gaire presents en el dia a dia de la professió o de la població en general. En aquest context, amb l'afegit de l'acceleració de la transmissió d'informació i l'accés universal a les xarxes de comunicació en tots dos

sentits, el procés de substitució lingüística, malgrat la invisibilitat de la invasió, és de moment imparable.

La substitució lingüística és el procés de suplantació d'una llengua d'un territori per una d'arribada posteriorment. El procés és lent i progressiu, però els símptomes són quotidians. Hi ha un mot estranger que s'imposa perquè hi ha algú que creu que aporta un matís que el mot propi i genuí no té, perquè fa bonic, perquè està de moda; així s'arracona el mot català, que es converteix en prescindible i, amb el temps, en una antigalla que fa riure per passat de moda i carrincló i que, finalment, desapareix. El mot forà s'usa perquè es creu que és correcte, així funciona el procés d'inversió. D'una manera invisible, un mot estrany acaba semblant perfectament familiar quan l'hem sentit unes quantes vegades. En d'altres paraules, el poder o la influència dels mitjans de comunicació de masses s'ha fet abassegador i indefugible. La irrupció de diaris gratuïts, emissores de ràdio, canals privats de televisió i especialment la difusió d'Internet ha provocat una importació massiva de mots del castellà, i de l'anglès, un cop passats pel castellà.

3. La llengua catalana d'Andorra

Tothom coneix o hauria de conèixer els estudis de dialectologia de Joan Veny (*Els parlars catalans*) i de Joan Martí (*Coneguem els nostres parlars*), que defineixen la història i la situació de la llengua catalana a Andorra, dins del dialecte pallarès, encabit en la variant nord-occidental. En aquests fulls només en destacarem els elements més significatius per al propòsit inicial. En especial, d'acord amb l'estudi de Joan Sans i Urgell titulat *El vocabulari andorrà i el seu reconeixement normatiu*.⁶

Primer. El Pirineu, en contraposició a les valls del sud, per la seva orografia ha mantingut un model de llengua més conservador i tradicional i menys predisposat a les innovacions. Per aquest motiu Andorra ha esdevingut una àrea lateral, una zona perifèrica, que ha alterat poc els trets lingüístics essencials.

Segon. La influència del francès és molt més elevada que a la resta del domini lingüístic per la importància institucional del president de la República francesa, un dels dos coprínceps; també per veïnatge, és a dir, per les relacions socials i econòmiques amb el veí del nord, de manera destacada a Canillo i al Pas de la Casa; per la presència de l'escola francesa a totes les parròquies; pel fet que molts andorrans cursen estudis superiors a Tolosa de Llenguadoc, d'on adopten solucions lèxiques franceses un cop en retornen, i per la presència d'emissores de ràdio i televisió franceses. Per tot plegat, el vocabulari andorrà conté «gal·licismes desconeguts en altres parts del domini lingüístic català». Per exemple, els *reglatge* dels esquís en lloc d'*ajust*; *enquesta* com a *investigació*; interfície informàtica *convivial* en lloc d'*amigable*, i, com a més significativa, el fet que a Catalunya hagi triomfat la solució *liceu*, mentre que a Andorra s'ha imposat l'original *lycée*.

Tercer. La independència d'Andorra ha provocat que tinguí un vocabulari jurídic i administratiu propi, diferent del d'altres territoris catalanoparlants sota administració espanyola, francesa o italiana, no per innovació, sinó, al contrari, per tradició inalterable de la terminologia administrativa típica de les terres de parla catalana: «a Andorra la parròquia és la unitat administrativa de nivell local; el comú és la corporació local, equiparable aproximadament a l'ajuntament d'altres estats; la casa comuna és l'equivalent de la casa de la vila; el quart i el veïnat són conceptes semblants al

6. SANS I URGELL, Joan. «El vocabulari andorrà i el seu reconeixement normatiu». Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2010. Recull de conferències 2009. Debats de recerca, 4.

de pedania (són figures administratives i, per tant, *veïnat* no tan sols es fa servir amb el sentit de ‘vilatge’ o ‘conjunt de veïns’); el cònsol és la màxima autoritat local, equivalent a l'alcalde (o batlle, o paer en cap); el batlle és el jutge de primera instància; el raonador és l'ombudsman; el síndic és el president del parlament i no pas l'ombudsman (que és el sentit que a Catalunya té aquest mot); un nunci és una mena d'uixer o conserge, i per tant no és tan sols un pregoner; un bander és un guarda forestal, equivalent a l'agent rural de Catalunya; etc.»

Quart. També hi ha diferències pròpies per innovació, tot i que amb una importància molt menys significativa. Ludoescola, bàtxelor, clípol o fronterer són exemples de la creativitat de la llengua catalana a Andorra. «Per la seva curiositat, esmentem l'èxit que ha tingut l'expressió *fer-se l'andorrà*, sovint equivalent a *fer-se el desentès*.»

Cinquè. Tots aquests factors conservadors de la idiosincràsia idiomàtica d'una zona aïllada (lateral) del domini lingüístic català s'han vist pràcticament esborrats per la modernitat, i no es pot saber encara si de manera definitiva. L'escola, la universitat, els mitjans de comunicació, el turisme, les interferències constants amb el castellà, el prestigi de les manifestacions culturals exteriors, la petitesa del territori i de la població i la poca insistència en la creació de símbols d'unitat fàcilment assumibles per tota la diversitat d'orígens dels residents a Andorra, un dels quals podria haver estat la llengua, han provocat una substitució pràcticament total de la varietat dialectal nord-occidental pallaresa per un aiguabarreig d'estàndard central barceloní, occidental de l'Alt Urgell i catanyol. El dialecte autòcton es manté pràcticament en exclusivitat entre la gent gran i és especialment viu entre els padrins de les parròquies altes.

Sisè. Exemple. A la Seu d'Urgell és molt fàcil sentir parlar els infants en la varietat occidental d'una manera fluida i gens afectada i comprovar que si qui s'hi adreça és un representant de l'estàndard central, els infants alturgellencs canvien de dialecte de manera pràcticament automàtica, influïts per l'escolarització i els referents de la televisió. Aquesta experiència és impossible de trobar a Andorra, si deixem de banda algun canvi respecte de l'estàndard en el tancament i l'obertura vocàlics que es manté en una petita part de la població. Deu ser aquest el motiu pel qual la locució del Dictat Nacional sempre ha suscitat controvèrsia entre molts professors perquè la dicció dialectal pròpia no es troba gens establerta ni fixada de manera pública ni molt menys reconeguda socialment amb el prestigi suficient perquè pugui ser eina bàsica de comunicació entre generacions i entre comunitats.

4. El dialecte nord-occidental d'Andorra

El 16 de desembre del 1999, el Consell General aprovava la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, que en l'exposició de motius afirma:

«La llengua catalana és la llengua pròpia del poble andorrà; per tant, és un dels elements primordials que en defineixen la identitat. El nostre idioma constitueix un element fonamental de la nostra cultura, que com la resta del patrimoni que la integra, mereix la màxima protecció que li puguin oferir els poders públics. El dinamisme de la societat andorrana moderna i l'indubtable interès públic que té el fet de preservar l'ús de la nostra llengua en tots els àmbits fan necessària la promulgació d'una Llei com la present.

Aquesta Llei es redacta amb l'objectiu de fer efectiu l'article 2.1 de la Constitució, que disposa que “la llengua oficial de l'Estat és el català”.

El veïnatge amb dues llengües de gran abast demogràfic, la tradició de l'ensenyament a Andorra en aquestes dues llengües, la incidència dels mitjans de comunicació de masses i, més modernament, la forta immigració vinculada al creixement de l'economia i de la societat andorranes en aquestes darreres dècades, poden arribar a posar en perill la vitalitat de la nostra llengua.»

Deixant de banda els diferents desenvolupaments del text legal, l'apartat que interessa per a l'objectiu d'aquests fulls és el següent:

«Article 7. Variant lingüística andorrana. La variant de la llengua catalana a Andorra ha de ser objecte d'estudi i protecció.»

Així doncs, per llei, entre altres moltes disposicions, s'estableix que hi ha una única llengua oficial,⁷ el català, i que la variant dialectal parlada a Andorra s'ha d'estudiar i protegir. Com ja s'ha expressat, el canvi lingüístic que està en procés en l'àrea del dialecte nord-occidental des de fa dècades s'ha d'interpretar en una sola direcció, ja que la llengua parlada al territori s'assimila a la varietat del dialecte central. La importància i la

7. En l'elaboració d'aquests fulls he pogut constatar de manera molt sorprenent com alguns dels pocs periodistes andorrans que exerceixen al país, i que hi havien seguit tot el sistema educatiu, manifestaven obertament que a Andorra hi havia llengües cooficials.

influència dels mitjans de comunicació com a models de comportament en el procés de socialització i, per tant, com a difusors de models, també lingüístics, els converteix en una de les peces clau per comprendre la realitat sociolingüística de la subcomunitat lingüística nord-occidental en el procés d'estandardització. La causa principal que determina aquest canvi és l'impacte que ha provocat el procés d'estandardització sobre l'ús de les varietats nord-occidentals. Aquest aspecte està estretament lligat als factors d'anivellament lingüístic. Un dels que exerceix en la societat actual una gran força anivelladora, els mitjans de comunicació, té, a més, un paper força destacat en el procés d'estandardització de la llengua.

La conclusió del que s'ha comentat en aquests fulls, en l'esperit –creiem– del que es proposa als textos legals i que es recull en algunes propostes d'estudi de la realitat comunicativa del dialecte nord-occidental,⁸ convergeix en la necessitat de concretar un model estàndard oral i escrit nord-occidental en l'àmbit dels mitjans de comunicació: «La fixació i la difusió d'aquest model ajudaria a garantir tant l'eficàcia del procés d'estandardització com l'enriquiment expressiu derivat de la potenciació de la transdialectalització, gràcies a la difusió del coneixement passiu de varietats altres que la pròpia.» L'objectiu final, però, de més abast hauria de ser «l'enfortiment de la consciència lingüística dels parlants» a Andorra, «amb l'atenuació de l'orientació anivelladora en el marc del procés d'estandardització, una orientació que s'hauria de considerar en termes de “normalitat” si les conseqüències que se'n deriven no afectessin de manera tan negativa i directa la situació sociolingüística d'una comunitat lingüística minoritzada» com l'andorrana.

Quines són aquestes característiques, doncs? Tot seguit presentem una llista, que no pretén ser exhaustiva, dels trets essencials de la fonètica, la morfologia i la sintaxi de la variant nord-occidental pròpia d'Andorra i on és parlada encara.

Fonètica

- Diferències en la distribució de /e/ oberta i /e/ tancada tòniques respecte dels parlars centrals:
- Manteniment de /a/ i /e/ en posició àtona i reducció de /e/ oberta a /e/ tancada.

8. Marina Solís i Laura Puigdomènech, *Proposta de llibre d'estil a Andorra Televisió*, d'on hem extret, completades amb els trets bàsics definits per Veny i Martí, les llistes que de manera succinta pretenen reflectir la fonètica, la morfologia i la sintaxi del dialecte nord-occidental, a més d'alguna remarca especial sobre el vocabulari (geosinònims). En l'apartat anterior (4. Andorranismes a l'IEC) ja s'havia tractat de manera extensa la presència del vocabulari propi del dialecte andorrà al diccionari normatiu.

- Manteniment de /o/ tancada en posició àtona i reducció de /o/ oberta a tancada.
- Realització /e/ tancada de la terminació -a de la tercera persona del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació i de l'imperfet d'indicatiu i el condicional en totes les conjugacions.
- Pas la /o/ àtona a /u/ en contacte amb /i/ tònica.
- Articulació de /y/ en lloc de fricativa o africada.
- El dígraf /ix/ s'acostuma a pronunciar sense i a final de mot i davant de síl·laba tònica.
- Realització /a/ de la /e/ de paraules que comencen per en-, em-, eix- i es-.
- Realització /a/ de la /e/ àtona que precedeix una vocal tònica.
- Realització /z/ del sufix -itzar.
- Pronúncia del so /i/ davant de fricativa.
- No pronunciació de la d davant de r.
- Pronunciació de /e/ tancada en lloc de /a/ quan hi ha una vocal tònica posterior.⁹
- Addició de /a/ inicial.
- Realització /a/ de la /e/ àtona dels pronoms febles em, et, es, el, els i en i dels articles el, els.
- Canvi de /e/ tancada per [i] en el contacte amb una consonant fricativa (j, g, x, s).
- Pronúncia /aw/ de la /o/ àtona inicial.
- Pronúncia de la terminació -ig com a fricativa.
- Pronúncia d'una /n/ adventícia, com en el cas de ma/n/grana.
- Elisió de la r de l'infinitiu seguit de pronom feble.

Morfologia i sintaxi

- Alguns mots plans acabats en -e fan el plural en -ns.
- Davant de noms propis de persona, s'acostumen a usar només les formes de l'article definit el, la.
- Les formes femenines dels possessius són meua, teua, seua, meues, teues, seues.

9. El *peís* de l'actual cap de Govern.

- Ús invariable del numeral dos.
- Davant d'un verb començat per consonant s'utilitzen les formes plenes me, te, se, vos i en.
- Els verbs traure, jaure, haure, nèixer i païxer es conjuguen sistemàticament amb a.
- Al costat de venir i tenir s'utilitzen les formes vindre i tindre.
- Al costat de digues, dugues, estigues i tingues també s'utilitzen els imperatius dis, dus, està, tin.
- Formes regulars dels participis de la tercera conjugació complit, establí, oferit, omplí, sofrit, suplit.
- En les frases en passiva pronominal (amb es) no es fa tradicionalment la concordança quan el sintagma nominal és indeterminat o quantificat.
- En construccions amb verbs existencials (haver-hi, caldre, faltar, quedar...), verbs de moviment inherent (anar, venir, pujar, baixar, arribar...) i verbs presentacionals (aparèixer, desaparèixer, néixer, florir, morir, succeir, passar...) la concordança és optativa.
- Ús de la forma mos en lloc d'ens i nos, tant a davant com a darrere del verb.
- Ús de 's en lloc de -vos al darrere dels imperatius acabats en -eu, -iu.
- Formes de la primera persona hai, vai, fai.
- Formes amb -eva o -iva en l'imperfet d'indicatiu dels verbs de la segona i la tercera conjugació.
- Formes siré, siràs, siria, siries...
- Formes amb -o en el present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació.

En aquesta mateixa línia de treball caldria afavorir els sinònims propis del dialecte nord-occidental en cas de concurrència amb altres mots d'altres dialectes. Es tracta dels geosinònims: caragol millor que cargol; carrota millor que pastanaga; corder millor que xai; espenta millor que empena; fargar-se millor que vestir-se bé; llimó millor que llimona; padrí, padrina, millor que avi, àvia; popa millor que mamella; timó millor que farigola; tindre millor que tenir; tovalla millor que tovallola; unflar millor que inflar; vindre millor que venir; xarrar millor que xerrar.

5. Vocabulari admès a l'Institut d'Estudis Catalans

El 28 de març de 2007, les oficines lexicogràfiques de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) feien pública la llista de noves accepcions de la segona edició del diccionari normatiu (DIEC), i en concret, la de variants dialectals incorporades al DIEC 2. En aquests fulls ens interessen els dialectalismes que corresponen al nord-occidental, en especial els andorranismes i els que han estat qualificats dins de la variant nord-occidental com a «mots que no són exclusius d'Andorra». El 19 de juny de 2007 tenia lloc l'acte de presentació de la segona edició del diccionari a Sant Julià de Lòria, amb la presència del ministre Juli Minoves, del president de l'Institut d'Estudis Catalans, Salvador Giner, i del vicepresident de la institució, Antoni Riera.

En l'acte es destacava que bona part dels dialectalismes del nord-occidental incorporats a la segona edició del DIEC han estat proposats d'una manera oficial pel Servei de Política Lingüística del Govern (SPL). L'informe de proposta de noves entrades recollia gairebé mig centenar de paraules, classificades com a noves entrades o com a noves accepcions a una entrada ja existent, noves definicions, nous exemples o subentrades. A més de les paraules que ja estaven recollides per la primera edició, com ara *bander*, *conseller general*, *coprincipat*, *parròquia*, *posella*, *quart*, *síndic*, *voliana* i *posobra*, la segona edició del diccionari incloïa els vint-i-tres andorranismes i els dotze mots no exclusius d'Andorra –les trenta-cinc entrades acceptades– i n'excloïa dotze més de proposades pel SPL.

Com a rebuig més destacat, l'IEC va sentenciar que *clípol* no hi feia res al diccionari, però tampoc no va permetre que hi figuressin les onze altres paraules proposades, com *aixarnola*, *borda* (restaurant), *buner*, *càbio*, *cascavellico*, *desempanar*, *desencusa*, *guit*, *lлот*, *paniquesa* i *trasteria*. Salvador Giner i Antoni Riera van explicar que «el DIEC és un diccionari normatiu i només s'hi afegeixen aquelles paraules de cada territori de parla catalana que tinguin un valor universal i puguin ser utilitzades tant a Andorra com a València o Catalunya. Tots els andorranismes presentats eren bons, però s'han escollit els que omplien un buit, els que tenen un valor més universal per a tota l'àrea lingüística».

Segons el comunicat que el Govern va emetre per celebrar l'admissió dels andorranismes a la segona edició del DIEC, es «valora el fet que el diccionari normatiu de la llengua catalana reculli les especificitats lèxiques

andorranes», i es manifestava que «part dels andorranismes que figuren al nou diccionari pertanyen al llenguatge administratiu, que a Andorra té una tradició pròpia i ininterrompuda».

La llista d'andorranismes i variants dialectals nord-occidentals admesos a la segona edició del DIEC és la següent:

Andorranismes (23)

- **arrest** *m.* Acord de caràcter general que adopten alguns comuns d'Andorra generalment un cop l'any.
- **aute** *m.* En el dret processal andorrà, interlocutòria.
- **averia** *f.* Impost andorrà que gravava el bestiar menut. || Haveria.
- **batlle** *m. i f.* Jutge de primera instància d'Andorra.
- **batllia** *f.* Jutjat de primera instància d'Andorra.
- **casa comuna** *f.* Casa de la vila.
- **cava** *f.* *Una cava de cigars.*
- **comú** *m.* Corporació encarregada del govern i l'administració d'una parròquia d'Andorra. || Edifici del comú d'una parròquia.
- **consòrcia** *f.* Consorci.
- **cot** *m.* Multa imposada per un consell andorrà per l'incompliment d'un deure.
- **donja** *f.* Embotit fet amb carn del coll del porc, típic d'Andorra.
- **foc i lloc** *m.* Contribució de caràcter comunal d'Andorra que es fa per raó de la casa com a lloc de residència.
- **manador -a** *m. i f.* Pregoner d'un comú d'Andorra.
- **nunci núncia** *m. i f.* Conserge de l'Administració pública d'Andorra.
- **ordinació** *f.* Norma dictada per un comú d'Andorra.
- **padral** *m.* Registre d'animals de renda que es crien a les explotacions del Principat d'Andorra.
- **parroquial** *adj.* Relatiu o pertanyent a la parròquia andorrana.
- **pitavola** *f.* Papallona.
- **providència** *f.* Resolució d'un jutge en relació amb un tràmit processal.
- **raonador -a del ciutadà** *m. i f.* Defensor dels interessos dels ciutadans d'Andorra, especialment davant dels abusos de les autoritats i de l'Administració pública.

- **serenalla** *f.* Sargantana.
- **tabac espalillat** *m.* Tabac sense els nervis de les fulles, preparat per a ser transformat en cigarret.
- **veïnat** *m.* Subdivisió administrativa de la parròquia andorrana de Canillo.

Mots que no són exclusius d'Andorra (12)

- **aconduir** *v. tr.* Conduir.
- **botir-se** *v. intr. pron.* Enutjar-se.
- **cap de casa** *m.* Golfà.
- **carrota** *f.* Pastanaga.
- **cascavellic** *m.* Pruna petita i rodona de color purpuri.
- **cascavellicher** *m.* Prunera d'una varietat que produeix els cascavellics.
- **cocota** *f.* Cassola rodona o ovalada, de parets altes i amb dues anses, que disposa d'una tapadora generalment amb una obertura que permet la sortida del vapor.
- **desencusa** *f.* Excusa, raó que algú exposa al seu interlocutor per tal de desentendre's d'un compromís.
- **eixivern** *m.* Eixivernada.
- **murga** *f.* Múrgola.
- **parapúblic -a** *adj.* Que és de titularitat pública però que es regeix majoritàriament pel dret privat. *Una empresa, organització, entitat, parapúbliques.*
- **peixena** *f.* Pastura.

6. Cronologia del periodisme andorrà

La vitalitat, pluralitat i interessos de les publicacions periòdiques escrites a Andorra, i modernament de les ràdios, han estat sempre molt elevats i han constituït una característica de la societat. Tenint en compte la quantitat global de població, els diversos orígens lingüístics i els esdeveniments històrics viscuts al llarg del segle xx per la llengua catalana com a transmissora de cultura i de comunicació social, aquesta varietat constant de projectes és encoratjadora. La llista no pretén ser exhaustiva.

Se n'han deixat al marge les publicacions que corresponen a societats culturals, científiques, literàries i artístiques, com per exemple *Papers de Recerca Històrica*, *Hàbitats*, *Portella*, *Horitzó*, *Annals* o l'històric *Poble Andorrà*, concebut des del 1934 fins al 1937 com a butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona. Les raons semblarien evidents: no necessàriament estan concebudes com a productes periodístics, sinó més aviat com a expositors dels seus àmbits temàtics respectius.

Un altre àmbit que ha quedat voluntàriament exclòs d'aquests fulls ha estat el de les ràdios. Tot i que amb un història apassionant, ja que es tractava del control de les concessions d'explotació de les freqüències d'ones, és a dir, en el fons, de la sobirania del país i, per tant, d'una per no dir la primera possibilitat pràctica de reconeixement internacional, àmbit en el qual tant Espanya com especialment França sempre es van mostrar molt combatives contra els interessos nacionals del Copríncipat; el garbuix de concessions, canvis de nom, sucursalsies i d'altres aliances i els subsegüents canvis fa que l'exposició esdevingui summament complicada i que, a més, aportï poca informació a la relació entre periodisme i llengua catalana a Andorra. Si el lector interessat volgués tenir-ne un primer tast li recomanem fer-ne el seguiment a les entrades corresponents del *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*, d'Àlvar Valls, obra imprescindible per a aquest i altres temes.

Cronologia

1972 *Posobra*. Revista mensual d'informació general i cultural; en van aparèixer sis números.

1973-1978 *Tribuna*. Revista bimensual de política.

1974-1977 *Poble Andorrà*. Diari, el primer a Andorra i el primer en català als Països Catalans després de la Segona Guerra Mundial fins a l'aparició de l'*Avui* (23 d'abril de 1976).

1975-2009 *Informacions*. Setmanari d'informació general, fins al 2000, en què fou adquirit pel Diari d'Andorra, que el va convertir en el seu suplement dominical.

1978-1993 *El Poble Andorrà*. Setmanari d'informació general.

1978-1989 *Andorra 7*. Setmanari d'informació general, amb 577 números.

1991 *Diari d'Andorra*. Diari d'informació general.

1991-1993 *Informacions Diari*. Diari d'informació general, amb 492 números; va deixar de publicar-se l'endemà del referèndum sobre la Constitució.

1993-1998 *Actual*. Revista mensual.

1994-1996 *Poble Andorrà*. Diari d'informació general, amb 455 números, continuïtat d'*Informacions Diari*.

1994 *7Dies*. Setmanari d'informació general.

1995 *Andorra Televisió (ATV)*.

1997-1998 *La Revista d'Andorra*. Revista mensual, hereva d'*Actual*.

1997-1998 *Andorra Folla*. Revista satírica, amb 4 números, suplement de *La Revista d'Andorra*.

1997 *El Periòdic d'Andorra*. Diari d'informació general, distribuït amb *El Periódico de Catalunya*.

2004 *Bon Dia*. Primer diari gratuït.

2005 *Més Andorra*. Segon diari gratuït.

2008 Agència de Notícies Andorrana (ANA).

7. Models de llengua escrita a Andorra

En les pàgines següents s'han recopilat uns quants fragments de textos escrits amb la intenció que serveixin per a il·lustrar el que s'ha documentat en aquests fulls. Hi ha fragments històrics, exemples de redacció burocràtica i oficial en registres variats, notícies publicades per la premsa escrita d'Andorra i una selecció de fragments de notícies redactades pels periodistes abans de passar per les mans dels correctors. La intenció no és fer quedar bé ningú, ni tampoc de retratar-lo en els defectes de la feina diària. L'objectiu únic és millorar. Cal, doncs, aprendre dels errors. Per aquest motiu no s'han d'amagar sota l'estora: cal fer-los sortir a la llum, identificar-los i esmenar-los. Abans, però, cal fer una altra cosa: pensar el que es vol escriure; i després, una altra: llegir el que s'ha escrit. Encara més, es poden evocar les paraules d'un altre referent, Joan Fuster, i seguir-les, perquè «només hi ha una manera seriosa de llegir, que és rellegir».

Model particularista

En aquest primer apartat s'ha pretès exemplificar un estil que va dominar bona part del segle xx i que es basa, com el lector atent podrà comprovar, en una formació clàssica passada per un ensenyament espanyol. Aquesta combinació, sumada a l'afecte exagerat per les particularitats de la llengua que es parla a casa, passant per alt la tradició catalana i els intents de normalització estroncats per la història, conforma una manera d'escriure ampul·losa, afectada, carregada, amb períodes més que llargs, vocabulari tronat i un rerefons del tot dominat per les peculiaritats de la llengua castellana. Tant Rossend Marsol *Scoris* com Antoni Morell són dos exemples conspicus d'aquesta idiosincràsia. Deixant de banda les obres amb intenció literària, els articles signats a la premsa des de la segona meitat del segle xx els han convertit sense discussió en dos referents destacats d'una barreja que allunya la llengua escrita de la realitat i la redueix a un àmbit present gens atractiu i encara amb menys futur. En aquests dos exemples abunda la sintaxi més castellana, amanida amb vocabulari culte també d'origen castellà, amb referències culturals del domini clàssic, tot decorat amb algunes pinzellades del registre més dialectal.

Rossend Marsol Clua, *Sícoris*

Nous vents bufen a la veïna Espanya

En aquesta falaguera vida i enmig de la corranda del temps que no para, tot arriba, lo bo i lo dolent, la dissort i l'alegria. En virtut d'aquesta inexorable llei, a la veïna Espanya va arribar, el dia 14 de març, la jornada electoral de punta a punta de l'Estat.

Cal dir que la consulta electoral esmentada va descabdellar-se dins els cànons de la més absoluta normalitat, qual circumstància ratifica la maduresa democràtica assolida pel poble espanyol, superada la captivitat babilònica imposada per la llarga nit franquista i que, en conseqüència, tot va ser bona aigua.

Els resultats de la susdita consulta ciutadana ja han estat abastament comentats pels mitjans informatius de tot l'ample món i, de bell nou, passada la tramuntana significada per una campanya electoral, a cara de gos, caracteritzada per desqualificacions, mentides, calúmnies i manipulacions a dojo, amb el luctuós colofó del sagnant atemptat terrorista de Madrid, la tranquil·litat, "piano, piano" –com diuen els italians– torna a imperar pels indrets de la pell de brau [...].

(Aparegut a la revista *La Palanca*, Artesa de Segre, 2004)

Antoni Morell

[...] Per tant, he de retre homenatge sincer als qui, sense gairebé un sou a la butxaca, han tingut l'alè d'endegar una publicació com *Portella*. Per això, per a mi *Portella* ha estat un magnífic, esplèndid miracle. Quan ja no albires res més enllà dels entristits pantans poder convertir idees i pensaments, realitats i suggeriments com els que es palesen en aquesta publicació és un motiu fefaent per creure, no en els miracles, sinó més aviat en el treball, en l'esforçada dedicació, en la creativitat i en el saber fer i crear amb sentit artístic i d'acurada elegància d'un grup de persones –intel·lectuals, mot que no agrada, a mi tampoc– que han parit, sí, sí, han parit sense gairebé ajuda de ningú una publicació digníssima, excel·lent i de manera urgent ser exportada més enllà del país.

A més, una publicació independent, vull dir lliure, com el sol i l'aire, sense parti pris. Ara –sempre succeeix el mateix quan és triomfa– semblaria que determinats poders s'acostarien melosos, mel·líflus i deterministes al que creuen que és important. Considero que la independència és quelcom que no té preu, i coneixent alguns dels creadors i realitzadors de *Portella* no és deixaran fàcilment entabanar. Però atenció, que cal ser pragmàtics, i sense pempis no es pot fer cultura seriosa com la que

fan, també, altres i moltes persones al país i des d'associacions privades, parapúbliques o públiques, més enllà d'estructures institucionals [...].

(Aparegut al *Diari d'Andorra*, 2011)

Model institucional

Aquest apartat recull quatre fragments de textos oficials. Aquests exemples són imprescindibles per entendre la manera d'escriure de molts periodistes que es guanyen el jornal transcrivint els comunicats de les institucions. En tots els àmbits, i en aquest també, hi ha gradacions. El fragment de l'edicta del Govern és un exemple de llenguatge oficial, culte, de paràgrafs curts, repetitiu fins on calgui perquè persegueix un objectiu molt concret: deixar constància de lleis, acords, convenis internacionals, etc., que no han de poder ser mal interpretats des de cap òptica interessada. Pel que fa a la seva andorranitat lingüística, queda reduïda, malgrat les lleis que la sustenten, a zero. Com a molt, alguna particularitat dialectal que no afecti de cap manera el registre estàndard culte emprat. En general, l'aparició de *dos* en femení, com ha quedat reflectit en la nomenclatura més recent d'obra pública, i poca cosa més. Tot i això, sempre és bo tenir un corrector que eviti errors de base, com el de l'apostrofació, en l'exemple presentat.

El segon nivell seria el dels comuns. Menys estricte i amb més fluctuació. Les frases s'estenen i se subordinen innecessàriament, però no s'acostuma a tancar la clàusula explicativa amb la segona coma, error que es repeteix en els textos de molts periodistes. També hi ha falta d'atenció en la morfologia pronominal, que demana una mica de cura, no pas massa, com evitar d'atorgar gènere femení a la forma invariable del complement indirecte plural.

La gradació continua en els textos redactats en l'àmbit judicial, en els quals la influència de la retòrica del segle XIX castellana és completa. Discursos farcits d'autoreferències, clàusules inacabables, puntuació surrealista i gerundis de tota mena, com a elements més destacats.

Finalment, l'exemple del Servei de Policia. Sense voler furgar en la ferida, només es pot dir que la prova per saber si un aprenent de periodista disposa del nivell mínim per progressar és encarregar-li la redacció d'un breu a partir d'un comunicat del cos d'ordre. Si se'n surt i el text s'entén, triomfarà. El més habitual és que no s'entengui gens ni mica i que s'hagi de redactar de nou sense tenir en compte el comunicat oficial.

Govern

Atès que el 16 de febrer del 2010 es va signar, a Andorra la Vella, el Protocol d'esmena i d'adhesió del Principat d'Andorra al Tractat entre el Regne d'Espanya i la República Francesa sobre cooperació transfronterera entre entitats territorials;

Atès que el 19 de maig del 2010, el Ministeri d'Afers Exteriors d'Andorra va informar per Nota Verbal, a França i a Espanya de l'acompliment dels requisits interns requerits per la legislació andorrana per a l'entrada en vigor del Protocol d'esmena i d'adhesió d'Andorra al Tractat;

Atès que el 19 de novembre del 2010, l'Ambaixada d'Espanya a Andorra va comunicar el compliment dels requisits interns del Regne d'Espanya per a l'entrada en vigor del Protocol d'esmena esmentat;

Atès que el 12 de novembre del 2012, l'Ambaixada de França va transmetre el seu instrument de ratificació del Protocol d'esmena i d'adhesió del Principat d'Andorra al Tractat entre el Regne d'Espanya i la República Francesa sobre cooperació transfronterera;

Vist que l'article 4 del Protocol esmentat preveu que aquest entra en vigor el primer dia del mes següent a la última notificació mitjançant la qual les parts contractants s'informin mútuament de l'acompliment dels requisits interns requerits per les respectives legislacions internes,

Es fa públic que el Protocol d'esmena i d'adhesió del Principat d'Andorra al Tractat entre la República Francesa i el Regne d'Espanya relatiu a la cooperació transfronterera entre entitats territorials, signat a Andorra la Vella el 16 de febrer del 2010, ha entrat en vigor l'1 de desembre del 2012 [...].

(Edicte, gener 2013)

Comuns

D'acord amb l'establert al Reglament per a l'atorgament de subvencions per a l'organització i promoció d'activitats i serveis socials, culturals, esportius i juvenils que es desenvolupin a la parròquia d'Andorra la Vella (BOPA núm. 13 any 22 10-3-2010) i a les bases reguladores per a l'atorgament de subvencions per a l'ajut en la promoció i realització d'activitats culturals d'àmbit ciutadà que es desenvolupin a la parròquia d'Andorra la Vella per a l'any 2013 i publicades a continuació com a Annex, el Comú d'Andorra la Vella, en la sessió de la Junta de Govern del 30 de gener del 2013, ha acordat establir un termini de quinze dies hàbils, comptats a partir de l'endemà de la publicació de la convocatòria al BOPA, és a dir del 7 de febrer al 7 de març del 2013, per presentar les sol·licituds per als diferents programes culturals que en compliment de les bases puguin ser objecte de subvenció [...].

Aquesta política té en l'atorgament d'ajuts econòmics un dels seus puntals principals. Amb aquesta convocatòria de subvencions es vol donar suport a les entitats i persones físiques que, a la nostra parròquia d'Andorra la Vella, realitzin activitats culturals. Les següents bases, que són específiques per a la concessió de subvencions en l'àmbit cultural, són l'eina necessària per vehicular les demandes de suport i donar-les la necessària cobertura administrativa.» (...).

(Avis del Comú d'Andorra la Vella, gener 2013)

Justícia

Que en període d'execució de la Sentència recaiguda en els autes civils [...], instats per l'entitat [...] contra [...], he acordat la venda en primera pública subhasta de la unitat immobiliària número [...], formant part de [...], tenint en compte que segons el nou pla urbanístic de la Parròquia referida la unitat immobiliària es troba classificada com a sòl urbà Consolidat, quedant a disposició de les persones interessades el corresponent certificat urbanístic lliurat per l'Hble. Comú [...], amb les restants dades d'interés.

L'esmentada subhasta tindrà lloc a la Cúria de la Batllia d'Andorra, Av. Tarragona, núm. 62 d'Andorra la Vella, el proper dia [...].

El bé subhastat s'adjudicarà al licitador més dient d'entre els que hi concorreran. El 30 % del preu de sortida s'haurà de fer efectiu en aquell mateix acte, i la resta en el termini de quinze (15) dies.

Cas de declarar-se deserta la subhasta es celebrarà una segona subhasta amb una rebaixa del 20% del preu de sortida de la primera i eventualment una tercera subhasta amb una rebaixa del 20% del preu de sortida de la segona, i finalment i cas de declarar-se també deserta aquesta tercera, es proposarà al creditor l'adjudicació del bé per les 3/4 parts del preu de sortida de la primera subhasta, tot advertint-lo que cas de no acceptar-la es retornarà el mencionat bé a l'executat, indicant-se que cas d'haver-se de celebrar dites subhastes es publicaran els edictes corresponents [...].

(Edicte de batlle, abril 2013)

Servei de Policia

Delictes patrimonials, furt de joies a vianants mitjançant engany

Hem estat alertats per part dels cossos policíacs dels països veïns, de l'existència d'una banda de delinqüència organitzada procedent dels països de l'Est, dedicada a cometre nombrosos furts de joies a vianants mitjançant engany.

El seu “modus operadi” és acostar-se tres o quatre individus a la víctima, per demanar-li indicacions sobre algun hospital, sortida de la ciutat o altra qüestió similar. Després, en suposat agraïment, li ofereixen a preu econòmic algun collar d'or pel que, tot i la negativa de la víctima, li pengen al coll varis collars amb el pretext que se'ls vegi posats. En continuar negant-se a l'oferiment, li treuen tots els collars aprofitant aquest gest per també sostreure-li el seu o seus propis collars, no adonant-se la víctima d'aquest fet fins hores o dies després.

S'aconsella a qualsevol persona que es trobi en una situació similar, prengui cura dels seus objectes de valor que porti al damunt, fent especial atenció a les joies, i altrament ho comunicui als nostres serveis, per emprendre les accions escaients.

(Nota informativa, juliol 2012)

Model de premsa escrita

En aquest apartat es presenta la mateixa notícia en tres dels diaris que es publiquen a Andorra. Des del 2011, *Bon Dia* i *Més!* comparteixen redacció; per aquest motiu en aquests fulls només fem servir exemples del primer. La comparació no s'ha de llegir en l'àmbit polític ni ideològic ni de cap altra mena. D'entrada, destaca que els mateixos fets apareguin en formats diferenciats. Si per al *Bon Dia* mereixen un breu, amb títol sense verb, en el *Diari d'Andorra* omplen una notícia clàssica, amb el seguiment de l'actualitat de les baixes de membres del partit amb càrrec públic a la cua del redactat. En canvi, *El Periòdic d'Andorra* publica la notícia l'endemà i amb una extensió mitjana. S'hi constata el diferent tractament de la qüestió de les majúscules, molt menys oficialista al *Diari d'Andorra* que als altres dos. A més, en el segon exemple abunden les repeticions, com si es tractés de qualificatius estereotipats que permeten no haver de desenvolupar la notícia. El *Diari d'Andorra* s'acosta més a una mena de crònica, una història –com de fet va ser– que es va estendre unes quantes setmanes i que s'acosta finalment al desenllaç. Variacions per a tots els gustos.

Diari d'Andorra, 17 d'abril de 2013

(títol) Vicenç Alay serà el candidat de Fem PS a la direcció del partit

(subtítol) López lideraria la formació com a secretari general i Gili s'ocuparia de l'organització

Fem PS va oficialitzar ahir la candidatura que el grup presenta per ocupar els càrrecs de l'executiva de la formació si els militants li donen suport al congrés de dissabte vinent.

Feia dies que els seus membres alertaven que hi podia haver alguna sorpresa, algun tapat. I així va ser. Vicenç Alay, que va ser ministre de Medi Ambient i Ordenament Territorial (durant una primera etapa) durant el Govern socialdemòcrata, és qui encapçala la llista postulant-se com a president. L'acompanyen Pere López, com a primer secretari, i la consellera general Rosa Gili, com a secretària d'organització.

Es tracta, per tant, d'un retorn relativament inesperat a la primera línia. Alay havia quedat en segon pla des que va deixar el Govern el 2011. Continuava militant, en segon pla, a la formació de la qual va ser fundador –de fet, com recordava ell mateix, té el carnet número 1–. Ara, ha acceptat liderar la llista de Fem PS, un grup del qual inicialment no formava part. “Fa dies que es van posar en contacte amb mi per si hi podia estar interessat. Hi ha gent de Fem PS, gent del partit i també excompanys d'Esquerra Socialista que em van animar”, va explicar ahir al Diari.

Un dels aspectes que l'han decidit a acceptar la proposta és, justament, la complicada situació per la qual passa el partit del qual és fundador. “Sap greu veure la crisi en què hem caigut quan hem estat importants a la política, i crec que encara tenim coses a dir”, va apuntar el polític massanenc, que, justament, posava en relleu que “subscriu el decàleg de Fem PS” tot i no ser oficialment integrant de l'agrupament.

A l'hora de valorar les baixes que s'estan produint en el partit, el candidat a la presidència del PS es marca, en cas de confirmar-se la seva elecció (ja sigui perquè només hi hagi una llista, tal com tot fa preveure, com si hi ha més d'una i són les que més suport reben), el repte de “recuperar el màxim de gent que hagi pogut marxar”. I en aquest sentit apunta un espectre ampli: “Des de gent d'Esquerra Socialista” –molta gent del corrent van abandonar la formació després del congrés del 2011– “però també gent d'última hora”. Alay ho veu possible perquè, va explicar, “en la presentació pública de l'altre dia, em va fer molta il·lusió veure molta gent amb empena per poder tirar això endavant”.

L'excònsol Vila deixa “en breu” el partit i “aniré a escoltar si es fa res de nou”

L'actual conseller de la minoria socialdemòcrata al comú d'Andorra la Vella Josep Vila, cònsol menor de la capital en el primer mandat comandat

per Rosa Ferrer, deixarà “en breu” el Partit Socialdemòcrata (PS) perquè “no m’ha agradat” com ha gestionat el partit els darrers temps l’executiva que l’ha liderat. “Jo he estat en una executiva i tinc clar que hi ha moltes coses que no m’han agradat.” Vila té clar des de fa temps que no assistirà al congrés de dissabte però ha d’acabar de meditar quan formalitzarà la baixa, tot i que considera que a hores d’ara el dia no és important. A partir de llavors, Vila recuperarà “la independència política” i “si es fa alguna cosa nova hi aniré a escoltar, però això no vol dir que m’hi acabi afiliant”. Socialdemocràcia i Progrés admet que seria “alguna cosa nova”. “Amb qui he d’anar no ho tinc clar”, va dir ahir el conseller, que ha de meditar, també, si abandona el comú, decisió que adoptarà de forma motivada. “El que sí que tinc molt clar és on no he d’anar i amb qui no he d’anar.”

El Periòdic d’Andorra, 18 d’abril de 2013

(títol) Alay i López lideraran el nou Partit Socialdemòcrata

L’exministre de Medi Ambient, Ordenament Territorial i Agricultura Vicenç Alay encapçala la candidatura del grup Fem PS al comitè executiu del partit. El qui va ser ministre durant la legislatura de Jaume Bartumeu serà, amb tota probabilitat, el futur president del Partit Socialdemòcrata, amb Pere López com a primer secretari i Rosa Gili com a secretària d’organització. Així ho va acordar Fem PS en una reunió celebrada dimarts passat a la nit. La candidatura del grup Fem PS al comitè executiu del partit, que s’ha de triar en el congrés extraordinari del proper dissabte 20 d’abril, estarà formada per Vicenç Alay com a candidat a president, Pere López com a primer secretari i Rosa Gili com a secretària d’organització. Amb tota probabilitat aquesta serà l’única candidatura que es presentarà al congrés, i per tant la guanyadora. El qui va ser ministre durant la legislatura de Bartumeu, Vicenç Alay, va explicar que després d’haver estat un temps apartat de la política, la proposta d’encapçalar el partit li va agradar perquè «penso que el PS ha jugat un paper important a Andorra i ho pot seguir fent».

Per la seva banda, Pere López, va destacar la importància de poder comptar amb una persona com Vicenç Alay al capdavant, i va assenyalar que és «una mostra de la pluralitat de la candidatura». A més, va ressaltar els valors progressistes i l’experiència d’Alay.

Tot i que López va assenyalar que «cal ser prudents» per si hi pogués haver una altra candidatura, sí que es va mostrar engrescat amb la nova etapa del partit. A més, va avançar que entre els candidats que es presentin com a vocals hi pot haver companys que no són del grup Fem PS i que també s’implicaran amb el partit.

Avui se sabrà si Jaume Bartumeu, Gerard Barcia i Sílvia Bonet abandonen el grup parlamentari socialdemòcrata, un cop acabi la sessió del Consell General d'aquesta tarda.

Bon Dia, 17 d'abril de 2013

(títol) Pere López, Vicenç Alay i Rosa Gili, candidats de Fem PS

Fem PS va formalitzar ahir la candidatura per a la direcció del partit al congrés de dissabte vinent. A més de Pere López per al càrrec de primer secretari, la candidatura està formada per Vicenç Alay (president) i Rosa Gili (secretària d'organització).

D'altra banda, el degoteig de baixes al PS ha continuat. A les ja conegudes fins ara s'han afegit les de quatre exconsellers del Comú d'Andorra la Vella: Joaquim Miró, Joan Aràjol, Jordi Pujol i Josep Anton Pantebre. També ha deixat el partit Cristina Montoliu, exmembre del comitè executiu.

8. Recull de les errades més freqüents detectades als mitjans de comunicació andorrans

En una versió casolana, un dels adagis de Stanislaw Jerzy Lec diu que «cada paraula és un pensament; no es pot dir el mateix de cada frase». La finor d'anàlisi de l'escriptor polonès l'encerta. No són tant l'ortografia, ni la morfologia, que es difuminen sota el pes del castellà, ni fins i tot l'elecció del vocabulari. L'evolució del raonament que se segueix estructura el text que s'escriu. En un discurs sense sentit el que es delata no és només el mal nivell de llengua del redactor, sinó la poca organització de les idees en què s'ha basat. En aquestes pàgines s'ofereix una petita mostra de les errades lingüístiques més destacables de la pràctica professional del periodisme a Andorra. El repte és poder-les evitar de manera gens artificiosa, amb un model de llengua que se senti propi i uns recursos expressius que es puguin considerar atractius per qui llegeix i per qui escriu. L'àmbit ortogràfic no és l'objectiu central d'aquests fulls. Tot i això, s'ha presentat una petita llista d'errors habituals al costat de quatre remarques de base que fan mal a qui les ha de llegir. Tot seguit, hi ha una col·lecció de sinònims amb trampa que en l'ús quotidià fan de mal distingir. Un tercer bloc recull mots que no es poden acceptar, amb propostes acceptables. Finalment, tanca aquests apunts, que no pretenen esgotar el tema ni fer exposicions exhaustives, una sèrie de distincions que poden ser d'utilitat per a tothom.

Ortografia

Cal destacar, malauradament, que darrerament hi ha quatre faltes bàsiques que es fan difícils d'explicar:

- els accents diacrítics;
- els accents dels relatius compostos;
- l'accent de les paraules esdrúixoles que deixen de ser-ho segons la sil·labació castellana;
- l'apostrofació de l'article femení.

Atenció:

absorbir, addicte, arxipreste, asèptic, cercatalents, coadjutor, despreniment, discussió, dissuasiu, eixelebrat, el·lipsi, encastament, equànime, esbós, estrès, esvelt, extingir, ferum, fisc, handicap, mànega, mixt, permissiu, psiquiatre, punxeguts, radar, radioactiu, ràtio, repel·lent, ressaca, ressortir, ressuscitar, serjant, símptoma, transcendent, transvasament, trastorn, unànime, vespre (part del dia), vespra (vigília), vila (població), vil·la (casa d'estiueig), vistiplau, vòlei de platja, xandall, xassís.

Parelles de ball estranyes

- **abaixar** (disminuir, abaratir, retallar) / **baixar** (anar de dalt a baix): *Abaixar els preus / Baixar del tren.*
- **acomplir** (dur a terme) / **complir** (esdevenir-se, fer anys): *Acomplir projectes / Complir-se les previsions. Compleix vuitanta anys.*
- **anomenar** (dir pel nom) / **nomenar** (designar per a un càrrec): *El programa s'anomena 'Agenda' / L'han nomenat director general.*
- **caire** (aspecte) / **caràcter** (tipus): *La situació ha pres un caire positiu / Els problemes de caràcter polític.*
- **cancerigen** (que provoca càncer) / **cancerós** (afectat pel càncer): *Substància cancerígena / Òrgan cancerós.*
- **climatologia** (estudia el clima d'una zona) / **meteorologia** (estudia els fenòmens atmosfèrics): *Les condicions climatològiques determinen l'agricultura de la zona / Les condicions meteorològiques van obligar a suspendre la cursa.*
- **confós** (participi de confondre) / **confús** (poc clar): *L'han confós amb el seu germà / El discurs va ser molt confús.*
- **consegüentment** (com a conseqüència) / **conseqüentment** (amb conseqüència): *Els manifestants van provocar disturbis; consegüentment, la policia va actuar / L'oposició va actuar conseqüentment amb la posició que defensava.*
- **desvetllar** (despertar-se algú que està dormint) / **revelar** (aclarir, descobrir): *El vent em va desvetllar / En Joan em va revelar el secret.*
- **enteniment** (facultat de comprendre) / **entesa** (acordar): *És un home mancat d'enteniment / Govern i sindicats van arribar a una entesa.*
- **lliurar** (donar) / **deslliurar** (alliberar, escapar-se de...): *Els guerrillers han lliurat les armes i han deslliurat els presoners.*

- **medi** (entorn) / **mitjà** (instrument) / **mig** (meitat): *El medi ambient / Un mitjà de transport / Al mig del bosc.*
- **mitjà** (meitat temporal) / **mig** (meitat espacial i física): *Les previsions a mitjà termini són haver construït mig pont.*
- **mida** / **mesura**: *Dues taules de la mateixa mida / Prendre mesures contra la violència.*
- **planter** (jugadors dels equips de base) / **pedrera** (d'on es treu pedra): *El Barça promociona el planter / Les extraccions continuen a la pedrera del Tarter.*
- **trànsit** (circulació) / **tràfic** (transport): *Un accident de trànsit / El tràfic de garrins ha estat suspès per la pesta porcina.*

Mots no acceptats

- **abarcar**: incloure, abastar, abraçar.
- **aclarar**: aclarir.
- **acondicionar**: condicionar.
- **aconteixement (event)**: esdeveniment.
- **aggravant**: agreujant.
- **aleació**: aliatge.
- **alimentici**: alimentari.
- **annexe**: annex.
- **apertura**: obertura.
- **arrel (de)**: arran (de).
- **autòmata**: autòmat.
- **avort**: avortament.
- **bactèria**: bacteri.
- **borrador**: esborrador (estri) / esborrany (document).
- **brasileny**: brasiler.
- **bursàtil**: borsari.
- **canyeria**: canonada.
- **coaligar-se**: coalitzar-se.
- **convoi**: comboi.
- **degut a**: a causa de, per.

- **de quan en quan:** de tant en tant.
- **desaigüe:** desguàs.
- **detentar:** detenir, tenir.
- **edat mitja:** edat mitjana.
- **en quant a:** quant a.
- **erradicar:** eradicar.
- **es precisa:** es necessita.
- **està clar:** és clar, és evident.
- **estar al caure:** estar a punt de.
- **estés:** estigués.
- **EEUU:** EUA.
- **explosionar:** fer explotar, explotar.
- **extraditar:** extradir.
- **fallar** (àmbit jurídic): resoldre, decidir.
- **fallo:** sentència (àmbit jurídic), veredicta, decisió.
- **fer-se amb:** aconseguir.
- **financiació:** finançament.
- **garantitzar:** garantir.
- **gaseoducte:** gasoducte.
- **grassa** (subst.): greix.
- **hores d'ara:** a hores d'ara.
- **impactar:** impressionar.
- **improvitzar:** improvisar.
- **incautar:** confiscar, decomissar, requisar.
- **insertar:** inserir.
- **infraestructura:** infraestructura.
- **intermig:** intermedi.
- **jefatura:** prefectura, comandament.
- **liquidesa:** liquiditat.
- **matèria prima:** matèria primera.
- **més bé:** més aviat.

- **nit bona:** nit de Nadal.
- **nit vella:** nit de Cap d'Any.
- **ortodoxe:** ortodox.
- **parader:** parador.
- **part:** comunicat, notificació.
- **passee:** passada (esports), passi (acreditació).
- **peatonal:** de / per a vianants.
- **pel moment:** de moment.
- **per a que:** perquè.
- **per davant / darrere:** al davant / darrere.
- **pel matí / per la tarda:** al matí / a la tarda.
- **per suposat:** evidentment.
- **per últim:** per acabar, finalment.
- **pleit:** plet.
- **poder amb:** superar, dominar.
- **portar** (temporal): fer, ser... (*Porta cinc anys = Fa cinc anys que...*).
- **promig:** mitjana.
- **propi, pròpia:** mateix (*El mateix jugador va confirmar que entrenaria l'equip*).
- **reanudar:** reprendre.

Distincions generals

- **a base de** (prenent com a fonament): *Un àpat a base de peix.*
- **a conseqüència de** (i no com a conseqüència de): *A conseqüència de la troballa...*
- **acabar amb** = posar-s'hi d'acord (amb algú): *He acabat amb en Pere d'anar-hi plegats.* No vol dir de cap manera: eliminar, donar fi, terminar, exhaurir, arribar a la fi, posar fi a... Però sí, quin és o com és l'acabament d'alguna cosa: *El partit ha acabat amb un empat a tres gols.*
- **amb motiu de** (expressió usada per a indicar allò que indueix a fer alguna cosa o que n'és l'ocasió): *Us ho regalem amb motiu del vostre aniversari.*

- **anar** (moviment cap a 'ell, ella, ells, elles'): *Dimarts anirem a cal metge.*
- **anar amb compte** (atenció, esment, cura): *Vés amb compte.*
- **apuntar** (transitiu) (prendre nota d'alguna cosa; inscriure en una llista; tocar lleugerament un assumpte; dirigir la punta d'una arma hostilment): *El va apuntar amb la pistola.*
- **apuntar** (intransitiu) (començar a sortir, a manifestar-se): *A aquest nen li apunten les dents.*
- **apuntar a.** Cal usar fa preveure (que).
- **berbena** (és una herba, del llatí *verbena*, cada un dels rams que duïen els sacerdots pagans en els sacrificis). *Se n'ha anat al bosc a collir berbena.*
- **caire** = caràcter (tret distintiu, qualitat pròpia): *El caràcter d'un poble.*
- **caire** (aspecte, en sentit figurat): *La discussió agafà un altre caire.*
- **comptar amb** (esperar, confiar en algú o en alguna cosa): *Compto amb el teu ajut.* Aquest és l'únic sentit correcte; no és acceptable en el sentit de disposar de, tenir, presentar.
- **contemplar** (esguardar atentament; no és igual a preveure): *Contemplar els estels.*
- **de cara a** = amb vista a (pensant en, amb la intenció de): *Fan tot això amb vista a les eleccions.*
- **donat que** = atès que, ja que
- **en base a** no és acceptable. Sobre la base de, partint de: *Van arribar a un acord sobre la base de la confiança mútua.* A base de, prenent com a fonament: *Una metzina a base d'arsènic.*
- **forma** = manera (conjunt de qualitats o de circumstàncies que distingeixen la realització d'alguna cosa): *Ho farem de la manera que tu dius.*
- **forma** (aparença externa d'una cosa): *Aquest barret ha perdut la forma.*
- **gros** (no és gruix, ni gruix és gros!): substantiu m.: part principal, més nombrosa, d'un tot: *Ha passat el gros de la cursa.*
- **incertesa** (així s'ha de traduir *impasse*).
- **instar** (demanar a algú una cosa que es considera justa): *L'associació insta el comú perquè millori l'escola.*
- **llista** (en tots els sentits coneguts): no és equivalent a llistat.
- **optar** = aspirar a (desitjar l'obtenció d'alguna cosa): *Aspira al premi Sant Jordi.*

- **optar** (entre diferents partits a prendre, escollir-ne un): *Entre dos districtes, optà pel poble de la família.*
- **preveure** (concebre per endavant el que pot o ha d'ocórrer): *Preveure l'èxit d'una empresa.*
- **pròsper**. No s'ha d'acceptar boiant.
- **recórrer** (intransitiu). Anar a demanar un ajut: *En moments de necessitat recorria al seu padrí.* Emprar com a mitjà alguna cosa: *Van recórrer a un remei heroic.* Interposar un recurs davant una instància superior: *L'entitat ha recorregut al Tribunal Constitucional contra aquesta sentència.*
- **respecte a (de)**: Relativament a, quant a, pel que fa a, amb relació a, amb referència a: *Respecte a la vostra petició, no us puc dir encara res.* En relació amb, referit a: *El moviment d'un cos respecte a un altre cos.*
- **revetlla** (festa que es fa la nit que precedeix certes diades, com la de Sant Joan): *La revetlla de Sant Joan.*
- **sortir - sortir de**: *El cotxe va sortir de la carretera.*
- **sortir-se** (aconseguir algú allò que es proposava): *El nen sap que si plora se sortirà amb la seva.*
- **suport**. En suport de: *Parlar en suport d'una proposició.* Prestar suport a: *Prestar suport a una iniciativa.*
- **tal com** (adverbi) (així, d'aquesta manera, segons): *És tal com us l'han descrit.*
- **tarja** (placa rectangular o ovalada on hi ha escrit un nom): *A la porta de cal metge hi ha penjada una tarja amb el seu nom.*
- **targeta** (full de cartolina o de plàstic amb indicacions diverses): *Et dono una targeta meva per quan em vulguis trucar.*
- **temàtica** (conjunt de temes; se n'abusa en lloc de tema o qüestió, aspecte, problema, punt, matèria, motiu...).
- **tenir en compte** (considerar, tenir present, no oblidar): *Cal que tinguem en compte aquest fet.*
- **tirat** = molt barat, regalat. *Per aquest preu, és un pis regalat, molt barat.*
- **tirada** (inclinació, propensió): *Té molta tirada a sortir els caps de setmana.*
- **tradició** (no s'ha d'acceptar solera).
- **traduir-se en** (no és acceptable; cal dir comportar, implicar): *Aquestes consideracions comporten un augment del preu dels aliments.*
- **urgir** (ser urgent): *És una cosa que urgeix: cal fer-la de seguida.*

- **vari, vària, varis, vàries.** Mudable: *Humor vari*. Multiforme, de distinta espècie: *Remeis varis*. No té valor quantitatiu o indefinit; en aquests casos cal dir: *Vam veure alguns (uns quants, diversos, diferents) monuments*.
- **venir** (moviment cap a ‘jo, tu, nosaltres, vosaltres’): *Dissabte vindrà a casa nostra*.
- **venir + gerundi** (perífrasi calcada del castellà, amb valor de continuïtat en el temps). *El que passava en el passat continua passant en el present*. Sovint és suficient usar el temps verbal simple corresponent: *El ponent enraona des de les deu del matí*.
- **versus** (preposició llatina, que s’usa molt en anglès, que posa en confrontació dos elements). En català hi ha altres maneres d’expressar-ho: *No s’ha d’interpretar com una lluita de la burgesia contra el proletariat*.

Concordança

Cal tenir en compte la concordança gramatical, més que la de sentit: *El 80 % dels pares dels infants ha presentat...*

Esriptura dels números

Les magnituds, en àrabs: *...al quilòmetre 3 de la carretera N-145*. Si s’expressa una xifra, en lletres: *L’incident va provocar cues de tres quilòmetres*.

9. Exemples d'errors (per a l'anàlisi i propòsit d'esmena)

Publicats

Donem a continuació un petit tast dels diaris publicats a Andorra un mateix dia, en concret el 20 d'abril de 2013, en què es van poder recollir alguns exemples:

A la portada d'un dels diaris apareixia un subtítol en què la gramàtica no havia estat revisada:

Afirmen que no han dimitit perquè el PS que s'ha «escindit» i ara diuen que van signar un document «inconstitucional».

Entre la portada, la pàgina 3 i la pàgina 28, la mateixa expressió d'origen anglès apareixia com a anglicisme (entre cometes) i acceptada (sense cometes) als diferents titulars en un dels diaris, i en l'altre, en plural i entre cometes:

- (portada) Burgos 'condemna' el River al 'play-off'.
- (pàgina 3) Queda el 'play-off'.
- (pàgina 28) L'FC Andorra busca un triomf que pot valer el play-off.
- (l'altra portada) A pels 'play-off'.

És el perill de les expressions freqüents que el diccionari no accepta, però que es continuen imposant en el món dels esports. Aleshores, què cal fer, en especial si no hi ha un llibre d'estil? Cal seguir estrictament el diccionari normatiu o es pot anar més enllà?

En aquesta segona portada, el peu de foto no havia estat revisat:

L'entrenador del River, Joan Peñarroya, és lamenta del resultat després que el seu equip demostrés el seu potencial al Plantío de Burgos, ahir.

Les concordances dels temps verbals acostumen a causar més d'un maldecap a escriptors i correctors:

– (pàgina 7) [...] seria soprenent que no compleixin un pacte signat.

I per acabar aquest repàs breu però significatiu, un clàssic, quan el que es diu no es correspon amb el que es vol dir (algú pot afirmar que no li ha passat mai?):

– (pàgina 13 / titular) Progrés demana cada tres anys la renovació del túnel del Cadí

(quan el que es vol dir és que es demanarà que la renovació dels papers que permeten la gratuïtat de pas no s'hagi de renovar cada any sinó cada tres, una diferència notable de sentit i de temps).

No publicats

Tots els exemples que donarem aquí han estat detectats a temps i, per sort, no han estat ni publicats ni emesos per la ràdio o la televisió (segurament n'hi ha molts d'altres que, com s'ha pogut comprovar en aquests fulls, s'han acabat escapant dels ulls del corrector i s'han fet públics sense remei). L'única intenció és que serveixin de pràctica i, si pot ser, de propòsit d'esmena.¹⁰ No s'hi ha afegit ni s'hi ha inventat res. Són del tot reals. No se'n diu ni el mitjà ni la data. Les errades no són d'un àmbit concret. En cada exemple n'hi pot haver una o més d'una o senzillament tractar-se d'una qüestió de repeticions innecessàries o de puntuació, un altre bon maldecap.

01. Més de 350 ballarins han demostrat les seves qualitats davant un públic lliurat.
02. La trobada, a la que hi ha assistit el Cap de Govern, s'ha dividit en diverses ponències.
03. Tots els oradors han coincidit a remarcar que el país viu un temps de canvis i que és el moment adequat per a que Andorra amplii la seva participació institucional dins la Unió Europea, més enllà de la relació comercial que existeix actualment.

10. Marta Rojals, en l'article a Vilaweb del 8 d'abril del 2013, comenta la situació de la llengua en la societat i en especial en l'ensenyament, i lamenta que «quan els alumnes surten de classe de català –el correcte, el difícil–, a la resta de classes es troben amb aquell altre idioma tan fàcil, el del tot s'hi val, el que serveix per a entendre's de debò, i prova d'això és el que parlen a la televisió, a la ràdio, a les universitats, des d'experts en física quàntica fins a catedràtics d'economia». El redactor d'aquests apunts ha de reconèixer que no ho podria haver expressat millor.

04. Creuen que el vincle podria ser beneficiós tant pel Principat com per la resta de països.
05. (...) ha donat l'exequator a l'ambaixador de la República Txeca a Andorra i Espanya, instal·lat a Madrid, però de visita avui a Andorra, i al seu torn, al nou cònsol honorari txec.
06. La cònsol de Sant Julià, Montserrat Gil, que ha fet entrega dels contractes, ha instat a tots els propietaris de feixes de la parròquia a cedir-los per a què padrins i gent amb necessitats se'n puguin beneficiar.
07. Amb un gran ambient al vestidor els tricolors afronten de cara el repte de l'ascens.
08. Dissabte es veuran les cares.
09. El millor Carlinhos, més golejador que mai i, un jugador desequilibrant, com Ike, fan la resta.
10. I és que segons asseguruen des del camp de neu [...].
11. [...] tenint en compte les dates en les que estem.
12. Només han salvat l'actuació de l'equip, Marc Oliveras, tercer del nacional espanyol gràcies a una bona primera mànega i Marc Vieitez nové a l'estació catalana.
13. El Bàsquet Club River Andorra ha tornat avui als entrenaments després de dos dies lliures i, de l'aturada, a la lliga, en motiu de la Setmana Santa.
14. Una aturada que pot haver anar bé als jugadors per deixar enrere la dolorosa derrota a Logroño.
15. [...] també preveu acollir el mateix nombre de persones, donat que [...].
16. L'èxit d'aquesta primera edició ha animat als responsables a intentar repetir-lo de cara a l'any que ve.
17. Us recordem ara que aquesta matinada començarà a aplicar-se l'horari d'estiu, seguint la directiva comunitària que es segueix arreu d'Europa.
18. També va afegir que aquesta presència que es va aprovar en la darrera sessió havia arribat tard ja que porten més d'un any demanant-ho.
19. [...] amb un objectiu solidari: recaptar fons per l'associació.
20. Durant tota la jornada, a la plaça Guillemó, diferents parades oferiran tot tipus d'objecte de segona mà.
21. [...] productes per la llar [...].
22. Si ahir entraven al país més de vint mil vehicles [...].
23. Els punts més conflictius han estat la pròpia frontera del [...].
24. [...] on, malgrat no registrar-se aturades, [...].
25. [...] el trànsit tenia el conegut com efecte acordió, és a dir, retencions amb moviment que van avançant.

26. A la plaça Laurèdia hi haurà un espai per la gastronomia on hi seran presents alguns restaurants de la parròquia.
27. Unes obres dels antics semàfors, que regulen el trànsit de la cruïlla entre el carrer de la Baixada del Molí i l'avinguda Santa Coloma, està fent que durant uns dies la circulació per aquesta zona de la capital es compliqui.
28. [...] de manera que ara són els propis conductors els responsables de regular el pas.
29. [...] aquesta tarda intentaran col·locar la bandera tricolor al podi de la Total Fight.
30. [...] i en el que hi han pres part sis clubs.
31. [...] tant en la modalitat de kata com en la de kumite, que és el combat [...].
32. La competició és arbitrada per un combinat d'espanyols, andorrans i algun francès [...].
33. Setze responsables de zona desplegaran els voluntaris en un total de 65 punts de control, dels quals 22 corresponen a punts d'avituallament.
34. El conveni promou, entre altres, coses, la col·laboració entre autoritats per a la comunicació d'informacions obtingudes en el marc d'una investigació que puguin ajudar a la part destinatària a iniciar o cloure satisfactòriament les investigacions o procediments relatius a les infraccions previstes en el Conveni de Budapest.
35. Entre les infraccions està la pornografia infantil.
36. Es preveia l'entrada de 70.000 vehicles durant aquesta setmana santa, però finalment n'han entrat 72.000. El gruix de vehicles van entrar dissabte si bé ja des de dijous es van registrar xifres superiors a les de l'any passat. La sortida esglaonada durant el cap de setmana ha fet que avui la situació fos de normalitat.
37. Al llarg de tot el dia d'avui la situació ha estat de normalitat, i només s'han registrat retencions puntuals per sortir del país al migdia a Sant Julià de Lòria i al Pas de la Casa a causa del mal temps. Per contra, la tarda ha estat tranquil·la. El motiu d'aquesta normalitat ha estat la sortida esglaonada al llarg de dissabte i diumenge, en què van abandonar el país 35.000 vehicles. Pel que fa al retorn, s'espera l'arribada de vehicles al Principat fins ben entrada la nit.
38. El Bàsquet Club River Andorra ha tornat avui a l'activitat després de dos dies de descans en motiu de la Setmana Santa coincidint amb l'aturada de la competició. Els andorrans encaren un final de lliga on cada partit serà transcendent, la primera final aquest divendres contra el Regal Barça B.

39. Divendres el River rebrà al Braça, en el partit d'anada els andorrans van derrotar als blaugranes 75 a 104 amb una autèntica exhibició de l'ex del Barça Dani Pérez.
40. L'afició tindrà un paper capdal en els dos darrers partits al Poliesportiu d'Andorra, la primera cita serà divendres a dos quarts de deu del vespre contra el Barça.
41. I pel que fa a Vallnord, el calendari favorable i la quantitat de neu acumulada als tres sectors del domini han fet que s'assolissin les expectatives marcades per aquesta Setmana Santa.
42. Així, durant aquests quatre dies Vallnord ha tingut una mitjana de 8.500 esquiadors diaris, 1.000 esquiadors més respecte el mateix període de la temporada passada. El client principal durant les vacances han estat famílies procedents principalment de l'Estat espanyol. Les nevades que hi ha hagut a cotes altes durant les nits han permès que la neu estés en bones condicions.

10. Sigles

Una sigla és una lletra o un conjunt de lletres inicials amb què es fa referència de manera abreujada a una entitat o publicació. Els mitjans de comunicació han estat la millor plataforma per a la popularització de les sigles, ja que per raons d'economia d'espai s'han convertit un recurs força habitual, sobretot en els títols. També cal advertir que no és convenient fer servir més d'una sigla en un titular, ja que el faria confús. Des del punt de vista fonètic, diferenciem tres tipus de sigles: les que es llegeixen sil·labejant (ONU), les que es llegeixen lletrejant (DA) i les que es llegeixen desenvolupant-les (FCA). Pel que fa a la transcripció, les sigles s'escriuen sense punts i en majúscula, però en minúscula les que han passat a ser un nou mot de la llengua (radar, sida, làser...). Generalment, se n'exclouen els articles, preposicions i conjuncions, que s'escriuran en minúscula en el cas que hi apareguin (UdA, USdA).

Empreses parapúbliques

CNIA - Centre Nacional d'Informàtica d'Andorra.

FEDA - Forces Elèctriques d'Andorra.

IAEM - Institut Andorrà d'Estudis Musicals.

INAF - Institut Nacional Andorrà de Finances.

ORTA - Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra
(ara, RTVASA: Ràdio i Televisió d'Andorra, SA).

SASS - Servei Andorrà d'Atenció Sanitària.

STA - Servei de Telecomunicacions d'Andorra.

Associacions professionals

ABA - Agrupació de Bancs d'Andorra.

AGIA - Agrupació de Gestors i Immobiliàries d'Andorra.

AIVA - Associació d'Importadors de Vehicles d'Andorra.

ATA - Associació de Taxistes.

UH - Unió Hotelera.

Associacions culturals, socials...

ACU - Associació de Consumidors i Usuaris.

ADA - Associació de Dones d'Andorra.

ADMA - Associació de Dones Migrants i d'Andorra.

ADN - Associació per a la Defensa de la Natura.

AMIDA - Associació de Minusvàlids i Disminuïts d'Andorra.

APAPMA - Associació per a la Protecció dels Animals, les Plantes i el Medi Ambient d'Andorra.

CCC - Centre de la Cultura Catalana.

ONCA - Orquestra Nacional de Cambra d'Andorra.

SAC - Societat Andorrana de Ciències.

Entitats esportives

ACA - Automòbil Club d'Andorra.

BCA - Bàsquet Club Andorra.

CAVA - Club d'Atletisme Valls d'Andorra.

CGP - Club de Golf del Principat.

CPA - Club Pirinenc Andorrà.

COA - Comitè Olímpic Andorrà.

CVA - Club Vòlei Andorra.

EFPEM - Escola de Formació de Professions Esportives i de Muntanya.

FAA - Federació Andorrana d'Atletisme.

FAAS - Federació Andorrana d'Activitats Subaquàtiques.

FAB - Federació Andorrana de Basquetbol.

FAC - Federació Andorrana de Ciclisme.

FAE - Federació Andorrana d'Esquí.

FAF - Federació Andorrana de Futbol.

FAG - Federació Andorrana de Gimnàstica.

FAH - Federació Andorrana d'Hípica.

FAM - Federació Andorrana de Muntanyisme.

FAN - Federació Andorrana de Natació.

FAT - Federació Andorrana de Tennis.

FAV - Federació Andorrana de Vela; Federació Andorrana de Vòlei.

FCA - Futbol Club Andorra.

FEVA - Federació d'Escacs Valls d'Andorra.

FMA - Federació Motociclista Andorrana.

HC - Handbol Club.

Bibliografia

- AMADEO, I.; SOLÉ, J. *Curs pràctic de redacció*. Barcelona: Columna. (1996)
- BADIA, J.; BRUGAROLAS, N.; TORNÉ, R.; FARGAS, X. *El llibre de la llengua catalana per a escriure correctament el català*. Barcelona: Castellnou, 2008.
- CASSANY, D. *Descriure escriure. Com s'aprèn a escriure*. Barcelona: Empúries, 1987.
- . *La cuina de l'escriptura*. Barcelona: Empúries, 1994.
- COROMINES, J. *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, 1971.
- FABRA, P. *CONVERSES FILOLÒGIQUES*, vol. I i II. Barcelona: Edhasa, 1983-1984.
- GINEBRA, J.; MONTSERRAT, A. *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- MEDINA, J. *L'art de la paraula. Tractat de retòrica i poètica*. Barcelona, Proa, 2000.
- OLIVA, S. *La mètrica i el ritme de la prosa*. Barcelona: Quaderns Crema, 1992.
- ORTEGA, R. *Tinc un dubte. El petit llibre del català correcte*. Barcelona: La Magrana, 2008.
- PALOMA, D.; RICO, A. *Diccionari de dubtes i barbarismes*. Barcelona: Edicions 62, 2008.
- PUJOL, J. M.; SOLÀ, J. *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. Barcelona: Columna, 1995.
- RUAIX, J. *Punts conflictius de català*. Barcelona: Barcanova, 1989.
- . *Diccionari auxiliar*. Moià, 1996.
- VIDAL, P. *En perill d'extinció: 100 paraules per salvar*. Barcelona: Empúries, 2009.
- . *Catanyol.es*. Barcelona: Barcanova, 2012.

III. MARC JURÍDIC DE L'ENTORN COMUNICATIU D'ANDORRA

Josep M. Altarriba

Abreviatures

ATSJA	Aute del Tribunal Superior de Justícia d'Andorra
BCG	Butlletí del Consell General
BOPA	Butlletí Oficial del Principat d'Andorra
CA	Constitució andorrana
CAA	Codi de l'Administració
CCE	Codi civil espanyol
CE	Constitució espanyola
CEDH	Conveni europeu per a la salvaguarda dels drets humans i de les llibertats fonamentals
CL	Colección Legislativa
CPA	Codi penal (segons text refós publicat pel Decret legislatiu del 17 de desembre de 2008)
CPE	Codi penal espanyol
CPP	Codi de procediment penal (segons text refós publicat pel Decret legislatiu del 17 de desembre de 2008)
CRL	Llei 35/2008, del 18 de desembre, del Codi de relacions laborals
DF	Disposició final
Dig.	Digest de Justinià
DUDH	Declaració universal dels drets humans
EM	Exposició de motius
FJ	Fonament de dret
Gai.	Institucions de Gai
LDP	Llei del 29 de març de 1989, sobre drets de la persona
LEC	Llei 1/2000, del 7 de gener, d'enjudiciament civil
LECrim	Llei d'enjudiciament criminal d'Espanya
LO	Llei orgànica

LPDP	Llei qualificada 15/2003, del 18 de desembre, de protecció de dades personals
LPI	Llei 14/1966, del 18 de març, de premsa i impremta
LPJ	Llei 62/1978, del 26 de desembre, de protecció jurisdiccional dels drets fonamentals de la persona
LRT	Llei de radiodifusió i televisió, del 12 d'octubre de 1989
LRTVA	Llei de la radiodifusió i la televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000
LTPJ	Llei transitòria de procediments judicials, del 21 de desembre de 1993
RATC	Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional
REDC	Revista Española de Derecho Constitucional
RJ	Repertorio de Jurisprudencia Aranzadi
S	Sentència
STCA	Sentència del Tribunal Constitucional d'Andorra
STCE	Sentència del Tribunal Constitucional d'Espanya
STSE	Sentència del Tribunal Suprem d'Espanya
STSJA	Sentència del Tribunal Superior de Justícia d'Andorra
TCA	Tribunal Constitucional d'Andorra
TCE	Tribunal Constitucional d'Espanya
TEDH	Tribunal Europeu de Drets Humans
TSE	Tribunal Suprem d'Espanya
TSJA	Tribunal Superior de Justícia d'Andorra

Introducció

En els darrers anys, el Principat d'Andorra ha estat testimoni d'una forta expansió demogràfica i d'un considerable creixement econòmic que han comportat l'aparició de multitud de mitjans de comunicació. Gairebé dos centenars de professionals de la informació treballen en un país que no arriba als 80.000 habitants, però que l'any 2012 disposava d'un organisme públic de ràdio i televisió, quatre diaris, una agència de notícies i un bon nombre d'emissores de ràdio i publicacions de periodicitat diversa. D'altra banda, Andorra va adquirir plena personalitat jurídica internacional a partir de la seva entrada a les Nacions Unides el 1993, any en què es va dotar d'una constitució. Des d'aleshores, ha hagut d'adaptar el seu ordenament jurídic a una nova realitat nascuda de la seva consideració com a estat de dret –en uns casos a través de la promulgació de noves lleis i en uns altres mitjançant l'adaptació de les que ja tenia– a l'esperit de la seva nova norma fonamental i a la multitud de tractats i convenis que, en un període de temps reduït, ha consignat tant en l'àmbit bilateral com en el si de diversos organismes internacionals. Tanmateix en el camp de la comunicació els principis constitucionals que, en major o menor mesura, estan relacionats amb la llibertat d'informació i els seus límits no han estat desenvolupats legislativament, i aquest fet planteja diversos problemes relacionats amb la seva aplicabilitat, entre d'altres.

En efecte, el sector andorrà dels mitjans de comunicació ha viscut una veritable revolució en els darrers anys. Amb una població que gairebé s'ha multiplicat per tres en només tres dècades,¹ el Principat disposa d'un ens públic de ràdio i televisió –titular de dues emissores de ràdio i d'una cadena de televisió–, quatre empreses privades de radiodifusió que emeten mitjançant més de deu emissores amb programació diferent, quatre diaris –dos amb set sortides setmanals i dos amb cinc sortides setmanals, i tots amb presència a la xarxa– i altres publicacions de periodicitat diversa. A tots aquests mitjans hem de sumar-hi, des del 2009, una agència de notícies. Tot plegat incorpora més actors en el procés comunicatiu i augmenta la possibilitat de xoc entre els drets legítims d'uns i les llibertats pròpies d'uns altres. En relació amb aquesta afirmació, hem de tenir en compte que un altíssim percentatge de professionals que presten els seus serveis

1. La població total del Principat era, el 1978, de 30.006 habitants, mentre que el 2012 fou de 76.246 habitants. Font: Departament d'Estadística del Govern d'Andorra.

als mitjans de comunicació andorrans són estrangers, majoritàriament de nacionalitat i formació universitària espanyoles,² i lluny de pretendre afirmar amb la constatació d'aquest fet que siguin més o menys competents que els professionals andorrans, és innegable que aquest factor ha produït, i segueix produint, conflictes amb l'especial idiosincràsia de la societat andorrana en la matèria que ens ocupa. En aquest ordre de coses, cal recordar que al Principat, fins i tot després que la Constitució fos adoptada, la llibertat d'informació no es podia exercir amb plenitud. En efecte, multitud d'idees preconcebudes sobre el paper dels mitjans de comunicació en una societat democràtica i sobre la relació dels poders públics amb aquests mitjans, així com la pròpia inèrcia del sistema anterior, han actuat com a autèntiques rèmores en l'àmbit del desenvolupament lliure de les activitats de les empreses informatives. A tot això hi hem d'afegir, a més, altres factors: pensem, per exemple, en la importància de béns jurídics com la reputació o la fama en una petita comunitat d'antuvi reclosa en tres valls en què era pràcticament impossible mantenir una posició d'anonimat, o en l'empremta de la moral catòlica tradicional en l'esperit de qualsevol regulació emanada dels poders públics a causa de la configuració especial, aleshores de la sobirania i en l'actualitat de la prefectura de l'Estat, detinguda pel president de la República Francesa i per un bisbe de l'Església catòlica.

Amb la promulgació de la norma fonamental l'any 1993 es va constitucionalitzar la llibertat d'informació, sotmesa fins aleshores a diverses restriccions, i els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge, que van passar de tenir la consideració de mers béns de la personalitat a la de drets fonamentals. Tots dos reconeixements van situar aquests drets i llibertats en el vèrtex superior de l'ordenament jurídic andorrà, però ja fa algun temps que, arran de determinades situacions de tensió entre els poders públics i els mitjans de comunicació, s'han alçat veus reclamant el desenvolupament d'aquests –ara– principis constitucionals sobre la base d'una pretesa inaplicabilitat pràctica d'aquests,³ cosa que fins a un cert punt es pot arribar a comprendre. No obstant això, i com ocorre en l'ordenament espanyol, els drets fonamentals i les llibertats públiques que la Constitució andorrana protegeix i en la categoria de la qual s'inscriuen els que

2. Segons un comunicat de premsa de l'Oficina del Portaveu del Govern d'Andorra, emès el 27 de novembre de 2008 en relació amb les dades del Registre de mitjans de comunicació nacionals i de corresponents acreditats prop del Govern d'Andorra, el 64 % dels professionals tècnics i de redacció dels mitjans andorrans eren estrangers.

3. VALLS OLIVA, À. «Notes sobre la llibertat d'expressió i d'informació a Andorra». A: *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius: Setenes jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, 2002, p. 90.

ara tractem, poden ser tutelats mitjançant un procediment preferent⁴ pels tribunals ordinaris. Tanmateix la qüestió passa –i a això creiem que es refereixen les reivindicacions citades– per determinar si aquest és el camí adequat i si respon als reptes i problemes que planteja l'anomenada societat de la informació.

Afirma García Roca,⁵ citant Carrasco i Villaverde, que en una democràcia plenament normalitzada el poder judicial és el que ha de garantir habitualment els drets fonamentals de forma subjectiva, tant per procediments específics –com l'anomenada *empara judicial*– com dins de qualsevol procés ordinari. En concordança amb aquesta idea, el Tribunal Constitucional espanyol ha anat declarant que són aquests jutges i tribunals els que han de delimitar, en primer terme, l'objecte i el contingut dels drets fonamentals; això sí, respectant els límits de l'intens efecte de vinculació per a tots els poders públics que es predica de les sentències constitucionals. Dit d'una altra manera, doctrina científica i jurisprudència aconsellen que els òrgans jurisdiccionals delimitin el contingut i l'abast dels drets fonamentals, sense que això signifiqui que s'exclouï els ciutadans de l'empara constitucional, però sí que aquesta empara es restringeixi a aquells assumptes que presentin un interès objectiu suficient per a efectuar una interpretació a aquest nivell dels drets fonamentals.

Tot i compartir plenament l'asseveració de García Roca, podem considerar que l'excepció que formula és l'impediment per a l'aplicació, a Andorra, del que s'ha exposat fins aquí. En efecte, l'autor afirma que jutges i tribunals han de delimitar en primer terme l'objecte i el contingut dels drets fonamentals. L'excepció a la qual hem fet referència més amunt és l'observança, per part d'aquells, de la jurisprudència constitucional. En el cas d'Espanya, la jurisprudència constitucional és rica i extensa, i jutges i tribunals poden dirigir-s'hi per trobar solució a qualsevol problema interpretatiu que se'ls presenti. En el cas d'Andorra, la jurisprudència del Tribunal Constitucional sobre la llibertat d'informació i els seus límits externs es redueix a menys d'una desena de sentències d'índole totalment diferent. Per tant, és evident que encara que els tribunals ordinaris puguin i hagin d'actuar en aquests casos, la falta de definició jurisprudencial del contingut dels drets en joc pot provocar una certa indeterminació conceptual.

4. Art. 41.1 CA: «Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV són tutelats pels tribunals ordinaris per mitjà d'un procediment urgent i preferent regulat per la llei, que, en qualsevol cas, se substanciarà en dues instàncies.»

5. GARCÍA ROCA, J. «¿El confortable panorama de la tutela de los derechos fundamentales en los diversos procesos ordinarios y amparos judiciales?» A: MURILLO DE LA CUEVA, P. L. (coord.). *La tutela jurisdiccional de los derechos fundamentales por los tribunales ordinarios*. València: Tirant lo Blanch, 2008, p. 364 i 365.

La llibertat d'informació i els seus límits són summament importants per al lliure desenvolupament de la societat. Afirmava el magistrat Fernández Viagas, en el seu vot particular a la sentència del Tribunal Constitucional espanyol 6/1981,⁶ del 16 de març, que les llibertats d'expressió, de pensament, de difusió i d'informació que reconeix la norma suprema comparteixen un fonament comú amb la llibertat ideològica, religiosa i de culte i responen totes dues al mandat del desenvolupament lliure de la personalitat, que es troba a la base de l'ordre polític i la pau social. En definitiva, sense llibertat d'informació no hi ha democràcia; i d'acord aquesta premissa, se sosté que aquesta llibertat, consagrada també en el text constitucional andorrà, mereix un debat profund i assossegat entorn del seu contingut i el seu eventual desenvolupament.

Els materials que presentem tenen com a objectiu oferir una succinta aproximació a la llibertat d'informació i als seus anomenats límits interns i externs en un entorn caracteritzat per la manca de desenvolupament legislatiu i un cert dèficit interpretatiu per part del Tribunal Constitucional, en no haver tingut encara l'oportunitat de manifestar-se amb plenitud sobre el seu contingut. Per aquest motiu, l'estudi del dret comparat, els convenis i declaracions internacionals i les resolucions dels tribunals supranacionals seran recurrents al llarg de tot el mòdul. En efecte, la llibertat d'informació gaudeix d'un reconeixement pràcticament universal i la delimitació del seu contingut i el seu abast per part dels tribunals superiors de multitud de països ha estat conseqüent amb aquest fet. Una bona mostra n'és la influència de la jurisprudència nord-americana en determinades elaboracions doctrinals primerenques del Tribunal Constitucional espanyol. Pensem, per exemple, en la doctrina sobre el significat de la veracitat informativa, confeccionada a partir d'un pronunciament de la Cort Suprema dels Estats Units en un cas similar. En segon lloc, no hem d'oblidar que Andorra és un país membre del Consell d'Europa, i que com a tal va ratificar el Conveni europeu per a la salvaguarda dels drets humans i de les llibertats fonamentals; per tant, la interpretació del TEDH sobre el contingut i els límits de les llibertats informatives s'haurà de tenir en compte en qualsevol norma o sentència que es pretengui estudiar.

6. Vot particular del magistrat Plácido Fernández Viagas a la STCE 6/1981, del 16 de març (ap. 2): «El art. 20 de la Constitución, que regula el derecho a la expresión del pensamiento y su difusión, así como el derecho a la información, tiene un fundamento común con el 16, que garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto, y ambos responden al imperativo que proclama el art. 10 del libre desarrollo de la personalidad, base del orden político y de la paz social.»

1. Aproximació històrica a les llibertats d'expressió i d'informació

1.1. La llibertat d'expressió

La primera menció expressa a la llibertat de premsa apareix a la Declaració de drets de Virgínia del 1776.⁷ Tretze anys més tard, mitjançant la Declaració de drets de l'home i del ciutadà,⁸ la Revolució Francesa consagra la llibertat d'expressió i la integra en el seu ideari per a la consecució d'una societat justa basada en l'imperi de la raó. El paper de la llibertat d'expressió en aquest objectiu era fonamental, ja que sense la premissa de la lliure comunicació seria impossible transmetre i afavorir les condicions perquè el domini de la raó prevalgués sobre l'ordre teocràtic absolut. Per tant, la llibertat d'expressió es configura com una forma d'exterioritzar la racionalitat de l'home, que a més serveix com a instrument per a criticar l'ordre polític feudal i per a construir els fonaments de la nova societat.⁹ De l'instrument de crítica a l'ordre polític es passà al mitjà de control del poder estatal i, per això, aquella consideració de dret individual que tenia en un principi va anar adquirint un caràcter social, fins al punt, segons coincideixen multitud d'autors,¹⁰ que pot afirmar-se que sense llibertat d'expressió no hi ha democràcia.

Tanmateix el seu sentit no ha romàs inalterable durant la història. Sobre aquest fet, Fernández-Miranda¹¹ afirma que, tot i que la llibertat d'expressió va sorgir a partir de la Reforma com una vinculació a la llibertat de consciència, es va anar enriquint en el decurs de la història. Segons l'autor, el racionalisme de la Il·lustració li va conferir una extensió general i la va dotar de

7. Art. 12 de la Declaració de drets de Virgínia, del 12 de juny del 1776: «Que la llibertat de premsa és un dels grans baluards de la llibertat i no pot ser mai restringit a menys que no sigui per governs despòtics.»

8. Art. 11 de la Declaració de drets de l'home i del ciutadà, del 26 d'agost del 1789: «La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'Homme: tout Citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté, dans les cas déterminés par la Loi.»

9. ROMERO COLOMA, A. M. *Los derechos al honor y a la intimidad frente a la libertad de expresión e información: problemática procesal*. Barcelona: Serlipost, 1991, p. 199.

10. JAÉN VALLEJO, M. *Libertad de expresión y delitos contra el honor*. Madrid: Colex, 1992, p. 22.

11. FERNÁNDEZ-MIRANDA, A. «Artículo 20: libertad de expresión y derecho de la información». A: ALZAGA VILLAAMIL, Ó. (dir). *Comentarios a las Leyes políticas*, vol. II. Madrid: Edersa, 1984, p. 492-493.

fonamentació filosòfica i de projecció política, l'estat democràtic la va convertir en pressupòsit de lluita política i de control del poder, i l'estat social i democràtic de dret li va proporcionar les garanties perquè tingués efectivitat.

A banda, la inclusió de la llibertat d'expressió en les grans declaracions multilaterals del segle xx n'ha comportat un efecte internacionalitzador, en protegir interestatalment les violacions que sofria per part dels mateixos estats.¹² Així, es va consagrar en textos com la Declaració universal de drets humans del 1948¹³ o en el Pacte internacional de drets civils i polítics de 1966;¹⁴ i en l'àmbit europeu, en el Conveni per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals del 1950.¹⁵

Segons els estats, la forma de reglamentació de la lliure expressió del pensament ha estat diferent. Així, com assenyalen alguns autors,¹⁶ podem distingir entre dos grups de països. El primer inclou els de tradició anglosaxona, que no solen normativitzar la llibertat d'expressió en considerar-la inherent a la naturalesa humana i, per tant, objecte del dret comú. En alguns casos, es reconeix el dret legalment, encara que de manera negativa, és a dir, preveient que la llibertat d'expressió no pugui ser conculcada. Un bon exemple n'és la primera esmena de la Constitució dels Estats Units,¹⁷ que prohibeix que qualsevol llei restringeixi la llibertat d'expressió o la de premsa. El segon inclou la major part de països europeus, que han seguit el model francès de reconeixement constitucional de la llibertat d'expressió, i que es basen en la Declaració de drets de l'home i del ciutadà. Andorra i Espanya se circumscriurien en aquest darrer bloc.

12. JAÉN VALLEJO, M. *Libertad de expresión y...*, op. cit., p. 23.

13. Art. 19 DUDH: «Tot individu té dret a la llibertat d'opinió i d'expressió; això comporta el dret a no ser inquietat per causa de les opinions i el de cercar, rebre i difondre les informacions i les idees per qualsevol mitjà d'expressió i sense consideració de fronteres.»

14. Art. 19 del Pacte internacional de drets civils i polítics: «Tothom té dret a mantenir opinions sense ingerències. Tothom té dret a la llibertat d'expressió; aquest dret inclou la llibertat de buscar, rebre i difondre informacions i idees de tota mena, sense consideracions de fronteres, tant si és de forma oral o escrita o de forma impresa o artística, o qualsevol altre el procediment triat. L'exercici del dret previst en el paràgraf 2 d'aquest article comporta deures i responsabilitats especials. Per tant, pot quedar subjecte a certes restriccions, però aquestes hauran d'estar fixades expressament per la llei i ser necessàries: a) Per al respecte dels drets o de la reputació d'altri. b) Per a la protecció de la seguretat nacional, l'ordre públic o la salut i la moral públiques.»

15. Art. 10.1 CEDH: «Toute personne a droit à la liberté d'expression. Ce droit comprend la liberté d'opinion et la liberté de recevoir ou de communiquer des informations ou des idées sans qu'il puisse y avoir ingérence d'autorités publiques et sans considération de frontière. Le présent article n'empêche pas les Etats de soumettre les entreprises de radiodiffusion, de cinéma ou de télévision à un régime d'autorisations.»

16. ROMERO COLOMA, A. M. *Los derechos al honor y...*, op. cit., p. 201.

17. Primera esmena, del 15 de desembre de 1791, de la Constitució dels Estats Units: «El Congrés no podrà elaborar cap llei quant a l'establiment d'una religió, ni prohibir-ne el lliure acompliment de ritus; ni reduir la llibertat d'expressió o de premsa; ni privar el poble del dret de reunió pacífica, ni del dret de petició a fi de demanar reparacions al Govern.»

1.2. La llibertat d'informació

Si ens basem en l'article 19 DUDH, podem afirmar que la llibertat d'informació és una conseqüència de la llibertat d'expressió. Aquest precepte estableix que tots els individus tenen dret a la llibertat d'opinió i d'expressió, i que aquest dret inclou el de no ser molestats a causa de les seves opinions, el d'investigar i rebre informacions i opinions i el de difondre-les. Per la seva part, l'article 19 del Pacte internacional de drets civils i polítics estableix que tothom té dret a la llibertat d'expressió, que comprèn la llibertat de cercar, rebre i difondre informacions i idees de qualsevol tipus. A més, l'article 10.1 del Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals afirma que la llibertat d'expressió inclou la llibertat d'opinió i la de rebre o comunicar informacions o idees. D'aquesta manera, ens pot semblar que la llibertat d'informació, a banda de no tenir autonomia, manté una relació de subordinació a la llibertat d'expressió. Però, com sosté Romero¹⁸ prenent com a base a un informe de la UNESCO del 1976,¹⁹ mentre l'única forma existent de comunicació entre les persones fou l'oral, la manifestació de la llibertat d'expressió va ser la llibertat d'opinió. A mesura que sorgeixen els mitjans de comunicació, aquests s'encarreguen de cercar i difondre aquesta informació i la comunicació interpersonal que existia fins aleshores coexistia llavors amb la comunicació de masses. En aquest moment, la llibertat d'expressió es manifestà d'una manera nova: a través de la llibertat d'informació. Per això, l'ordre dels drets enumerats a l'article 19 DUDH té una progressió històrica: opinió, expressió, informació. De fet, i com conclou l'autora, vist l'enorme creixement dels mitjans de comunicació, en l'actualitat s'està començant a reclamar un caràcter propi per a la llibertat d'informació, per tal de superar aquesta mena de subordinació.

En el cas particular d'Andorra, la llibertat d'expressió està consagrada a l'article 12²⁰ de la Constitució, que com la norma fonamental espanyola

18. ROMERO COLOMA, A. M. *Los derechos al honor y...*, op. cit., p. 212.

19. Informe núm. 19 c/93 de la UNESCO, del 16 d'agost de 1976: «Mientras la comunicación interpersonal fue la única forma de comunicación humana, el derecho a la libertad de opinión era el único derecho a la comunicación. Y más tarde aún, a medida que se desarrollaban los grandes medios de comunicación, el derecho a buscar, recibir e impartir información pasó a ser la preocupación principal. Desde ese punto de vista, el orden de los derechos específicos enumerados en el artículo 19 traza una progresión histórica: opinión, expresión, información.»

20. Art. 12 CA: «Es reconeixen les llibertats d'expressió, de comunicació i d'informació. La llei regularà el dret de rèplica, el dret de rectificació i el secret professional. Queda prohibida la censura prèvia o qualsevol altre mitjà de control ideològic per part dels poders públics.»

manté un tractament autònom de les llibertats d'expressió i d'informació, però també al·ludeix a la llibertat de comunicació. L'article 12 CA no està desenvolupat per cap llei qualificada, i el TCA encara no ha tingut oportunitat de pronunciar-se plenament sobre la seva interpretació, fet pel qual el comentari sobre el seu contingut i abast s'haurà d'efectuar a partir, gairebé exclusivament, del dret constitucional comparat i de la doctrina dels autors; sense oblidar la DUDH,²¹ que és vigent al Principat per mandat constitucional;²² així com els altres textos internacionals subscrits pel país, que s'incorporen a l'ordenament jurídic de manera automàtica.²³

L'article 12 CA no té cap precedent en la legislació andorrana, ja que tot i que podem considerar que les llibertats que ens ocupen es van reconèixer, de manera més o menys oficial, a partir de la Llei sobre drets de la persona, del 29 de març de 1989, aquesta norma no disposa d'elaboració pròpia sobre el contingut de la llibertat d'expressió, sinó que es limita a declarar la vigència²⁴ de la DUDH al Principat.²⁵ Abans del 1989 no podem parlar, doncs, de llibertat d'expressió, ni absoluta ni limitada, emanada de cap norma positiva. En aquest període, llibertat d'informació i llibertat d'establiment d'empreses periodístiques eren conceptes íntimament relacionats, tot i que la segona no implicava necessàriament la primera. La referència més llunyana a la llibertat d'establiment en una norma positiva andorrana es remunta al 1919, any en el qual un decret dels veguers²⁶ fixà els requisits que els gerents responsables de diaris o periòdics havien de complir; i que eren els de tenir la nacionalitat andorrana, residir a les Valls, ser majors d'edat, disposar de tots els drets civils, oferir garanties de moralitat i solvència i ser acceptats per la Vegueria.²⁷ Fins a la integració de la DUDH a partir de la llei esmentada, i en major mesura fins a l'aprovació de la Constitució el 1993, la llibertat d'establiment i, en conseqüència, la

21. Art. 19 DUDH: «Tot individu té dret a la llibertat d'opinió i d'expressió; això comporta el dret a no ésser inquietat per causa de les opinions i el de cercar, rebre o difondre les informacions i les idees per qualsevol mitjà d'expressió i sense consideració de fronteres.»

22. Art. 5 CA: «La Declaració Universal dels Drets Humans és vigent a Andorra.»

23. Art. 3.4 CA: «Els tractats i acords internacionals s'integren en l'ordenament jurídic a partir de la seva publicació en el Butlletí Oficial del Principat d'Andorra, i no poden ésser modificats o derogats per les lleis.»

24. Art. 1 LDP: «Els drets fonamentals de la persona, talment com han estat definits en la Declaració Universal dels Drets de l'Home del 10 de desembre de 1948, són incorporats en l'Ordenament jurídic del Principat.»

25. I en conseqüència, del seu art. 19.

26. Els veguers eren els responsables de les forces d'ordre públic i de la justícia penal. Eren designats pels coprínceps –un per cadascun– per temps indefinit i les seves disposicions tenien força de llei.

27. PONT, C.; GUILLAMET, J. *Història de la premsa andorrana: 1917-2005*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009, p. 13.

d'informació depenien, doncs, totalment, dels representants dels coprínceps. La història de la comunicació al Principat és plena, fins a l'adopció de la norma fonamental, de segrestos, escorcolls, multes, perquisicions i altres mesures destinades a interferir en la lliure transmissió d'informació, sobretot quan es criticava l'acció de l'Administració.

Quant al contingut del precepte constitucional, s'ha de destacar en primer lloc, com dèiem, que el text andorrà protegeix de manera autònoma la llibertat d'expressió i d'informació, i es desmarca així d'altres textos internacionals com la mateixa DUDH, que considera, com ja hem vist, la llibertat d'informació una conseqüència de la llibertat d'expressió. El text andorrà concorda, en aquest sentit, amb l'espanyol, però se'n diferencia en la inclusió de la llibertat de comunicació. A manca d'interpretació jurisprudencial sobre la matèria, podem intuir que el constituent andorrà va voler tractar diferenciadament la llibertat d'informar i la llibertat de ser informat, i que va atorgar a la primera el nom de llibertat de comunicació i a la segona el de llibertat d'informació; o que es referís a la llibertat de comunicació com a substrat comú de les llibertats d'expressió i d'informació. A favor de la primera interpretació podríem citar multitud d'autors que es refereixen al dret a «comunicar informació» i al dret a «rebre informació», tenint en compte que el verb «comunicar» sempre apareix en el dret que empara els mitjans de comunicació. En aquest sentit, Carmona²⁸ afirma que en el cas d'Espanya, l'article 20.1 d) CE inclou dos drets diferents però connectats. L'autora cita la jurisprudència del TCE,²⁹ que sosté que el dret a comunicar pot considerar-se, en certa manera, una simple aplicació concreta de la llibertat d'expressió, l'explicitació diferenciadora de la qual només es troba en textos constitucionals recents –com en el cas d'Andorra–; i el dret a rebre, que és a l'origen una redundància –ja que no hi ha comunicació sense receptor–, però la inclusió del qual al text constitucional es justifica per a ampliar al màxim el conjunt dels legitimats per a impugnar qualsevol perturbació a la lliure comunicació social.

28. CARMONA, C. *Libertad de información y expresión y sus límites*. Madrid: Edersa, 1991, p. 24 i 25.

29. STCE 6/1981, del 16 de març (FJ 4): «Otro tanto cabe afirmar respecto del derecho a comunicar y recibir información veraz (art. 20.1 d), fórmula que, como es obvio, incluye dos derechos distintos, pero íntimamente conectados. El derecho a comunicar, que, en cierto sentido, puede considerarse como una simple aplicación concreta de la libertad de expresión y cuya explicitación diferenciada sólo se encuentra en textos constitucionales recientes, es derecho del que gozan también, sin duda, todos los ciudadanos, aunque en la práctica sirva, sobre todo, de salvaguardia a quienes hacen de la búsqueda y difusión de la información su profesión específica; el derecho a recibir es en rigor una redundancia (no hay comunicación cuando el mensaje no tiene receptor posible), cuya inclusión en el texto constitucional se justifica, sin embargo, por el propósito de ampliar al máximo el conjunto de los legitimados para impugnar cualquier perturbación de la libre comunicación social.»

A favor de la segona possibilitat citarem García Guerrero,³⁰ que afirma que la llibertat de comunicació comprèn l'emissió d'un missatge i la recepció pels seus destinataris. La matèria sobre la qual vers, la seva finalitat, el tipus de suport emprat, i el seu exercici individual o col·lectiu donen lloc a diferents espècies de drets, com la llibertat d'expressió en sentit estricte i la llibertat d'informació.

30. GARCÍA GUERRERO, J. L. «Una visión de la libertad de comunicación desde la perspectiva de las diferencias entre la libertad de expresión, en sentido estricto, y la libertad de información». A: *Teoría y realidad constitucional*, vol. xx. Madrid, 2007, p. 359 - 390.

2. Garanties constitucionals de la llibertat d'informació

2.1. El secret professional

2.1.1. Dimensió històrica

En l'ordenament andorrà, podem afirmar que la Constitució del 1993 és el punt de partida del reconeixement del secret professional dels informadors. Abans de la seva aprovació s'havien dut a terme investigacions referides al descobriment de les fonts dels periodistes, per la qual cosa es pot concloure que la inexistència d'aquest dret era un dels elements que més contribuïa a la sensació de falta de llibertat d'informació. Un dels casos més significatius va tenir lloc el 15 de juny de 1976, quan el llavors corresponsal de l'Agència EFE i del *Diario de Barcelona* a Andorra, Gualbert Osorio, va ser citat a declarar després que publicqués en aquest periòdic català la notícia que diversos treballadors del sector de l'hostaleria tenien la intenció de convocar una manifestació; l'única protesta laboral de la qual es tingués coneixement al Principat des de la que van dur a terme els empleats de la companyia elèctrica FHASA l'any 1933. Si bé no existia cap tipus de legislació que l'emparés, Osorio es va negar a revelar les seves fonts, però no es van arribar a instruir diligències per desacatament.

Cal recordar que l'elenc de drets fonamentals i llibertats públiques no va ser objecte d'introducció detallada, sinó que la Comissió Constituent el va elevar a la Comissió Tripartida en bloc. Encara que alguns d'aquests drets van ser objecte d'amplis debats i controvèrsies, com el dret a la vida o a la llibertat religiosa, els drets informatius, i per tant, el secret professional dels periodistes, ja apareixen en les actes de les reunions de sengles comissions des de moments molt primerencs i la seva redacció no sofreix grans canvis durant el procés constituent, si bé en algun moment es podrien haver suprimit si s'hagués imposat el corrent que preferia una remissió genèrica els textos internacionals per al reconeixement dels drets fonamentals. Així, en l'esborrany annex a l'acta de la sessió de la Comissió Tripartida del 18 de juny de 1991 el secret professional s'inclou en l'article referent a la llibertat d'informació³¹ pràcticament amb el mateix redactat que el del text final.

31. Report sobre la reunió de la Comissió Tripartida del 18 de juny del 1991. A: *El procés constituent de la Constitució del Principat d'Andorra*, vol. II. Andorra la Vella: Consell General, 2006, p. 88.

2.1.2 Concepte i naturalesa

La Constitució del Principat, com l'espanyola, entre d'altres, es limita a reconèixer el dret al secret professional, però, com ocorre amb molts altres drets, no el defineix. D'altra banda, la manca de desenvolupament legal no fa sinó afegir més imprecisió al seu contingut. Afortunadament, però, podem recórrer a la doctrina científica comparada per delimitar aquest dret. En primer lloc, ens ecarregarem del seu concepte i després n'abordarem la naturalesa, sobretot en allò que fa referència a la seva particular configuració.

El dret al secret professional es pot definir com el dret del periodista a no revelar les fonts a partir de les quals elabora les seves informacions; un dret que pot exercitar tant en l'àmbit privat com en el públic, és a dir, pot oposar-lo enfront d'altres membres del seu propi mitjà i de particulars, i també enfront de les autoritats, ja siguin policials o judicials, o qualssevol altres administracions. Aquesta definició, que ens proporciona Carrillo³² a partir dels debats sobre el tema que el 1974 van tenir lloc en el si del Consell d'Europa, s'ajusta, segons aquest autor, al significat essencial de la institució jurídica del secret i al valor que li atorga, en aquest cas la mateixa Constitució espanyola, sobretot pel que fa al caràcter *erga omnes* dels seus efectes. El concepte proporcionat pel Consell d'Europa també s'adapta perfectament a la manera com la norma suprema andorrana reconeix aquest dret; en primer lloc, perquè la seva consagració és, efectivament, com a dret, i en segon lloc, perquè la seva oposició *erga omnes* està garantida pels articles 3.1³³ i 39.1³⁴ CA, de la mateixa manera que en el cas d'Espanya ho està pels articles 9.1³⁵ i 53.1³⁶ CE; si bé en relació amb la seva consideració d'*erga omnes*, hem de precisar que existeixen alguns dubtes sobre l'efectivitat del dret quan es transmet, és a dir, en el supòsit, per exemple, que el redactor reveli la identitat de la seva font al director del mitjà.

32. CARRILLO LÓPEZ, M. *La cláusula de conciencia y el secreto profesional de los periodistas*. Madrid: Civitas, 1993, p. 176.

33. Art. 3.1 CA: «La present Constitució, que és la norma suprema de l'ordenament jurídic, vincula tots els poders públics i els ciutadans.»

34. *Ibidem*, art. 39.1: «Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV del present Títol vinculen immediatament els poders públics a títol de dret directament aplicable. El seu contingut no pot ésser limitat per la llei i és protegit pels Tribunals.»

35. Art. 9.1 CE: «Los ciudadanos y los poderes públicos están sujetos a la Constitución y al resto del ordenamiento jurídico.»

36. *Ibidem*, art. 53.1: «Los derechos y libertades reconocidos en el Capítulo II del presente Título vinculan a todos los poderes públicos. Sólo por ley, que en todo caso deberá respetar su contenido esencial, podrá regularse el ejercicio de tales derechos y libertades, que se tutelarán de acuerdo con lo previsto en el artículo 161.1 a).»

Ara bé, a la vista d'aquesta definició podem intuir que la justificació del secret professional dels informadors no és la mateixa que la d'altres subjectes que tenen l'obligació de mantenir el secret en les seves respectives professions. Fernández-Miranda,³⁷ citant Bajo, identifica els motius que justifiquen l'existència del deure de secret d'alguns professionals, com els metges i els advocats, i que, com podrem comprovar, no tenen res a veure amb aquells que evidencien el reconeixement del dret al secret professional dels periodistes. Cal recordar, en aquest punt, que si bé la Constitució espanyola reconeix aquestes formes de secret professional,³⁸ l'andorrana les omet.³⁹ No és el cas, però, del Codi de procediment penal,⁴⁰ que imposa el deure de reserva als advocats i els exonera del deure declarar, ni de la Llei 6/2008 d'exercici de professions liberals i de col·legis i associacions professionals,⁴¹ que es produeix en uns termes semblants.

Però tornem ara a l'enumeració de motius que ens proporciona l'autor. En primer lloc, allò que protegeix el deure de secret de determinats professionals com els que hem assenyalat anteriorment és la intimitat dels seus clients, mentre que l'objecte, en el cas del secret dels informadors, és la identitat de la font. És a dir, si un periodista revelés la identitat d'una font, no estaria atemptant contra el seu dret a la intimitat entesa com aquella parcel·la de la seva vida privada que ha decidit que ha de quedar fora del coneixement dels altres, sinó que, en tot cas, estaria cometent una indiscreció. En segon lloc, en el cas dels altres professionals, existeix una necessitat de la societat de recórrer als seus serveis; extrem que no es dóna en el secret

37. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A. *El secreto profesional de los informadores*. Madrid: Tecnos, 1990, pp. 32 i 33.

38. Art. 24.2 CE: «Asimismo, todos tienen derecho al Juez ordinario predeterminado por la ley, a la defensa y a la asistencia de letrado, a ser informados de la acusación formulada contra ellos, a un proceso público sin dilaciones indebidas y con todas las garantías, a utilizar los medios de prueba pertinentes para su defensa, a no declarar contra sí mismos, a no confesarse culpables y a la presunción de inocencia. La ley regulará los casos en que, por razón de parentesco o de secreto profesional, no se estará obligado a declarar sobre hechos presuntamente delictivos.»

39. D'aquesta manera, l'article 10.2 CA, sobre els drets dels detinguts, no reconeix, a diferència d'allò que succeeix amb l'article 24.2 CE, l'exempció de declarar per raó del secret professional, tot i alliberant únicament de l'obligació esmentada el mateix detingut. Art. 10.2 CA: «Es garanteix a tothom el dret a la defensa i a l'assistència tècnica d'un lletrat, a un judici de durada raonable, a la presumpció d'innocència, a ésser informat de l'acusació, a no confessar-se culpable, a no declarar en contra d'ell mateix i, en els processos penals, al recurs.»

40. Art. 11 CPP: «Els advocats han de respectar el secret professional, entès com aquell principi moral i jurídic que els situa en l'obligació i el dret ineludibles de no revelar cap fet ni document del que tinguin coneixement per raó de la seva funció, i de no poder ser obligats a declarar sobre els mateixos. Els tribunals han de comunicar al Col·legi d'Advocats qualsevol fet constituït d'infracció a les normes professionals, sense perjudici de les sancions penals que el mateix fet pugui comportar.»

41. Art. 10 de la Llei 6/2008, del 15 de maig, d'exercici de professions liberals i de col·legis i associacions professionals: «Els professionals liberals en l'exercici de la seva professió tenen el dret i el deure de secret professional, d'acord amb la legislació específica aplicable.»

professional dels periodistes. En tercer lloc, cal tenir en compte que existeix un interès públic a garantir les relacions de confiança entre aquells professionals i els seus clients, puix que es poden considerar una premissa bàsica per al correcte exercici de les seves activitats en la societat; una relació de confiança que no es dóna, o que no es dóna sempre, en les relacions entre un periodista i un confident. Dit d'una altra manera: l'interès públic del secret professional dels informadors no radica en una relació de confiança, sinó en la mateixa notícia que es vol publicar, i en conseqüència, en el dret a comunicar o rebre informació veraç. En quart lloc, existeix un interès particular, per part dels metges o els advocats, per mantenir la confiança dels seus clients, i si bé és cert que aquesta situació es pot reproduir en les relacions entre un periodista i un confident, no és menys cert que l'interès dels informadors va més enllà de la mera captació o fidelització de les fonts, ja que el que en realitat persegueix és assegurar el dret a la informació guardant discreció sobre la identitat dels seus confidents, que d'una altra manera podrien patir represàlies i deixarien de contribuir a aquest fi. I finalment, és evident que, segons el que disposa la legislació andorrana, els periodistes no poden ser considerats professionals liberals, perquè la seva professió no exigeix un reconeixement públic habilitador; és a dir, no estan subjectes als requisits que l'Estat imposa als altres professionals liberals, a saber, autorització administrativa, nacionalitat andorrana o residència legal per un període determinat, títol acadèmic i col·legiació obligatòria, si procedís. Per tant, ni des de l'òptica de la justificació, ni des del punt de vista del concepte de professional, no es pot assimilar el secret dels periodistes amb el dels altres professionals liberals, perquè, a més, precisament per aquestes diferències, el primer es configura com un dret i el segon com un deure.

2.1.3. Àmbits objectiu i subjectiu

De tot el que s'ha dit fins aquí, podem començar a intuir l'objecte i els subjectes d'aquest dret. En relació amb el primer, considerem que no hi ha dubte sobre el que el secret professional dels periodistes està protegint: la identitat de les fonts –no la seva intimitat, com ocorre amb el secret d'altres professionals– com a premissa per a salvaguardar un bé jurídic més important que és el dret a la informació. Com ja s'ha afirmat amb anterioritat, el dret a la informació inclou el dret a recaptar-la, a investigar; i aquest treball quedaria totalment desvirtuat si no es garantís i es protegís l'accés lliure a les fonts.⁴² En tractar-se d'un dret constitucionalitzat i que

42. Així ho va declarar el Consell d'Europa en la Resolució núm. 2 sobre les llibertats periodístiques i els drets humans, adoptada a la 4a Conferència ministerial europea sobre política de les comunicacions de masses, que va tenir lloc a Praga l'any 2004: «Principio núm. 3 d). La protección de la confidencialidad de las fuentes utilizadas por los periodistas [permite que el periodismo contribuya

es pot oposar davant els poders públics, eximeix el periodista del deure de declarar en un tribunal de justícia sense incórrer en el delictes o la contravenció de desobediència previstos en els articles 397⁴³ i 508⁴⁴ del Codi penal, respectivament, segons allò que estableix l'article 68⁴⁵ del Codi de procediment penal. Queda, doncs, clar que l'objecte del dret al secret professional dels periodistes és la identitat de les fonts, que abasta tant el mateix fet identificatiu com tots aquells elements materials que poguessin conduir a la seva revelació.

Si l'àmbit objectiu no planteja grans problemes d'interpretació, no podem dir el mateix dels subjectes del dret. I això és així perquè considerem que, a la vista de la legislació andorrana, els informadors no són professionals liberals en sentit estricte. Per tant, a diferència del que ocorre amb el secret d'aquests professionals liberals, en els quals la investidura pública juga un paper determinant a l'hora d'identificar-los com a subjectes obligats pel deure de reserva, la falta del requisit d'habilitació legal per part de l'Administració per dur a terme la professió periodística pot plantejar una sèrie de problemes que deriven d'una pregunta clau: qui pot ser considerat periodista a Andorra i, en conseqüència, convertir-se en subjecte del dret al secret professional? Com ja s'ha apuntat anteriorment, la professió periodística del Principat no està subjecta a col·legiació, no s'exigeix una titulació universitària determinada o el requisit de nacionalitat o residència, com a la resta de professionals liberals. Comptat i debatut, es tracta d'una professió sense investidura pública. Pretendre el contrari, és a dir, exigir que tots els periodistes d'Andorra tinguessin l'obligació de col·legiar-se, seria arriscar-se a anar en contra de la mateixa Constitució, i fonamentem aquesta

al mantenimiento y desarrollo de una democracia genuina]»; així com la Resolució del Parlament Europeu del 18 de gener de 1994 sobre confidencialitat de fonts periodístiques y dret de los funcionarios públicos a revelar información: «[El Parlamento europeo] considera que el derecho de confidencialidad de las fuentes de los periodistas es un factor importante en la mejora y el incremento de la facilitación de información al público, y que ese derecho a la práctica también incrementa la transparencia del proceso de toma de decisiones, fortaleciendo la democratización de las instituciones de la Comunidad y de los gobiernos de los Estados miembros, y está inextricablemente vinculado a la libertad de información y a la libertad de prensa en el sentido más amplio, dotando de mayor substancia al derecho fundamental de la libertad de expresión tal y como está definida en el artículo 10 de la Convención europea para la salvaguarda de los derechos humanos y las libertades públicas.»

43. Art. 397 CPA: «El qui, sense incórrer en el delictes de l'article anterior, resisteixi o desobeeixi greument l'autoritat administrativa o judicial o els funcionaris públics quan estiguin exercint legítimament funcions pròpies del seu càrrec, ha de ser castigat amb pena d'arrest o multa fins a 6.000 euros.»

44. Ibídem, art. 508: «El qui resisteixi o desobeeixi de manera lleu l'autoritat administrativa o judicial o els funcionaris públics quan estiguin exercint legítimament funcions pròpies del seu càrrec, ha de ser castigat amb pena de multa fins a 1.500 euros.»

45. Art. 68 CPP: «Si el testimoni es resisteix a comparèixer o es nega a declarar, ha de ser advertit que aquest fet pot ser constituït d'infracció penal. En cas de persistència en la seva negativa a declarar o a comparèixer, a més de ser conduït, en aquest darrer supòsit, davant de l'autoritat judicial, el batlle instrueix el sumari que correspongui.»

constatació en la interessant comparació que ens proposa Fernández-Miranda⁴⁶ en aquest respecte. Sostenir la imposició del deure de col·legiació en l'àmbit del periodisme passaria per demostrar que la intermediació d'un periodista amb titulació superior és un requisit indispensable per a l'exercici del dret a la recepció d'informació. En aquest ordre de coses, hem de recordar que la titularitat subjectiva del dret a la informació no correspon exclusivament als periodistes, sinó a tota la societat,⁴⁷ fet pel qual no es pot situar en un mateix pla la necessària intermediació d'un metge en l'àmbit del dret a la vida i a la salut que la d'un periodista en el del dret a la informació. I això és així perquè un Estat plural i democràtic no ha d'imposar, com sosté l'autor, la mediació dialèctica d'un professional a l'hora de connectar la notícia amb el públic, ja que al cap i a la fi és aquest qui decideix quines notícies o opinions escull; un àmbit de decisió del qual seria privat si es creés una espècie d'estructura tecnocràtica similar a la d'un col·legi de metges o d'advocats, professionals, aquests darrers, als quals efectivament se'ls restringeix el dret de lliure exercici de professió i ofici, amb la finalitat de preservar béns jurídics superiors com la salut, la vida, la llibertat o el patrimoni. Si es restringís el dret de lliure exercici de professió i ofici dels periodistes, no s'estaria preservant el dret a ser informat, ans al contrari, s'estaria limitant el dret a informar, que no només és un dret fonamental, sinó que, com assenyala Fernández-Miranda, és el suport pràctic del principi democràtic; i encara que la norma suprema del Principat únicament reconegui, de manera literal, la llibertat d'informació, ja hem aclarit anteriorment qualsevol dubte relatiu a la voluntat del constituent andorrà d'incloure els vessants actiu i passiu d'aquest dret fonamental.

En el cas d'Andorra, i un cop descartada qualsevol possibilitat d'obligació d'obtenir una autorització habilitadora de mans de les administracions, la situació és idèntica a la d'Espanya: la llei no delimita l'àmbit subjectiu de la professió periodística i, per tant, el del secret professional. Així les coses, i tenint en compte la configuració dels mitjans de comunicació del Principat, se'ns planteja la difícil tasca de considerar quin tipus d'atribucions i a quin nivell de dedicació comprèn la professió de periodista a Andorra,

46. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A. *El secreto profesional...*, op. cit., p. 116-119.

47. D'aquesta manera, l'estatut vigent del Col·legi de Periodistes de Catalunya estableix: «El Col·legi proclama que qualsevol ciutadà té el dret, sense necessitat d'aquesta col·legiació, a expressar-se en els mitjans de comunicació, cosa que conforma el dret d'informació i d'expressió garantit a la Constitució, i rebutjarà qualsevol discriminació que es pugui produir en aquest terreny pel fet de no ser col·legiat/da.» Cal assenyalar que la Llei autonòmica 22/1985, del 8 de novembre, per la qual es va crear el Col·legi de Periodistes de Catalunya ordenava la col·legiació obligatòria de tots els professionals catalans de la informació. La norma fou recorreguda pel Defensor del Pueblo prop del TCE, i abans que aquest es pronunciés, el Parlament de Catalunya la modificà mitjançant la Llei 1/1988, del 26 de febrer, que va establir la col·legiació voluntària.

per tal de delimitar els subjectes del dret; dit d'una altra manera, si el treball periodístic només inclou les ocupacions estrictament vinculades amb l'obtenció, elaboració i disseminació d'informacions, o si també inclou les col·laboracions en l'àmbit de l'opinió.

Per a concloure l'estudi de l'àmbit subjectiu del secret professional hem de preguntar-nos davant de qui es pot exigir aquest dret. Com assenyala Carrillo,⁴⁸ el dret és oposable prop dels poders públics i dels particulars; incloent entre els primers els jutges i tribunals i les administracions públiques; i entre els segons el mateix director del mitjà i els altres companys de redacció; així com els representants de l'empresa editora o gestora. Quant als primers, no hi ha dubte, com s'ha apuntat anteriorment, que l'exercici del dret al secret professional planteja els seus majors problemes en els procediments d'ordre penal, quan el tribunal requereix la revelació de les fonts per a esclarir els fets jutjats. Quant als segons, el problema es presenta quan el periodista es nega a revelar les fonts al responsable del mitjà. En aquest cas, com apunta Fernández-Miranda,⁴⁹ aquest darrer es pot negar a publicar la informació al·legant que les fonts no són rigoroses. Ara bé, hem de concloure que considerem que l'eventual negativa del periodista a revelar les seves fonts davant el director del mitjà no pot ser constitutiva, de cap manera, dels supòsits de desobediència previstos en els articles 103.5⁵⁰ o 104.11⁵¹ del Codi andorrà de relacions laborals –que poden implicar suspensió de treball i salari de fins a deu dies en el cas de constituir faltes greus⁵² i d'entre onze dies i un mes, o fins i tot acomiadament disciplinari, en el cas de faltes molt greus⁵³– pel mandat de l'article 3.1⁵⁴ CA; sens perjudici de l'acomiadament no causal de l'article 90.1⁵⁵ de la norma

48. CARRILLO LÓPEZ, M., *La cláusula de conciencia...*, op. cit., pp. 205 i 206.

49. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A., *El secreto profesional...*, op. cit., pp. 124 i 149.

50. Art. 103.5 CRL: «[Són faltes greus:] Incomplir les ordres i les instruccions de l'empresa, o del personal delegat de l'empresa, en l'exercici regular de les seves facultats directives. Si l'incompliment és reiterat, si implica pèrdua evident per al treball o si provoca un perjudici notori per a l'empresa o altres treballadors, pot ser qualificada com a falta molt greu.»

51. *Ibidem*, art. 104.11: «[Són faltes molt greus:] La comissió de tres faltes greus, encara que siguin de distinta naturalesa, sempre que es cometin dintre d'un període de sis mesos des de la primera i l'autor n'hagi estat sancionat.»

52. *Ibidem*, art. 105 b): «[Les sancions que es poden imposar en cada cas, en funció de la gradació de la falta comesa, són les següents:] Per faltes greus: Suspensió de feina i sou fins a deu dies.»

53. *Ibidem*, art. 105 c): «[Les sancions que es poden imposar en cada cas, en funció de la gradació de la falta comesa, són les següents:] Per faltes molt greus: Suspensió de feina i sou d'onze dies a un mes o acomiadament disciplinari.»

54. Art. 3.1 CA: «La present Constitució, que és la norma suprema de l'ordenament jurídic, vincula tots els poders públics i els ciutadans.»

55. Art. 90.1 CRL: «Excepte en els supòsits exclosos per aquest Codi, en els contractes per temps indefinit l'empresa pot acomiadar la persona treballadora mitjançant un preavís comunicat amb una antelació d'un dia per mes treballat fins a un màxim de 90 dies i amb el pagament d'una compensació

citada en cas de no esgrimir la desobediència com a causa de l'acomiadament, i de les previsions de l'article 98.1⁵⁶ en cas d'estimar-se alguna forma d'improcedència del treballador. I finalment, com prossegueix l'autor, si el director del mitjà accedís a la publicació de la notícia sense que el periodista li hagués revelat la seva font, la font del director passaria a ser el mateix periodista, en ser l'única que aquell coneix, i podria exercir davant els tribunals el seu dret a mantenir-la en secret.

2.1.4. Límits

Com ja hem dit anteriorment, no existeix cap llei de desenvolupament de l'article 12 CA, ni el TCA ha tingut l'oportunitat de manifestar-se a bastament en relació amb el contingut del dret al secret professional. Per tant, per a delimitar-ne els límits haurem d'esperar-nos als seus futurs pronunciaments. Tanmateix en podem fer una aproximació a partir del dret comparat, i concretament de la doctrina espanyola. Al nostre país veí es dona una certa confusió quant als límits del dret que ens ocupa. Aquesta confusió, assenyala Fernández-Miranda,⁵⁷ obeeix a dues situacions. La primera es produeix quan se situa el fet noticiable en l'àmbit objectiu del dret, cosa que ens pot portar a creure, per exemple, que el periodista està exempt de comunicar a les autoritats els fets delictius passats, presents o futurs dels quals tingués coneixement arran la seva investigació. Ara bé, com ja hem dit, considerem que el dret al secret professional protegeix la font, i no la notícia, de tal manera que si el fet delictiu fos la informació noticiable, el periodista no estaria emparat pel secret, que en canvi sí que protegeix la identitat de la persona que ha informat el periodista sobre la comissió del delictu. La segona té lloc quan no es té en compte la situació processal del periodista. En aquest ordre de coses, cal recordar que el secret professional només pot operar quan el periodista presta declaració en qualitat de testimoni, mai com a imputat; ja que de manera contrària, qualsevol periodista imputat per la presumpta comissió d'un delictu podria al·legar el secret professional per a invalidar les proves en contra i quedar exempt de responsabilitat. Tenint en compte aquestes dues precisions, exposarem les sis situacions que

econòmica equivalent al salari de 25 dies per any treballat o de la part proporcional corresponent al menor temps treballat, calculats segons l'article 82.3, fins a un màxim de 365 dies.»

56. Ibídem, art. 98.1: «L'acomiadament fet en forma indeguda, l'acomiadament improcedent i l'acomiadament injustificat comporten, en els contractes per durada indeterminada, una indemnització a la persona treballadora no inferior a 45 dies de salari per any de servei a l'empresa fins a un màxim de 30 mensualitats, que és fixada per la jurisdicció competent.»

57. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A. *El secreto profesional...*, op. cit., p. 138 i 143.

poden induir a error sobre els límits del dret al secret professional en l'ordenament andorrà segons la sistemàtica de l'autor espanyol citat:

- El secret professional no hauria d'eximir del deure de denúncia de l'article 36⁵⁸ del Codi de procediment penal, i en conseqüència, de la contravenció tipificada a l'article 506⁵⁹ del Codi penal.
- El secret professional no exonera del deure de comunicar a les autoritats la comissió actual o futura d'un delicte, i per tant, no eximeix del delicte contingut en l'article 404.2⁶⁰ del Codi penal.
- El dret al secret professional no exonera l'informador del deure d'impedir delictes, i per tant, de la responsabilitat fixada a l'article 404.1⁶¹ del Codi penal.
- El secret professional no eximeix el periodista del deure de prestar declaració com a testimoni tot respectant la veritat, i en conseqüència, del delicte de fals testimoni del l'article 418.1⁶² del Codi penal.
- Quant a la coincidència d'alguns autors, en l'àmbit espanyol, a afirmar que el dret al secret professional no es pot exercitar quan es tracti de l'obtenció i difusió d'informacions sobre matèries declarades secret d'Estat, hem de fer una sèrie de precisions. En primer lloc, la Constitució andorrana no preveu, a diferència de l'espanyola,⁶³ l'existència dels denominats «secrets d'estat»; i si bé aquesta figura es podria haver introduït en l'ordenament andorrà per via legislativa, fins avui no s'ha

58. Art. 36 CPP: «Tota persona que presenciï la comissió d'un delicte perseguible d'ofici o en tingui coneixement està obligada a denunciar-ho, per escrit o verbalment, davant de l'autoritat judicial o de la policia. L'autoritat judicial, el Ministeri Fiscal i el Servei de Policia han de rebre sempre les denúncies verbals o escrites que s'interposin.»

59. Art. 506 CPA: «Qui no denunciï a l'autoritat un delicte dels compresos als títols I, III i IV i al capítol I del títol VII del llibre segon d'aquest Codi, ha de ser castigat amb pena de multa fins a 3.000 euros. No és punible l'omissió de denúncia quan aquesta denúncia perjudiqui l'omitent, el seu cònjuge o persona unida a ell per situació de fet equivalent, o els seus ascendents, descendents o germans per naturalesa o adopció.»

60. *Ibidem*, art. 404.2: «Amb les mateixes penes ha de ser castigat el qui, podent-ho fer, no comuniqui a l'autoritat o als seus agents la comissió imminent o actual d'un delicte dels descrits a l'apartat anterior, si s'és a temps de poder-lo impedir o de disminuir-ne els efectes.»

61. *Ibidem*, art. 404.1: «El qui, sense risc per a ell o per a tercers, pugui impedir la comissió de qualsevol delicte major o d'un delicte menor contra la integritat física de les persones, mitjançant la seva acció personal o demanant la intervenció de tercers, i s'abstingui de fer-ho, ha de ser castigat amb pena d'arrest.»

62. *Ibidem*, art. 418.1: «El qui testifiqui sabent que manca substancialment a la veritat, o amb menyspreu temerari a la mateixa, en un procediment judicial ha de ser castigat amb pena de presó de tres mesos a tres anys i en la seva meitat superior quan es tracti d'un procediment penal.»

63. Art. 105 b) CE: «[La ley regulará:] El acceso de los ciudadanos a los archivos y registros administrativos, salvo en lo que afecte a la seguridad y defensa del Estado, la averiguación de los delitos y la intimidad de las personas.»

fet. A més, en el dret comparat només solen ser susceptibles de ser declarades «secret d'estat» o «secret oficial» aquelles matèries relacionades amb la defensa de l'Estat, una competència que correspon a l'Administració militar i que al·ludeix clarament a la seguretat exterior del país. Com sabem, el Principat és un estat tradicionalment neutral que, a més de no disposar d'exèrcit, va subscriure un acord internacional⁶⁴ amb Espanya i França en virtut del qual aquests dos països poden intervenir en la seva defensa si és necessari. Per tant, no sembla tenir gaire sentit l'existència de secrets d'aquesta naturalesa a Andorra, almenys en els mateixos termes que en els ordenaments dels seus estats veïns, per bé que reiterem «en els mateixos termes», ja que, per exemple, la Llei qualificada de protecció de dades personals del 2003⁶⁵ exclou del seu àmbit d'aplicació el tractament de dades relatives a la seguretat de l'estat, el Codi de l'Administració⁶⁶ disposa que una llei pot declarar secrets determinats documents, i el Codi penal⁶⁷ castiga l'accés il·lícit a documentació classificada, la qual cosa suggereix que l'ordenament andorrà no tanca la porta al reconeixement de secrets d'Estat i més aviat sembla que part de la legislació del Principat es va confeccionar pensant en una futura llei d'aquestes característiques. En segon lloc, encara que s'estimés la necessitat de legislar sobre la matèria, cal assenyalar que la seguretat nacional no ha de ser considerada un límit al secret professional. En el cas d'Espanya, i com ens adverteix Fernández-Miranda⁶⁸ si un periodista fos processat per un delictes de revelació d'informacions relatives a la seguretat nacional a partir de la publicació d'un document classificat i optés per guardar silenci sobre la font de la filtració, en realitat no s'estaria acollint al secret professional de l'article 20.1 d) CE, sinó al dret a no declarar en contra seu proclamat a l'article 24.2 CE, ja que en aquest cas seria ell mateix l'encausa't, per la qual cosa tampoc no es podria negar a

64. Art. 3 del Tractat de bon veïnatge, d'amistat i de cooperació entre el Principat d'Andorra, la República Francesa i el Regne d'Espanya, del 4 de novembre de 1993: «La República francesa i el Regne d'Espanya respecten la sobirania i la independència del Principat d'Andorra i també la integritat del seu territori. Es comprometen en cas de violació, d'amenaça de violació de la sobirania, de la independència o de la integritat territorial del Principat, a dur a terme, entre ells i amb el Govern andorrà, consultes per tal d'examinar les mesures que podrien revelar-se necessàries a fi d'assegurar-ne el respecte.»

65. Art. 5 LPDP: «Queden fora de l'àmbit d'aplicació d'aquesta Llei el tractament de dades personals relatives a les matèries següents: Seguretat de l'Estat, Investigació i prevenció d'infraccions penals.»

66. Art. 42.2 CAA: «L'Administració pot refusar la consulta de documents protegits pel secret establert per llei.»

67. Art. 376.2 CPA: «El particular que accedeixi il·lícitament a documents públics secrets ha de ser castigat amb pena d'arrest.»

68. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A. *El secreto profesional...*, op. cit., p. 142.

lliurar els materials que van servir per a l'elaboració de la notícia. Una situació semblant podria produir-se a Andorra, ja que si bé hem de tenir en compte que el Codi penal del Principat no tipifica els delictes de descobriment i revelació de secrets i informacions relatives a la defensa nacional dels articles 598,⁶⁹ 599⁷⁰ i 600⁷¹ CPE, i que el delicte de traïció⁷² no ofereix l'extensa varietat de conductes que castiga el codi espanyol, el periodista andorrà podria estar encausat per un delicte d'accés il·lícit a documents públics secrets de l'article 376.2⁷³ CPA, i si es negués a declarar sobre el seu origen, no ho faria en virtut del dret de l'article 12 CA, sinó de l'article 10.2⁷⁴ CA, fet pel qual no podria ser l'autor de la conducta descrita a l'article 146⁷⁵ del Codi de procediment penal, tenint en compte la seva situació processal d'encausat, i no de testimoni. Finalment, podem concloure que els secrets oficials no són un límit al dret de reserva dels periodistes, sinó un límit a la llibertat d'informació, un error que com encertadament adverteix Fernández-

69. Art. 598 CPE: «El que, sin propósito de favorecer a una potencia extranjera, se procurare, revelar, falseare o inutilizare información legalmente calificada como reservada o secreta, relacionada con la seguridad nacional o la defensa nacional o relativa a los medios técnicos o sistemas empleados por las Fuerzas Armadas o las industrias de interés militar, será castigado con la pena de prisión de uno a cuatro años.»

70. Ibídem, art. 599: «La pena establecida en el artículo anterior se aplicará en su mitad superior cuando concurra alguna de las circunstancias siguientes: 1. Que el sujeto activo sea depositario o conocedor del secreto o información por razón de su cargo o destino. 2. Que la revelación consistiera en dar publicidad al secreto o información en algún medio de comunicación social o de forma que asegure su difusión.»

71. Ibídem, art. 600: «1. El que sin autorización expresa reproducere planos o documentación referentes a zonas, instalaciones o materiales militares que sean de acceso restringido y cuyo conocimiento esté protegido y reservado por una información legalmente calificada como reservada o secreta, será castigado con la pena de prisión de seis meses a tres años. 2. Con la misma pena será castigado el que tenga en su poder objetos o información legalmente calificada como reservada o secreta, relativos a la seguridad o a la defensa nacional, sin cumplir las disposiciones establecidas en la legislación vigente.»

72. Art. 371 CPA: «El ciutadà andorrà que prengui armes al servei d'un altre Estat contra el Principat d'Andorra ha de ser castigat amb pena de presó de cinc a quinze anys. També ha de ser castigat amb la mateixa pena el qui en cas de conflicte armat amb participació del Principat o d'agressió exterior subministri armes, finançaï o comuniqui informació sensible a un Estat o poder exterior. La temptativa, la conspiració i la provocació són punibles.»

73. Ibídem, art. 376.2: «El particular que accedeixi il·lícitament a documents públics secrets ha de ser castigat amb pena d'arrest.»

74. Art. 10.2 CA: «Es garanteix a tothom el dret a la defensa i a l'assistència tècnica d'un lletrat, a un judici de durada raonable, a la presumpció d'innocència, a ésser informat de l'acusació, a no confessar-se culpable, a no declarar en contra d'ell mateix i, en els processos penals, al recurs.»

75. Art. 146 CPP: «Si el testimoni es resisteix a comparèixer o es nega a declarar, ha de ser advertit que aquest fet pot ser constitutiu d'infracció penal. En cas de persistència en la seva negativa a declarar o a comparèixer, pot ser conduït en aquest darrer supòsit davant l'autoritat judicial, sense perjudici de la responsabilitat penal en què hagi pogut incorrere.»

Miranda⁷⁶ és el causant de l'obsessió d'una certa part de la doctrina per intentar posar límits al dret al secret professional dels informadors.

- Una situació molt semblant a l'anterior quant a la situació processal del periodista, però que no s'ha donat fins avui al Principat, tindria lloc si l'informador estigués processat penalment per un delictes contra l'honor dels que admeten prova en contra: el de calúmnia de l'article 172⁷⁷ i el de difamació de l'article 173⁷⁸ del Codi penal. En aquest cas, com prossegueix Fernández-Miranda, si la calúmnia o la difamació poden ser negades a través de l'*exceptio veritatis*, el periodista haurà de procedir a aquesta prova encara que per a fer-ho reveli les fonts a partir de les quals va elaborar la informació calumniadora o difamatòria, perquè la seva situació processal és, aquí també, la d'inculpat, i no pot al·legar el secret professional. En conseqüència, com en el cas de revelació de secrets oficials, en el de comissió de delictes contra l'honor no pot operar el secret professional, però no perquè aquells i aquests són el seu límit, sinó perquè en realitat són límits del dret que garanteix el secret professional, el dret a la informació.

Així, doncs, hem d'afirmar, com fèiem a l'inici d'aquest apartat, que el dret al secret professional només exonera de l'obligació de l'article 68⁷⁹ del Codi de procediment penal i, per tant, del delictes o la contravenció de desobediència dels articles 397⁸⁰ i 508⁸¹ del Codi penal; i que els pretesos límits que acabem d'analitzar no poden ser considerats com a tals.

76. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A., *El secreto profesional...*, op. cit., p. 146.

77. Art. 172 CPA: "La imputació d'un delictes amb coneixement de la seva falsedat o amb menyspreu temerari a la veritat ha de ser castigada com a calúmnia amb pena d'arrest. Si es propaga amb publicitat, la pena ha de ser de presó de tres mesos a tres anys. L'acusat per delictes de calúmnia queda exempt de tota responsabilitat si prova el fet criminal que hagi imputat, tret que aquest fet hagi prescrit, que hagi estat amnistiat o que s'hagin cancel·lat els antecedents".

78. *Ibidem*, art. 173: "1. La imputació d'un fet precís que atempti greument contra l'autoestima o la reputació d'una persona, feta amb publicitat i amb coneixement de la seva falsedat o amb menyspreu temerari de la veritat, ha de ser castigada amb pena de presó fins a un any o d'arrest. 2. Si la difamació es dirigeix contra autoritats o funcionaris públics sobre fets referents a l'exercici dels seus càrrecs, ha de ser castigada amb pena de presó fins a dos anys o amb pena d'arrest si la difamació no és greu. 3. L'acusat de difamació queda exempt de tota responsabilitat provant la veritat de les imputacions".

79. Art. 68 CPP: «Si el testimoni es resisteix a comparèixer o es nega a declarar, ha de ser advertit que aquest fet pot ser constitutiu d'infracció penal. En cas de persistència en la seva negativa a declarar o a comparèixer, a més de ser conduït, en aquest darrer supòsit, davant de l'autoritat judicial, el batlle instrueix el sumari que correspongui.»

80. Art. 397 CPA: «El qui, sense incórrer en el delictes de l'article anterior, resisteixi o desobeeixi greument l'autoritat administrativa o judicial o els funcionaris públics quan estiguin exercint legítimament funcions pròpies del seu càrrec, ha de ser castigat amb pena d'arrest o multa fins a 6.000 euros.»

81. *Ibidem*, art. 508: «El qui resisteixi o desobeeixi de manera lleu l'autoritat administrativa o judicial o els funcionaris públics quan estiguin exercint legítimament funcions pròpies del seu càrrec, ha de ser castigat amb pena de multa fins a 1.500 euros.»

2.2. La interdicció de la censura prèvia

La Constitució andorrana prohibeix, a l'article 12, l'establiment de la censura prèvia, i com en el cas de la norma fonamental espanyola, es tracta de les poques prohibicions absolutes que conté.⁸² Aquesta interdicció, com pràcticament la resta de redactat de l'article 12 CA, ja es contemplava des dels primers esborranys que es van avaluar en el si de la Comissió constituent andorrana, i no existeixen proves documentals d'un eventual qüestionament o oposició. En efecte, la censura prèvia constitueix una de les amenaces més patents a la llibertat d'informació, puix que suposa la seva mateixa negació; i fins i tot va més enllà, perquè en interferir en el procés creatiu, vulnera l'autonomia de la voluntat i, per tant, suposa un menyscapte de la dignitat humana; una asseveració que no va ser obviada pels pares de la Constitució del 1993.

A causa de les particulars condicions que haurien de donar-se per a poder parlar, literalment, de censura prèvia, en països com Espanya l'elaboració doctrinal d'aquest concepte s'ha realitzat de manera negativa, a còpia de pronunciaments del TCE en els quals els sol·licitants d'empara pretenien que es consideressin com a censura prèvia altres figures limitadores de les llibertats d'expressió o informació que en realitat no ho eren. Efectivament, les condicions que hauria de reunir qualsevol actuació dels poders públics destinada a l'examen previ de notícies o de qualsevol altres creacions de la ment humana per rebre la qualificació de censura prèvia són totalment incompatibles amb la taxativa prohibició de l'article 12 CA. En el cas d'Andorra, el Tribunal Constitucional del Principat encara no ha pogut manifestar-se en relació amb el contingut i l'abast d'aquesta interdicció, uns elements que podem deduir de la doctrina del TCE en aquest ordre de coses.

L'interpret constitucional espanyol⁸³ ha definit la censura prèvia com qualsevol mesura limitativa de l'elaboració o difusió d'una obra de l'esperit, especialment en fer-la dependre de l'examen oficial previ del seu contingut, entenent aquest examen com l'enjudiciament de l'obra en qüestió d'acord amb uns valors abstractes i restrictius de la llibertat, de tal manera que s'atorgui el plàcet a la publicació de l'obra que s'hi acomodi segons el pa-

82. De fet, el verb prohibir només apareix als art. 12 (prohibició de la censura prèvia), 8 (prohibició de la pena de mort) i 85 (prohibició de les jurisdiccions especials).

83. STCE 52/1983, del 17 de juny (FJ 5): «Deberá, pues, analizarse si la normativa de constante referencia es o no equivalente, o constituye de algún modo una verdadera censura previa, y con esta finalidad cabe decir que por tal puede entenderse cualesquiera medidas limitativas de la elaboración o difusión de una obra del espíritu, especialmente al hacerlas depender del previo examen oficial de su contenido [...]».

rer del censor.⁸⁴ D'aquesta manera, i com es pot intuir de la conceptualització de la censura per part del TCE, els elements que la caracteritzen són realment difícils de reunir en qualsevol país que pretengui dir-se democràtic. En efecte, l'establiment de la censura prèvia en el seu sentit originari implica, per la seva pròpia configuració, que l'Estat instauri un aparell censor, és a dir, que promulgui les disposicions oportunes i que instauri les oficines o les agències que s'haurien de dedicar a aquesta labor, la qual cosa és totalment incompatible amb el paper de les llibertats informatives en tota democràcia, perquè, com assenyala Villaverde,⁸⁵ la finalitat de la prohibició que la censura comporta és precisament la garantia constitucional de la imparcialitat i la neutralitat de l'Estat. Ara bé, no només les actuacions de policia administrativa a les quals ens acabem de referir conformen el concepte més ampli de censura prèvia; existeixen altres situacions no tan evidents, però que persegueixen el mateix efecte d'interferència en la lliure transmissió d'informacions. Per això, alguns autors com el que hem citat prefereixen parlar de mesures prèvies, la qual cosa també fa la doctrina científica nord-americana en concordança amb un bon nombre de pronunciaments del Tribunal Suprem dels Estats Units, que se solen referir a *prior restraints* i no a *censorship*, una expressió –la primera– que denota un àmbit objectiu molt més gran. Aquestes mesures prèvies que no es poden considerar tècnicament censura consisteixen, a grans trets, i com assenyalen Fernández-Miranda i García Sanz,⁸⁶ en la imposició *a priori* de qualsevol tipus de formalitat administrativa que no sigui necessària per a garantir l'exercici lícit del dret. En el cas d'Andorra, el Decret dels veguers del 7 de maig de 1919, sobre diaris o escrits periòdics, ordenava el dipòsit previ de les publicacions que es pretenguessin difondre al Principat, si bé la mesura va anar perdent efectivitat amb el transcurs del temps. El dipòsit s'havia d'efectuar davant els propis veguers o davant els batlles, i les sancions previstes en cas d'incompliment podien assolir les cinc-centes pessetes de principis del segle xx. Com ja hem assenyalat en alguna ocasió, hem d'entendre que el decret va estar vigent fins a la promulgació de la Constitució, en primer lloc perquè la institució dels veguers va ser abolida per

84. STCE 13/1985, del 31 de gener (FJ 1): «El "previo examen oficial" del contenido de la obra del espíritu de que hablaba este Tribunal en su STC[E] 52/1983 implica la finalidad de enjuiciar la obra en cuestión con arreglo a unos valores abstractos y restrictivos de la libertad, de manera tal que se otorgue el placet a la publicación de la obra que se acomode a ellos a juicio del censor y se le niegue en el caso contrario.»

85. VILLAVERDE MENÉNDEZ, I. «Censura, secuestro y medidas cautelares en materia de libertad de información y expresión». *RATC*, núm. 4 (2001), p. 24.

86. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A.; GARCÍA SANZ, R. M. «Artículo 20: libertad de expresión y derecho de la información». A: ALZAGA VILLAAMIL, O. (dir.). *Comentarios a la Constitución Española de 1978*. Madrid: Edersa, 1997, p. 538.

la norma fonamental, raó per la qual la formalitat del dipòsit no es podria haver seguit duent a terme. Però per tapar qualsevol escletxa de dubte en relació amb una eventual successió en les funcions dels veguers per part dels batlles, afegirem que la mesura del dipòsit, si s'hagués continuat, hauria estat sens dubte una forma de censura impròpia que no hauria cabut en el nou ordre constitucional. I la mateixa sort hauria tingut l'article 1, que establia que els gerents dels mitjans havien de rebre el plàcet dels veguers en ser nomenats.

A diferència del segrest de mitjans de comunicació, que pot ser acordat pels tribunals de justícia com a mesura cautelar per fer cessar la lesió de qualsevol bé jurídic constitucionalment protegit, no existeix una figura similar en l'àmbit de la censura prèvia. No obstant això, el col·lectiu d'informadors sol titllar, equivocadament, de censura prèvia els requeriments cautelars de retirada de publicacions. D'altra banda, no s'ha de confondre –com sovint fan els mitjans de comunicació– la censura prèvia amb altres conceptes com la denominada «autocensura», el dret de veto del director, l'autodisciplina de l'editor o les pressions per part d'autoritats o funcionaris. D'aquesta tasca diferenciadora, se n'ha encarregat a Espanya Escobar de la Serna⁸⁷ mitjançant l'anàlisi de diverses sentències del Tribunal Constitucional del país veí. D'acord amb la interpretació del TCE en aquest ordre de coses, l'autocensura consisteix en l'examen previ del contingut de les informacions per part de directors i editors amb la finalitat de comprovar si traspassen els límits de les llibertats que exerceixen, amb especial atenció als de naturalesa penal. Com que aquest examen no el porta a terme un organisme oficial, l'autocensura queda fora de l'àmbit conceptual de la censura prèvia.⁸⁸ De la mateixa manera, el dret de veto del director, reconegut en l'article 37⁸⁹ de la Llei de premsa i impremta espanyola, en perseguir la mateixa finalitat que l'autocensura, tampoc no

87. ESCOBAR DE LA SERNA, L. *Derecho de la información*. Madrid: Dykinson, 2004, p. 346.

88. STCE 187/1999, del 25 d'octubre (FJ 5): «Tampoco encaja en este concepto la que a veces ha dado en llamarse “autocensura”, utilizada en algunos sectores –la cinematografía o la prensa– en algunos países o en algunas épocas para regular la propia actividad y establecer corporativamente ciertos límites. Más lejos aún del concepto constitucionalmente proscrito está la carga, con su cara y reverso de derecho-deber, que permite e impone a los editores y directores un examen o análisis de texto y contenidos, antes de su difusión, para comprobar si traspasan, o no, los límites de las libertades que ejercen, con especial atención a los penales. Se trata de algo que, en mayor o menor grado, precede siempre a la conducta humana, reflexiva y consciente de que el respeto al derecho ajeno es la pieza clave de la convivencia pacífica»; citada per ESCOBAR DE LA SERNA a *op. cit.*

89. Art. 37 LPI: «El Director tiene el derecho de veto sobre el contenido de todos los originales del periódico, tanto de redacción como de administración y publicidad, sin perjuicio de lo dispuesto en el artículo 6 sobre inserción necesaria.»

pot ser comprès en el que entenem com a censura prèvia.⁹⁰ El mateix s'esdevé amb l'autodisciplina de l'editor, sobre la qual el TCE ha declarat que es deriva de la lògica assumpció dels riscos econòmics i de responsabilitat jurídica que comporta la publicació d'informacions.⁹¹ Com a prova de la confusió que assenyalàvem més amunt, hem de recordar l'amonestació laboral rebuda per la locutora de Ràdio Nacional d'Andorra, Maribel Nadal, que l'any 2001 va llegir en antena un relat eròtic de l'escriptor català Quim Monzó, un fet que va ser considerat per determinats sectors culturals del país com un cas de censura.⁹² No és la nostra tasca valorar l'encert de la decisió de la direcció de l'ens públic posada en relació amb la càrrega eròtica d'aquesta narració, però queda clar que en tot cas ens trobaríem davant aquest marge de discrecionalitat del director que assenyalàvem com a segona excepció, i no davant un supòsit de censura, ja que la censura sempre té caràcter previ. En un sentit similar, les pressions denunciades per Valls⁹³ per part d'un jutge andorrà al director del diari *Poble Andorrà*, Francesc Ruiz, durant una conversa telefònica entre tots dos –la transcripció de la qual està publicada–⁹⁴ en relació amb les informacions sobre un cas de desviació de fons públics de la Caixa Andorrana de Seguretat Social, se circumscriuen en l'àmbit d'una extralimitació de les funcions jurisdiccionals del batlle en qüestió, però no es corresponen, per contra del que afirma l'autor citat, amb un cas de censura prèvia.

Per tot el que hem exposat fins aquí hem de concloure que qualsevol acció limitadora de les llibertats d'expressió o d'informació en la qual concoreguessin les notes característiques que assenyalàvem anteriorment ha de ser considerada censura prèvia, la interdicció constitucional de la qual disposa de garanties penals en l'ordenament andorrà, que es concreten

90. STCE 171/1990, del 12 de novembre (FJ 3): «El director tiene el derecho de veto sobre el contenido de todos los originales del periódico –art. 37 de la Ley citada–, sin que ese derecho sea identificable con el concepto de censura previa –prohibida por el art 20.2 de la Constitución–, y ello hace evidente que exigirle responsabilidad civil por las lesiones que puedan derivarse de las informaciones publicadas en el periódico que dirige en nada vulnera el derecho de libre información, puesto que este derecho también se ejercita desde la dirección del medio periodístico y, por tanto, puede imponérsele la reparación de los daños que su ejercicio incorrecto o abusivo ocasione a terceros y lo mismo cabe afirmar de la empresa editora, ya que a ella corresponde la libre designación del director –art. 401 de la misma Ley de Prensa e Imprenta–; citada per ESCOBAR DE LA SERNA a *op. cit.*

91. STCE 176/1995, de l'11 de desembre (FJ 6): «Tampoco lo es [censura] la autodisciplina del editor, cuya función consiste en elegir el texto que se propone publicar, asumiendo así los efectos positivos o negativos, favorables o desfavorables de esa opción como puedan ser el riesgo económico y la responsabilidad jurídica»; citada per ESCOBAR DE LA SERNA a *op. cit.*

92. *El Periòdic d'Andorra*, edició del 13 de febrer de 2002, p. 8.

93. VALLS OLIVA, À. «Notes sobre la llibertat d'expressió...», *op. cit.*, p. 88 i 89.

94. *Ibidem*.

en l'article 343⁹⁵ CPA. Ara bé, quant a l'ordenament penal andorrà en el tema que ara ens ocupa, hem de fer una breu puntualització, ja que es dóna la situació paradoxal que tot i que del tenor literal de l'article 12 CA no es dedueixi la prohibició del segrest administratiu, aquest està castigat en el Codi penal, i precisament en el títol relatiu als delictes contra la Constitució. Per contra, l'establiment de la censura prèvia, expressament vetat per la llei fonamental del Principat, no està tipificat per la norma penal; una situació que no deixa de cridar l'atenció, tenint en compte que l'actual codi andorrà es va promulgar dotze anys després que la Constitució fos adoptada. No obstant això, considerem que en aquest cas procediria l'aplicació del citat article 343, una mena de calaix de sastre en el qual es poden incloure totes les conductes que tendeixin a l'impediment del lliure exercici de les llibertats fonamentals i els drets públics proclamats en els capítols III i IV del títol II CA. El problema, a parer nostre, radica en el fet que, com ja hem afirmat anteriorment, la censura prèvia suposa el menyscapte d'un bé jurídic més transcendent que la mateixa llibertat d'informació tant de l'emissor com del receptor: la dignitat de la persona, ja que la priva de la seva voluntat autònoma materialitzada en l'objecte de la seva creació periodística, artística o literària. Per això, resulta si més no xocant que la pena prevista en el tipus amb el qual aparentment s'identificaria la censura prèvia sigui sensiblement menor (suspensió de càrrec públic de fins a tres anys) que el càstig aplicable al segrest il·legal de l'article 342⁹⁶ CPA (inhabilitació per a l'exercici de càrrec públic de fins a sis anys i multa de fins a 30.000 euros). Això no obstant, cal que recordem l'aplicabilitat, en el cas d'Espanya, del tipus agreujat de coaccions de l'article 172.1 CPE en determinats casos d'impediment de l'exercici de les llibertats reconegudes en la Constitució, la qual cosa, tenint en compte la manifesta similitud entre els redactats de les normes penals de tots dos països, ens fa pensar que l'equivalent andorrà al citat article 172.1 CPE, això és, l'article 139.2 CPA, que preveu penes de presó de fins a tres anys, podria ser aplicable al cas que ens ocupa.

95. Art. 343 CPA: «L'autoritat o el funcionari que, fora dels casos previstos en aquest o altres capítols d'aquest Codi, impedeixi a una persona l'exercici de qualsevol dels drets i llibertats proclamats en els capítols III i IV del títol II de la Constitució, ha de ser castigat amb pena de suspensió de càrrec públic fins a tres anys. La temptativa és punible.»

96. *Ibidem*, art. 342: «L'autoritat o el funcionari que, fora dels casos previstos legalment, prohibeixi o suspengui l'edició o la distribució de qualsevol publicació impresa o la difusió de qualsevol emissió per via televisiva, radiofònica o xarxa de comunicació, ha de ser castigat amb pena d'inhabilitació per a l'exercici de càrrec públic fins a sis anys i multa fins a 30.000 euros.»

El secret de sumari i la publicitat dels processos a l'ordenament andorrà

En el cas d'Andorra, no es disposa d'estudis quantitatius o qualitatius sobre el contingut dels mitjans de comunicació en funció de la tipologia d'informació que ofereixen, però podem afirmar, sense por d'equivocar-nos, que el fenomen de creixement de la denominada «crònica vermella» no s'ha produït en la mateixa mesura que als països del seu entorn. Un dels motius que poden explicar aquesta particularitat és que al Principat no existeix cap canal privat de televisió, i els informatius de l'ens públic ofereixen la crònica de successos de manera bastant asèptica i sense recrear-se en els detalls escabrosos. Andorra Televisió tampoc no compta amb espais de societat en la seva graella, i la seva programació actual és conforme amb les funcions clàssiques que es prediquen dels mitjans de comunicació de titularitat estatal. En el camp dels mitjans escrits, s'ha observat un cert auge del periodisme de recerca en sengles periòdics de pagament, el *Diari d'Andorra* i el *Periòdic d'Andorra*, en determinats assumptes de caràcter puntual, com la intervenció de la societat de valors Valora⁹⁷ o l'esfondrament del viaducte de sortida del Túnel dels Dos Valires, que va provocar la mort de cinc treballadors de l'obra.⁹⁸ En aquest ordre de coses, és just reconèixer que el tractament atorgat pels periodistes andorrans a determinats casos socialment sensibles s'ha caracteritzat, en termes generals, per la cautela i la professionalitat, motiu pel qual no s'han produït qüestionaments sobre la imparcialitat de jutges i tribunals per part d'encausats que hagin pogut veure minvat el seu dret a la presumpció d'innocència en ocasió de judicis paral·lels en els mitjans de comunicació. No obstant això, no ens pot passar per alt que, segons es desprèn de l'informe policial, la publicació d'informacions relatives a certes investigacions judicials va ser el desencadenant de la intervenció il·legal, l'any 2006, dels telèfons mòbils del subdirector i el cap de redacció del *Diari d'Andorra*, si bé en aquest cas no fou la queixa d'un processat la que va desencadenar la recerca, sinó les sospites del Servei de Policia, que va veure en la publicació de detalls de determinades perquisicions que estava duent a terme un possible cas de revelació de secrets. Així les coses, el Tribunal Constitucional encara no ha tingut l'oportunitat de manifestar-se en relació amb aquest intricat assumpte dels judicis paral·lels, ja que l'enjudiciament del cas de les escoltes del *Diari d'Andorra* es va realitzar, únicament, sobre la base de l'eventual vulneració dels drets dels periodistes els telèfons dels quals es van intervenir.

97. *Diari d'Andorra*, edició del 14 de gener de 2008, p. 7.

98. *Ibidem*, edició del 26 de juny de 2009, p. 3.

Sigui com sigui, l'ordenament del Principat tampoc no contempla cap tipus d'apoderament, per part de jutges i tribunals, en l'àmbit de la prohibició dels judicis paral·lels, és a dir, cap disposició del Codi de procediment penal o de la Llei qualificada de la justícia els faculta perquè puguin impedir la publicació d'informacions relacionades amb els processos judicials. En aquest punt, però, hem de plantejar dues excepcions: el dret a l'honor dels acusats i el secret de sumari. Quant al primer, si mitjançant la publicació d'informacions sobre la instrucció o el judici s'arribés a vulnerar el dret a l'honor dels acusats, es podria procedir, ja fos per la via civil o la penal, contra els responsables de la difusió. Civilment, i tenint en compte la falta de codificació del dret privat andorrà, és possible la demanda sobre la base de la responsabilitat aquiliana; i penalment, en virtut del que disposen els articles 172⁹⁹, 175¹⁰⁰, 176¹⁰¹ i 180¹⁰² CPA.

En relació amb la segona qüestió, els mitjans andorrans no poden difondre dades contingudes en sumaris declarats secrets, conformement al que disposa el Codi de procediment penal. En termes generals, la legislació processal penal andorrana efectua una diferenciació entre fases, de manera que a la instructora, caracteritzada per l'eventual secret que es pugui acordar en les diligències prèvies o durant la incoació del sumari, se li contraposa el judici oral, en el qual regeix el principi de publicitat.¹⁰³ Sobre aquesta qüestió hem de fer un breu apunt de caràcter formal, ja que l'article 10¹⁰⁴ CA no reconeix, almenys de manera expressa, el dret dels encausats a un judici públic, de manera que el principi de publicitat es dedueix del man-

99. Art. 172 CPA: «La imputació d'un delict amb coneixement de la seva falsedat o amb menyspreu temerari a la veritat ha de ser castigada com a calúmnia amb pena d'arrest. Si es propaga amb publicitat, la pena ha de ser de presó de tres mesos a tres anys. L'acusat per delict de calúmnia queda exempt de tota responsabilitat si prova el fet criminal que hagi imputat, tret que aquest fet hagi prescrit, que hagi estat amnistiàt o que s'hagin cancel·lat els antecedents.»

100. Ibídem, art. 175: «La calúmnia, la difamació i la injúria es consideren comeses amb publicitat quan es propaguen per mitjà de la impremta, la radiodifusió o qualsevol altre mitjà d'eficàcia similar.»

101. Ibídem, art. 176: «En els casos a què fa referència l'article anterior, és responsable civil solidària la persona física o jurídica propietària del mitjà a través del qual s'hagi propagat la calúmnia, la difamació o la injúria.»

102. Ibídem, art. 180: «Ningú no pot deduir acció de calúmnia o difamació proferides en judici sense llicència prèvia del tribunal que en conegui o n'hagi conegut.»

103. Art. 138 CPP: «Els debats del judici oral són públics, si bé, per causa de la naturalesa del delict o per les circumstàncies de les persones afectades, el tribunal pot manar que les sessions se celebrin totalment o parcialment a porta tancada.»

104. Art. 10 CA: «1. Es reconeix el dret a la jurisdicció, a obtenir d'aquesta una decisió fonamentada en Dret, i a un procés degut, substanciat per un tribunal imparcial predeterminat per la llei. 2. Es garanteix a tothom el dret a la defensa i a l'assistència tècnica d'un lletrat, a un judici de durada raonable, a la presumpció d'innocència, a ésser informat de l'acusació, a no confessar-se culpable, a no declarar en contra d'ell mateix i, en els processos penals, al recurs. 3. La llei regularà els supòsits en què, per garantir el principi d'igualtat, la justícia ha d'ésser gratuïta.»

dat contingut en l'article 86.3¹⁰⁵ CA. Sobre aquesta omisió hem de precisar que la Constitució del 1993 es caracteritza pel laconisme de les seves formulacions,¹⁰⁶ cosa que a la pràctica no hauria de significar que tot el que no s'hi conté quedi automàticament exclòs de qualsevol reconeixement, atès que l'article 3.4¹⁰⁷ CA disposa la incorporació dels tractats i acords internacionals a l'ordenament jurídic andorrà. Doncs bé, com sabem, l'article 6.1¹⁰⁸ CEDH estableix que la publicitat dels judicis és un dret dels acusats.

Com dèiem anteriorment, la legislació processal penal andorrana fa una diferenciació en fases, de manera que a la fase instructora, caracteritzada pel secret que el tribunal pogués acordar, se li contraposa el judici oral, en el qual regeix el principi de publicitat. Doncs bé, segons el moment processal previ al judici oral, es preveuen dues situacions diferents; així, l'article 40¹⁰⁹ CPP permet que, mitjançant aute motivat, el jutge pugui acordar el secret total o parcial de les diligències prèvies incoades per delictes majors per un període màxim d'un mes. Pel que fa referència al secret de sumari, l'article 46¹¹⁰ CPP estableix que aquest pugui ser decretat pel jutge, ja si-

105. Ibídem, art. 86.3: «El judici penal és públic, salvades les limitacions previstes per la llei. El seu procediment és preferentment oral. La sentència que posi fi a la primera instància és dictada per un òrgan judicial diferent del que va dirigir la fase d'instrucció, i sempre és susceptible de recurs.»

106. MARQUÉS OSTE, N. *Les institucions públiques del Principat*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, 2005, p. 169 i 170.

107. Art. 3.4 CA: «Els tractats i acords internacionals s'integren en l'ordenament jurídic a partir de la seva publicació en el Butlletí Oficial del Principat d'Andorra, i no poden ésser modificats o derogats per les lleis.»

108. Art. 6.1 CEDH: «Tota persona té dret que la seva causa sigui vista equitablement, públicament i en un termini raonable, per un tribunal independent i imparcial, establert per la llei, que decideixi sigui sobre els litigis en relació amb els seus drets o les seves obligacions de caràcter civil, sigui sobre els fonaments de tota acusació en matèria penal dirigida contra ella. La sentència ha de ser pronunciada públicament, però l'accés a la sala d'audiència pot ser prohibit a la premsa i al públic durant tot o una part del procés en interès de la moral, de l'ordre públic o de la seguretat nacional en una societat democràtica, quan els interessos dels menors o la protecció de la vida privada de les parts en el procés així ho exigeixin o, en la mesura considerada estrictament necessària pel tribunal, quan en circumstàncies especials la publicitat pogués perjudicar els interessos de la justícia.»

109. Art. 40 CPP: «Quan amb els elements de fet que constin en l'atestat, en la denúncia o en la querella no se'n pot determinar la natura i les circumstàncies, les persones que hi hagin participat o el procediment oportú, el batlle ha d'instruir diligències prèvies, que han de ser registrades al llibre corresponent, i donar compte de la incoació al Ministeri Fiscal. La instrucció de les diligències prèvies s'ha d'efectuar de manera abreujada, precisa i amb celeritat. El batlle pot decretar per aute motivat el secret total o parcial de les diligències prèvies incoades per delictes majors, fins a una durada màxima d'un mes.»

110. Ibídem, art. 46: «Les parts que hagin comparegut poden intervenir, a criteri del batlle instructor, si ho sol·liciten, en totes les diligències del procediment sumarial o en les diligències prèvies. També poden tenir coneixement de les actuacions i en poden obtenir còpia a càrrec seu, llevat que s'hagi decretat el secret de les actuacions. Durant la instrucció del sumari per delictes majors, el batlle, d'ofici, a proposta del Ministeri Fiscal o qualsevol de les parts, mitjançant aute motivat, pot decretar-ne el secret de la totalitat o d'una part, fent-ne peça separada en aquest darrer cas, fins a un termini màxim de sis mesos improrrogable, i amb l'obligació d'aixecar el secret sumarial almenys un mes abans de la conclusió del sumari.»

gui d'ofici o a instàncies del Ministeri Fiscal o de les parts. L'autoritat pel qual s'acorda el secret de sumari ha de ser motivat, i pot afectar la reserva a la totalitat o a una part de les actuacions, havent-se d'instruir, en aquest cas, en una peça separada. En l'ordenament andorrà, el secret de sumari pot decretar-se per un període màxim improrrogable de sis mesos, amb l'obligació d'aixecar-se almenys un mes abans de la conclusió de les actuacions. Les sancions previstes pel Codi penal vigent per a la revelació de dades provinents de sumaris declarats secrets es troben en l'article 425¹¹¹ d'aquest cos legal, que contempla, igual que l'article 466 del Codi penal espanyol, tres supòsits de vulneració en funció del subjecte: si es tracta d'advocats i procuradors, la pena serà d'arrest i inhabilitació de fins a quatre anys; en el cas de jutges, magistrats, representants del Ministeri Fiscal, secretaris judicials o qualsevol altres funcionaris de l'Administració de justícia, el càstig previst és d'arrest i inhabilitació de fins a sis anys, i si l'autor de la vulneració és un particular, la pena serà d'arrest i, eventualment, de suspensió de l'exercici d'ofici o càrrec de fins a quatre anys.

2.3. La prohibició d'altres mesures de control ideològic

A diferència del constituent espanyol, més extensiu en la formulació de l'article 20 CE, l'andorrà va optar, com ja s'ha dit anteriorment, per unes declaracions força més reduïdes en l'article 12 CA. Així, mentre que el primer va incloure com a garantia de la llibertat d'informació tota una sèrie de drets i interdiccions, el segon va prohibir expressament la censura prèvia i, addicionalment i amb caràcter genèric, qualsevol altra mesura de control ideològic. És evident que, a banda de la censura prèvia, una de les mesures de control ideològic més pertorbadores de la lliure disseminació de les informacions és el segrest administratiu de publicacions, raó per la qual hi dedicarem aquest apartat.

Partim, doncs, de la premissa que el segrest administratiu de publicacions, encara que no estigui prohibit expressament per la Constitució d'Andorra,

111. Art. 425 CPA: «1. L'advocat o el procurador que reveli actuacions processals declarades secretes per l'autoritat judicial, ha de ser castigat amb pena d'arrest i inhabilitació per a l'exercici de l'ofici o el càrrec fins a quatre anys. 2. Si es tracta de batlle, magistrat, representant del Ministeri Fiscal, secretari judicial o qualsevol funcionari al servei de l'Administració de justícia se li ha d'imposar pena d'arrest i inhabilitació per a l'exercici de càrrec públic fins a sis anys. 3. Si es tracta d'un particular, se li ha d'imposar pena d'arrest. El tribunal pot imposar, endemés, la pena de suspensió per a l'exercici de l'ofici o el càrrec fins a quatre anys.»

no té cabuda en l'ordenament vigent atesa la pròpia dimensió teleològica de l'article 12 CA i el seu mandat d'interdicció de qualsevol mesura destinada al control ideològic de la població en la qual es podria enquadrar, fos quin fos el *nomen iuris*, la perquisició de publicacions acordada per un òrgan governatiu. En efecte, l'article 12 CA *in fine* prohibeix qualsevol tipus de control ideològic per part dels poders públics. La finalitat objecte de la prohibició, és a dir, el control ideològic, és propi de jurisdiccions en les quals no es garanteix un estàndard mínim de drets fonamentals, i ni tan sols en aquestes guarda cap relació amb la missió que té encomanada l'Administració judicial. En conseqüència, sostenim que els poders públics als quals es refereix la norma fonamental són els susceptibles d'adoptar mesures d'aquestes característiques. Per això, concloem que la interdicció del segrest governatiu queda subsumida en la prohibició genèrica continguda en el precepte citat. No obstant això, considerem que el constituent andorrà podria haver estat més explícit en la formulació d'aquest precepte, del qual també hem de retreure que utilitzi la conjunció *o* en lloc d'*i* en afirmar: «Queda prohibida la censura prèvia o qualsevol altra mesura de control ideològic», ja que no compartim que la censura prèvia constitueixi, sempre, una mesura de control ideològic.

Ara bé, encara que és cert que a partir d'aquesta interpretació de l'article 12 CA podem intuir l'exclusió del segrest administratiu, no és menys cert que d'aquest mateix article tampoc no es pot deduir la tolerància del segrest judicial, com ocorre en l'ordenament espanyol a través de l'article 20.5¹¹² CE. Això planteja la qüestió següent: en quins termes els jutges i els tribunals andorrans poden adoptar mesures cautelars de segrest quan adquireixen coneixement de la futura publicació o emissió d'informacions susceptibles de causar un dany considerable a l'honor, la intimitat o la pròpia imatge de les persones? Sense cap dubte, es tracta d'un afer delicat que mereix una anàlisi detallada amb les següents conclusions en funció del tipus de procés davant el qual ens trobéssim. Si es tractés d'un procediment penal suscitat arran de la corresponent interposició de querella per calúnnia, difamació o injúria dels articles 172, 173 o 174, respectivament, del Codi penal, podríem considerar, *prima facie*, que procediria el segrest de la publicació enjudiciada en virtut de l'article 119¹¹³ del Codi de procediment penal en

112. Art. 20.5 CE: «Sólo podrá acordarse el secuestro de publicaciones, grabaciones y otros medios de información en virtud de resolución judicial.»

113. Art. 119 CPP: «El batlle pot decretar embargament o segrest sobre els béns pertanyents a terceres persones susceptibles de ser responsables civilment per raó del delictes.»

relació amb l'article 176¹¹⁴ del Codi penal. En efecte, l'article 176 CPA estableix que l'empresa editora del mitjà de comunicació a través del qual s'ha propagat la calúmnia, la difamació o la injúria és responsable civil solidària. Doncs bé, l'article 119 CPP autoritza el jutge perquè, en el curs d'un procediment penal, pugui decretar l'embargament o el segrest dels béns pertanyents a terceres persones susceptibles de ser civilment responsables pel delictes, que poden oposar-se a la mesura cautelar prèvia presentació de les proves que considerin oportunes, i el jutge pot respondre a l'oposició mitjançant autènticament motivat davant el qual es pot instar el corresponent recurs d'apel·lació en virtut del que s'estableix a l'article 194¹¹⁵ CPP.

No obstant això, opinem que la figura del segrest continguda en el citat article 119 del Codi de procediment penal no és aplicable al segrest preventiu de publicacions destinat a evitar un dany major en l'honor, la intimitat o la pròpia imatge del perjudicat, sinó que es refereix a l'embargament preventiu de béns del mitjà de comunicació que, en cas de ser dictada sentència condemnatòria, ha de respondre civilment i solidàriament del mal causat; no tenint, a més, cap sentit el segrest del tiratge d'un periòdic amb aquesta finalitat per l'escàs valor del material amb el qual està fabricat, o en últim terme, el segrest d'un programa de ràdio o de televisió el suport del qual no té cap valor realitzable.

Així, doncs, hem de concloure que l'article 119 del Codi andorrà de procediment penal conté una figura similar a la de l'article 615¹¹⁶ de la Llei espanyola d'enjudiciament criminal sobre la responsabilitat civil de terceres persones, per la qual cosa el segrest preventiu dels mitjans de comunicació en els quals es cometen els delictes de calúmnia, injúria o difamació es

114. Art. 176 CPA: «En els casos a què fa referència l'article anterior, és responsable civil solidària la persona física o jurídica propietària del mitjà a través del qual s'hagi propagat la calúmnia, la difamació o la injúria.»

115. Art. 194 CPP: «Contra la resolució del batlle instructor que acorda l'arxiu de les diligències, que desestima la denúncia o la querella, que estima la querella que hagi estat impugnada al·legant vici de capacitat de la part querellant, que decreta el secret total de les diligències prèvies o del sumari, que decreta el sobreseïment, que acorda o denega la presó o la llibertat provisional, o qualsevol mesura preventiva de caràcter personal o econòmic, o que denega el processament, pot interposar-se recurs d'apel·lació en el termini dels cinc dies següents a la notificació, davant el president del Tribunal de Corts, el qual l'admet a un sol efecte i, oït per escrit el Ministeri Fiscal i les parts dins el termini de deu dies, resol en un altre termini de deu dies tant si han emès l'informe com si no ho han fet.»

116. Art. 615 LECrim.: «Cuando en la instrucción del sumario aparezca indicada la existencia de la responsabilidad civil de un tercero con arreglo a los artículos respectivos del Código Penal, o por haber participado alguno por título lucrativo de los efectos del delito, el Juez, a instancia del actor civil, exigirá fianza a la persona contra quien resulte la responsabilidad. Si no se prestase, el Secretario judicial embargará con arreglo a lo dispuesto en el Título IX de este libro los bienes que sean necesarios.»

revela totalment inaplicable. Quant a l'article 76¹¹⁷ del Codi de procediment penal, que concedeix facultats als jutges per segrestar elements que puguin conduir a la determinació de la veritat, considerem que no es pot intentar una aplicació anàloga d'aquest precepte per al cas que ens ocupa. Primer, per la dubtosa procedència de la interpretació basada en l'analogia en l'ordre penal sobre la base del principi de legalitat, i tenint en compte el caràcter preventiu d'aquestes mesures; i segon, perquè l'article 76 CPP al·ludeix clarament a la perquisició d'objectes o documents que contribueixin a l'esclariment del cas, cosa que s'aconsegueix perfectament mitjançant la confiscació d'un sol exemplar de la publicació corresponent, i no de la totalitat del seu tiratge; o si escau, d'una còpia del programa de ràdio o televisió, sense necessitat d'impedir-ne la difusió.

Per tot el que s'ha exposat, podem concloure que l'ordenament penal andorrà, a diferència de l'espanyol, no permet, almenys de manera expressa, el segrest cautelar de mitjans de comunicació destinat a la prevenció dels delictes contra l'honor, la intimitat o la pròpia imatge.

Si es tractés del procediment urgent i preferent de protecció dels drets fonamentals, reconegut en l'article 41.1 CA i desenvolupat en la secció II del capítol II de la Llei transitòria de procediments judicials, hem de tenir en compte una sèrie de qüestions. Amb caràcter preliminar, hem de reiterar que no és necessari que la idoneïtat per accionar mitjançant aquest procediment es dedueixi d'una lesió dels drets fonamentals provocada pels poders públics. En efecte, del sentit literal de l'article 15¹¹⁸ LTPJ poden sorgir alguns dubtes sobre l'àmbit del procediment, si bé el Tribunal Superior de Justícia d'Andorra ha expressat amb claredat que aquest és aplicable a la lesió de drets fonamentals causada per particulars¹¹⁹. En segon lloc, cap dels preceptes continguts en la de la secció II del capítol II LTPJ, pels quals es desenvolupa el procediment urgent i preferent de l'article 41.1 CA, preveuen l'adopció de mesures provisionals, no només en l'àmbit que ens ocupa sinó en qualsevol altre, per la qual cosa concloem que la possibilitat d'adopció de tals mesures no es dedueix del literal d'aquells articles. En

117. Art. 76 CPP: «El batlle pot traslladar-se a tots els llocs per efectuar-hi perquisicions i realitzar el segrest dels objectes i dels documents útils per a l'aclariment de la veritat. Pot, així mateix, ordenar-ho al Servei de Policia mitjançant l'ordre judicial corresponent.»

118. Art. 15 LTPJ: «En caso de lesión de los derechos y libertades reconocidos en los capítulos III y IV de la Constitución, se podrá presentar demanda, incluso verbal, ante el *batlle* de guardia para garantizar el respeto de los derechos fundamentales o para hacer cesar la situación ilícita. Éste convocará a las partes implicadas y después de oír las y practicar las pruebas propuestas y las decididas de oficio resolverá en un plazo de cinco días. El procedimiento total ante el *batlle* de guardia no deberá superar los treinta días.»

119. Cf. ATSJA del 15 de juliol de 1996.

el cas de l'ordenament espanyol assimilable a la Llei transitòria de procediments judicials d'Andorra, l'antic article 3.2¹²⁰ de la Llei 62/1978, de 26 de desembre, de Protecció jurisdiccional dels drets fonamentals de la persona, l'àmbit d'aplicació de la qual es va estendre, entre d'altres, als drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge mitjançant el Reial decret 342/1979,¹²¹ facultava el jutge perquè adoptés la mesura cautelar de segrest en iniciar-se el procediment pel qual havia de determinar-se l'existència de lesió en els drets citats.

Si es tractés d'un procediment civil de reclamació de danys i perjudicis invocant el reconeixement de l'existència de responsabilitat civil extracontractual d'acord amb la *lex Aquilia*, hem de recordar que ni el procediment civil andorrà està codificat, ni existeix cap norma de desenvolupament de els articles 14 CA en termes assimilables als de la Llei orgànica 1/1982, de 5 de maig, de Protecció civil del dret a l'honor, a la intimitat personal i familiar i a la pròpia imatge, l'article 9.2¹²² de la qual permet l'adopció de mesures cautelars com el segrest de la publicació o del mitjà. Per tant, l'establiment d'aïtals mesures provisionals no es dedueix de cap norma andorrana en vigor.

Del que hem constatat fins aquí, sorgeix l'interrogant sobre la procedència d'aquesta mesura cautelar de segrest en l'ordenament del Principat. En aquest sentit, cal dir que la falta de codificació de les mesures que ara ens ocupen, com la relativa a molts altres aspectes del dret andorrà, ha anat derivant en la concessió d'un ampli marge d'apreciació en el seu establiment, en el sentit que si bé els requisits per a l'adopció de mesures provisionals no estan taxats en una norma positiva, gaudeixen d'interpretació jurisprudencial sobre la base de criteris consuetudinaris. Així, el Tribunal Superior de Justícia d'Andorra¹²³ ha anat exigint que, a manca d'una llei de procediment civil, es consideri la procedència de l'establiment de mesures cautelars sobre la base dels principis de *fumus boni iuris* i *periculum in*

120. Art. 3.2 LPJ (derogat per la Llei 38/2002, del 24 d'octubre, de Reforma parcial de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de modificació del procediment abreviat): «Los jueces, al iniciar el procedimiento, podrán acordar, según los casos, el secuestro de la publicación o la prohibición de difundir o proyectar el medio a través del cual se produjo la actividad delictiva.»

121. BOE, núm. 50, 27 de febrer de 1979, p. 5.102 i s.

122. Art. 9.2 LOPDH: «La tutela judicial comprenderá la adopción de todas las medidas necesarias para poner fin a la intromisión ilegítima de que se trate y restablecer al perjudicado en el pleno disfrute de sus derechos, así como para prevenir o impedir intromisiones ulteriores. Entre dichas medidas podrán incluirse las cautelares encaminadas al cese inmediato de la intromisión ilegítima, así como el reconocimiento del derecho a replicar, la difusión de la sentencia y la condena a indemnizar los perjuicios causados.»

123. Cf. ATSSJA 160/2009, del 27 de gener de 2010 (FJ 1).

mora, i si a això hi afegim la deguda observança del dret a la jurisdicció de l'article 10 CA, no detectem cap inconvenient per a l'adopció de mesures d'aquesta naturalesa en l'àmbit civil. Per això concloem que, en efecte, els ciutadans que eventualment poguessin veure's afectats per la futura difusió d'una publicació o emissió, en interposar demanda ordinària davant el jutge de guàrdia –que en tot cas haurà d'observar el principi d'audiència de les parts– poden incloure en la seva petició, de manera fonamentada, l'establiment de la mesura cautelar de segrest preventiu. Una altra cosa serà que la mesura, amb totes les garanties que la seva adopció comporta, arribi a temps d'impedir el dany, i més tenint en compte la immediatesa de determinats mitjans com la televisió o la ràdio, i la creixent actualització en temps real de les versions electròniques dels mitjans gràfics i dels portals de notícies.

Sigui com sigui, i amb vista a salvaguardar el principi de seguretat jurídica, el legislador andorrà hauria de procedir a la fixació d'aquest tipus de mesures en la codificació civil que eventualment iniciés. Quant al procediment urgent i preferent de l'article 41.1 CA, la tramitació del qual sanciona la secció II del capítol II de la Llei transitòria de procediments judicials, i pel qual, com hem vist, no es preveu de manera explícita l'establiment de mesures provisionals, hem d'afirmar que el citat article 15 LTPJ disposa que un dels objectius de la demanda interposada per la via urgent i preferent és el de fer cessar la situació il·lícita, cosa que opinem que atorga a l'instructor la capacitat suficient per a acordar el segrest preventiu, puix que la finalitat de tal segrest es compatibilitza perfectament amb la dimensió teleològica del procediment sumari de l'article 41.1 CA. De fet, a Espanya es va produir una situació similar en el cas del programa *La máquina de la verdad*, de la cadena Telecinco, ja que l'Audiència Provincial de Madrid, en el recurs d'apel·lació que confirmava l'acte de primera instància i, per tant, la prohibició de la difusió, va intentar, a falta d'indicació legal,¹²⁴ fixar unes pautes generals per ponderar la conveniència de l'aplicació de les mesures cautelars de l'article 3.2 de la Llei 62/1978. Així, l'Audiència va valorar la necessitat d'adoptar com a primeres diligències les dirigides a donar protecció als perjudicats, atenent entre altres consideracions al *fumus boni iuris* i al *periculum in mora*.¹²⁵

124. En l'acte esmentat, l'audiència va raonar que l'article 3.2 de la Llei 62/1978 va derogar l'article 816 LECrim., ja que mentre que el segon establia l'obligació de procedir al segrest en cas que es produís un delicte comès mitjançant la impremta, el primer deixava aquesta decisió en mans del jutge, una vegada ponderades les circumstàncies del cas, sense que el precepte esmentat n'establís les regles de ponderació.

125. VILLAVARDE MENÉNDEZ, I. «Censura, secuestro y medidas...», *op. cit.*, p. 4.

Finalment, i en relació amb l'àmbit penal, considerem que si en el decurs de la instrucció d'un procediment per un delictes contra l'honor el tribunal adquirís el convenciment que es tornaria a reproduir la informació difamatòria, injuriosa o calumniadora que s'està enjudiciant, ja sigui en el mateix o en un altre mitjà de comunicació, el principi de tutela judicial efectiva de l'article 10 CA imposaria un judici sobre la necessitat i l'eficàcia d'una mesura d'aquestes característiques que, en tot cas, hauria de tenir en compte la ponderació dels drets fonamentals en joc; això és, el dret a la informació per una banda i el dret a l'honor per l'altra, i els principis de *fumus boni iuris* i *periculum in mora* als quals hem al·ludit.

2.4. El dret de creació d'empreses periodístiques

Quant a l'establiment de mitjans de comunicació a Andorra, hem de recordar, com ja hem fet a l'apartat dedicat a la censura prèvia, que la Constitució del 1993 va ser el veritable punt de partida del reconeixement de la llibertat d'informació i de tots els drets instrumentals que concorren en la seva plena efectivitat. Així, amb anterioritat a la promulgació de la llei fonamental, no podem sostenir que existís un veritable dret de creació d'empreses informatives, ni tan sols de les que utilitzaven el mitjà premsa, ja que el decret dels veguers de 1919 –que considerem vigent fins a l'aprovació de la Constitució– sotmetia aquestes empreses a un règim de comunicació prèvia de la publicació i d'autorització del nomenament del seu gerent a partir de criteris totalment arbitraris la verificació dels quals requeria en el judici subjectiu. Si bé del tenor literal d'aquest decret no es dedueix una prohibició explícita de publicar periòdics, revistes o impresos sense el beneplàcit dels veguers, aquest beneplàcit sí que era exigible per al nomenament del gerent, per la qual cosa aquells sempre tenien la possibilitat de no acceptar tal nomenament, provocant que l'empresa incorregués en multa i els seus responsables anessin a la presó si pretenien l'edició del diari sense el seu consentiment. Com també hem vist en abordar la censura prèvia en època preconstitucional, es dedueix que alguns preceptes del decret, com el relatiu al dipòsit previ, van anar caient en desús. Ara bé, la comunicació prèvia a la creació dels mitjans i l'autorització del nomenament del gerent –i fins la del director– van ser elements plenament vigents pràcticament fins a la promulgació de la Constitució. Un cop sobrevinguda la derogació del Decret de premsa del 1919 per la llei fonamental, i vista l'absència absoluta de normes que disposessin el compliment de tràmits específics per a la creació de mitjans de comunicació escrits, a excepció de

les aplicables en l'àmbit mercantil, hem de concloure que al Principat, com a Espanya, les llibertats de l'article 12 CA comporten el dret d'establiment de mitjans gràfics –com veurem–, i en la mesura en la qual el legislador ho determini, la de mitjans audiovisuals; cosa que també es dedueix de la resposta formulada per l'assessor de la Delegació del Consell General en el procés constituent, Marc Carrillo, a una interpel·lació del conseller general Enric Casadevall sobre el sentit concret de la llibertat de comunicació que propugna el citat article, i que situa el dret de creació d'empreses informatives en l'àmbit objectiu del valor instrumental d'aquesta llibertat.¹²⁶

Sí que és cert que la falta de regulació relativa a la concessió de llicències d'aprofitament de l'espectre radioelèctric ha arribat a provocar situacions que han xocat amb l'ordenament administratiu del Principat, ja que en alguna ocasió l'autorització s'ha dut a terme de manera directa, és a dir, sense intervenir-hi concurs públic. És el cas de la primera assignació a la ràdio de Premandsa, l'empresa editora del *Diari d'Andorra*, a la qual el Govern va atorgar una posició en la freqüència 101.5 Mhz a través d'un decret promulgat el 23 d'abril de 1997¹²⁷ que fou invalidat uns mesos després per la Secció Administrativa del Tribunal de Batlles, en considerar que aquesta adjudicació transgredia els principis de publicitat i concurrència. L'anul·lació va ser recorreguda en apel·lació davant el Tribunal Superior de Justícia, que va confirmar la decisió d'instància i va declarar que, malgrat que el Parlament andorrà encara no havia adoptat una llei que regulés el règim de concessió de llicències d'ocupació de l'espectre radioelèctric –un problema que abordarem més avall–, l'Executiu no podia procedir a aquesta concessió sense, almenys, observar els principis als quals al·ludíem anteriorment.¹²⁸ A més, de res no va servir la pretensió, per part de l'actora, de fer valer el principi constitucional d'igualtat posat en relació amb les altres emissores que, en situació de fet, estaven emetent. La sentència de l'Alt Tribunal va ser taxativa en aquest sentit, en determinar que el principi d'igualtat no ha de dissociar-se del principi de legalitat, és a dir, Premandsa no podia evitar l'aplicació de la llei reclamant una equiparació amb anteriors situacions d'alegalitat.¹²⁹

126. Cf. Acta de la reunió de la Comissió Constituent del 24 de juliol de 1992 a *El procés constituent...*, op. cit., vol. I, p. 313.

127. *Diari d'Andorra*, edició del 25 d'abril de 1997, p. 8.

128. STSJA 34/1998, del 23 de juny (FJ 3): «Encara que el Consell General no ha desenvolupat el règim de les concessions que han de ser atorgades pel Govern, segons preveu l'article 18.1 de la Llei de 12 d'octubre de 1989, no es pot oblidar que l'article 18.3 de la mateixa llei disposa que, en tot cas, seran d'aplicació les prescripcions generals establertes en el Codi de l'Administració, de manera que han de ser indubtablement respectats els principis de publicitat i concurrència que garanteix l'article 52 del Codi.»

129. Ibídem, FJ 4: «La invocació del principi d'igualtat que garanteix l'article 6 de la Constitució resulta en aquest cas irrellevant, ja que, com ha declarat reiteradament aquesta sala, l'esmentat principi resta subordinat al principi de legalitat, de manera que no es pot pretendre vàlidament que

Finalment, la confusa situació en què es trobaven la majoria d'emissores va portar l'Executiu a ordenar el dial de la banda comercial de freqüència modulada. Així, l'octubre del 1999 el Govern va emetre un decret¹³⁰ pel qual es convalidaven les eventuais situacions anòmales, es publicava la llista definitiva de freqüències assignades i s'aprofitava per a obrir un concurs destinat a l'assignació de noves llicències. El decret es va adoptar a l'empara¹³¹ de la citada Llei de radiodifusió i televisió, del 12 d'octubre de 1989, l'article 17¹³² de la qual atorgava al Govern la facultat de concessió de llicències de cobertura exclusiva del territori nacional. El concurs públic es va resoldre mitjançant un decret¹³³ d'abril del 1999, que va concedir catorze noves llicències d'emissió –algunes de les quals no estan en servei actualment– i va ajornar *sine die* qualsevol adjudicació ulterior a causa de la limitació de l'espectre radioelèctric.^{134 135}

Quant a la televisió, l'any 1995 Andorra Televisió començava el seu servei regular després d'algunes transmissions d'esdeveniments especials i diversos períodes de prova. Juntament amb Ràdio Nacional d'Andorra, ja en funcionament des del 1991, Andorra Televisió formava part de l'ens públic Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra (ORTA), creat a través

no es procedeixi a l'aplicació d'una norma jurídica a un supòsit particular, pel fet que, per qualsevol circumstància, aquella no hagués estat aplicada a d'altres casos d'anàloga significació.»

130. Cf. Decret relatiu a l'ordenació de l'espai radioelèctric en freqüència modulada, del 13 d'octubre de 1999 (BOPA, núm. 59/11, del 20 d'octubre de 1999, p. 2062 i s.).

131. EM del Decret relatiu a l'ordenació de l'espai radioelèctric en freqüència modulada, del 13 d'octubre del 1999 (BOPA núm. 59/11, del 20 d'octubre de 1999, p. 2062 i s.): «Vist que l'article 17 de la Llei de radiodifusió i de televisió, del 12 d'octubre de 1989, fixa que correspon al Govern atorgar les concessions per a la cobertura exclusiva del territori andorrà [...]».

132. Art. 17 LRT: «Les concessions seran atorgades: a) Pel Govern, per a les freqüències, canals i posicions orbitals dels satèl·lits geoestacionaris necessaris per a la cobertura exclusiva del territori andorrà. b) Per l'ENAR, per a les freqüències, canals i posicions orbitals l'amplitud de les quals sobrepassi el territori del Principat.»

133. Cf. Decret de concessió d'emissores de radiodifusió amb cobertura exclusiva al territori nacional, del 12 d'abril de 2000 (BOPA núm. 19/12, del 19 d'abril de 2000, p. 840).

134. Art. 6 del Decret relatiu a l'ordenació de l'espai radioelèctric en freqüència modulada, del 13 d'octubre de 1999 (BOPA núm. 59/11, del 20 d'octubre de 1999, p. 2062 i s.): «Una vegada finalitzat el procediment obert per la present disposició, quedarà tancada, per la limitació de freqüències existent, l'atribució de noves concessions d'emissores de radiodifusió amb cobertura exclusiva en el territori andorrà, mentre les circumstàncies tècniques per atribuir freqüències no puguin permetre noves convocatòries.»

135. Vista la manca de documentació gairebé absoluta, ja sigui d'origen administratiu, bibliogràfic o hemerogràfic, relativa als inicis de la ràdio andorrana en freqüència modulada, tota la informació que presentem sobre aquest particular s'ha elaborat a partir d'entrevistes amb diverses persones vinculades amb la radiodifusió al Principat: Marc Forné, antic cap de Govern; Gualbert Osorio, antic director de Ràdio Valira i administrador judicial de la fallida de Radio Andorra; Antoni Farrero, antic director del Diari d'Andorra; Joaquim Barceló, director d'Andorra 1 Ràdio; Marisol Fuentes, directora de Ràdio SER Principat d'Andorra, i David Baró, cap de Comunicació, Imatge Corporativa i Premsa d'Andorra Telecom. Les converses van tenir lloc durant els mesos de gener i febrer del 2011.

de la citada Llei de radiodifusió i televisió del 12 d'octubre del 1989, en la interpretació de la qual va tenir l'origen de la disputa entre el Govern i l'empresa andorrana Zona Digital, el propietari de la qual, Enric Cassany, havia resultat adjudicatari en el concurs d'assignació de freqüències de ràdio del 1999, però que tenia la intenció de crear un canal privat de televisió. Es va tractar d'un dilatat procés administratiu i judicial que va acabar al Tribunal Europeu de Drets Humans, si bé, com veurem, el TEDH no va admetre a tràmit la demanda en considerar que no s'havien esgotat totes les vies internes per a solucionar la controvèrsia.

Malauradament, i a causa del problema formal que s'ha exposat, no podem conèixer quines haurien estat les postures del TEDH davant el fons d'aquest assumpte, però és evident que la qüestió plantejada per Enric Cassany davant els tribunals andorrans era pràcticament idèntica a la descrita en el cas *Radio ABC v. Àustria*,¹³⁶ i per la qual el TEDH no va deixar lloc a dubtes: el monopoli de la televisió pública austríaca atemptava contra la llibertat de l'article 10 CEDH. En efecte, en el supòsit andorrà es donaven les notes característiques de l'austríac: en els dos casos una llei declarava que la radiodifusió i la televisió eren un servei públic, i en ambdues jurisdiccions es deixava en mans del legislador l'adopció d'una norma que contemplés el règim d'explotació d'aquest servei públic per part de tercers; una norma que ni a Àustria ni a Andorra s'havia promulgat. D'altra banda, sostenim que la Llei de la radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000, no ha servit per a superar aquests problemes derivats de la falta d'adopció d'una norma que, complementant la seva antecessora, establís el règim de concessions per part de l'Executiu, ja que la nova LRTVA,¹³⁷ a través d'un redactat ambigu, disposa que la gestió dels serveis de radiodifusió no explotats per l'ens públic requereix una concessió administrativa del Govern que ha de ser aprovada pel Consell General, però no especifica quina forma ha de revestir aital autorització.

136. S del TEDH, del 20 d'octubre de 1997, sobre la causa núm. 19.736/1992 (ap. 31): «La Cour relève que pendant cette première période, il n'existait aucune base légale permettant de conférer une licence d'exploitation à une station autre que l'Office autrichien de radiodiffusion. A cet égard, la situation de Radio ABC ne se distinguait donc pas de celle des requérants dans l'affaire Informationsverein Lentia et autres précités. Les comparants en conviennent du reste. En conséquence, il y a eu violation de l'article 10 pendant cette période.»

137. Art. 5 LRTVA: «La gestió dels serveis públics de ràdio i televisió, que no siguin els propis de Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, requereix concessió administrativa prèvia, que ha de ser aprovada pel Consell General.»

2.5. L'organització i el control dels mitjans de comunicació de titularitat pública

De manera similar a l'operada per l'article 20.3 CE, l'article 36 CA permet la creació de mitjans de comunicació social de titularitat pública, i també com en el cas d'Espanya, amb anterioritat a la promulgació de la norma fonamental, aquells mitjans ja existien. Ràdio Nacional d'Andorra va iniciar les emissions l'any 1991 a l'empara de la Llei de radiodifusió i televisió del 12 d'octubre del 1989, formant part, com també fou el cas d'Andorra Televisió a partir de la seva creació, de l'Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra (ORTA). Aquest ens públic es va transformar, a través de la Llei de radiodifusió i televisió pública del 13 d'abril del 2000, en una societat anònima de titularitat estatal. La norma, que incorpora un estatut a títol d'annex, dóna compliment al mandat de l'article 36 CA pel qual es reserva a una llei l'organització i el control dels mitjans públics, si bé pels motius que exposarem es pot discrepar del model seguit pel legislador per donar satisfacció a tal mandat, tant pel que fa a organització com a control, posats tots dos en relació amb els principis de participació i pluralisme el respecte dels quals el mateix precepte exigeix. Amb caràcter preliminar hem de concloure que del tenor del citat article 36 CA no es dedueix un mandat d'existència de mitjans públics, sinó l'establiment, com ocorre en la Constitució espanyola, dels condicionants que haurà de revestir la normativa a partir de la qual el legislador, si així ho considera, els crea.

Quant al primer aspecte –l'organització–, Ràdio i Televisió d'Andorra, SA s'estructura en una junta general d'accionistes i una direcció general nomenada pel Govern. Aquesta junta està formada pel mateix Govern, si bé hem de posar de manifest la deficient tècnica legislativa amb la qual es va elaborar la LRTVA, que es limita a indicar que l'Executiu exerceix les funcions de junta general, sense especificar si per la paraula Govern s'entén els membres que el formen, és a dir, els ministres, o si, per contra, qualsevol persona habilitada pel Govern –per exemple, un secretari d'Estat o un director general, o fins i tot una tercera persona aliena al Govern– pot ocupar un càrrec de conseller. D'altra banda, la norma tampoc no especifica el nombre de consellers que ha de tenir la junta, ni en determina l'eventual règim d'incompatibilitats, la qual cosa constitueix un entorn d'indefinició que opinem que ha de ser esmenat pel legislador. Sigui com sigui, les atribucions de la junta són de caràcter eminentment societari,¹³⁸ encara que el

138. Art. 14 de l'anex I LRTVA: «La Junta General tiene por objeto: a) Examinar y aprobar, si procede, la gestión social y de las cuentas y balances de la sociedad correspondientes al ejercicio anterior. b) Resolver sobre la cuenta de resultados y la distribución de beneficios. c) Decidir sobre la disposición de los fondos de reserva. d) Examinar, aprobar o rechazar los presupuestos presentados por el

paràgraf i) de l'article 14 de l'annex I de la llei estableix que la junta pot decidir sobre qualsevol qüestió que li sotmeti el director general o que, simplement, s'inclogui en l'ordre del dia. Per tant, entenem que a la pràctica pot prendre decisions en l'àmbit de la programació, encara que aquestes recaiguin expressament en el director general, com veurem seguidament.

Com ja hem advertit a l'inici del present apartat, hem de retreure al legislador andorrà que abandonés el sistema de la normativa anterior, la Llei de radiodifusió i televisió, del 12 d'octubre del 1989, que si bé va preveure la mateixa dualitat junta de govern-direcció general, establia una composició de la primera molt coherent amb el principi de pluralisme polític, la qual cosa no deixa de cridar l'atenció, i més tenint en compte que l'antiga llei va ser promulgada quatre anys abans que s'adoptés la Constitució, i la norma actualment vigent va ser aprovada quan la norma fonamental ja tenia set anys de vigència. En efecte, l'article 9.1 de la llei del 1989 disposava, en la seva redacció original, que la junta de govern de l'ens públic estigués formada per quatre consellers, dos dels quals nomenats pel Parlament i els dos restants per l'Executiu. Aquest precepte va ser reformat per la Llei de modificació de la Llei de radiodifusió i televisió, del 13 de juliol de 1992, amb la finalitat d'ampliar el nombre de llocs de la junta de govern, que va passar a ser de sis, tots triats per una majoria de tres quartes parts del Consell General, fet que es va justificar com a salvaguarda del principi de pluralisme polític. D'altra banda, tant la norma original del 1989 com la seva modificació del 1992 atorgaven a aquesta junta de govern competències en matèria de supervisió del servei públic i respecte dels drets fonamentals. En aquest ordre de coses, hem de recordar que malgrat que la Constitució encara no havia estat promulgada, el Consell General ja havia aprovat, el 29 de març del 1989, la Llei sobre drets de la persona, l'article 1¹³⁹ de la qual declarava la vigència al Principat de la Declaració universal dels drets humans. Per tant, el respecte pels drets fonamentals al qual al·ludia l'article 9 LRT, tant en la seva redacció original del 1989 com en la modificada per la llei del 1992, ha d'entendre's referit als que reconeix la DUDH.

El director de Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, el nomenament del qual és competència del Govern i –abans que aquest ens fos suprimit enguany– prèvia audiència no vinculant del Consell Andorrà de l'Audiovisual, exerceix com a administrador únic de la societat i posseeix les responsabilitats en matèria d'administració societària i de programació, així com les que

director general. e) En general, decidir sobre cualquier otra cuestión que le someta el director general o sea incluida en el orden del día.»

139. Art. 1 LDP: «Els drets fonamentals de la persona, talment com han estat definits en la Declaració Universal dels Drets de l'Home del 10 de desembre de 1948, són incorporats en l'Ordenament jurídic del Principat.»

corresponen a aquest tipus de directius segons la legislació mercantil vigent al Principat.¹⁴⁰ El seu mandat correspon al mateix període de temps que s'estengui la legislatura per la qual hagi estat nomenat, tot i que la llei preveu un règim d'incompatibilitats¹⁴¹ i les causes per les quals el Govern en pot acordar la destitució.¹⁴²

Quant al segon aspecte –el control–, la LRTVA l'establia en tres nivells, si bé el segon va desaparèixer després de la supressió, a finals del 2013, del Consell Andorrà de l'Audiovisual.¹⁴³ Es tracta del control parlamentari, el control per part de l'autoritat audiovisual i el control financer. Sobre el control per part del Consell General, l'article 10¹⁴⁴ LRTVA disposa que una comissió legislativa de caràcter permanent exerceixi la fiscalització de les activitats de l'ens públic a través del seu director general, si bé en relació amb aquest particular hem d'aclarir que entre l'entrada en vigor de la llei i la primera compareixença davant el Consell General d'un director de Ràdio i Televisió d'Andorra va transcórrer una dècada,¹⁴⁵ fet que és indicatiu del poc interès dels grups parlamentaris per exercir aquesta fiscalització.

En relació amb el control per part de l'autoritat audiovisual, cal assenyalar que la llei no només va crear la societat pública de ràdio i televisió, sinó també el Consell Andorrà de l'Audiovisual (CAA), entre les funcions del qual es trobava l'evacuació d'informes relatius als principis bàsics i les

140. Art. 12 c) LRTVA: «El Govern exerceix funcions de Junta General de la societat anònima. La societat es regeix per un director general, que té la consideració d'administrador únic i és responsable de l'administració social i la programació de les emissions de ràdio i televisió. La representació de la societat en judici i fora d'aquest àmbit correspon al director general, el qual estén la seva representació a tots els actes compresos en l'objecte social delimitat en els estatuts.»

141. Ibídem, art. 12 e): «A més de les causes que es determinen en el Reglament de societats mercantils, el càrrec de director general és incompatible amb qualsevol càrrec públic tant electiu com de designació, i també ho és amb qualsevol vinculació amb altres mitjans de comunicació, o amb empreses publicitàries, de producció de programes, o relacionades amb el subministrament o la dotació de material de ràdio i televisió. Si es produeix una causa d'incompatibilitat, poden exigir-se al director general les responsabilitats que corresponguin.»

142. Ibídem, art. 12 f): «El Govern pot destituir per acord motivat el director general en les circumstàncies següents: Per estimar-se que la gestió econòmica és contrària als principis de bona administració. Per incompetència manifesta. Per condemna per delictes dolós. Per apreciar-se una causa d'incompatibilitat.»

143. Cf. Llei 20/2012, del 18 d'octubre, de modificació de la Llei de la radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000.

144. Art. 10 LRTVA: «Correspon a una comissió legislativa permanent del Consell General exercir el control i vetllar a través del director general perquè les activitats de Ràdio i Televisió d'Andorra, SA s'ajustin als principis establerts en l'article segon de la present Llei.»

145. El director de Ràdio i Televisió d'Andorra, Jordi Marticella, va compareixer a petició de la Comissió Legislativa d'Economia el 22 de juny de 2010. Els dos directors que el van precedir en el càrrec, Enric Castellet i Gualbert Osorio, mai van ser convocats (BCG, núm. 34/2010, del 4 de juny de 2010, p. 2; i *El Periòdic d'Andorra*, edició del 2 de juny de 2010, p. 6).

línies de programació dels mitjans audiovisuals de titularitat pública,¹⁴⁶ i també al pressupost d'aquests mitjans. Ara bé, aquests informes no tenien caràcter vinculant. D'altra banda, no només el Grup Parlamentari Socialdemòcrata¹⁴⁷ en l'oposició es va mostrar disconforme amb el model de funcionament del CAA –de fet, mai no va arribar a proposar cap membre com a conseller d'aquest òrgan–, sinó que el mateix Executiu el va qüestionar fins al punt de suprimir-lo. I pel que fa referència al control financer, la LRTVA¹⁴⁸ encarrega a la Intervenció General de l'Estat aquest control, sense perjudici de la fiscalització per part del Tribunal de Comptes, en atenció a allò que disposa la normativa reguladora¹⁴⁹ d'aquest organisme que depèn del Consell General.

146. Art. 8 c) LRTVA: «[És competència del Consell Andorrà de l'Audiovisual:] Informar anualment els principis bàsics i les línies de la programació. Informar igualment les graelles d'aquesta programació que li siguin presentades semestralment pel director general de la Ràdio i Televisió pública. En especial, el Consell Andorrà de l'Audiovisual vetllarà perquè s'hi respectin els drets de les minories, els infants i els joves, i perquè no hi hagi discriminació per raó de raça, sexe, religió, i opinió.»

147. Entre moltes altres intervencions en seu parlamentària del Grup Socialdemòcrata en aquest sentit, destaquem la del diputat Francesc Casals en la sessió ordinària del Consell General del 30 de novembre de 2006. Cf. DOCG, núm. 15/2006, del 30 de novembre de 2006, p. 4 i 5.

148. Art. 22 de l'annex I LRTVA: «El control financer és dirigit per la Intervenció General d'acord amb les disposicions de la Llei general de les finances públiques. Almenys una vegada a l'any s'efectua una auditoria dels comptes.»

149. Art. 8 de la Llei del Tribunal de Comptes, del 13 d'abril de 2000: «1. Als efectes d'aquesta Llei els ens sotmesos a control del Tribunal de Comptes són: a) El Consell General i els òrgans que hi estan vinculats. b) L'Administració general i els òrgans que estan sota la seva direcció. c) Els comuns i els òrgans que en depenen. d) Els quarts i els òrgans que en depenen. e) Els organismes autònoms o entitats de dret públic o parapúblic. f) Les societats públiques, siguin generals o comunals, quan la participació en el capital sigui majoritària o suficient per tenir-ne el control. g) Amb caràcter general, qualsevol entitat que gestioni cabals públics o que rebi subvencions de l'Administració pública. 2. Al Tribunal de Comptes li correspon la fiscalització de les subvencions, els crèdits i els avals i les ajudes del sector públic percebudes per persones físiques o jurídiques.»

3. Requisits constitucionals de la llibertat d'informació

3.1. La veracitat

A diferència de la seva homònima espanyola, la Constitució del Principat no fa referència explícita a la veracitat com a requisit o límit intern de la llibertat d'informació. Així, l'article 12 CA reconeix les llibertats d'expressió, comunicació i informació i preconfigura algunes de les seves garanties, com el secret professional, sense esmentar aquest requisit. No obstant això, no podem obviar, com ja hem assenyalat en apartats anteriors, que la norma fonamental del Principat es caracteritza per unes declaracions més genèriques que les de l'espanyola, la qual cosa no ha de significar, en cap cas, que el seu marge interpretatiu es limiti a la literalitat del seu contingut. És obvi que la intenció del constituent andorrà en elaborar el contingut del citat precepte era consagrar, entre altres drets, la lliure cerca de la veritat, perquè és innegable, com sostenen Fernández-Miranda y García Sanz,¹⁵⁰ que aquesta llibertat d'investigar, juntament amb el pluralisme polític, es troba a la base de qualsevol estat democràtic. La veritat, la seva cerca i la seva proclamació, afirma Menéndez,¹⁵¹ constitueixen una de les fites de la informació, i són tal vegada una de les premisses bàsiques del fet periodístic, la seva raó de ser. En efecte, si el públic pensés que serà enganyat de manera sistemàtica, ni llegiria diaris ni veuria ni escoltaria mitjans audiovisuals. Ja l'any 1979, Barroso¹⁵² va concloure, després d'un examen exhaustiu dels codis deontològics que existeixen en multitud de països, que gairebé en les tres quartes parts d'aquells s'esmentaven les paraules veracitat, objectivitat o exactitud, cosa que ens dona una mostra de la importància d'aquest requisit en la comunicació d'informacions que pretenguin contribuir a la construcció d'una opinió pública lliure. D'altra banda, no podem obviar que el mateix article 12 CA conté el mandat de desenvolupament legislatiu dels drets de rèplica i de rectificació, dos drets

150. FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A.; GARCÍA SANZ, R. M. «Artículo 20...», *op. cit.*, p. 535.

151. MENÉNDEZ, J. «El respeto a la verdad como límite a la libertad de expresión». *Persona y Derecho*, núm. 5 (1978), p. 29 i 30.

152. BARROSO ASENJO, P. *Principios fundamentales de deontología periodística*. Tesis doctoral dactilografiada; director: José Todolí Duque. Departamento de Ética y Sociología, Universidad Complutense de Madrid, 1988, p. 87 i 88.

destinats a esmenar la publicació de fets i notícies erronis, el reconeixement dels quals no tindria gaire sentit si la norma fonamental tolerés la disseminació d'informacions no veraces. Si bé el Tribunal Constitucional del Principat encara no ha tingut l'oportunitat de manifestar-se profundament en aquest ordre de coses, l'escassíssima doctrina científica andorrana sobre la matèria, les opinions de la qual recollim més endavant, ha considerat que la veracitat és una de les notes que han de caracteritzar el dret que ens ocupa. D'altra banda, el Tribunal de Corts, en la sentència del cas Ribas i Vila v. Actual,¹⁵³ confirmada pel Tribunal Superior de Justícia d'Andorra,¹⁵⁴ va constatar que les informacions falses no podien situar-se sota l'empara de l'article 12 CA, per la qual cosa, com es dedueix de la jurisprudència d'aquest tribunal, i davant la col·lisió amb altres drets fonamentals, no s'arriba ni a produir una ponderació entre llibertat d'informació i dret a l'honor.

Quant al concepte d'aquest límit intern o requisit de la llibertat d'informació, en primer lloc hem de diferenciar-lo del concepte de *veritat*. Com sosté Urías,¹⁵⁵ el concepte de *veritat*, referit a l'existència real de les coses, no és res més que una idea ontològicament raonable i sense transcendència jurídica. La veritat no és, doncs, una realitat, sinó un objectiu; fet pel qual, encara que l'ideal de veritat serveixi com a mètode convencional d'anàlisi de la realitat, la veritat en si mai no es troba. Prossegueix l'autor que quan es tracta de determinar si van succeir o no determinats fets de la vida, el mecanisme d'establiment de la veritat jurídica són els tribunals de justícia. Ara bé, admetent que es tracta d'una ficció, l'àmbit d'eficàcia de la veritat jurídica no pot ser limitat dins de la societat, perquè amb prou feines pot aclarir assumptes litigiosos entre persones o per a l'aplicació de càstigs penals, i és discutible qualsevol altra eficàcia expansiva. En qualsevol cas, com conclou l'autor, no sembla que la referència a la veracitat que fa l'article 20.1 d) CE sigui equiparable, automàticament, a la veritat judicial. En aquest cas, s'exigiria que totes les notícies publicades pels mitjans de

153. S del Tribunal de Corts, del 6 d'agost de 1997, sobre la causa núm. TC 79-2/95 (FJ 6): «Que els articles publicats en la Revista ACTUAL, en el seu número 19 corresponent al mes de desembre de l'any 1994, pàgines 5 i 59, i que han estat transcrits en el Resultant de fets provats, ultrapassen els límits de les llibertats d'expressió i d'informació, lesionant el dret a l'honor de les persones a les que en dits articles es fa referència, els senyors Òscar Ribas Reig i Marc Vila Amigó, doncs una cosa és la crítica a l'acció de Govern, crítica legítima, i altra cosa ben diferent és la informació falsa sobre uns obscurs interessos econòmics dels dits senyors en un país estranger, afavorits per la seva especial situació dins del Govern del Principat d'Andorra, informació en què l'ànim injuriandi hi té un paper predominant, en donar a entendre que el M. I. Cap de Govern i el M. I. Ministre d'Assumptes Exteriors han aprofitat els darrers dies de govern per assegurar-se futures relacions comercials particulars amb la Xina des de la seva preeminent situació.»

154. Cf. STSJA 25/1998, del 4 de novembre.

155. URÍAS MARTÍNEZ, J. *Lecciones de derecho de la información*. Madrid: Tecnos, 2009, p. 106-107.

comunicació fossin veritables, i això suposaria que els periodistes fossin responsables, no només de la seva pròpia actuació, sinó també del resultat, la qual cosa impediria la llibertat de comunicació més enllà d'allò que els poders públics consideressin veritable. Per això, fins i tot abans que el TCE es pronunciés sobre el contingut d'aquest límit inherent a la llibertat d'informació, tot establint una consolidada doctrina que ha persistit fins avui, autors com Muñoz Machado¹⁵⁶ ja van vaticinar que el criteri de ponderació que havia de prevaler en la determinació de la veracitat de les informacions difoses no era el de la veritat judicial, sinó el de la cerca honesta de la veritat, encara que la notícia no fos del tot exacta. Així, doncs, la determinació de la veracitat no s'estableix en atenció al grau de semblança entre la realitat dels fets i el contingut de les informacions difoses, sinó pel grau de diligència del professional que les prepara.

Com hem advertit al principi d'aquest apartat, el Tribunal Constitucional del Principat no ha tingut l'oportunitat de pronunciar-se de manera aprofundida en relació amb el contingut d'aquesta exigència o límit intern de la llibertat d'informació, cosa a la qual s'uneix, com ja hem manifestat en diverses ocasions, la lacònica formulació dels preceptes constitucionals andorrans i la manca de desenvolupament legislatiu de l'article 12 CA. En aquest ordre de coses, hem de reproduir novament l'encertada observació de Marqués,¹⁵⁷ que considera que el recurs al dret comparat en el camp interpretatiu de les llibertats que ens ocupen no pot ser obviat. No hem d'oblidar, a més, que el TEDH ha elaborat una sòlida jurisprudència a la qual els tribunals andorrans han de cenyir-se per a la resolució dels assumptes que se'ls presentin en aquest àmbit. En connexió amb la postura de Marqués, l'escassíssima doctrina científica andorrana és concordant, en la interpretació del requisit de la veracitat, amb la majoria d'autors espanyols. Així, Cecchini¹⁵⁸ afirma en abordar la no-prevalença de la llibertat d'informació sobre el dret a l'honor, i viceversa, que en la ponderació *ad casum* dels conflictes entre tots dos drets s'ha de tenir en compte el compliment dels requisits de veracitat i rellevància pública, entenent com a veracitat la diligència del mitjà de comunicació en la seva labor periodística, és a dir, que aquest hagi contrastat diligentment totes les fonts d'informació abans de difondre la notícia, de tal manera que en el moment de la seva publicació cregui que els fets han tingut lloc tal com els ha relatat.

156. MUÑOZ MACHADO, S. *Libertad de prensa y procesos por difamación*. Barcelona: Ariel, 1988, p. 177.

157. MARQUÉS OSTE, N. *Les institucions públiques...*, op. cit., p. 169 i 170.

158. CECCHINI ROSELL, X. «La responsabilitat extracontractual (I)». A: PUIG FERRIOL, L. (coord.). *Fonaments de dret privat andorrà*, vol. II. Andorra la Vella: Fundació Julià Reig / Premsa Andorrana, SA, 2005, p. 428 i 429.

3.1.1. La diligència professional i la comprovació de les fonts

Carrillo sosté, encertadament, que la determinació de la concurrència del requisit de la veracitat, en el cas d'Espanya, a través de la verificació de la conducta diligent de l'informador suposa que la delimitació de la noció d'informació veraç continguda en l'article 20.1 d) CE es dugui a terme a partir d'un criteri més flexible, que fins i tot pot arribar a emparar notícies equivocades si durant el seu procés d'elaboració i difusió no s'ha manifestat una actitud dolosa o negligent per part del mitjà o del periodista.¹⁵⁹ Doncs bé, abans de donar pas a un breu apunt sobre la doctrina del TEDH en l'àmbit que ens ocupa, hem de completar aquesta afirmació amb una altra interessant asseveració de l'autor¹⁶⁰ sobre els beneficis de la constatació de la veracitat a partir de la diligència emprada per l'informador. El deure de diligència exigit pel TCE suposa que els periodistes compleixin les regles deontològiques bàsiques, perquè el deure en qüestió els obliga a esforçar-se a obtenir notícies que siguin coherents amb la realitat dels fets. En connexió amb aquesta idea, prossegueix Carrillo, tant les empreses periodístiques com les institucions públiques han de facilitar les condicions materials perquè l'informador pugui dur a terme el seu treball amb plenitud, sobretot pel que fa a les segones, la qual cosa és perfectament aplicable a l'Administració andorrana, que s'ha caracteritzat tradicionalment per una certa manca de transparència en les relacions amb els mitjans. No es tracta, opinem, d'un problema de comunicació entre l'oficina de premsa i els periodistes, sinó de reticències dels diferents departaments del Govern a l'hora de facilitar a la primera les informacions requerides pels periodistes, la qual cosa ha redundat negativament en la veracitat de les notícies publicades, sobretot en els àmbits judicial i policial. Això s'ha traduït, en algunes ocasions, en la publicació d'informacions incompletes o escassament contrastades, de la pobra contribució de les quals a la formació de l'opinió pública l'Administració n'ha estat sovint responsable; i en unes altres, en reaccions exagerades dels òrgans judicials davant presumptes filtracions provinents d'institucions públiques.

Quant a la doctrina del TEDH sobre aquest particular, la sintetitzarem a partir de la sentència del cas *Bladet Tromso i Stensaas v. Noruega*,¹⁶¹

159. Cf. STCE 240/1992, del 21 de desembre.

160. CARRILLO LÓPEZ, M. «Derecho a la información y veracidad informativa». *REDC*, núm. 23 (1988), p. 204 i 205.

161. El diari noruec *Bladet Tromso* va publicar una sèrie d'articles sobre la caça de foques en els quals posava de manifest, a partir d'una entrevista amb un inspector de pesca que va servir en un dels vaixells implicats, una suposada transgressió de la normativa relativa a la captura d'aquests animals. Concretament, el periòdic denunciava la utilització de mètodes inhumans que causaven un gran so-

del 1999, que va establir que entre els deures i drets dels informadors la comprovació de les fonts revesteix una importància cabdal, ja que en moltes ocasions es corre el risc d'atemptar contra l'honor o altres drets de les persones implicades.¹⁶² Aquesta tasca, com conclou Català¹⁶³ en la seva anàlisi de la sentència, comporta un judici de raonament que suposa que la comprovació dels fets ha de portar a considerar que la notícia és certa.¹⁶⁴ Quant a la possibilitat que el principi de veracitat empari notícies en essència certes però que continguin errors circumstancials, el TEDH s'ha manifestat sobre aquest tema en el cas *Schwabe v. Àustria*,¹⁶⁵ bo i afirmant que havent concorregut diligència en la comprovació dels fets i revestint la notícia un cert interès públic, s'havia d'entendre que la informació quedava emparada per l'article 10 CEDH.

friment a les foques. Posteriorment, el capità del vaixell i tres dels seus tripulants van concedir una entrevista al *Bladet* en la qual es defensaven d'aquestes acusacions. Després de múltiples aparicions de l'afer en els mitjans de comunicació i de la creació d'una comissió d'investigació precedida per la projecció de la pel·lícula *El dol de les foques*, en la qual apareixien imatges relatives a la caça d'aquests animals preses per l'inspector durant el seu treball en el vaixell implicat, la tripulació va iniciar una acció per difamació. El Tribunal de Sarpsborg (Noruega) va anul·lar algunes de les declaracions contingudes en l'informe que l'inspector va presentar davant el Ministeri de Pesca, li va prohibir mostrar en públic totes les seqüències que va captar durant la seva estada en el vaixell i el va condemnar a pagar 10.000 corones sueques en concepte d'indemnització per danys i perjudicis. L'inspector, que residia a Suècia, es va oposar a l'execució en aquest país de la sentència del tribunal noruec, en considerar que infringia el seu dret a la llibertat d'expressió garantit en l'article 10 CEDH. Finalment, el Tribunal Suprem de Suècia va estimar que la sentència apel·lada no suposava cap violació dels drets de l'inspector, i va deixar via lliure a la seva execució. Els tripulants del vaixell també es van querellar contra el *Bladet* i el seu cap de redacció, Pal Stensaas. El tribunal va considerar com a difamatòries diverses afirmacions efectuades pel diari, i va condemnar els seus responsables al pagament d'una indemnització d'11.000 corones noruegues a cada pescador querellat.

162. S del TEDH, del 20 de maig de 1999, sobre la causa núm. 21.980/1993 (ap. 65): «L'article 10 de la Convention ne garantit toutefois pas une liberté d'expression sans aucune restriction même quand il s'agit de rendre compte dans la presse de questions sérieuses d'intérêt général. Le paragraphe 2 de cet article précise que l'exercice de cette liberté comporte des "devoirs et responsabilités", qui valent aussi pour la presse. Ces "devoirs et responsabilités" peuvent revêtir de l'importance lorsque, comme en l'espèce, l'on risque de porter atteinte à la réputation de particuliers et de mettre en péril les "droits d'autrui". Comme le relève le Gouvernement, le droit des chasseurs de phoques à la protection de leur honneur et de leur réputation est reconnu en soi au plan international par l'article 17 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques. Pour trouver un équilibre entre les intérêts concurrents, la Cour doit aussi prendre en compte le fait qu'en vertu de l'article 6 § 2 de la Convention, les chasseurs de phoques avaient le droit d'être présumés innocents de toute infraction pénale jusqu'à ce que leur culpabilité ait été établie. En raison des "devoirs et responsabilités" inhérents à l'exercice de la liberté d'expression, la garantie que l'article 10 offre aux journalistes en ce qui concerne les comptes rendus sur des questions d'intérêt général est subordonnée à la condition que les intéressés agissent de bonne foi de manière à fournir des informations exactes et dignes de crédit dans le respect de la déontologie journalistique (arrêt Goodwin précité, p. 500, § 39; et arrêt Fressoz et Roire précité, § 54).»

163. CATALÀ I BAS, A. H. *Libertad de expresión e información: la jurisprudencia del TEDH y su recepción por el Tribunal Constitucional*. València: Ediciones Revista General de Derecho, 2001, p. 107 i 108.

164. Cf., en aquest sentit, STCE 192/1999, del 25 d'octubre (FJ 4).

165. Cf. S del TEDH, del 28 d'agost de 1992, sobre la causa núm. 13.704/1988 (ap. 31, 33 i 34).

3.1.2. La doctrina del reportatge neutral

Navarro¹⁶⁶ afirma que, en ocasions, la veracitat actua com a eximent de responsabilitat en el cas de determinades informacions que poden ser constitutives de delictes. Es tracta de la coneguda com a «doctrina del reportatge neutral», que consisteix a exonerar de responsabilitat l'informador o el mitjà de comunicació que es limiten a reproduir expressions difamatòries efectuades per uns altres, citant-les en el reportatge o en la peça d'informació de què es tracti, de tal manera que aquesta responsabilitat recau en l'autor de les afirmacions difamatòries i no en el periodista o en el mitjà que les publiquen.¹⁶⁷ En el cas d'Espanya, la doctrina del reportatge neutral, elaborada pel TCE molt abans que ho fes el TEDH, es va iniciar amb la sentència 159/1986, del 12 de desembre de 1986, en la qual el tribunal va concedir l'empara al director del diari *Egin*, José Félix Azurmendi, condemnat per l'Audiència Nacional i el Tribunal Suprem per un delictes d'apologia del terrorisme per la publicació de dos comunicats de la banda terrorista ETA. El TCE¹⁶⁸ va basar la seva decisió en l'apreciació que el dret a comunicar i rebre informació constitueix, en últim terme, una garantia institucional de caràcter objectiu per a l'efectivitat del qual s'exigeix l'exclusió de l'activitat delictiva de qui transmet, merament, una informació, encara que el contingut d'aquesta informació pugui revestir un significat penal; fet pel qual situar l'ordenament penal com a límit a la llibertat d'informació amb independència que l'informador comparteixi o no l'activitat delictiva suposa una vulneració de l'article 20.1 d) CE.

166. NAVARRO MERCHANT, V. «La veracidad como límite interno de la libertad de información». *RLCS*, núm. 8 (1998), p. 11.

167. CARMONA SALGADO, C. *Libertad de expresión e información y sus límites*. Madrid: Edersa, 1991, p. 69.

168. STCE 159/1986, del 16 de desembre (FJ 8): «Ahora bien, al no haber sido objeto de la debida consideración ambos aspectos de las Sentencias recurridas ante esta sede, ha de estimarse que en ellas han resultado vulnerados los arts. 20.1 d) y 25.1 de la Constitución. El primero porque, al interpretar los órganos judiciales la Ley Penal como un límite absoluto del derecho a informar, "con abstracción de que (el informador) asuma o no comparta la actividad delictiva" y supeditando dicho derecho fundamental a cualquier interés que pueda inspirar al legislador penal, se ha producido, en el caso que nos ocupa, una limitación del mismo incompatible con su contenido constitucional; y el segundo porque, al aplicar automáticamente las normas sobre autoría del Código Penal, sin tener en cuenta la específica naturaleza constitucional del hecho informativo, se ha producido una extensión de la Ley Penal mediante una interpretación analógica en contra del acusado, que el mencionado precepto de la Constitución impide. A los órganos judiciales correspondía asumir la interpretación más favorable al derecho fundamental y a sus efectos sobre las normas penales limitadoras del mismo, que, en definitiva, se concreta en el criterio de que el derecho de un profesional del periodismo a informar, así como el de sus lectores a recibir información íntegra y veraz, constituye, en último término, una garantía institucional de carácter objetivo, cuya efectividad exige en principio excluir la voluntad delictiva de quien se limita a transmitir sin más la información, aunque ésta por su contenido pueda revestir significado penal.»

Ara bé, coincidim amb De Vega¹⁶⁹ quan afirma que la transmissió d'informacions suposadament neutres pot arribar a ser perillosa, ja que en ocasions a través d'elles es vulneren altres drets fonamentals. En efecte, els mitjans de comunicació poden utilitzar el reportatge neutral per amagar una clara intenció difamatòria a través de les declaracions d'un tercer, que assumeix la responsabilitat d'allò que declara. Per això, i com assenyala Urías,¹⁷⁰ quan les declaracions contingudes en el reportatge neutral tinguin una gran transcendència pública i s'utilitzin fraudulentament per a transmetre els fets de manera interessada, aquesta doctrina no pot entrar en joc, ja que del que es tracta és que la voluntat del periodista pugui individualitzar-se de la voluntat de l'autor de les declaracions, la qual cosa concorda perfectament amb la fonamentació de la sentència del Tribunal de Corts que citàvem anteriorment en el cas de la publicació, per part de la revista *Actual*, d'una informació falsa que tenia com a protagonistes l'aleshores cap de Govern, Òscar Ribas, i el ministre d'Afers Exteriors, Marc Vila; i això en el sentit que encara que la notícia incidís sobre un rumor existent –la veracitat del qual, d'altra banda, mai no va ser contrastada pels autors de la informació–, aquesta notícia es va construir sobre la base d'aquests rumors falsos, dels quals es van extreure judicis de valor subscrits pels periodistes.¹⁷¹ No obstant això, identificar la voluntat real del periodista o del mitjà en un reportatge dels denominats neutrals no és una tasca fàcil, encara que, segons l'autor, tampoc impossible: donar una transcendència inusual a declaracions socialment intrascendents mitjançant la utilització de diverses tècniques, com l'ocupació de grans titulars a la portada d'un periòdic o la reproducció d'insults contra persones públiques per part de ciutadans totalment anònims en són clars exemples.

169. DE VEGA RUIZ, J. A. *Libertad de expresión. Información veraz. Juicios paralelos. Medios de comunicación*. Madrid: Universitas, 1998, p. 40.

170. URÍAS MARTÍNEZ, J. *Lecciones de derecho...*, op. cit., p. 115.

171. S del Tribunal de Corts, del 6 d'agost de 1997, sobre la causa núm. TC 79-2/95 (FJ 7): «Que la publicació que es conté en la pàgina 59 de la ja esmentada Revista, tot i feta en una secció d'humor en la que no es vol donar informació contrastada, segons ha manifestat en l'acte del judici oral l'acusat Manel Ibáñez, va tenir un gran impacte en l'opinió pública del país al venir a incidir sobre un rumor que, tot i ser fals, ja corria pel país, i que sota l'excusa de tractar-se d'una secció d'humor, presidida per un “animus iocandi”, no és lícit emmascarar una informació no contrastada que incideix directament sobre l'honorabilitat de dues persones que desenvolupaven càrrecs públics d'alta responsabilitat en el Principat, sense que dita informació pugui ser considerada com una crítica legítima a l'actuació pública dels afectats ja que no es tracta d'una informació efectuada “de mode objectiu, amb cautela, serena, ponderada i mesurada, descrivint, censurant o criticant, amb una finalitat constructiva de denúncia ben intencionada”, com cal exigir a la crítica política d'acord amb la jurisprudència d'aquest Tribunal de Corts (sentència de 4 de febrer de 1992, causa nº 14-F/91). I tanmateix, l'expressió “Fins quant estarà el Sr. Marc Vila al capdavant del ministeri d'Exteriors? Volem gent seriosa i no coses rares ni corruptes al poder. Esperem tots la veu de la justícia”, que conté la carta publicada a la pàgina 5 del número 19 de la revista ACTUAL, dins de la secció “Cartes al director”, amb el títol “Què passarà amb el Marc Vila?”, ultrapassa els límits de la crítica legítima a l'acció pública per no reunir les notes característiques abans esmentades i que cal exigir en tota i informació o crítica, segons la jurisprudència d'aquest Tribunal.» Cal assenyalar que, com va quedar provat en el judici, i contra la més mínima ètica professional exigible, la carta al director enjudiciada no va ser escrita per un ciutadà anònim, sinó pel mateix periodista que després va resultar condemnat.

Per tant, i com conclou Urías, no és neutral tota informació que es limita a reproduir el que ha dit un altre, sinó que en la decisió mateixa de publicar declaracions de tercers existeix l'adopció d'una postura determinada per part del periodista, que pot estar secundant indirectament la veracitat o la falsedat d'allò que es reproduceix, o utilitzar-ho amb unes intencions concretes. En la línia d'aquesta interessant reflexió, el Tribunal Constitucional¹⁷² espanyol ha elaborat la doctrina del reportatge neutral sobre la base de la concurrència de dos requisits: el primer passa per determinar que l'objecte de la notícia el formin declaracions que imputin fets lesius de l'honor efectuades per persones identificables, excloent-se d'aquesta doctrina els reportatges en els quals no es pugui establir l'autoria d'aquelles; i el segon consisteix a verificar que el mitjà de comunicació adopti un paper de simple transmissor de les declaracions, és a dir, que es limiti a narrar-les sense alterar-ne la importància en el conjunt de la notícia, la qual cosa exclou les notícies reelaborades, així com les peces d'informació provocades pel mateix mitjà en l'àmbit del periodisme de recerca, ja que del que es tracta és de reproduir alguna cosa que ja sigui, d'alguna manera, coneguda. Si es compleixen aquestes condicions, i com assenyalava la citada sentència del TCE, la veracitat exigible es limita a la veritat objectiva de l'existència de la declaració, quedant el mitjà de comunicació exonerat de la responsabilitat respecte al contingut de la informació publicada.

Quant a la jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans en l'àmbit dels denominats reportatges neutrals, destacarem la sentència del cas *Jersild v. Dinamarca*,¹⁷³ suscitada a partir de l'emissió, per part d'una cadena de

172. STCE 76/2002, del 8 d'abril (FJ 4): «La Sentencia impugnada tampoco ha examinado si ha existido veracidad o diligencia en cuanto al hecho de la declaración de la familia del fallecido. Entrando en el análisis de esta cuestión cabe indicar que nuestra jurisprudencia ha caracterizado lo que denomina "reportaje neutral" en los siguientes términos: a) El objeto de la noticia ha de hallarse constituido por declaraciones que imputan hechos lesivos del honor, pero que han de ser por sí mismas, esto es, como tales declaraciones, noticia y han de ponerse en boca de personas determinadas responsables de ellas (SSTC[E] 41/1994, de 15 de febrero, FJ 4, y 52/1996, de 26 de marzo, FJ 5). De modo que se excluye el reportaje neutral cuando no se determina quién hizo tales declaraciones [STC 190/1996, de 25 de noviembre, FJ 4 b)]. b) El medio informativo ha de ser mero transmisor de tales declaraciones, limitándose a narrarlas sin alterar la importancia que tengan en el conjunto de la noticia (STC[E] 41/1994, de 15 de febrero, FJ 4). De modo que si se reelabora la noticia no hay reportaje neutral (STC[E] 144/1998, de 30 de junio, FJ 5) y tampoco lo hay cuando es el medio el que provoca la noticia, esto es, en el llamado periodismo de investigación (STC[E] 6/1996, de 16 de enero, VP), sino que ha de limitarse a reproducir algo que ya sea, de algún modo, conocido. c) En los casos de reportaje neutral propio la veracidad exigible se limita a la verdad objetiva de la existencia de la declaración, quedando el medio exonerado de responsabilidad respecto de su contenido (STC[E] 232/1993, de 12 de julio, FJ 3). Consecuentemente la mayor o menor proximidad al reportaje neutral propio modula la responsabilidad por el contenido de las declaraciones (SSTC[E] 240/1992, FJ 7, y 144/1998, FJ 5).»

173. El periodista danès de la Danmarks Radio, Jens Jersild, va convidar uns joves del grup xenòfob i racista conegut amb el nom de *Caçadores Verdes* a una entrevista televisada, que es va emetre el 21 de juliol de 1985, i en el decurs de la qual els participants van proferir declaracions injurioses i vexatòries contra immigrants i altres grups ètnics establerts a Dinamarca, la qual cosa va provocar

televisió, d'un reportatge en el qual un grup de joves d'ideologia racista i xenòfoba van efectuar declaracions ofensives contra determinades minories, la qual cosa va provocar l'inici de diligències penals i la condemna, confirmada en segona instància i pel Tribunal Suprem danès, dels responsables del reportatge com a còmplices d'un delictes d'apologia del racisme. La sentència del TEDH,¹⁷⁴ que va declarar que el càstig dels periodistes vulnerava l'article 10 CEDH, va determinar que la prohibició d'aquest tipus d'entrevistes, que d'altra banda són fonamentals en un reportatge de les característiques del que es jutjava, només pot sustentar-se en motius particularment seriosos,¹⁷⁵ com la clara intenció d'utilitzar el reportatge com un veritable vehicle apologetic, prescindint absolutament de l'*animus narrandi*.¹⁷⁶

una denúncia per part del bisbe de la ciutat d'Alborg. El Tribunal de Copenhaguen va obrir diligències contra els joves, als quals finalment va condemnar per les afirmacions efectuades durant el programa, i va considerar l'entrevistador i el cap de programació de Danmarks Radio, Lasse Jensen, còmplices d'un delictes d'apologia, pel qual es va castigar al pagament d'una multa de 1.000 i 2.000 corones daneses, respectivament. Jersild i Jensen van recórrer davant el Tribunal d'Apel·lació de Dinamarca Oriental, que va confirmar la sentència d'instància, i posteriorment davant el Tribunal Suprem, que també va rebutjar el recurs. Jersild va acudir al TEDH, que va declarar que la condemna imposada vulnerava l'article 10 CEDH.

174. S del TEDH, del 23 de setembre de 1994, sobre la causa núm. 15.890/1989 (ap. 33): «D'autre part, quant à la teneur du reportage sur les blousons verts, il convient de noter que le présentateur de la télévision commença son introduction en se référant aux récents débat public et commentaires de la presse sur le racisme au Danemark, invitant par là même le spectateur à regarder l'émission dans cette perspective. Il poursuivit en annonçant que le programme entendait aborder certains aspects du problème, en identifiant certaines personnes racistes et en dépeignant leur mentalité et leur milieu social. Rien ne permet de douter que les entretiens qui ont suivi ont atteint ce but. Pris dans son ensemble, le reportage ne pouvait objectivement paraître avoir pour finalité la propagation d'idées et opinions racistes. Il cherchait au contraire à l'évidence –au moyen d'un entretien– à exposer, analyser et expliquer ce groupe particulier de jeunes, limités et frustrés par leur situation sociale, avec un casier judiciaire et des attitudes de violence, traitant ainsi d'aspects spécifiques d'une question qui préoccupait déjà alors vivement le public. La Cour suprême estima que l'émission n'avait pas une valeur d'actualité ou d'information de nature à justifier la diffusion des propos insultants (paragraphe 18 ci-dessus). Cependant, eu égard aux principes énoncés au paragraphe 31 ci-dessus, la Cour n'aperçoit aucun motif de mettre en doute l'appréciation que l'équipe du magazine d'actualités dominical avait donnée de la qualité d'actualité ou d'information du reportage attaqué, appréciation qui l'avait amenée à réaliser et diffuser celui-ci.»

175. Ibídem, ap. 35: «Les reportages d'actualités axés sur des entretiens, mis en forme ou non, représentent l'un des moyens les plus importants sans lesquels la presse ne pourrait jouer son rôle indispensable de 'chien de garde' public (voir, par exemple, l'arrêt Observer et Guardian précité, p. 29-30, par. 59). Sanctionner un journaliste pour avoir aidé à la diffusion de déclarations émanant d'un tiers dans un entretien entraverait gravement la contribution de la presse aux discussions de problèmes d'intérêt général et ne saurait se concevoir sans raisons particulièrement sérieuses. La Cour n'admet pas à cet égard l'argument du Gouvernement selon lequel le faible montant de l'amende entre en ligne de compte; ce qui importe, c'est que le journaliste a été condamné.»

176. CATALÀ I BAS, A. H. *Libertad de expresión...*, op. cit., p. 202.

3.1.3. Els drets de rèplica i de rectificació com a garantia de la veracitat informativa

El dret de resposta es va considerar per primera vegada en l'ordenament del Principat poc abans de ser promulgada la norma fonamental del 1993, concretament en la modificació operada un any abans en la Llei de radio-difusió i televisió, del 12 d'octubre de 1989. Es tractava d'un procediment únicament vàlid per als mitjans audiovisuals estatals i que se substanciava en dues fases: prejudicial, davant el director i la junta de govern de l'ens públic de ràdio i televisió; i judicial, davant la jurisdicció contenciosa administrativa.¹⁷⁷ Posteriorment, la Constitució d'Andorra es va convertir en un dels poquíssims textos de la seva categoria a reconèixer, de manera explícita, els drets que ara ens ocupen, i ho va fer en el seu article 12,¹⁷⁸ el mateix que proclama les llibertats d'expressió, comunicació i informació i els altres drets i garanties que concorren en l'assegurament de l'exercici d'aquelles llibertats. A diferència de l'espanyol, el constituent andorrà va optar, doncs, pel reconeixement d'un veritable dret subjectiu, la qual cosa el converteix en directament aplicable i susceptible de desenvolupament a través d'una llei qualificada. Per tant, i com en el cas del dret al secret professional dels informadors, l'expressió «la llei regularà» amb la qual s'inicia la segona frase de l'article 12 s'ha de considerar una imposició del constituent perquè la *interpositio legislatoris* reguli aquests drets amb la finalitat que el seu exercici pugui ser eficaç i ple, però no per a reconèixer-los. No obstant això, el grau de configuració que demanen els drets de rèplica i de rectificació és sensiblement major al que es requereix per al dret al secret professional, ja que l'exercici d'aquells drets precisa la delimitació d'una sèrie de mecanismes processals la manca de fixació dels quals deriva en l'adopció de procediments particulars per part dels mateixos mitjans, la qual cosa considerem poc adequada.

Un cop abordada aquesta qüestió inicial en relació amb la naturalesa dels drets de rèplica i de rectificació en l'ordenament andorrà, hem d'analitzar-ne el contingut, una tasca certament complicada, atès que ni el Parlament andorrà ha procedit a l'elaboració de la corresponent normativa de desenvolupament ni se n'han suscitat casos prop del TCA. De fet, ni l'escassa doctrina científica en matèria de dret constitucional andorrà n'ha teoritzat, i la seva inclusió en els diferents esborranys de la norma fona-

177. Cf. art. 15 bis LRT.

178. Art. 12 CA: «Es reconeixen les llibertats d'expressió, de comunicació i d'informació. *La llei regularà el dret de rèplica, el dret de rectificació i el secret professional.* Queda prohibida la censura prèvia o qualsevol altre mitjà de control ideològic per part dels poders públics.» (La cursiva és nostra.)

mental del Principat no va ser, pel que es dedueix de les actes del procés constituent, una qüestió que suscités debats encesos o postures contraposades. En efecte, almenys el dret de rectificació apareix ja en els annexos de les actes de les reunions més primerenques¹⁷⁹ i l'única discussió de la qual tenim constància escrita va ser la motivada a partir de la redacció inicial de l'actual article 12, que en principi només reconeixia aquell dret, i no el de rèplica. Això va suscitar una observació per part del delegat permanent del copríncep episcopal, Nemesi Marquès, que en la sessió de la Comissió Tripartida del 5 de juliol de 1991¹⁸⁰ va expressar la seva postura favorable al fet que es tractessin, de manera autònoma, sengles drets, si bé s'hi va referir en termes de «dret de rèplica» i «deure de rectificació».

Com ja hem advertit en alguna ocasió, la documentació del procés constituent andorrà no és equiparable a la de l'espanyol, com tampoc no ho és la sistemàtica per la qual es van construir sengles lleis fonamentals, de manera que no podem deduir si l'observació de Marquès va ser la causa de la inclusió de tots dos drets en el text final. Sigui com sigui, creiem que el constituent andorrà va optar pel model francès, és a dir, pel reconeixement de tots dos drets de rèplica i de rectificació, un model que també va seguir la Llei espanyola de premsa i impremta del 1966. Com afirma Benito,¹⁸¹ aquests drets s'han caracteritzat per una gran amplitud terminològica, de tal manera que els ordenaments que únicament contempen la correcció de les informacions inexactes solen utilitzar la denominació «dret de rectificació», mentre que les legislacions que toleren la refutació d'opinions s'hi refereixen com a «dret de resposta» o «dret de rèplica». Així, a Espanya es denomina «dret de rectificació»; als països anglosaxons –com hem vist–, «right of reply», entesa aquesta segona paraula com a «rèplica»; a Portugal, «direito de resposta», com a resposta; a Itàlia, «diritto de rettifica», això és, de rectificació, i a Alemanya «Gegendarstellungsrecht» o dret de rectificació.

No obstant això, i com conclou Farré¹⁸² després de proporcionar-nos aquests diferents tractaments en l'àmbit comparat, en essència es tracta del mateix dret, si bé amb les seves respectives diferències formals i de contingut, d'entre les quals Benito distingia les més grans. En efecte, pros-

179. Cf. l'annex núm. 2 del report de la reunió de la Comissió Tripartida del 18 de juny de 1991 a *El procés constituent...*, op. cit., vol. II, p. 88.

180. Cf. el report de la reunió de la Comissió Tripartida del 5 de juliol de 1991 a *El procés constituent...*, op. cit., vol. II, p. 108.

181. BENITO GARCÍA, J. M. *La universalización del acceso a la información en el derecho de rectificación* Tesi doctoral dactilografiada; director: Javier Fernández del Moral. Departamento de Periodismo II, Universidad Complutense de Madrid, 2001, p. 109-114.

182. FARRÉ LÓPEZ, P. *El Derecho de rectificación: un instrumento de defensa frente al poder de los medios*. Las Rozas (Madrid): La Ley, 2008, p. 81 i 82.

segueix Farré, és del contingut normatiu que en uns o altres ordenaments es reconeix al dret que ara ens ocupa que depèn el terme per denominar-lo: *rectificació* o *rèplica*; o el que és el mateix, el contingut del dret sol coincidir amb el significat semàntic del terme amb el qual se'l denomina. Per tant, considerem, com la doctrina científica citada fins ara,¹⁸³ que s'ha d'atendre al significat lingüístic d'aquests termes, i en el nostre cas ho farem a través del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans,¹⁸⁴ que defineix el verb *rectificar* com «Fer exacte corregint» o «Esmenar (un error, una falsedat, etc.)», i *replicar* com «Dir (algú) en resposta d'allò que li ha estat contestat» o «Dir (algú) el contrari del que li ha estat dit». Doncs bé, tant un concepte com l'altre coincideixen, en les accepcions expressades, amb el contingut dels drets en qüestió en els dos models principals de normativització existents en l'ordenament comparat. En termes generals, el model alemany o restringit permet la rectificació d'informacions sobre fets, però no tolera la rèplica de les opinions, idees o judicis de valor, mentre que el model ampli o francès sí que reconeix aquesta última possibilitat,¹⁸⁵ encara que amb algunes precisions quant al propi concepte i a l'àmbit d'aplicació del dret,¹⁸⁶ que analitzarem breument.

L'ordenament francès, que no reconeix el dret de resposta a nivell constitucional, el regula a partir d'una dualitat jurídica que el bifurca en dues modalitats: el dret de rectificació, quan és exercit per les autoritats, i el dret de rèplica, quan és usat pels particulars, ja siguin persones físiques o jurídiques.¹⁸⁷ En l'àmbit dels mitjans escrits, la seva reglamentació es troba en els articles 12¹⁸⁸ i 13¹⁸⁹ de la Llei del 29 de juliol del 1881 sobre

183. I també en aquest sentit, cf. GÓMEZ-REINO Y CARNOTA, E. «Alcance y límites del derecho de rectificación». A: MUÑOZ MACHADO, S. (ed.), *Derecho europeo del audiovisual: Actas del congreso organizado por la Asociación Europea del Derecho del Audiovisual*, vol. 1. Madrid: Escuela Libre, 1997, p. 711; i NOBRE, F. *Le droit de réponse et la nouvelle technique de l'information*. París: Nouvelles Editions Latines, 1973, p. 26.

184. Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició, Barcelona: Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana, 2007.

185. FARRÉ LÓPEZ, P. *El Derecho de rectificación: un instrumento...*, op. cit., p. 83 i 84.

186. CARRILLO LÓPEZ, M. *Los límites a la libertad de prensa en la Constitución española de 1978*. Barcelona: PPU, 1987, p. 136.

187. GONZÁLEZ BALLESTEROS, T. *El derecho de réplica y rectificación en prensa, radio y televisión*. Madrid: Reus, 1981, p. 27.

188. Art. 12 de la Llei del 29 de juliol de 1881 sobre la llibertat de premsa: «Le directeur de la publication sera tenu d'insérer gratuitement, en tête du prochain numéro du journal ou écrit périodique, toutes les rectifications qui lui seront adressées par un dépositaire de l'autorité publique, au sujet des actes de sa fonction qui auront été inexactement rapportés par ledit journal ou écrit périodique. Toutefois, ces rectifications ne dépasseront pas le double de l'article auquel elles répondront. En cas de contravention, le directeur de la publication sera puni de 3.750 euros d'amende.»

189. Ibídem, art. 13: «Le directeur de la publication sera tenu d'insérer dans les trois jours de leur réception, les réponses de toute personne nommée ou désignée dans le journal ou écrit périodique

la llibertat de premsa –modificats en relació amb el seu contingut original per multitud de disposicions posteriors–, mentre que pel que fa als audiovisuals són l'article 6 de la Llei 82-652,¹⁹⁰ del 29 de juliol de 1982, sobre la comunicació audiovisual, i el decret que el desenvolupa¹⁹¹ els que s'encarreguen de sancionar el seu procediment. Per això, en abordar el contingut d'aquests drets en l'ordenament francès, hem de distingir, en primer lloc, si es tracta del seu exercici en mitjans escrits o en mitjans audiovisuals.

Quant a l'àmbit dels mitjans escrits, com assenyala Farré,¹⁹² permet l'exercici tant del dret de rèplica com del dret de rectificació. El primer, contemplat en l'article 13 de la Llei de premsa, es refereix a qualsevol tipus

quotidien sous peine de 3 750 euros d'amende sans préjudice des autres peines et dommages-intérêts auxquels l'article pourrait donner lieu. En ce qui concerne les journaux ou écrits périodiques non quotidiens, le directeur de la publication, sous les mêmes sanctions, sera tenu d'insérer la réponse dans le numéro qui suivra le surlendemain de la réception. Cette insertion devra être faite à la même place et en mêmes caractères que l'article qui l'aura provoquée, et sans aucune intercalation. Non compris l'adresse, les salutations, les réquisitions d'usage et la signature qui ne seront jamais comptées dans la réponse, celle-ci sera limitée à la longueur de l'article qui l'aura provoquée. Toutefois, elle pourra atteindre cinquante lignes, alors même que cet article serait d'une longueur moindre, et elle ne pourra dépasser deux cents lignes, alors même que cet article serait d'une longueur supérieure. Les dispositions ci-dessus s'appliquent aux répliques, lorsque le journaliste aura accompagné la réponse de nouveaux commentaires. La réponse sera toujours gratuite. Le demandeur en insertion ne pourra excéder les limites fixées au paragraphe précédent en offrant de payer le surplus. La réponse ne sera exigible que dans l'édition ou les éditions où aura paru l'article. Sera assimilé au refus d'insertion, et puni des mêmes peines, sans préjudice de l'action en dommages-intérêts, le fait de publier, dans la région desservie par les éditions ou l'édition ci-dessus, une édition spéciale d'où serait retranchée la réponse que le numéro correspondant du journal était tenu de reproduire. Le tribunal prononcera, dans les dix jours de la citation, sur la plainte en refus d'insertion. Il pourra décider que le jugement ordonnant l'insertion, mais en ce qui concerne l'insertion seulement, sera exécutoire sur minute, nonobstant opposition ou appel. S'il y a appel, il y sera statué dans les dix jours de la déclaration, faite au greffe. Pendant toute période électorale, le délai de trois jours prévu pour l'insertion par le paragraphe 1er du présent article sera, pour les journaux quotidiens, réduit à vingt-quatre heures. La réponse devra être remise six heures au moins avant le tirage du journal dans lequel elle devra paraître. Dès ouverture de la période électorale, le directeur de la publication du journal sera tenu de déclarer au parquet, sous les peines édictées au paragraphe 1er, l'heure à laquelle, pendant cette période, il entend fixer le tirage de son journal. Le délai de citation sur refus d'insertion sera réduit à vingt-quatre heures, sans augmentation pour les distances, et la citation pourra même être délivrée d'heure à heure sur ordonnance spéciale rendue par le président du tribunal. Le jugement ordonnant l'insertion sera exécutoire, mais en ce qui concerne cette insertion seulement, sur minute, nonobstant opposition ou appel. Si l'insertion ainsi ordonnée n'est pas faite dans le délai qui est fixé par le présent alinéa et qui prendra cours à compter du prononcé du jugement, le directeur de la publication sera passible de trois mois d'emprisonnement et de 3.750 euros d'amende. L'action en insertion forcée se prescrira après trois mois révolus, à compter du jour où la publication aura eu lieu. Sans préjudice de l'application de l'alinéa précédent, toute personne nommée ou désignée dans un journal ou écrit périodique à l'occasion de l'exercice de poursuites pénales peut également exercer l'action en insertion forcée, dans le délai de trois mois à compter du jour où la décision de non-lieu dont elle fait l'objet est intervenue ou celle de relaxe ou d'acquiescement la mettant expressément ou non hors de cause est devenue définitive.»

190. Modificat per la Llei 2004-575, del 21 de juny de 2004, per a la promoció de la confiança en l'economia digital.

191. Cf. Decret 87-246, del 6 d'abril del 1987, relatiu a l'exercici del dret de resposta en els serveis de comunicació audiovisual (*Diari Oficial de la República Francesa*, del 9 d'abril de 1987, p. 4035 i s.).

192. FARRÉ LÓPEZ, P. *El Derecho de Rectificación: un instrumento...*, op. cit., p. 139.

d'al·lusió o esment, és a dir, pot exercitar-se davant de fets o opinions, sense necessitat que siguin inexactes els primers o perjudicials o ofensius els segons. Així les coses, més enllà de permetre l'exposició d'una versió alternativa dels successos, tolera la resposta, la rèplica o el comentari sobre crítiques. A partir de l'addició d'un nou article –el 13- a la llei del 1881 a través de la Llei 90-615, del 13 de juliol de 1990, sobre la repressió d'actes racistes, antisemites o xenòfobs, les persones jurídiques també poden fer ús del dret de rèplica, sempre que hagin estat objecte d'imputacions que, valent-se de motius que siguin causa de discriminació, vulnerin el seu honor. El segon, contingut en l'article 12 de la citada llei del 1881, es distingeix del primer en el fet que únicament el poden exercir els funcionaris i les autoritats en relació amb els actes inherents a la funció pública que desenvolupen, i només es refereix a la correcció de notícies inexactes, no a la rèplica sobre crítiques i judicis de valor, i en tot cas es limita als mitjans escrits. En relació amb l'àmbit dels mitjans audiovisuals, apunta Esquembre,¹⁹³ l'ordenament francès únicament permet l'exercici del dret de rèplica, contingut en l'article 6 de la llei del 1982, si bé amb limitacions, ja que només pot entrar en joc quan es tracta de respondre a fets o opinions que realment puguin arribar a vulnerar l'honor del subjecte esmentat, ja sigui persona física o jurídica.

Dèiem anteriorment que els drets de rèplica i de rectificació reconeguts en la Constitució del Principat encara no han estat desenvolupats amb caràcter general. No obstant això, una norma sectorial, la Llei de la radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000, dedica el capítol cinquè del seu títol I a la regulació de l'exercici del dret de resposta en els mitjans de titularitat pública. Ens hi referim en termes genèrics de «dret de resposta» perquè opinem que la seva formulació no és conforme amb la distinció efectuada en l'article 12 CA. En efecte, el citat capítol, compost per un únic article,¹⁹⁴ porta com a títol «Dret de rectificació», mentre que del seu contingut es

193. ESQUEMBRE VALDÉS, M. M. *Derecho de rectificación, veracidad y pluralismo informativo: análisis de la Ley orgánica 2/1984, de 26 de marzo, reguladora del derecho de rectificación*. Tesis doctoral dactilografiada; director: José Asensi Sabater. Facultat de Dret, Universitat d'Alacant, 1998, p. 85.

194. Art. 9 LRTVA: «1. Qui es consideri perjudicat per la difusió de dades o per fets contraris a la veritat que l'al·ludeixin pot sol·licitar al director general de la societat Ràdio i Televisió d'Andorra, SA que, dins dels set dies següents a la difusió, es difongui la rectificació corresponent. 2. La sol·licitud ha de ser motivada. El director general ha d'acceptar o denegar la petició dins dels tres dies hàbils següents si el programa és diari, i en el termini màxim de set dies hàbils en els altres supòsits. Si no dona cap resposta, la petició es considera denegada. 3. Contra la decisió del director general es pot presentar directament una demanda dins els tretze dies següents, davant la Secció Civil de la Batllia, la qual es tramita per procediment abreujat. 4. Un cop hagi estat acordada, la rectificació s'ha d'emetre dins els set dies hàbils següents en condicions d'audiència equivalents a les de l'espai en el qual es varen difondre les dades o els fets objecte de la rectificació.»

dedueix que allò que regula és una espècie de procediment comú per a tots dos drets, el de rectificació i el de rèplica. Així les coses, i a part d'aquesta inadequació referent al contingut del dret, hem de recordar que el procediment de resposta que sanciona aquesta norma va vulnerar la reserva de llei qualificada de l'article 40 CA fins que no fou modificada a finals del 2012.¹⁹⁵ Aquesta irregularitat ja va ser advertida per Marqués,¹⁹⁶ si bé aquest autor va incidir en el fet que el citat precepte de la LRTVA disposa que el procediment previst per a canalitzar la demanda per la negativa de l'ens públic a inserir la resposta és el civil abreuja, mentre que l'article 41.1 CA disposa que la tutela dels drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV és l'urgent i preferent.¹⁹⁷

Com que l'article 12 CA reconeix els drets de rèplica i de rectificació, és evident que els mitjans de comunicació andorrans estan obligats a garantir-los, tot i que fins avui no hagin estat desenvolupats a través de la llei qualificada corresponent. Així, els camins per a exercitar aquests drets són els que cada mitjà bonament determina, excepte –com hem vist– en el cas de l'ens públic de ràdio i televisió, que disposa del seu propi mecanisme a través d'una llei aprovada pel Parlament. Així, i en funció de cada mitjà, de la procedència de la publicació dels escrits o fins i tot de les peticions orals de rèplica o rectificació, es determina per part del director, el cap de redacció o el Comitè de Redacció, que al seu torn decideixen l'extensió i l'emplaçament de la nota o del comunicat. El problema, així ho entenem, és que sense la llei que desenvolupi aquests drets fonamentals es fa força complicada la determinació d'uns criteris comuns sobre les qüestions de caràcter més accessori que n'acompanyen l'exercici, com els terminis, els subjectes legítims, l'abast de la resposta o l'extensió i l'emplaçament als quals al·ludíem anteriorment; i en última instància, la fixació del procediment a seguir davant la negativa dels mitjans de comunicació a inserir l'escrit de rèplica o rectificació.

195. Cf. Llei 20/2012, del 18 d'octubre, de modificació de la Llei de la radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000.

196. MARQUÈS OSTE, N. *Les institucions públiques...*, op. cit., p. 170.

197. Tanmateix, la DF 1 de Llei 20/2012, del 18 d'octubre, de modificació de la Llei de la radiodifusió i televisió pública i de creació de la societat pública Ràdio i Televisió d'Andorra, SA, del 13 d'abril de 2000, estableix que el procediment de resposta que disposa l'article 9 té caràcter de llei qualificada.

3.2. La rellevància pública

En el cas del Principat, com hem advertit anteriorment, és evident que encara que el requisit de la veracitat no es dedueixi del tenor literal de l'article 12 CA, seria absurd sostenir que el constituent andorrà del 1993 pretengués que les informacions falses tinguessin cabuda en l'àmbit de protecció de la llibertat d'informació que propugna la norma suprema. Per això, la doctrina científica andorrana considera que el principi de veracitat ha de manifestar-se en les informacions que pretenguin l'empara de l'article 12 CA. I com també hem advertit a l'apartat anterior, els jutges i els tribunals andorrans han d'observar els criteris interpretatius de l'article 10 CEDH que el TEDH ha anat elaborant, entre els quals es troba aquest. Doncs bé, en allò que ara ens ocupa –el requisit de la rellevància pública, la verificació de la qual no es desprèn del redactat de l'article 12 CA–, no només el TEDH ha elaborat una jurisprudència consolidada, sinó que els mateixos òrgans jurisdiccionals del Principat han deixat entreveure la necessitat de concurrència d'aquest principi –ja sigui en relació amb la matèria objecte de la publicació o amb la naturalesa de la persona sobre la qual s'informa– en la disseminació d'informacions que satisfacin l'esperit del citat precepte constitucional. En concordança, la mateixa doctrina científica a la qual al·ludíem a l'apartat anterior ha considerat que les informacions que excedeixin l'interès general, pretenent donar a conèixer fets íntims indirectament relacionats amb la notícia, han de reputar-se com a il·legítimes¹⁹⁸ i, en conseqüència, desproveïdes de la protecció de l'article 12 CA.

3.2.1. Per raó de l'objecte

En el cas d'Espanya, el caràcter rellevant de l'objecte de la informació és el primer que s'ha de verificar a l'hora de determinar si la notícia està emparada per la llibertat de l'article 20.1 d) CE. Doncs bé, com sintetitza Carmona¹⁹⁹ a partir de dos pronunciaments del TCE, l'interpret constitucional espanyol ha anat fixant, des de la sentència 105/1983, del 23 de novembre, l'abast d'allò que ha de ser considerat com a «fet noticable» a aquests efectes, és a dir, el que tingui transcendència pública i sigui necessari per a la participació real de la ciutadania en la vida pública. En termes similars, la STCE 159/1986,²⁰⁰ del 12 de desembre, va declarar que

198. CECCHINI ROSELL, X. «La responsabilitat extracontractual...», *op. cit.*, p. 428.

199. CARMONA SALGADO, C. *Libertad de expresión...*, *op. cit.*, p. 132.

200. STCE 159/1986, del 16 de desembre (FJ 8): «[...] la libertad de información juega un papel esencial como garantía institucional del principio democrático que inspira nuestra Constitución, el

els ciutadans tenen dret a rebre una informació àmplia i adequada, amb la finalitat que puguin construir-se les seves pròpies conviccions i participar en la discussió dels assumptes públics, la qual cosa, en paraules de la STCE 227/1992,²⁰¹ contribueix a la formació d'una opinió pública lliure. Això no significa, sosté Jaén,²⁰² que la llibertat d'informació es redueixi exclusivament a aitals assumptes, en el sentit que es marginin tots els altres que també puguin interessar a la col·lectivitat, fins i tot més que els anteriors. Del que es tracta, conclou l'autor, és que en aquests casos, en no operar el pluralisme polític com a nexa per a l'operativitat de l'article 20 CE, aquest tipus d'informacions no tenen la funció de garantia institucional de la qual parlàvem anteriorment i, en conseqüència, de la raó que justifica la seva posició preferent; raó per la qual han de retrocedir davant un eventual conflicte amb altres drets fonamentals, com el dret a l'honor. Ara bé, la determinació de la rellevància pública d'una notícia en funció del seu contingut no és sempre una tasca fàcil, ans al contrari, i, com indica Urías,²⁰³ caldrà tenir en compte totes les circumstàncies que envolten la informació. En efecte, hi ha fets que en un lloc determinat adquireixen una rellevància molt diferent de la que posseïrien en un altre; de la mateixa manera que aquesta rellevància es veu afectada per altres aspectes com l'àmbit material i espacial de la publicació o la difusió, el públic al qual va dirigida o la manera com s'elabora. En connexió amb aquesta idea, Díez Bueso²⁰⁴ afegeix que, a la pràctica, és impossible catalogar les matèries que poden considerar-se rellevants, i que per això la seva fixació haurà de dur-se a terme sobre la base de l'elaboració jurisprudencial. En aquest sentit, identifica algunes de les pautes que el TCE ofereix per a identificar les notícies d'interès públic: l'entorn geogràfic i cultural en el qual es produeix o es publica la informació²⁰⁵ i el moment en el qual el missatge és

cual presupone, como antes señalábamos, el derecho de los ciudadanos a contar con una amplia y adecuada información respecto a los hechos, que les permita formar sus convicciones y participar en la discusión relativa a los asuntos públicos.»

201. STCE 227/1992, del 14 de desembre (FJ 2): «En particular, estando implicado el derecho a comunicar información, serán circunstancias relevantes en esta ponderación la materia de la información, su interés público, su capacidad de contribuir a la formación de una opinión pública libre, el carácter público o privado de la persona objeto de la información, así como el medio de información, es decir, si se ha difundido por un medio de comunicación social.»

202. JAÉN VALLEJO, M. *Libertad de expresión...*, op. cit., p. 50.

203. URÍAS MARTÍNEZ, J. *Lecciones de derecho...*, op. cit., p. 117 i 118.

204. Díez BUESO, L. «La relevancia pública en el derecho a la información: algunas consideraciones». *REDC*, núm. 66 (2002), p. 224.

205. L'autora cita la STCE 76/1995, del 22 de maig, el FJ 6 de la qual declara: «El interés general de la información o su relevancia pública, según se ha dicho otras veces (STC[E] 223/1992), se da precisamente por haberse publicado el texto ahora en tela de juicio por un diario de ámbito provincial o regional, si la cabecera corresponde fielmente a su difusión real. No parece desorbitado concluir que las opiniones o la información sin alcance noticioso o noticiable en el ámbito nacional pueden tenerlo

comunicat, valorant-se aquí que la matèria es trobi en el debat públic en aquell moment.²⁰⁶ No obstant això, l'autora afegeix, a partir d'una interessant conclusió de Peces-Barba²⁰⁷ que connecta amb l'asseveració anterior de Jaén, que donades les actuals estructures polítiques, econòmiques i socials, el debat públic no pot dirigir-se exclusivament al control-limitació dels poders públics, la qual cosa condueix a l'ampliació de les matèries rellevants cap a altres sectors d'interès que, en ocasions, impliquen relacions o activitats que anteriorment haurien tingut la condició de privades i, en conseqüència, haurien quedat al marge d'aquell debat.

Quant a la rellevància pública per raó de l'objecte en l'ordenament andorrà, la sentència del Tribunal Superior de Justícia 59/2002,²⁰⁸ del 18 de novembre, ratificada pel Tribunal Constitucional mitjançant sentència²⁰⁹ del 28 de febrer de 2003 (cas Viladomat v. Véliz), va establir que la mort d'uns esquiadors en un tràgic accident provocat per una allau de neu –que va quedar plasmada en un reportatge fotogràfic a la realització del qual les víctimes abans de morir van consentir expressament– era d'interès públic, per la qual cosa no procedia el segrest judicial del material gràfic obtingut com a mesura cautelar encaminada a assegurar la protecció del dret a la intimitat de les famílies dels afectats. Hem de destacar, d'altra banda, que el citat pronunciament del TCA també es va manifestar en relació amb una

en otro más reducido espacialmente, como también resulta razonable la proposición contraria, que un hecho o un juicio de valor nimios o inocuos no se transforman en atractivos periódicamente por la mera circunstancia adjetiva de difundirse en los medios de mayor cobertura o tirada territorial.»

206. L'autora cita el FJ 7 de la STCE 3/1997, del 13 de gener, que estableix: «Al respecto han de tenerse presente, en primer lugar, las circunstancias concurrentes en el momento de publicarse la “carta al Director”. Las expresiones en ella contenidas, en efecto, fueron vertidas en el contexto de un debate público, en el que se registran diversas informaciones y declaraciones aparecidas en diferentes medios de comunicación social en fechas inmediatamente próximas a la publicación de dicho escrito.»

207. PECES-BARBA MARTÍNEZ, G. «Crisis del discurso clásico sobre la libertad de expresión». A: *El derecho a la información. Teoría y práctica*. Saragossa: Pórtico, p. 84 i 85.

208. STSJA 59/2002, del 18 de novembre (FJ 2): «En darrer terme, el tràgic resultat de l'allau que van patir els esquiadors no altera el caràcter públic de l'activitat que duïen a terme, la reproducció fotogràfica de la qual havien consentit especialment. Només podria parlar-se en aquestes condicions d'una vulneració del dret a la intimitat, si l'objecte del reportatge gràfic –cosa que no succeeix en aquest cas– incidís d'una manera mòrbida en el sofriment de les víctimes, o en detalls que ultrapassessin la mera reproducció d'un accident que, per les circumstàncies en què es van produir, tingué rellevància pública. En conseqüència, s'ha de concloure que no ha tingut lloc una vulneració del dret fonamental a la intimitat, de manera que procedeix desestimar quant al fons la demanda efectuada pels agents.»

209. STCA del 28 de febrer de 2003, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 6): «D'altra banda, hem de considerar un altre aspecte del dret a la intimitat. A més del consentiment exprés del difunt, l'activitat concreta estava destinada a una difusió pública, i es va produir en un espai públic. Aquests fets li donen una notorietat i una publicitat que, sumats al consentiment exprés de la víctima, constitueixen objectivament un límit a la reclamació del dret a la intimitat amb caràcter absolut.» I FJ 7: «En efecte, hem de remarcar que l'adveniment d'un accident d'aquestes característiques, independentment dels aspectes del consentiment i de la publicitat ja esmentats, té per si mateix una dimensió informativa notòria difícil de negar. En aquest sentit, si admetem aquest darrer punt no hi ha cap col·lisió de drets.»

de les circumstàncies determinants de la rellevància pública que ja havia considerat el Tribunal Constitucional espanyol en l'elaboració de la seva doctrina, concretament la que es refereix a la dimensió temporal de la informació,²¹⁰ en declarar que el dret a la informació perd vigència en el transcurs del temps des del moment en què es produeix el fet noticiable. Quant a la crítica política, fins i tot amb anterioritat a la promulgació de la Constitució del 1993, el Tribunal de Corts²¹¹ ja considerava, d'acord amb la interpretació de la DUDH i del PIDCP, que la llibertat d'informació passa a ocupar una posició preferent quan es tracta de qüestionar la gestió pública, la qual cosa no significa, en paraules del tribunal, que s'agregui les autoritats, ja que la informació deshonest o indecorosa no gaudeix de protecció.

3.2.2. Per raó del subjecte

Quan la rellevància pública es determina en atenció al caràcter públic del personatge que protagonitza la notícia, solen entrar en joc dos dels límits externs de la llibertat d'informació: els drets a l'honor i a la intimitat. Per això, la verificació dels requisits de veracitat i rellevància pública adquireix una importància més gran quan es tracta que la llibertat reconeguda en l'article 20.1 d) CE empari aquest tipus de notícies. No obstant això, la determinació del que ha de ser rellevant o irrellevant *ratione personae* als ulls de l'opinió pública no és una tasca fàcil. Això és així perquè, en primer lloc, no tot el que fan les persones públiques ha de ser considerat d'interès general; i en segon lloc, perquè és possible que la informació *a priori* irrellevant sigui considerada rellevant tenint en compte exclusivament el caràcter notori del protagonista. Un bon exemple d'aquesta dificultat, el trobem en

210. STCA del 28 de febrer de 2003, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 7): «Tanmateix, hem de tenir present un límit objectiu pel que fa a aquest darrer aspecte: el temps transcorregut des dels fets. Si les condicions de notorietat, de consentiment, del caràcter públic del lloc dels fets i altres determinaven la legitimitat del dret a la informació en els límits fins ara fixats, des de l'any 1999 ha passat molt de temps, de manera que la dimensió pública, la notorietat i el consentiment del difunt a l'obtenció de fotografies han anat perdent vigència, i el fet ha deixat de ser notícia. Com que el dret a la informació ha perdut força, els drets professionals del Sr. Ferran Veliz no queden anul·lats, però sí que s'han de relativitzar, però no fins a l'extrem de perdre el dret de propietat sobre el producte del seu treball.»

211. S del Tribunal de Corts, del 24 de juliol de 1987, sobre la causa núm. TC 88-EP/86 (FJ 3): «El dret a la crítica de l'acció pública està inserit en el dret a la llibertat d'expressió, tradicionalment reconegut en el Dret Públic del Principat com un medi de sanejament social desitjable en tota gestió ben intencionada dels interessos comunitaris fins el punt que la preferència dels interessos i valors de la comunitat poden justificar una més alta, indulgent o comprensiva estimació de la crítica o censura periodística sempre que resplendeixi el més pur interès informatiu projectat al benestar ciutadà: en aitals circumstàncies la Declaració Universal dels Drets Humans i el Pacte internacional dels Drets Civils i Polítics dóna una posició preferent a la llibertat d'informació respecte de les persones críticades per llur actuació pública; ara bé, més d'una vegada l'ànim subjacent de censura i informació queda enfosquit i posposat davant el palès propòsit d'agreviar a l'autoritat i aleshores, en una col·lisió d'interessos, la informació deshonest, indecorosa, no gaudeix de protecció.»

el fracàs del projecte de llei que el Parlament britànic havia tramitat l'any 1961 per a la regulació del dret a la intimitat, i més concretament en les declaracions a *The Times*²¹² del seu impulsor, lord Mancroft, reconeixent els motius de la retirada del text: «El projecte va fracassar perquè vaig ser incaaç d'establir una distinció precisa entre el que el públic té dret a conèixer i el que un home té dret a conservar per a ell mateix.»²¹³

Quant a la rellevància pública *ratione personae*, citarem la sentència del Tribunal de Corts²¹⁴ en el cas Castellet v. Rodríguez,²¹⁵ que va declarar que el llinar de tolerància de les crítiques dirigides a la gestió d'un personatge públic al capdavant d'un organisme públic és major que el que es predica per als assumptes concernents a les persones privades,²¹⁶ el que concorda perfectament amb la postura del TCE i del TEDH en aquesta matèria. En el mateix sentit, la citada sentència del Tribunal de Corts en el cas Ribas i Vila v. Actual,²¹⁷ del 1997, afirma que la llibertat d'informació gaudeix

212. *The Times*, edició del 22 d'octubre de 1969.

213. Citat per REBOLLO DELGADO. L. *El derecho fundamental a la intimidad*. Madrid: Dykinson, 2005, p. 128.

214. Hem d'advertir, en relació amb la jurisprudència del Tribunal de Corts, que si bé alguns autors l'han considerada determinant en la formació del dret penal andorrà, aquests mateixos autors han sostingut que, a la pràctica, li manca una eficàcia vinculant en termes absoluts; vegeu HIGUERA GUIMERÀ, J. F. *El dret penal al Principat d'Andorra. Comentaris i textos legals*. Barcelona: Bosch, 1982, p. 25.

215. Cf. S del Tribunal de Corts, del 12 de juliol de 2007, sobre la causa núm. TC 82-4/05.

216. S del Tribunal de Corts, del 12 de juliol de 2007, sobre la causa núm. TC 82-4/05 (FJ 5): «[...] ha quedat provat, doncs així ho ha reconegut la pròpia processada, que Noemí RODRÍGUEZ MARTÍNEZ va proferir les paraules que consten en l'espai radiofònic "Ningú és perfecte" [...] que com el seu nom indica [...] és un espai d'opinió on la processada, en la seva qualitat de periodista, fa pública la seva valoració subjectiva sobre determinats temes d'actualitat [...]; ha quedat igualment provat que l'actuació del Director General de RTVA, SA al moment dels fets [...] havia suscitat polèmica a nivell nacional [...] obrint-se així un debat públic i motivant que la processada dediqués aquell dia el seu espai al Sr. Castellet; que d'aquest darrer en va fer una valoració sempre en quan a la seva actuació professional i mai personal, emprant unes paraules que si bé es poden qualificar de dures, incisives o fins i tot desplaçades, no es poden considerar injurioses en els termes de l'article 174 [CPA], doncs aquestes paraules [...] no tenen [...] la suficient càrrega ofensiva i no impliquen "una presumpció *iuris tantum* d'*animus iniuriandi*" o desig d'ofendre [...]; efectivament, guarden sempre relació amb les idees o opinions que s'expressen, les quals, tampoc cal oblidar, no van adreçades a un simple ciutadà sinó a una persona pública –el director de RTVA, SA– [...] el que implica més tolerància en l'acceptació de les crítiques i censura que li són adreçades les quals, en mèrits de l'exposat, aquest tribunal considera no excedeixen el dret a la llibertat d'expressió de la premsa ni són constitutives del delictes menor d'injúries [...].»

217. S del Tribunal de Corts, del 6 d'agost de 1997, sobre la causa núm. TC 79-2/95 (FJ 4): «Que el Tribunal de Corts, en sentència de 24 de juliol de 1987 dictada en la causa nº 88-EP/86 seguida per un delictes d'injúries, ja va manifestar-se en el sentit que el dret a la crítica de l'acció pública està inserit en la llibertat d'expressió, tradicionalment reconegut en el Dret públic del Principat, com un medi de sanejament social, reconeixent la posició preferent de la llibertat d'informació respecte de les persones críticades per llur actuació pública, al quedar sotmeses a una sensible servitud de la vocació per la funció pública si bé, quan l'ànim subjacent de censura i informació queda enfosquit i posposat davant el palès propòsit d'agreuja a l'autoritat, la informació deshonest, indecorosa no ha de gaudir de protecció.»

d'una posició preferent quan es tracta de crítiques a personatges públics, en estar sotmesos a una sensible servitud de la vocació per la funció pública. Precisament en relació amb la doctrina del Tribunal Europeu de Drets Humans, Català²¹⁸ assenyala que un gran nombre de casos que ha resolt en aquest ordre de coses han tingut per objecte l'actuació de les administracions, ja sigui en l'àmbit de la crítica a càrrecs públics o a determinades institucions de l'Estat, el poder judicial, l'exèrcit o els cossos i forces de seguretat; així com altres qüestions d'indubtable interès públic, com l'educació sexual dels joves, els moviments racistes o xenòfobs, la violència terrorista o determinades actuacions de particulars que han incidit directament en l'esfera del públic, o l'opinió de polítics sobre qüestions d'interès general especialment durant campanyes electorals. Però en tots ells, el TEDH ha manifestat que la llibertat d'informació assoleix la seva màxima expressió quan s'exerceix en relació amb aquest tipus d'assumptes, ja que és essencial que en un sistema democràtic la societat estigui informada i pugui opinar sobre qüestions d'interès general.²¹⁹ Aquesta doctrina es dedueix, entre d'altres, de la sentència del cas *Sunday Times v. Regne Unit*,²²⁰ del 26 de abril de 1979.

218. CATALÀ I BAS, A. H. *Libertad de expresión...*, op. cit., p. 164 i 165.

219. El TEDH ha arribat a emparar insults contextualitzats, com en la sentència d'Oberschlick (2) v. Àustria, del 1997, en la qual va considerar que la condemna imposada a la revista *Forum* per haver qualificat d'«idiota» el llavors governador de Caríntia, Jörg Haider, era desmesurada, vista la qualitat de personatge públic del perjudicat i el context en què l'insult es va proferir. D'aquesta manera, l'ap. 34 de la S de l'1 de juliol del 1997, sobre la causa núm. 20.834/1992, disposa: «Il est vrai qu'adressé publiquement à un homme politique, le terme *Trottel* peut offenser celui-ci. En l'espèce cependant, il paraît à la mesure de l'indignation consciemment suscitée par M. Haider.»

220. Cf. S del TEDH del 26 d'abril de 1979, sobre la causa núm. 6.538/1974.

4. Principals límits externs de la llibertat d'informació: els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge

4.1. Aproximació històrica als drets de la personalitat

Abans d'entrar en matèria, hem d'abordar la diferència entre les expressions «drets de la personalitat» i «béns de la personalitat», ja que encara que en la doctrina prevalgui la primera, se segueix utilitzant la segona, i això pot fer-nos pensar que es tracta de termes sinònims, mentre que en realitat han de distingir-se l'un de l'altre. Començarem pel segon. Bustos²²¹ defineix els béns de la personalitat com els atributs de la persona que constitueixen una part integrant de la seva essència. Es tracta, doncs, de característiques que li corresponen com a persona considerada en ella mateixa. El seu gaudi és totalment indispensable perquè es desenvolupi de manera integral. Per tant, se situen en l'àmbit intern de l'individu i es contraposen als seus béns externs, com les coses o els serveis. Tant els béns interns com els externs satisfan necessitats, però els primers són jeràrquicament superiors perquè les necessitats que satisfan són d'una categoria més alta. La vida, la integritat física, la fama o la intimitat de la persona són béns de la personalitat, i es comprèn que, com a tals, són comuns a tots, ja que no responen a allò que la persona té, sinó a allò que la persona és, tenint en compte que totes les persones són iguals en la seva essència. Per això, constitueixen els béns més preuats de l'individu. En canvi, els drets de la personalitat són els instruments ideats per l'ordenament jurídic perquè l'home satisfaci aquelles necessitats i perquè aconsegueixi el ple gaudi de les manifestacions essencials de la seva personalitat.

Com podem observar, la diferència entre béns de la personalitat i drets de la personalitat rau en la distinció entre drets objectius i drets subjectius.

221. BUSTOS PUECHE, J. E. *Manual sobre bienes y derechos de la personalidad*. Madrid: Dykinson, 1997, p. 21.

La necessitat de l'home de sentir respectada la seva reputació és un dret objectiu –bé de la personalitat–, que quan és reconegut per l'ordenament jurídic es converteix en el dret subjectiu a l'honor –dret de la personalitat.

Des del punt de vista històric, la protecció dels drets de la personalitat s'inicia en el dret romà mitjançant l'*actio iniuriarum*. Posteriorment, el Cristianisme afirma que no només els homes lliures són persones i propugna la igualtat i la individualitat de tots. L'escolàstica proposa que, a més dels béns externs dels quals parlàvem més amunt, n'hi ha altres d'intangibles que radiquen en el mateix cos de l'individu. Més endavant, el iusnaturalisme afirma que, amb independència de l'ordenament jurídic, l'home disposa d'uns drets innats o naturals envers l'Estat. És precisament aquesta doctrina la que s'incorpora a les successives declaracions de drets de l'home. Des d'aquest moment, els drets de la personalitat adquireixen caràcter de drets polítics i, en conseqüència, els civilistes se'n desenten i en deixen de banda l'elaboració teòrica, en considerar-los propis del dret públic, tal com assenyala Romero.²²² Això no obstant, com afirma De Castro,²²³ els civilistes van tornar a mostrar interès pels drets de la personalitat quan es van adonar de la insuficiència pràctica de les sancions penals en l'àmbit de la seva protecció i del caràcter més programàtic que eficaç de les declaracions de drets de l'home. Per això, prossegueix l'autor, la consciència social ha sentit la necessitat que es vivifiqui i s'augmenti la sanció civil. L'opinió de De Castro és compartida per Bustos,²²⁴ que conclou que el dret civil es reincorpora a la tasca de tutelar els béns de la personalitat. Per a l'autor, dir dret civil és dir dret privat, perquè des de la branca del dret civil, la resta de branques que componen el dret privat, com el dret laboral o el dret mercantil, també han estat reclamades per a aquesta tasca en els seus àmbits respectius. Si Romero ens parla de la incorporació dels drets de la personalitat a les declaracions de drets de l'home, Bustos²²⁵ fa el mateix en el pla constitucional, tot afirmant que a partir de la darrerietat del segle XVIII, els corrents constitucionalistes comencen a incorporar al dret constitucional la protecció dels drets de la personalitat. Per això, en casos com el d'Espanya, els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge no es recullen en cap text constitucional anterior al del 1978,²²⁶ i resten en

222. ROMERO COLOMA, A. M. *Los bienes y derechos de la personalidad*. Madrid: Trivium, 1985, p. 13.

223. CASTRO, F. de. *Temas de derecho civil*. Madrid: Rivadeneyra, 1976, p. 8.

224. BUSTOS PUECHE, J. E. *Manual sobre bienes y derechos...*, op. cit., p. 31.

225. *Ibídem*, p. 29.

226. Tanmateix es consideraven a l'article 4 del Fur dels Espanyols del 1945, del 17 de juliol del 1945: «Los españoles tienen derecho al respeto a su honor personal y familiar. Quien lo ultraje, cualquiera que fuese su condición, incurrirá en responsabilidad.»

l'àmbit d'una interpretació jurisprudencial extensiva de l'article 1902 del Codi civil.²²⁷ Quan els textos constitucionals incorporen els drets esmentats, els eleven a un rang jurídic superior, és a dir, a la categoria de drets fonamentals. És precisament en l'evolució de la descripció dels drets on podem llegir-ne la dependència estreta de les etapes històriques concretes. Si el iusnaturalisme és consubstancial al constitucionalisme i molt present al text andorrà per la seva forta tradició catòlica, el text del 1993 recull també els drets propis dels estats liberals: els drets civils, els drets polítics i els drets socials o de prestació.

D'altra banda, el costum que imperava en la gestió institucional i l'especificitat evolutiva d'Andorra podia haver provocat que el Principat quedés al marge de les grans declaracions de drets de l'home formulades, en un primer moment, a França i els Estats Units, i de la regulació dels drets de la personalitat en els primers ordenaments civils de principis del segle XIX. Això no vol dir que a Andorra no es protegissin els drets de la personalitat fins a l'adopció de la Constitució l'any 1993, sinó que la dignitat humana i els efectes que se'n deriven no gaudien d'una protecció positivada en la seva totalitat i dependent d'una norma de caràcter suprem com succeïa en altres països: les seves diferents facetes es consideraven de manera consuetudinària o a partir de normes específiques que en desenvolupar part de l'ordenament protegien de manera implícita aquells drets. A més, hem de tenir en compte que Andorra no gaudia d'un estatus jurídic internacional assimilable al de la majoria de països i, per tant, no podia rebre les normes convencionals de protecció dels drets de la personalitat per voluntat més o menys pròpia. Tot i que a partir de mitjan segle XIX van tenir lloc alguns canvis que, en certa manera, van suposar un trencament del sistema pràcticament feudal establert, aquests canvis afectaven més els drets polítics que els drets de la personalitat que, com és lògic en un país fortament vinculat a l'Església catòlica per la seva particular forma d'organització estatal, tenien un marcat caràcter iusnaturalista teològic.

Fou l'any 1978 quan el Consell General va elaborar una memòria sobre la reforma institucional que va traslladar als delegats permanents dels coprínceps, en la qual es defensava el reconeixement de la condició d'estat de dret i se sol·licitava que els poders públics se sotmetessin a l'imperi de la llei. Posteriorment, el Consell General va acordar reclamar als coprínceps l'observança de la Declaració universal dels drets de l'home. El debat que va seguir feia referència a la inclusió dels drets de la personalitat al Codi

227. Art. 1902 CCE: «El que por acción u omisión causa daño a otro, interviniendo culpa o negligencia, está obligado a reparar el daño causado.»

de l'Administració, un debat que es va cloure recollint-los –encara que només a l'exposició de motius²²⁸ i, posteriorment, tractant-los de manera autònoma a la Llei de drets de la persona, del 29 de març de 1989.

Finalment, la norma fonamental del 1993 incorporà la protecció dels drets que ara ens ocupen, és a dir, a l'honor, la intimitat i la pròpia imatge, a l'article 14.²²⁹ La constitucionalització de l'honor, la intimitat i la pròpia imatge al capítol III del títol II produeix la seva inclusió en l'àmbit de tutela dels tribunals ordinaris a través d'un procediment urgent i preferent,²³⁰ la seva immediata oposició a títol de dret directament aplicable contra els poders públics²³¹ i el seu desenvolupament mitjançant llei qualificada,²³² i els fa idonis per a ser objecte del procediment especial d'empara.²³³ Quant a la suspensió dels drets que ens ocupen, el text andorrà preveu la privació temporal dels drets a la inviolabilitat del domicili i al secret de les comunicacions de l'article 15 CA a causa de la declaració d'estats excepcionals,²³⁴ però no dels drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge de l'article 14 CA.

Una de les diferències més importants entre els textos constitucionals andorrà i espanyol quant a la protecció dels drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge és que en el cas del Principat, aquests drets no tenen una

228. Això va causar les protestes de diversos sectors que en reclamaven la inclusió a l'articulat perquè tinguessin caràcter vinculant. Font: *El País*, edició del 21 de gener de 1988.

229. Art. 14 CA: «Es garanteix el dret a la intimitat, a l'honor i a la pròpia imatge. Tothom té dret a ésser protegit per les lleis contra les intromissions il·legítimes en la seva vida privada i familiar.»

230. Art. 41.1 CA: «Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV són tutelats pels tribunals ordinaris per mitjà d'un procediment urgent i preferent regulat per la llei, que, en qualsevol cas, se substanciarà en dues instàncies.»

231. Art. 39.1 CA: «Els drets i llibertats reconeguts en els capítols III i IV del present Títol vinculen immediatament els poders públics a títol de dret directament aplicable. El seu contingut no pot ésser limitat per la llei i és protegit pels Tribunals.»

232. Art. 40 CA: «La regulació de l'exercici dels drets reconeguts en aquest Títol només es pot dur a terme per llei. Els drets dels capítols III i IV s'han de regular mitjançant lleis qualificades.»

233. Art. 41.2 CA: «La llei crearà un procediment excepcional d'empara davant el Tribunal Constitucional contra els actes dels poders públics que violen el contingut essencial dels drets esmentats en l'apartat anterior, llevat el supòsit previst a l'article 22.»

234. Art. 42 CA: «1. Una Llei Qualificada regularà els estats d'alarma i d'emergència. El primer podrà ser declarat pel Govern en casos de catàstrofes naturals, per un termini de quinze dies i amb notificació al Consell General. El segon també serà declarat pel Govern per un termini de trenta dies en els supòsits d'interrupció del funcionament normal de la convivència democràtica i requerirà l'autorització prèvia del Consell General. Tota pròrroga d'aquests estats requereix necessàriament l'aprovació del Consell General. 2. Durant l'estat d'alarma es pot limitar l'exercici dels drets reconeguts en els articles 21 i 27. Durant l'estat d'emergència poden ésser suspesos els drets recollits en els articles 9.2, 12, 15, 16, 19 i 21. L'aplicació d'aquesta suspensió als drets continguts en els articles 9.2 i 15 s'ha de dur a terme sempre sota control judicial i sense perjudici del procediment de protecció establert a l'article 9.3.»

dimensió negativa com la continguda a l'article 20.4 CE,²³⁵ és a dir, no suposen un límit explícit a les llibertats d'expressió i d'informació. Entenem, com ho fa part de la doctrina espanyola, que la clàusula continguda a l'article 20.4 CE és necessària, ja que si és important proclamar les llibertats i els drets fonamentals en els textos constitucionals, igual de primordial és la fixació dels límits als quals obliga la convivència pacífica dels drets entre ells. A més, i seguint una línia progressista, la CE identifica un *numerus clausus* de límits, és a dir, no els fixa de manera abstracta i general, sinó que formula de manera particularitzada el principi constitucional que proclama la necessitat de respectar el contingut dels drets restants en l'exercici d'un de determinat.²³⁶ L'omissió del constituent andorrà en aquest sentit equipara la norma suprema del Principat amb altres textos supranacionals com la Declaració universal de drets humans, que no imposa límits a la llibertat d'informació²³⁷ en funció dels drets a l'honor o a la intimitat,²³⁸ i l'allunya de la redacció de l'article 10.2²³⁹ CEDH, que sí que ho fa.

En relació amb aquest interessant assumpte –la prevalença d'un dels dos drets o la seva ponderació–, la doctrina andorrana,²⁴⁰ en concordança amb multitud d'autors espanyols, afirma que els principis continguts als articles 12 i 14 CA no prevalen els uns damunt dels altres, és a dir, que el dret a la intimitat no està per sobre del dret a la informació, i a la inversa. Per això, Cecchini advoca per una valoració cas per cas que tingui en compte els dos límits interns que hem estudiat més amunt: l'interès públic de la notícia i la seva veracitat. Sobre el primer, l'autor sosté que si la informació s'intermixa en la intimitat i no té rellevància pública, i només dona a conèixer

235. Art. 20.4 CE: «Estas libertades [les d'expressió i d'informació] tienen su límite en el respeto a los derechos reconocidos en este Título, en los preceptos de las Leyes que lo desarrollan y, especialmente, en el derecho al honor, a la intimidad, a la propia imagen y a la protección de la juventud y de la infancia.»

236. CARMONA SALGADO, C. *Libertad de expresión e información...*, op. cit., p. 72.

237. Art. 19 DUDH: «Tot individu té dret a la llibertat d'opinió i d'expressió; això comporta el dret a no ser inquietat per causa de les opinions i el de cercar, rebre i difondre les informacions i les idees per qualsevol mitjà d'expressió i sense consideració de fronteres.»

238. Art. 12 DUDH: «Ningú no serà objecte d'intromissions arbitràries en la seva vida privada ni en la de la seva família, en el seu domicili ni en la seva correspondència, ni d'atemptats contra la seva fama i la seva reputació. Tota persona té dret a la protecció de la llei contra aquestes intromissions o aquests atemptats.»

239. Art. 10.2 CEDH: «L'exercici d'aquestes llibertats [expressió, opinió, informació] que comporten deures i responsabilitats pot ser sotmès a determinades formalitats, condicions, restriccions o sancions, previstes per la llei, que constitueixin mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat nacional, la integritat territorial o la seguretat pública, per a la defensa de l'ordre i per a la prevenció del crim, la protecció de la salut o de la moral, la protecció de la reputació o dels drets d'altri, per impedir la divulgació d'informacions confidencials o per garantir l'autoritat i la imparcialitat del poder judicial.»

240. CECCHINI ROSELL, X. «La responsabilitat extracontractual...», op. cit., p. 428 i 429.

fets privats no relacionats directament amb l'interès general, aquesta intromissió serà il·legítima. Sobre el segon, afirma que el terme *veraç* no ha de ser confós amb la paraula *veritable*, ja que el primer implica la diligència del mitjà de comunicació en la seva tasca periodística, és a dir, que hagi esgotat diligentment totes les fonts d'informació abans de difondre la notícia, de tal manera que, en publicar-se, cregui que els fets han tingut lloc tal com els relata. Cechini se suma, doncs, als autors que consideren que el descobriment posterior de la veritat no comporta automàticament la no-veracitat de la notícia que es va publicar en el seu moment, sempre que les evidències de què es disposava haguessin estat contrastades diligentment.

4.2. Aproximació doctrinal als drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge

4.2.1. L'honor

Les concepcions doctrinals de l'honor han estat i són encara avui diverses. Tal com assenyala Jaén,²⁴¹ sobre l'honor s'han escrit moltes coses, però mai no s'ha aconseguit comprendre'n el significat. L'autor cita Beccaria, que encertadament afirmà que la paraula *honor* és una d'aquelles que ha servit de base a raonaments dilatats i brillants sense que se n'hagi fixat cap significació estable i permanent.

Segons la doctrina andorrana,²⁴² coincidint amb les anomenades «tesis dualistes», des d'un punt de vista subjectiu l'honor es conceptua com l'estimació que cada persona té d'ella mateixa, mentre que objectivament l'honor és la fama o la reputació de la persona, és a dir, l'apreciació i la valoració que exerceix davant la societat. Gete-Alonso prossegueix assegurant que el contingut del dret a l'honor no és estàtic, sinó que depèn dels valors, els principis i les idees que imperen en un moment històric, una cultura i una societat determinats, i que així com abasta la conducta i l'activitat personal de l'individu, també es pot estendre a l'àmbit professional quan la difusió dels fets, per la seva naturalesa, característica i forma suposi una lesió a la dignitat de la persona. En efecte, multitud d'autors en el dret comparat defensen aquesta percepció dual de l'honor, ja que una valoració totalment objectiva podria atemptar contra la dignitat de la persona i la

241. JAÉN VALLEJO, M. *Libertad de expresión y...*, op. cit., p. 149.

242. GETE-ALONSO, M. C. «Els drets de la personalitat». A: PUIG FERRIOL, L. (coord.). *Fonaments de dret privat andorrà*, vol. I. Andorra la Vella: Fundació Julià Reig / Premsa Andorrana, SA., 2005, p. 68.

seva igualtat davant la llei; i una percepció absolutament subjectiva ens portaria, com encertadament sosté Carmona,²⁴³ a inundar de bagatel·les l'activitat judicial. Així, doncs, en la ponderació del grau de lesió d'aquest dret de la personalitat entrarà en joc tant el sentiment de la pròpia dignitat de l'individu com el reconeixement d'aquesta dignitat per part d'altri.²⁴⁴

4.2.2. La intimitat

Com en el cas de l'honor, el concepte d'intimitat gaudeix d'una gran riquesa interpretativa que es tradueix en una certa complexitat per a delimitar-ne l'abast i el contingut. Per a il·lustrar aquesta afirmació, citarem Lord Mancroft, autor del projecte de llei britànica de protecció de la intimitat que el 1961 va haver de retirar-se abans de ser aprovat: «El projecte va fracassar perquè vaig ser incapaç d'establir una distinció precisa entre allò que el públic té dret a conèixer i allò que un home té dret a conservar per a ell mateix.»²⁴⁵ A primera vista i per eliminació, podríem afirmar que és íntim o privat tot allò que el titular del dret no desitja que es faci públic. La intimitat conforma una esfera privada i molt propera a l'individu i, en especial, a la seva família com a nucli social bàsic, de la qual són partícips els subjectes designats expressament per ell. Aquest dret no solament protegeix aquesta relació familiar primària, sinó també els pensaments polítics o les creences religioses davant d'altri i, el que és més important, davant dels poders públics.

D'entre totes les definicions que ens proporciona la doctrina en el dret comparat espanyol, una de les més encertades és la de Batlle,²⁴⁶ ja que inclou en l'àmbit de la intimitat altres elements, com el pensament, els sentiments, l'afecte o les activitats realitzades en un àmbit reduït de caràcter familiar, amistós o professional. Batlle opina que la intimitat de la persona es configura per tot allò que li és propi i exclusiu, i en l'ús i exercici del qual s'afirma en la seva propietat i exclusivitat, al mateix temps que es manifesta com a persona i com a subjecte de drets. Citarem alguns altres autors, com Rivero,²⁴⁷ que considera que la vida privada és l'esfera de cada existència en la qual ningú no pot immiscir-se sense haver-hi estat convi-

243. CARMONA SALGADO, C. *Libertad de expresión e información...*, op. cit., p. 94.

244. O'CALLAGHAN MUÑOZ, X. *Compendio de derecho civil*, vol. I. Madrid: Edersa, 1992, p. 251.

245. Article publicat per *The London Times* el 22 d'octubre de 1969 i citat per HERRERO-TEJEDOR ALGAR, F. a *Honor, intimidad y propia imagen*. Madrid: Colex, 1994.

246. BATLLE SALES, G. *El derecho a la intimidad privada y su regulación*. València: Marfil, 1972.

247. RIVERO, J. *Les libertés publiques*, vol. II. París: PUF, 1977, p. 66.

dat, o De Cupis²⁴⁸, que afirma que la intimitat és aquella manera de ser de la persona consistent en l'exclusió del coneixement aliè de tot allò que fa referència a ella mateixa. Per la seva banda, Bajo²⁴⁹ considera que la intimitat és l'àmbit personal en què cadascú, preservat del món exterior, troba les possibilitats de desenvolupament i de foment de la seva personalitat, i que és l'apreciació social la que fixa els límits d'aquesta reserva.

Si en el cas de l'honor ens hi referíem en sentit objectiu, com la percepció de la reputació de l'individu per part dels altres, i en sentit subjectiu, com la pròpia estima de la persona envers ella mateixa, de la intimitat en podem inferir una lògica de doble dimensió: d'una banda, la intimitat comprendria un sentit negatiu del dret, és a dir, la prohibició de la intrusió per part de terceres persones, i d'una altra un sentit positiu, configurat pel control de la informació de caràcter personal.²⁵⁰

Quant a la doctrina andorrana, Gete-Alonso²⁵¹ afirma que la intimitat fa referència a aquella esfera o àmbit en què es desenvolupa la vida de la persona de manera privada i en què s'exclou la intromissió dels altres, per a mantenir una qualitat de vida humana mínima i conforme als valors de la nostra cultura. L'autora prossegueix afirmant que el dret a mantenir un esfera reservada de la vida abasta la vida en exclusiva de l'individu i la vida de relació amb el grup de persones que componen la seva família, i afegeix que la intimitat comprèn també la intimitat corporal i el dret a mantenir la reserva i el secret de les dades que afecten l'individu, els seus atributs i les seves circumstàncies.

4.2.3. La pròpia imatge

Abans de procedir a l'intent de proporcionar una definició de pròpia imatge, hem de fer-nos ressò de la discussió doctrinal que existeix sobre l'autonomia d'aquest dret. En el cas de països com Espanya o Itàlia, per a uns la pròpia imatge és una de les moltes manifestacions del dret a la intimitat, i comporta la reserva gràfica que cadascú pot fer del seu aspecte físic.²⁵² Per a uns altres, la pròpia imatge forma part del dret a l'honor, ja que la utilització en termes grotescos de l'aspecte físic d'una persona pot atemptar contra

248. DE CUPIS, A. *I diritti della personalità*. Milà: A. Giuffrè, 1982, p. 257.

249. BAJO FERNÁNDEZ, M. «Protección del honor y de la intimidad». A: COBO DEL ROSAL M. (dir.). *Comentarios a la legislación penal, tomo I: Derecho penal y Constitución*. Madrid: Edersa, 1982, p. 99 i 100.

250. GRIMALT SERVERA, P. *La protección civil de los derechos al honor, a la intimidad y a la propia imagen*. Madrid: Iustel, 2007, p. 31.

251. GETE-ALONSO, M. C. «Els drets de...», *op. cit.*, p. 68.

252. BUSTOS PUECHE, J. E. *Manual sobre bienes y derechos...*, *op. cit.*, p. 132 i 133.

l'estimació que els altres li tenen.²⁵³ Vercellone²⁵⁴ estableix quatre situacions de relació per a afirmar el contrari, és a dir, que intimitat i honor són drets autònoms: publicacions del retrat d'una persona sense el seu consentiment, però sense lesionar-ne l'honor (no es viola l'honor, però sí la imatge), publicacions sense consentiment i amb perjudici de l'honor (es lesionen ambdós drets), publicacions sense consentiment en aquelles circumstàncies en què el consentiment no és exigible, però amb perjudici de l'honor (es viola només l'honor) i publicació amb consentiment i sense que se'n derivi perjudici per a l'honor o la reputació de la persona objecte de la imatge (no se'n vulnera cap). En efecte, el dret a la pròpia imatge és un dret autònom i diferenciat dels altres, ja que pot existir una vulneració d'aquest dret de la personalitat de manera exclusiva. Tot i així, se'l relaciona de manera molt directa amb els drets a l'honor i a la intimitat, sobretot amb aquest darrer, ja que, com indica Romero,²⁵⁵ tota persona té dret que la seva imatge no es reproduïxi de tal forma que la seva intimitat en pugui quedar perjudicada.

Com succeeix amb algunes definicions del dret a la intimitat que acabem de veure, el dret a la pròpia imatge també té un doble contingut: per una banda, protegeix la persona davant de la utilització il·legítima del seu aspecte físic, i per l'altra, la faculta per a utilitzar-lo de la manera que vulgui, inclús traient-ne profit, si es tracta de persones públiques. Per tant, el seu contingut és menys extrapatrimonial que el del dret a l'honor o a la intimitat. Podem pensar, per exemple, en els jugadors de futbol o en les models de fotografia, que poden vincular-se mitjançant un contracte que estipuli la utilització de la seva imatge a canvi de diners sense que això suposi un menyscabament del seu dret a l'honor o a la intimitat.

En relació amb la doctrina andorrana, Gete-Alonso²⁵⁶ el descriu com el dret a la figura, a la representació, a la fesomia o a l'aparença de la persona i dels seus atributs físics que siguin susceptibles de ser reproduïts. L'autora també incideix en la doble manifestació, positiva i negativa, del dret a la pròpia imatge.

253. CASTÁN TOBEÑAS, J. «Los derechos de la personalidad». *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, vol. 7 i 8, núm. 192 (1952), p. 57.

254. VERCELLONE, P. *Il diritto sul proprio ritratto*. Torí: UTET, 1959, p. 103.

255. ROMERO COLOMA, A. M. *Los bienes y derechos...*, op. cit., p. 83 i 84.

256. GETE-ALONSO, M.C. «Els drets de...», op. cit., p. 69.

4.3. Els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge en l'àmbit de la protecció constitucional

La jurisprudència del TCA sobre els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge encara és escassa. Això no obstant, la que ja existeix proclama l'autonomia d'aquests tres drets de la personalitat, tot i que afirma que poden estar relacionats, en compartir una dimensió última que es relaciona amb la protecció de l'àmbit privat de la llibertat de l'individu.²⁵⁷

Quant al dret a l'honor, el TCA ha declarat que per a lesionar-lo cal qüestionar el bon nom o menystenir la reputació de l'individu,²⁵⁸ sense que encara hagi tingut l'oportunitat de manifestar-se en relació amb el seu doble sentit, objectiu i subjectiu, sostingut per la doctrina.

Pel que fa referència a la intimitat, en primer lloc hem de destacar que l'article 14 CA no distingeix, com ho fa la seva homònima espanyola, entre intimitat personal i familiar, encara que el TCA hagi tingut en compte aquesta diferència.²⁵⁹ Quant al seu àmbit subjectiu, s'ha manifestat sobre la titularitat del dret, que atribueix a la persona física que l'ostenta, encara que reconeix que en determinats supòsits podria traslladar-se als seus

257. STCA del 28 de febrer de 2003, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 5): «L'article 14 de la Constitució fa referència a tres drets diferents: el dret a la intimitat, el dret a l'honor i el dret a la pròpia imatge. Són tres drets diferents o autònoms com bé declara el Tribunal Superior de Justícia en la seva sentència (fonament de dret segon). Hem d'afegir que poden estar relacionats, però no necessàriament, ni de manera sistemàtica. Lògicament, tenen una dimensió última compartida, que té relació amb la protecció de l'àmbit privat de la llibertat de l'individu, tant en el seu aspecte estrictament individual com en el familiar, davant ingerències alienes il·legítimes.» I en un sentit similar, cf. STCA del 7 de setembre de 2009, sobre la causa núm. 2009/2/RE (FJ 4).

258. STCA de l'1 de febrer de 2008, sobre la causa núm. 2007/24/RE: «En canvi, els drets a l'honor i a la pròpia imatge no s'han vist afectats com a conseqüència de les escoltes telefòniques, ja que ni s'ha posat en qüestió el bon nom o s'ha menyscabat la bona reputació del recurrent [...]. Cal donar als drets constitucionals el contingut precís que els correspon, tot evitant configuracions massa genèriques que finalment els hi podrien fer perdre efectivitat a la pràctica. L'afectació a la llibertat de comunicació i d'informació no es veu afectada de forma directa i l'afectació es pot considerar subsumida al dret al secret de les comunicacions.»

259. STCA del 28 de febrer de 2003, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 5): «Ara bé, en aquest recurs d'empara, les recurrents centren exclusivament la seva petició en la vulneració (i necessària reparació) del "dret fonamental a la intimitat privada i familiar". En la seva redacció, l'article 14 de la Constitució menciona el dret a la intimitat, però no al·ludeix a la intimitat "privada i familiar" al·legada en l'escrit de les recurrents. A priori això no implica que la petició no tingui sentit, només vol dir que hem d'examinar si en aquest cas s'ha produït una vulneració del dret a la intimitat en aquesta dimensió de "privada i familiar". Altrament dit, qui o quines persones físiques són titulars del dret fonamental a protegir. Independentment del caràcter commovedor del cas, i de l'impacte emocional que la mort accidental del jove Albert Viladomat Cortabitarte va produir en els seus familiars i amics, l'establiment de la titularitat del dret fonamental a defensar és essencial.»

familiars.²⁶⁰ Pel que respecta al contingut del dret, el tribunal s'ha basat en sengles criteris, espacial i objectiu, per a delimitar la frontera entre el que és públic i el que és privat. Sobre el primer, considera que si la captació d'imatges es produeix en un lloc públic no atempta contra la intimitat de les persones;²⁶¹ quant al segon, estableix una diferenciació entre allò que és públic i allò que és privat segons la conducta, per a la comunitat o per a ell mateix, del subjecte que presta el seu consentiment. D'altra banda, cal que posem de manifest l'estreta relació que, en l'àmbit de les telecomunicacions, comporta la vulneració del dret a la intimitat conjuntament amb el dret al secret de les comunicacions. D'aquesta manera, el TCA ha considerat que es conculquen ambdós drets en el cas dels registres de trucades telefòniques encara que aquests registres només facin referència a numeracions de línies i no al contingut mateix de les converses.²⁶² Finalment, afegirem que el TCA ha considerat un caràcter no absolut del dret a la intimitat, que en determinats casos pot cedir davant d'interes-

260. STCA de l'1 de febrer de 2008, sobre la causa núm. 2007/24/RE (FJ 2): «Per tal de centrar l'objecte del nostre enjudiciament cal assenyalar, en primer lloc, que el recurrent no està legitimat per sol·licitar l'empara dels drets a la intimitat i a la pròpia imatge de persones alienes –els tercers implicats en les escoltes telefòniques. Els drets portats a aquest procés tenen naturalesa personal i només poden fer-se valer en empara per les persones directament interessades. De fet, llevat de casos molt excepcionals, en el nostre ordenament no existeix la possibilitat de demanar empara dels drets aliens, és a dir, dels drets que corresponen a altres persones.» I STCA del 28 de febrer de 2008, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 8): «La titularitat del dret a la intimitat únicament recau en la persona física que l'ostenta, i només en determinats supòsits, per la vinculació efectiva que aquest dret a la intimitat té amb el dret a la intimitat del seu entorn familiar immediat, podria produir-se una vulneració del l'article 14 de la Constitució. Aquests supòsits serien aquells que, per la seva naturalesa, com ara la insistència mòrbida en el patiment de la víctima o les víctimes d'un accident, o la publicació de fotos fora de tot context raonable o vinculat al dret a la informació, poden expandir o estendre la legitimació per reclamar el restabliment d'un dret fonamental vulnerat, i protegit pels supòsits de l'article 14 de la Constitució.»

261. STCA del 28 de febrer de 2003, sobre la causa núm. 2002/12/RE (FJ 6): «D'altra banda, hem de considerar un altre aspecte del dret a la intimitat. A més del consentiment exprés del difunt, l'activitat concreta estava destinada a una difusió pública, i es va produir en un espai públic. Aquests fets li donen una notorietat i una publicitat que, sumats al consentiment exprés de la víctima, constitueixen objectivament un límit a la reclamació del dret a la intimitat amb caràcter absolut. [...] Es podria fer un paral·lelisme amb casos molt similars, anàlegs o idèntics d'incidents en la pràctica d'esports de risc, com per exemple els casos d'accidents ocorreguts en les curses d'automòbils, en què les televisions haurien de triar entre seguir informant o deixar d'emetre en el moment en què es produïa l'accident.»

262. STCA del 3 d'octubre de 2011, sobre la causa núm. 2011/12/RE (FJ 4): «Per poder jutjar aquests punts, s'ha de ponderar, primer de tot, si la protecció davant les intromissions en la intimitat es refereix només al contingut d'aquestes comunicacions, cosa que semblaria que no s'ha produït en els fets examinats, o si ha d'estendre's a altres dades diferents de les conversacions mateixes, però que poguessin suposar una interferència clara en la intimitat del subjecte protegit. Aquest seria el cas del coneixement dels números de telèfon als quals es va trucar amb la precisió de l'hora i la durada d'aquestes trucades. Tota aquesta informació, en la mesura en què en el seu conjunt dona una pista que transparenta dades de la intimitat de la persona, ha d'estendre's, en un cas com aquest, protegida pel dret a la intimitat i al secret de les comunicacions telefòniques. Es tracta, per tant, d'una intromissió indirecta, però clara en la intimitat personal.»

sos superiors.²⁶³ Així, doncs, el TCA no ha tingut l'oportunitat de tractar de les dues dimensions del dret a la intimitat a les quals al·ludíem anteriorment. S'ha de recordar que tant la jurisprudència espanyola com les doctrines espanyola i andorrana mantenen la doble manifestació: negativa, perquè implica prohibir l'accés d'altri en l'esfera reservada a un mateix i al seu cercle; i positiva, perquè constitueix la facultat per a imposar l'exclusió de tercers del dret a la intimitat. Les sentències citades fins ara en aquest ordre de coses fan referència, clarament, a la seva manifestació positiva.

Quant al dret a la pròpia imatge, l'interpret constitucional andorrà ha declarat clarament que només es refereix a la utilització plàstica o gràfica²⁶⁴ de la imatge de l'individu, en concordança amb el que hem anat afirmant en el camp doctrinal sobre aquest assumpte. Com succeeix amb el dret a la intimitat, el TCA encara no s'ha pogut manifestar sobre la seva doble dimensió positiva i negativa.

4.4. Protecció en els ordres civil i penal

La Constitució andorrana, com l'espanyola, reconeix els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge, si bé la segona no aprofundeix en el seu contingut; una tasca que en l'estat actual de les coses correspon al Tribunal Constitucional Principat, que si bé ha tingut l'oportunitat de manifestar-se sobre alguns aspectes d'aquells drets, no ho ha fet encara en relació amb el seu conflicte amb les llibertats informatives. A aquest fet s'hi uneix el problema que avui dia el dret civil andorrà no disposa d'una codificació de caràcter general, encara que en els últims anys s'hagin regulat, de manera específica, diversos aspectes relatius al seu àmbit. D'altra banda, no existeix cap norma de desenvolupament de l'article 14 CA que, de manera similar a l'articulada per la LOPDH espanyola, brindi un cert grau de protecció civil als drets que ens ocupen. A banda, existeix la problemàtica derivada

263. STCA del 3 d'octubre de 2011, sobre la causa núm. 2011/12/RE (FJ 5): «Queda, encara, per examinar si aquesta intromissió resulta "il·legítima" com exigeix el text constitucional. Doncs és clar que ni el dret a la intimitat, ni el dret al secret de les comunicacions són drets absoluts, sinó que poden cedir en supòsits concrets davant altres valors, drets o interessos superiors, una cosa que la Constitució mateixa admet quan dóna per bo que el secret de les comunicacions pugui ser aixecat per manament judicial.»

264. STCA del 3 de desembre de 2008, sobre la causa núm. 2008/17/RE (FJ 5): «Pel que fa al dret a la pròpia imatge, no té res a veure amb el cas, ja que l'article 14 de la Constitució allò que protegeix amb aquesta denominació és la utilització gràfica o plàstica de la imatge física.» I STCA de l'1 de febrer de 2008, sobre la causa núm. 2007/24/RE (FJ 3): «En canvi, els drets a l'honor i a la pròpia imatge no s'han vist afectats com a conseqüència de les escoltes telefòniques, ja que ni s'ha posat en qüestió el bon nom o s'ha menyscabat la bona reputació del recurrent, ni s'ha afectat a la imatge física del recurrent, ja que en cap moment s'ha obtingut, reproduït o publicat informació gràfica relativa als trets físics de la seva persona.»

del particular sistema de fonts del dret andorrà, que tampoc no està recollit en cap norma, raó per la qual s'ha d'acudir a la doctrina científica per intentar identificar-les i delimitar-les. Seguint la sistematització de Pigot,²⁶⁵ les fonts primàries del dret andorrà serien la llei, el costum, els drets supletoris i la jurisprudència; i no trobant solució a determinades controvèrsies civils en l'àmbit de la llei escrita o del costum, es recorre al denominat dret supletori, que en el cas d'Andorra està format pel dret romà, el dret canònic, el dret català i, en certa mesura, el dret comparat. Doncs bé, en el cas de la determinació del rescabament dels danys causats a determinats béns de la personalitat, com l'honor, els òrgans jurisdiccionals del Principat van optar per l'aplicació de la *lex Aquilia*.²⁶⁶ De fet, el tractament andorrà no dista molt, en aquest ordre de coses, de la solució trobada pel jutge espanyol amb anterioritat a la promulgació de la LOPDH, i que consistia en l'aplicació de l'article 1.902²⁶⁷ CCE; un precepte que no deixa de ser la recepció de la doctrina romana sobre responsabilitat extracontractual sobre la base de la *lex Aquilia*²⁶⁸ i que l'any 1912 el TSE²⁶⁹ va estendre al

265. PIGOT, A. *Les fonts del dret andorrà*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA, 2005, p. 101.

266. Probablement a partir d'un plebiscit del tribú romà Luci Aquili, al segle III aC es va adoptar la *lex Aquilia*, que en certa manera va suposar la derogació de les accions anteriors relatives a danys en coses alienes –en canalitzar genèricament el principi de *damnum iniuria datum* o dany causat culposament en cosa aliena–, si bé algunes van quedar en vigor. La *lex Aquilia* hauria tingut, almenys en època justiniana, una doble funció: d'una banda, es tractava d'una disposició reipersecutòria, ja que en aplicar-la s'obtenia el valor de la cosa danyada; i de l'altra, podia ser de caràcter penal, si el valor d'aquesta cosa hagués augmentat abans de la producció del dany. La *lex Aquilia* es dividia en tres capítols. El primer, recollit per Gai (Gai. 3.210), es referia a la mort de l'esclau o de l'animal quadrúpede aliè. El segon sancionava el dany ocasionat pel creditor accessori que perdonava el deute del deutor en perjudici dels altres creditors. I el tercer, citat també per Gai (Gai. 3.217) i recollit per Justinian (Dig. 9.2.27.5), regulava tota mena de danys materials no previstos en el primer. La *lex Aquilia* articulava tot un seguit de conductes, processos i remeis, però el que ara ens n'interessa són les condicions perquè naixés l'obligació de rescabalar. Aquestes eren que la comissió del fet fos qualificada com a il·lícita per la llei, que la conducta causant del fet fos física o de cos a cos, que d'aquesta conducta en resultés un dany i que la culpa fos imputable a l'autor. Vegeu LAWSON, H.; MARKESINIS, B. *Tortious liability for unintentional harm in the Common Law and the Civil Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, pàg. 1-41; i AEDO BARRENA, C. «Los requisitos de la *lex Aquilia*, con especial referencia al daño: lecturas desde las diferentes teorías sobre el capítulo tercero». *Ius et Praxi*, vol. 15, núm. 1 (2009), p. 311-317.

267. Art. 1902 CCE: «El que por acción u omisión causa daño a otro, interviniendo culpa o negligencia, está obligado a reparar el daño causado.»

268. STSE 3576/1998 [RJ], del 12 de maig (FJ 1): «La responsabilidad extracontractual o aquiliana sancionada en uno de los más emblemáticos preceptos del Código Civil, como es el artículo 1902, después de numerosos avatares siempre tendentes a su objetivización, según doctrina jurisprudencial constante y pacífica de esta Sala, no consiste o supone la omisión de normas inexcusables, sino en el actuar no ajustado a la diligencia exigible, según las circunstancias del caso concreto, de las personas, tiempo y lugar, para evitar perjuicios a personas o bienes ajenos, esto es, que la persona a quien se atribuye la autoría de los daños está obligada a justificar, para ser exonerada, que en el ejercicio de su actividad u omisión obró con toda prudencia y diligencia precisas para evitarlos, lo que tiene su fundamento en una moderada recepción del principio de responsabilidad objetiva, basada en el riesgo o peligro que excusa el factor psicológico de la culpabilidad del agente, o lo que es igual, que la culpa de este se presume "iuris tantum".»

269. Cf. STSE 95 [CL], del 6 de desembre de 1912.

rescabament de danys a béns no estrictament materials com l'honor, en entendre que tals danys exigien una reparació.²⁷⁰

En el cas d'Espanya, la responsabilitat civil extracontractual pressuposa la producció d'una lesió a un tercer a través d'una conducta culpable o negligent, havent-hi una relació de causalitat entre la conducta i el dany. Uns requisits idèntics als que exigeixen els tribunals andorrans per a determinar el naixement de l'obligació d'indemnitzar sobre la base de la responsabilitat extracontractual.²⁷¹ A Andorra, com a Espanya, la protecció del dret a l'honor es pot aconseguir, a més de les previsions de la norma fonamental en aquest sentit, a través de les corresponents accions civils i penals. Quant a les primeres, com hem dit, es materialitzen en l'aplicació de la *lex Aquilia*, i pel que fa referència a les segones, en la del Codi penal. Aquesta dualitat de vies es compatibilitza a través del que es disposa en aquest codi, concretament en els seus articles 90²⁷² i 94.²⁷³ Quant al primer, que és el que ara ens interessa, determina que els subjectes penalment responsables de delictes i contravencions ho són també civilment si el fet pel qual se'ls imputa ha produït danys i perjudicis. Uns danys i perjudicis que han de ser rescabats d'acord amb el que disposa el mateix Codi penal i, de manera subsidiària, segons les normes civils. Com hem indicat anteriorment, no existeixen al Principat aquestes normes civils enteses com a lleis formals escrites i adoptades a l'empara dels processos actuals de creació legislativa, si bé hem d'entendre que el legislador andorrà es referia amb el terme *normes* a la legalitat vigent,²⁷⁴ i en conseqüència, a qualsevol font de l'ordenament, com la *lex Aquilia*.

Ara bé, la *lex Aquilia* només articula una sèrie de requisits per a la verificació de la responsabilitat civil extracontractual, però no defineix ni el con-

270. HERRERO-TEJEDOR ALGAR, F. *Honor, intimidación...*, op. cit., p. 145.

271. STSJA 86/2002, de l'11 de novembre (FJ 1): «[...] l'acció en indemnització per danys morals és regulada pel dret comú, concretitzat en matèria de responsabilitat extracontractual per la *Lex Aquilia*, que exigeix el conjunt de 3 requisits; a saber: un perjudici, una culpa i un nexa causal entre el perjudici i la culpa.»

272. Art. 90 CPA: «Els danys i perjudicis ocasionats per la comissió d'un fet previst com a delictes o contravenció penal han de ser rescabats d'acord amb les disposicions d'aquest Codi i, subsidiàriament, amb les normes civils.»

273. Art. 94 CPA: «Tota persona responsable penalment d'una infracció penal ho és també civilment si del fet se'n deriven danys i perjudicis. Si els responsables són dos o més, els tribunals han d'assenyalar la quota amb què cadascú ha de respondre, en proporció a la participació i a la culpabilitat, sense perjudici de la seva responsabilitat solidària davant de tercers perjudicats. Els autors i els còmplices, cadascú dins la seva classe, són responsables solidàriament per les seves quotes i, subsidiàriament, per les quotes corresponents als altres responsables. La responsabilitat subsidiària es fa efectiva en primer lloc contra el patrimoni dels autors i després contra el dels còmplices. Tant en els casos en què es faci efectiva la responsabilitat solidària com en els que es faci efectiva la responsabilitat subsidiària, el qui hagi pagat té el dret de repetició contra els altres per les quotes corresponents a cada un d'ells.»

274. PIGOT, A., *Les fonts...*, op. cit., p. 40.

tingut ni l'abast del dret a l'honor, fet al qual s'uneix la manca de desenvolupament legislatiu de l'article 14 CA mitjançant una norma que, també amb caràcter civil, instrumentés mitjans de protecció dels drets de la personalitat que aquest precepte constitucional reconeix. Entenem que, de la manca de conceptualització d'aquests drets en seu civil i de la funció més orientadora que directament aplicable de la Constitució –cosa que s'agreuja per la falta de jurisprudència constitucional sobre aquest tema–, se'n desprèn una conseqüència negativa: el dret penal andorrà deixa d'exercir la seva condició d'*ultima ratio* per passar a ser una instància restrictiva, negativa i directament limitadora de les llibertats d'expressió i d'informació que denuncien autors com García-Pablos²⁷⁵, ja que mentre no es facilitin remeis contra aquest tipus d'intromissions il·legítimes en l'àmbit civil, la preferència per part dels perjudicats sempre serà la penal; i considerem –així ho hem manifestat– que aquesta via no és la que correspon en primera instància al tractament dels conflictes entre les llibertats informatives i els drets a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge.

275. GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. «La protección penal del honor y la intimidad como límite a la libertad de expresión». A: *Libertad de expresión y Derecho Penal*. Madrid: Edersa, 1985, p. 376-382.

Bibliografia

- AEDO BARRENA, C. «Los requisitos de la lex Aquilia, con especial referencia al daño: lecturas desde las diferentes teorías sobre el capítulo tercero». A: *Ius et Praxi*, vol. 15, núm. 1 (2009).
- BAJO FERNÁNDEZ, M. «Protección del honor y de la intimidad». A: COBO DEL ROSAL M. (dir.). *Comentarios a la legislación penal, tomo I: Derecho penal y Constitución*. Madrid: Edersa, 1982.
- BARROSO ASENJO, P. *Principios fundamentales de deontología periodística*. Tesis doctoral dactilografiada; director: José Todolí Duque. Departamento de Ética y Sociología, Universidad Complutense de Madrid, 1988.
- BATLLE SALES, G. *El derecho a la intimidad privada y su regulación*. València: Marfil, 1972.
- BENITO GARCÍA, J. M. *La universalización del acceso a la información en el derecho de rectificación*. Tesis doctoral dactilografiada; director: Javier Fernández del Moral. Departamento de Periodismo II, Universidad Complutense de Madrid, 2001.
- BUSTOS PUECHE, J. E. *Manual sobre bienes y derechos de la personalidad*. Madrid: Dykinson, 1997.
- CARMONA SALGADO, C. *Libertad de expresión e información y sus límites*. Madrid: Edersa, 1991.
- CARRILLO LÓPEZ, M. *Los límites a la libertad de prensa en la Constitución española de 1978*. Barcelona: PPU, 1987.
- . «Derecho a la información y veracidad informativa». *REDC*, núm. 23 (1988).
- . *La cláusula de conciencia y el secreto profesional de los periodistas*. Madrid: Civitas, 1993.
- CASTÁN TOBEÑAS, J. «Los derechos de la personalidad». *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, vol. 7 i 8, núm. 192 (1952), p. 57.
- CATALÀ I BAS, A. H. *Libertad de expresión e información: la jurisprudencia del TEDH y su recepción por el Tribunal Constitucional*. València: Ediciones Revista General de Derecho, 2001.
- CECCHINI ROSELL, X. «La responsabilitat extracontractual (I)». A: PUIG FERRIOL, L. (coord.). *Fonaments de dret privat andorrà*, vol. II. Andorra la Vella: Fundació Julià Reig / Premsa Andorrana, SA, 2005.
- DE CUPIS, A. *I diritti della personalità*. Milà: A. Giuffrè, 1982.
- DE VEGA RUIZ, J. A. *Libertad de expresión. Información veraz. Juicios paralelos. Medios de comunicación*. Madrid: Universitas, 1998.
- DÍEZ BUESO, L. «La relevancia pública en el derecho a la información: algunas consideraciones». *REDC*, núm. 66 (2002), p. 213-240.
- El procés constituent de la Constitució del Principat d'Andorra*, vol. I i II. Andorra la Vella: Consell General, 2006.
- ESCOBAR DE LA SERNA, L. *Derecho de la información*. Madrid: Dykinson, 2004.
- ESQUEMBRE VALDÉS, M. M. *Derecho de rectificación, veracidad y pluralismo informativo: análisis de la Ley orgánica 2/1984, de 26 de marzo, reguladora del derecho de rectificación*. Tesis doctoral dactilografiada; director: José Asensi Sabater. Facultat de Dret, Universitat d'Alacant, 1998.
- FARRÉ LÓPEZ, P. *El Derecho de rectificación: un instrumento de defensa frente al poder de los medios*. Las Rozas (Madrid): La Ley, 2008.

- FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A. «Artículo 20: libertad de expresión y derecho de la información». A: ALZAGA VILLAAMIL, Ó. (dir.). *Comentarios a las Leyes políticas*, vol. II. Madrid: Edersa, 1984.
- . *El secreto profesional de los informadores*. Madrid: Tecnos, 1990.
- FERNÁNDEZ-MIRANDA Y CAMPOAMOR, A.; GARCÍA SANZ, R. M. «Artículo 20: libertad de expresión y derecho de la información». A: ALZAGA VILLAAMIL, Ó. (dir.). *Comentarios a la Constitución Española de 1978*. Madrid: Edersa, 1997.
- GARCÍA GUERRERO, J. L. «Una visión de la libertad de comunicación desde la perspectiva de las diferencias entre la libertad de expresión, en sentido estricto, y la libertad de información». A: *Teoría y realidad constitucional*, vol. XX, Madrid, 2007.
- GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, A. «La protección penal del honor y la intimidad como límite a la libertad de expresión». A: *Libertad de expresión y Derecho Penal*. Madrid: Edersa, 1985, p. 376-382.
- GARCÍA ROCA, J. «¿El confortable panorama de la tutela de los derechos fundamentales en los diversos procesos ordinarios y amparos judiciales?». A: MURILLO DE LA CUEVA, P. L. (coord.). *La tutela jurisdiccional de los derechos fundamentales por los tribunales ordinarios*. València: Tirant lo Blanch, 2008.
- GETE-ALONSO, M. C. «Els drets de la personalitat». A: PUIG FERRIOL, L. (coord.). *Fonaments de dret privat andorrà*, vol. I. Andorra la Vella: Fundació Julià Reig / Premsa Andorrana, SA, 2005, p. 51-83.
- GÓMEZ-REINO Y CARNOTA, E. «Alcance y límites del derecho de rectificación». A: MUÑOZ MACHADO, S. (ed.) *Derecho europeo del audiovisual: Actas del congreso organizado por la Asociación Europea del Derecho del Audiovisual*, vol. 1. Madrid: Escuela Libre, 1997.
- GONZÁLEZ BALLESTEROS, T. *El derecho de réplica y rectificación en prensa, radio y televisión*. Madrid: Reus, 1981.
- GRIMALT SERVERA, P. *La protección civil de los derechos al honor, a la intimidad y a la propia imagen*. Madrid: Iustel, 2007.
- HERRERO-TEJEDOR ALGAR, F. *Honor, intimidad y propia imagen*. Madrid: Colex, 1994.
- HIGUERA GUIMERÀ, J. F. *El dret penal al Principat d'Andorra. Comentaris i textos legals*. Barcelona: Bosch, 1982.
- JAÉN VALLEJO, M. *Libertad de expresión y delitos contra el honor*. Madrid: Colex, 1992.
- LAWSON, H.; MARKESINIS, B. *Tortious liability for unintentional harm in the Common Law and the Civil Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- MARQUÈS OSTE, N. *Les institucions públiques del Principat*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA, 2005.
- MENÉNDEZ, J. «El respeto a la verdad como límite a la libertad de expresión». *Persona y Derecho*, núm. 5 (1978).
- MUÑOZ MACHADO, S. *Libertad de prensa y procesos por difamación*. Barcelona: Ariel, 1988.
- NAVARRO MERCHANT, V. «La veracidad como límite interno de la libertad de información». *RLCS*, núm. 8 (1998).
- NOBRE, F. *Le droit de réponse et la nouvelle technique de l'information*. París: Nouvelles Editions Latines, 1973.
- O'CALLAGHAN MUÑOZ, X. *Compendio de derecho civil*, vol. I. Madrid: Edersa, 1992.
- PECES-BARBA MARTÍNEZ, G. «Crisis del discurso clásico sobre la libertad de expresión». A: *El derecho a la información. Teoría y práctica*. Saragossa: Pórtico, 1994.
- PIGOT, A. *Les fonts del dret andorrà*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA, 2005.

- PONT, C.; GUILLAMET, J. *Història de la premsa andorrana: 1917-2005*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2009.
- REBOLLO DELGADO, L. *El derecho fundamental a la intimidad*. Madrid: Dykinson, 2005.
- RIVERO, J. *Les libertés publiques*, vol. II. París: PUF, 1977.
- ROMERO COLOMA, A. M. *Los bienes y derechos de la personalidad*. Madrid: Trivium, 1985.
- . *Los derechos al honor y a la intimidad frente a la libertad de expresión e información: problemática procesal*. Barcelona: Serlipost, 1991.
- URÍAS MARTÍNEZ, J. *Lecciones de derecho de la información*. Madrid: Tecnos, 2009.
- VALLS OLIVA, À. «Notes sobre la llibertat d'expressió i d'informació a Andorra». A: *Els mitjans de comunicació, realitat i objectius: Setenes jornades de la Societat Andorrana de Ciències*. Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, 2002.
- VERCELLONE, P. *Il diritto sul proprio ritratto*. Torí: UTET, 1959.
- VILLAVERDE MENÉNDEZ, I. «Censura, secuestro y medidas cautelares en materia de libertad de información y expresión». *RATC*, núm. 4 (2001).

IV. BREU RECULL HISTORICOPOLÍTIC. TRENTA ANYS DE GOVERN A ANDORRA (1982-2012)

Ricard Poy

1. Antecedents històrics

Andorra s'ha caracteritzat durant els seus més de set-cents anys d'existència per una immutabilitat política que ha estat el principal valor per a la subsistència com a territori independent, però que al mateix temps ha encorbatat l'evolució ideològica.

Els Pariatges dels anys 1278 i 1288 suposen el naixement del copríncipat quan Pere II de Catalunya obliga el bisbe d'Urgell Pere d'Urtx i el comte de Foix Roger Bernat III a arribar a un pacte per esdevenir cosobirans i acabar amb les disputes entre ells. Mentre els drets del bisbat s'han mantingut inalterables durant més de set segles, els del comte de Foix acabaren en mans de la monarquia francesa i posteriorment del president de la República. Des del segle XIII fins a la segona meitat del segle XX només s'havien produït dues grans reformes: la creació del Consell de la Terra el 1419 (embrió del Consell General) i la Nova Reforma del bisbe Caixal el 1866.

El Consell de la Terra es crea a instàncies d'Andreu d'Alàs, representant de les Valls. Els copríneps concedeixen que els caps de casa de les famílies més importants («caps grossos») escullin uns representants que formaran un dels parlaments més antics d'Europa. En la Nova Reforma es dona el dret de vot a tots els caps de casa i s'augmenta el poder dels consellers generals en detriment dels comuns (ajuntaments) de les set parròquies. El Consell estarà format per vint-i-quatre representants, quatre per cadascuna de les sis parròquies que en ordre protocol·lari són: Canillo, Encamp, Ordino, la Massana, Andorra (inclou Andorra la Vella i Escaldes-Engordany) i Sant Julià de Lòria.

Un exemple paradigmàtic de l'essència conservadora del pensament polític andorrà és el Manual Digest, obra d'Antoni Fiter i Rossell, del 1748. El llibre ha estat la gran referència per als governants fins al final del segle XX. Les màximes de Fiter, usades com a manual de referència per les classes dirigents del Principat pràcticament fins als anys vuitanta, són majoritàriament una transcripció de la guia per al bon governant catòlic definida al Tratado del Príncipe Cristiano escrit pel jesuïta Pedro de Ribadeneyra el 1595. L'obra del jesuïta segueix una línia ja considerada conservadora al segle XVI. És un encàrrec de la Contrareforma com a contraposició als plantejaments recollits a El Príncep de Maquiavel (1513).

L'obra de Rossell pren la referència ideològica de la Contrareforma, però busca específicament ser una orientació per als polítics andorrans. El prin-

cipi rector del *Manual Digest* és fixar la neutralitat com a pal de pallar de la política andorrana, al mateix temps que recomana no cridar especialment l'atenció per evitar problemes amb uns veïns tan poderosos.

La figura del copríncep episcopal en la història d'Andorra és clau per diferents motius. La impossibilitat de casar-se i de tenir hereus ha fet que el Principat mai no hagi format part d'un intercanvi territorial fruit d'un enllaç matrimonial o d'una successió. Cal afegir que tampoc no va existir mai un interès gaire gran per part dels països europeus per ocupar unes valls sense un gran terreny fèrtil de cultiu o un volum apreciable de recursos naturals

Pel que fa a aquesta última afirmació, cal especificar una excepció important. Arran de la Guerra de Successió espanyola, a principis del segle XVIII, Andorra va tenir relacions amb les dues parts en conflicte, per garantir-se la supervivència guanyés qui guanyés. En acabar la contesa, els vencedors borbons van pretendre incorporar Andorra a la Corona sobre la base d'assimilar-la legalment com un territori català. Va haver-hi un plet en què els representants andorrans van haver de demostrar que el Principat mai no havia format part de Catalunya o de França

Andorra va superar el plet, però els polítics andorrans de l'època es van adonar que hi havia un greu problema, ja que no existia cap recull amb documentació que avalés l'estatus Andorra: els arxius estaven disseminats i molts documents no se sabia ni on eren. Van ser en aquest context que nasqué la necessitat de fer un gran compendi i que va ser corresposta amb la redacció del *Manual Digest* a mitjan segle XVIII.

Tot i despertar poc interès per a una invasió, sense un copríncep bisbe difícilment Andorra s'hauria mantingut independent de manera ininterrompuda des del segle XIII. En no poder-se casar el seu titular ni tenir fills legítims, el Coprincipat episcopal no podia desaparèixer arran d'un enllaç, un pacte o una herència. Cap bisbe, a més, no tenia poder de decisió sobre el propi càrrec, ja que era el Vaticà que decidia el beneficiari i en qualsevol moment el podia substituir. Al mateix temps, la figura del senyor eclesial va marcar una mentalitat conservadora molt vinculada a l'Església i a la doctrina catòlica.

Els grans moviments ideològics europeus del segle XIX i començament del segle XX gairebé no tenen influència en el país andorrà. Sacsejades com la revolució obrerista, el comunisme o el feixisme hi tenen una repercussió escassíssima. A finals dels anys quaranta del segle passat, l'esquema de funcionament polític no havia canviat gaire des de la Reforma del 1866. Aquest canvi permeté una participació més activa de la ciutadania en les

institucions de govern. Abans del 1866, el Consell estava monopolitzat pels anomenats focs (les famílies riques, de les quals la casa Areny-Plan-dolit formava part). Els caps de casa dels focs tenien el privilegi de votar i ser elegits, cosa que no passava amb les cases més pobres, les dels casalers.

La segona revolució industrial va empènyer l'economia andorrana a una crisi sense precedents i la població va sentir més que mai la necessitat d'acabar amb el monopoli polític que exercien algunes famílies. Així, el 1866 es va proclamar la Nova Reforma, signada per Guillem d'Areny-Plan-dolit i arran de la qual va ser elegit síndic. La Nova Reforma va aconseguir que tots els caps de casa votessin, sense distinció entre focs i casalers. També feia incompatible el càrrec de conseller amb el de cònsol, establia la durada dels càrrecs a quatre anys i obligava a una renovació cada dos anys de la meitat dels consellers tant del Comú com del Consell, entre altres mesures. El Consell passà a ser format per vint-i-quatre consellers (quatre per cadascuna de les sis parròquies de Canillo, Ordino, Encamp, la Massana, Andorra –de la qual Escaldes era un quart– i Sant Julià de Lòria), que elegien els síndics. La va signar el 1866 el bisbe Josep Caixal i Estradé i tres anys després el copríncep francès Napoleó III la va ratificar.

La Reforma del 1866 és l'únic gran canvi en l'estructura politicoadministrativa des dels Pariatges fins a finals del segle XX. L'Estat s'estructurava en una línia de poder d'origen feudal que emanava de la sobirania dels coprínceps (senyors) i passava pels delegats permanents nomenats pel bisbe d'Urgell i pel president de la República Francesa. L'últim esglaó del poder senyorial eren els veguers, que actuaven com els representants dels coprínceps al país. Els veguers s'encarregaven directament de l'administració de justícia i de la seguretat amb el control de la Batllia (justícia) i de la policia. Paral·lelament, el Consell General estava format per vint-i-quatre representants que s'elegien a raó de quatre parlamentaris per parròquia. El Consell tenia funcions legislatives i executives. Atès que els delegats dels coprínceps i els veguers també tenien capacitat per a emetre decrets i executar, històricament hi havia lluites constants entre les diferents institucions. Amb aquest garbuix competencial no és difícil imaginar el conflicte permanent entre el Consell, d'una banda, i els delegats permanents i els veguers, de l'altra.

El càrrec de delegat permanent del copríncep neix de la constatació per part de França de la impossibilitat que el president de la República estigui pendent dels afers andorrans. Anteriorment existien delegats, però de caire ocasional. Especialment en la part mitrada, havien exercit aquest càrrec elements eclesiàstics que rebien l'encàrrec del bisbe. Aquesta disponibilitat no existia, però, pel costat francès. La figura va ser creada el

1882 pel copríncep Jules Grévy (mandat del 1879 al 1887), que designà el sotsprefecte de Prada (Pirineus Orientals) perquè s'encarregués dels temes andorrans. Posteriorment, seria el prefecte dels Pirineus Orientals, per proximitat, qui se n'encarregaria. Per la necessitat de mantenir l'equitat, ja que possiblement era una figura que per distància no tenia tant sentit com pel costat francès, el copríncep mitrat va establir el mateix càrrec el 1881. Bàsicament, els delegats permanents tenien una barreja de poder legislatiu i judicial i s'encarregaven dels recursos i súpliques adreçats als senyors.

La figura del veguer va néixer com a impartidor de justícia en nom dels coprínceps. Posteriorment va assumir les funcions executives amb l'establiment de decrets, fórmula que s'utilitzà fins a finals del segle xx. Els veguers eren els principals representants dels senyors residents a les Valls i tenien un ampli ventall de competències, a causa de la falta d'una delimitació establerta.

En l'àmbit intern, la màxima autoritat era el síndic general, acompanyat del subsíndic. Es tracta de la figura andorrana amb més poder. S'encarrega de la gestió administrativa, atesa la inexistència de la figura del Govern, i legislativa, al mateix temps que presideix el Consell General. Seria l'equivalent al *primus inter pares*.

El garbuix institucional es comprova fàcilment veient com tant el Consell General com els coprínceps tenen els tres poders: legislatiu, executiu i judicial, en línia amb l'origen feudal del Principat, en què els senyors tenien potestats en totes les matèries dins les seves terres.

Els problemes inherents a aquesta falta de divisió de poders provocaven sovint malentesos. A grans trets, hi havia tres àrees de poder que quedaven reservades als coprínceps: justícia (altes instàncies), relacions exteriors i interior.

Mentre el país va mantenir un nivell baix de població, l'estructura coprínceps-Consell General va funcionar. El 1897, segons Brutails, hi havia 5.210 habitants; l'any 1920, la població havia baixat, segons Los Ríos Urruti, a 4.309 persones, i el 1940, segons Vidal i Guitart, era de 4.121. Es mantenia una forta tendència migratòria deguda a la falta d'oportunitats laborals i l'economia de subsistència per a bona part de les famílies. L'esclat econòmic d'Andorra als anys cinquanta del segle xx va suposar el traspàs progressiu d'una economia de subsistència basada en la ramaderia, la pagesia i amb complements com el contraban cap a un model de serveis assentat sobre el trípod format pel turisme, el comerç i la neu.

La irrupció d'un nou model econòmic es produeix en una societat endogàmica (la carretera asfaltada fins a la Seu no arribarà fins al 1913) i amb

l'accés als estudis superiors reservats a una petita elit. El sistema de transmissió patrimonial sobre la base de l'hereu o la pubilla garanteix que les cases grans («caps grossos») tendeixin a tenir més terra generació rere generació. La major part dels fills passen a ser cabalers (tots aquells que no són pubilla o hereu) i han de cercar els seus propis mitjans de vida. Fins als anys cinquanta, bona part de les noies de les cases més humils han de marxar, sovint a Barcelona o a Besiers, on s'ocupen en el servei domèstic, mentre que els nois complementen la feina de mosso amb el contraban o emigren.

El gran «culpable» de la transformació de l'economia andorrana és el general Franco. La dictadura decreta a Espanya un règim d'autarquia després de la Guerra Civil davant la necessitat de viure gairebé només amb el que es produeix interiorment. Espanya és un país del vagó de cua europeu amb l'accés vetat als productes de la resta del continent i sense divises. El Principat es convertirà en la porta d'entrada de tot allò que no es pot comprar al sud del riu Runer. Andorra ha estat paral·lelament terra d'acollida, que ha vist l'arribada de refugiats dels diferents conflictes dels països veïns. Els catalans arribats el 1939 fugint de la victòria franquista donen un nou aire a la societat. Arriba gent d'esquerres o catalanista amb titulació universitària que eleva en part el nivell de formació de la societat andorrana. També havien arribat refugiats a l'inici de la guerra, en aquest cas fugint de les ràtzies de les tropes republicanes.

La dictadura espanyola és un factor, però no l'únic. La neu passa a ser un actiu i un pol d'atracció turístic. El 1957 es construeix el primer telesquí, el del Coll Blanc, que implica l'obertura de la primera, mínima, estació d'esquí al Pas de la Casa. De mica en mica, Andorra es va convertint en una gran superfície comercial i en una destinació turística. El 1957, precisament, es comença a fabricar a Espanya el Seat 600, un element que ajudarà a la penetració extensiva de l'automòbil dins de la societat espanyola. Es crea un turisme amb vehicle propi que pot venir a les Valls a passar uns dies o fins i tot pujar i baixar el mateix dia. Aquest és un factor clau, perquè permet que el turisme sigui massiu. A Andorra es poden adquirir des de mitges de niló fins a vaixelles de Duralux, passant per la xocolata, calculadores, ròtrings, formatges francesos o qualsevol altre producte, sigui de qualitat o innovador, que no es troba en els prestatges de les botigues espanyoles. I tot a un preu assequible, especialment un tabac sense impostos, molt competitiu en no aplicar-s'hi gravàmens impositius. A Andorra no es ven, es «despatxa», perquè el diferencial de preus és tan gran que el producte surt sol. Paral·lelament es desenvolupa un sistema financer molt potent, basat, gràcies al secret bancari, en l'arribada de diner «negre» provinent de l'evasió fiscal dels països de l'entorn.

L'evolució econòmica, però, no té un paral·lelisme en el marc institucional. És un canvi a dues velocitats molt diferents. Les reformes polítiques de gran volada durant el segle xx havien estat molt puntuals, com la concessió del sufragi universal o del vot femení. Fins i tot en aquests dos elements també es pot constatar una mostra de la intrínseca arrel conservadora del país. El sufragi universal va ser aprovat el 1933, però els coprínceps l'anul·laren entre el 1941 i el 1946. Això vol dir que fins gairebé el 1950 només podien votar els caps de casa. El vot femení no va ser concedit fins al 1970 (a Espanya el 1931), i permet constatar el decalatge entre l'evolució política andorrana i la dels altres països occidentals. També és el 1970 quan la majoria d'edat es rebaixa de vint-i-cinc a vint-i-un anys.

L'adquisició de la nacionalitat ha estat un factor històric important. Fins ben entrat el segle xx només la tercera generació després de l'arribada a Andorra donava dret al passaport. És una societat classista en què hi ha andorrans de primera, segona i tercera generació (aquests darrers, dits de «pota negra»), i al final de tot el resident (immigrant), que té escassíssims drets. Posem un exemple real. Un immigrant català arriba a Andorra a mitjan segle XIX. Els seus fills no podran ser andorrans. Sí que ho seran els seus néts, en ser la tercera generació instal·lada a Andorra. Ara bé, una néta es casa amb un espanyol. En no ser pubilla, no traspassa la nacionalitat al seu fill (si l'andorrà hagués estat el pare, sí que la traspassaria), i per tant el besnét d'aquell immigrant torna a no tenir accés directe a la nacionalitat. Quan l'obtingui, ja entrat en la segona meitat del segle xx, tampoc no tindrà plens drets en ser «andorrà de primera», en comparació amb els de segona i especialment els de tercera generació, que els tenen tots.

Era evident la inadaptació de les institucions tradicionals a l'aparició d'una societat de consum que xocava amb les formes de fer d'un estat semifeudal. No hi ha, però, un sentiment unànimе respecte a la intensitat i la velocitat de les reformes. Hi ha sectors més conservadors que tenen por que els canvis alterin l'estatu quo existent. I com que l'economia acumula creixements exponencials, una part dels andorrans prefereix no tocar gaire el model polític per por que deixi de funcionar. Però la relació de forces internes ha canviat. Fins a l'esclat econòmic dels anys cinquanta, el poder es trobava concentrat en els caps de casa de les propietats més importants, anomenats «caps grossos». En l'economia rural i ramadera, els terrenys i els caps de bestiar marcaven la pauta. Amb el nou model de serveis hi ha molts emprenedors del país que amb un comerç, un hotel o un import-export fan fortunes.

A partir dels anys cinquanta, amb el creixement lligat al nou model econòmic, el cens comença a créixer. Segons Bonaventura Adellach i Ramon

Ganyet, el 1953 hi ha 5.591 habitants, que el 1960 seran 8.392 i el 1970 s'arriba als 19.545. La societat andorrana havia passat de rural i extremament conservadora i religiosa a un col·lectiu fortament dinàmic i canviant que experimentava el creixement poblacional fonamentalment per l'arribada d'emigrants a la recerca de feina.

A més, una part dels estrangers amb visió utilitzen un andorrà com a «pres-tanom», ja que els negocis han d'estar a nom d'un nacional, per aixecar veritables imperis en pocs anys. En l'àmbit polític, però, no s'ha produït aquesta evolució i les famílies tradicionals encara en tenen majoritàriament el control. Hi ha un xoc entre la realitat política i l'econòmica. El model capitalista imperant necessita constantment nova mà d'obra i una legislació més àgil. L'Andorra institucional frena tot el que pot per evitar els canvis.

El model econòmic de gran creixement es basa en la capacitat innata dels empresaris locals (amb una tradició de compravenda ramadera) per fer negoci i en unes dures condicions per als treballadors estrangers. Com a exemple cal citar que fins al 1968 no hi ha una cobertura sanitària general, ja que no és fins a aquell any que es crea la Caixa Andorrana de Seguretat Social (CASS). I es crea per l'amenaça espanyola d'obligar tots els treballadors espanyols residents a Andorra a afiliar-se a la Seguretat Social espanyola. Bona part dels canvis socials que es viuran durant la segona meitat del segle XX estaran relacionats amb la pressió exterior.

El copríncep Georges Pompidou va declarar en el discurs del lliurament de la quèstia (pagament simbòlic en espècies als coprínceps com a senyors feudals) del 1973 que estava disposat a escoltar els «suggeriments dels andorrans» per dotar el Principat «d'un marc que li permeti fer front a les exigències que imposa el creixement i l'obertura al món exterior». En la mateixa línia s'havia expressat el copríncep episcopal Joan Martí Alanís, que va manifestar públicament, el dia que va arribar a la Seu d'Urgell, que el futur dels andorrans seria «el que ells vulguin».

La nebulosa que marcava les competències entre els serveis dels coprínceps i el Consell General esclata el 1975. Arrenca arran d'un decret dels veguers que regulava la política migratòria, matèria que el parlament considerava de la seva competència exclusiva. L'11 de febrer de 1975, el síndic general, Julià Reig, va enviar un comunicat als coprínceps instant l'obertura d'un diàleg per iniciar canvis institucionals.

Hi ha dues dades que mostren fins a quin punt l'any 1975 l'evolució social i econòmica feia insostenible el marc polític existent. L'augment de la població dels anys setanta (entre el 1970 i el 1982 es passa de 20.000 a

40.000 habitants) ha estat molt desigual: gairebé tres quartes parts dels ciutadans es concentren, a partir de la segona meitat dels setanta, a la parròquia d'Andorra, que inclou el que ara és Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. En aquesta macroparròquia vivia gairebé la meitat dels andorrans amb dret a vot.

Al mateix temps, gairebé el 75 % de la ciutadania és immigrant, sense possibilitat de nacionalitzar-se, a excepció de la via del matrimoni. La població de fet i la de dret divergeixen cada cop més. El 90 % dels assalariats són estrangers. Els andorrans són bàsicament empresaris, professionals liberals, funcionaris o autònoms. La por d'una part dels andorrans a quedar en minoria en el futur perquè neixin molt més fills d'immigrants que de nacionals porta a una duríssima legislació a mitjan anys setanta. Els fills de residents no podran ser andorrans encara que hagin nascut al país. Caldrà que un dels dos pares tingui el passaport andorrà per adquirir la nacionalitat. Aquesta decisió crea una nova categoria, els anomenats «nats a Andorra», que continuarà vigent durant vint anys.

Els immigrants pateixen sovint unes condicions laborals lleonines. Durant el boom expansiu, les jornades podien ser de dotze o catorze hores sense dret a cobrar les hores extres o sense vacances. Naturalment, no es pot generalitzar, però sí que hi ha una part d'empresaris que exploten descaradament els treballadors sabent que si protesten els poden acomiadar i que hi ha cua de nous immigrants per entrar. Els salaris, en contraposició, són molt millors que a Espanya.

El sistema electoral rebenta per les costures a mitjan anys setanta perquè la meitat dels electors, concentrats a la parròquia d'Andorra, només tenen dret a quatre representants dels vint-i-quatre de la cambra. Al mateix temps, l'esperit escaldenc, històricament només un quart dins de la gran parròquia central d'Andorra, reneix amb l'objectiu d'independitzar-se d'Andorra la Vella per poder autogestionar-se i tenir representants propis. Els escaldencs afirmen que se senten menystinguts dins de la gran parròquia central.

A mitjan anys setanta s'ha fet evident que la reforma institucional és indispensable per organitzar el model econòmic i donar resposta a totes les mancances.

2. La «Reformeta»

En una sessió extraordinària celebrada l'1 d'octubre del 1976, el Consell General defineix uns principis fonamentals de canvi institucional per presentar als coprínceps. Teòricament, la reclamació es limita a un problema de competències, però en realitat les aspiracions nacionals van més enllà. El Consell crea una comissió amb tres representants –Bonaventura Adellach, Enric París i Òscar Ribas– per desenvolupar la memòria que ha de recollir les aspiracions del parlament. Entre la comissió, el parlament i les parròquies s'acaben desenvolupant sis propostes que es porten a consulta popular el 28 d'octubre de 1977. El vot queda tan dividit que no hi ha una opció clara per traslladar a una segona votació. El 16 d'octubre de 1978 es presenten dues opcions, però es pot votar per una de les dues o per cap. El resultat torna a estar repartit entre les tres possibilitats. Per tant, el Consell considera que cal refondre les dues propostes en una.

Els parlamentaris han decidit desvincular-se de les votacions populars davant la certesa que era l'única forma d'avançar.

El 31 de març de 1978, el parlament aprova per unanimitat la Memòria de Reforma de les Institucions Andorranes, que s'entrega als coprínceps. Es demana convertir el país en un estat de dret, establir la separació de poders i la creació d'un govern (inexistent en la història nacional).

Paral·lelament en el temps, esclata el conflicte a la macroparròquia d'Andorra i el 14 de juny de 1978 se subdivideix en dues parròquies: Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. El Consell passarà a estar format per vint-i-vuit parlamentaris, ja que s'hi afegeixin els quatre escaldencs. La nova parròquia passa a ocupar el setè lloc en l'ordre protocol·lari.

En els aspectes bàsics de la Memòria s'especificava que la voluntat dels elegits del poble era «conservar l'estructura d'Estat com a copríncipat indivís, però amb una participació més activa dels elegits; ampliar les facultats legislatives del Consell General i introduir la iniciativa popular; declarar formalment la separació clàssica de poders i manifestar la voluntat del Consell d'aconseguir que Andorra esdevingui un estat de dret, i la participació de les institucions elegides als organismes de representació internacional, materialitzada per mitjà de persones de nacionalitat andorrana, però amb la reivindicació de la paritat dels dos coprínceps quant a les facultats de representació.»

En el plantejament del Consell hi havia un punt que xocava directament amb la doctrina francesa sobre Andorra: la representació exterior. Segons Jean-Claude Colliard, cap del gabinet del copríncep francès, la voluntat andorrana de ser reconeguda internacionalment i ser present en els organismes internacionals era «une pierre dans le jardin de la doctrine traditionnelle française». França mantenia històricament que el president de la República no podia ser cap d'Estat de dos països diferents. Això derivava en la pretensió francesa de tenir la representació internacional d'Andorra, extrem al qual sempre s'oposava la Mitra, que demanava igualtat en aquest camp.

La Memòria té tretze punts:

1. Reclamació d'un estat de dret.
2. Creació d'un executiu.
3. Oficialització que Andorra és una federació de parròquies.
4. Eliminació de l'obligatorietat d'exercici d'un càrrec per al qual s'ha estat elegit o proposat.
5. Petició de creació d'un tribunal contenciós administratiu per dirimir els conflictes relacionats amb l'Administració.
6. Que el futur cap de l'Executiu prengui el nom de síndic.
7. Creació de mecanismes per dirimir els litigis que es produeixin en el futur entre el Govern i el Consell General.
8. Participació en organismes internacionals mitjançant persones andorranes.
9. Separació de poders de manera que el legislatiu sigui detingut pel Consell, l'executiu pel Govern i el judicial pels coprínceps, en cas que s'atorgui la funció d'ordre públic al nou Govern.
10. Delimitació de competències entre els comuns (i la resta de corporacions locals, com els quarts) i el Consell General.
11. Elecció del síndic (cap de Govern). S'ofereix l'opció que l'esculli el Consell o que es faci de forma directa per sufragi universal.
12. Possibilitat de modificar el nombre de parròquies. Es recomana que es creï la parròquia d'Escaldes.
13. Altres. Se suggereix la creació d'un tribunal de garanties constitucionals i el manteniment del Tribunal de Visura.

Fora ja dels punts, s'insta que la reforma s'aprovi en referèndum.

Hi ha dos punts remarcables que mostren fins a quin grau de peculiaritat havia arribat Andorra a finals dels anys setanta. D'una banda, es demana que s'acabi l'obligació d'exercir un càrrec públic en contra de la voluntat de l'elegit. Els andorrans de passaport sempre havien estat molt pocs i la dedicació al comú o al Consell era sense remuneració i sovint portava més maldecaps que beneficis. Per això s'havia d'obligar tothom a passar per l'Administració, fins i tot aquells que no ho volien si eren elegits pels veïns.

Un altre punt que mereix un comentari és el Tribunal de Visura, que és paradigmàtic del garbuix institucional en què Andorra havia estat tradicionalment immersa. El Tribunal de Visura es basava en la constatació in situ. Per exemple: Dos veïns tenen una diferència de límits. La queixa arriba al comú, que és la primera instància, i que desplaça un membre de la corporació per constatar el problema sobre el terreny. Emet un dictamen, que serà recurrible davant el Consell General i posteriorment davant els coprínceps. Això significa que tothom té funcions judicials, però al mateix temps mostra com finalment, en qualsevol procés important, l'última paraula no la tenen els andorrans, sinó els senyors que detenen la sobirania.

La representació exterior era el tema més enverinat de la proposta de Reforma, ja que el copríncep francès s'arrogava la capacitat de parlar i actuar en nom d'Andorra a l'exterior, cosa que convertia el Principat en una anomalia geopolítica. A escala internacional, les definicions de l'estatus polític d'Andorra eren múltiples. Es qualificava el país de condomini feudal, o de protectorat francès, o de territori compartit, però mai no era considerat un estat sobirà de ple dret. Es negava la personalitat jurídica andorrana com a estat. No es podien signar acords ni tractats. Com que el copríncep francès era l'únic amb personalitat jurídica internacional, condició de què no gaudia el bisbe d'Urgell, la utilitzava per a disposar de la representativitat exterior. El copríncep episcopal des dels anys setanta fins al començament del segle XXI, Joan Martí Alanís exemplificava la situació afirmant que Andorra podia tenir multitud de consideracions a nivell jurídic, però sempre «com a territori dependent». Amb aquesta expressió, Martí intentava plasmar que Andorra no podia ser considerada un estat igual als altres mentre no se solucionés el problema de la representació internacional. Amb referència a aquest escenari, parla de «clàusula colonial», o bé introdueix la definició més eufemística de «territori sense responsabilitat en la conducció de les seves relacions exteriors». La doctrina francesa manté com base el ja reiterat argument segons el qual el president de la República no pot ser al mateix temps cap d'Estat d'un altre país. El Quai d'Orsay és inflexible i els diferents coprínceps francesos havien compartit aquesta visió. També François Mitterrand, durant el primer septenni (1981-1988),

comparteix aquest esquema. La diplomàcia francesa defensa que França té les competències exteriors d'Andorra i la Mitra les «espirituals».

El conflicte sobre la representació exterior és clau perquè els coprínceps tardin gairebé tres anys a donar resposta a la Memòria del 1978 per a les reformes. El Decret sobre el procés de reforma de les institucions està datat el 15 de gener de 1981 i signat pels delegats permanents (Alain Dufoix i Gregori Creus) i pels veguers (René Lalouette i Francesc Badia). Hi ha diversos aspectes rellevants. D'entrada es parla de Consell Executiu i no de Govern, i en l'article setè, en què se n'estableixen les atribucions, no queda gaire clar fins on arriben les seves competències. De tot el que es demanava en la Memòria del 1978, gairebé només es concedeix un cert desdoblament de les funcions del Consell General. No és casualitat que la nova figura s'anomeni Consell Executiu i no Govern. Bàsicament, el que es fa és traspassar a la nova figura del cap de Govern les atribucions que ja tenia el síndic. La nova institució no pot ser considerada un govern de veritat perquè li falten tres ministeris clau: Exteriors, Interior i Justícia. En aquests tres camps les competències es troben en mans dels coprínceps. Un destacat protagonista de l'època explica amb to humorístic que «per tenir un consell de ministres amb capacitat de decisió real el cap de Govern hauria d'haver convocat els veguers a les reunions».

El Consell Executiu té quatre marcs competencials: 1) L'execució de les normes emanades del Consell General, al mateix temps, però, que s'especifica que els decrets del Consell Executiu han de ser compatibles amb el «tenor dels decrets adoptats pels coprínceps i les normes emanades del Consell General». 2) La proposició de disposicions que hagi d'adoptar el Consell General i el dret de súplica davant dels coprínceps. 3) L'elaboració del pressupost. 4) La direcció i control de l'Administració i dels serveis públics dependents del Consell General i el nomenament de funcionaris i la tutela de les parapúbliques.

El decret del 15 de gener de 1981 té dos capítols. En el primer s'inclou un marc general de com ha de ser la figura del Consell Executiu i del «cap de l'Executiu». El segon disposa la creació de dues comissions d'experts. La primera té per objectiu tractar l'àmbit entre l'Administració central de nova creació i les administracions comunals, i també elaborar un Codi de l'Administració. La segona és molt més important: haurà d'analitzar sector per sector el repartiment de competències entre totes les institucions andorranes. Aquesta ha de ser la clau de la veritable reforma. La comissió no arribarà mai a fer l'informe que ha de clarificar les competències. Per més voltes que s'hi doni, la representació exterior (allò que permet el reconeixement

internacional i ser veritablement un estat amb totes les de la llei) és un tema innegociable per a França i bloqueja qualsevol possibilitat de pacte.

En resum, el decret dels coprínceps obvia la major part de les peticions i bàsicament fixa només les pautes per a crear un gabinet executiu descafeïnat. No disposarà de les competències de seguretat, justícia i afers exteriors, que queden per als coprínceps. De tota la profunda reforma esperada, el decret és només un intent de delimitació de competències. S'afegeix un nou actor institucional per fer les tasques «de govern» que majoritàriament desenvolupaven les comissions executives del Consell General.

La decepció entre els andorrans és evident, perquè després de tres anys d'espera confiaven disposar d'una reforma molt més profunda. El desencís posarà nom al decret dels coprínceps: la «Reformeta», un terme enginyós que va ser encunyat per Marc Forné.

3. El primer govern

L'inici de la dècada dels vuitanta porta un trasbals generalitzat a l'economia nacional. S'albira que la democratització d'Espanya comportarà ineludiblement la seva entrada a la Comunitat Econòmica Europea (CEE). Hi ha por que el model econòmic andorrà, basat en bona part en el comerç, quedi en entredit si Espanya passa a gaudir de la lliure circulació de mercaderies i Andorra deixa de ser l'oasi en el qual s'abasteixen milions de turistes. En aquest context, la preocupació fonamental canvia: a finals del setanta, l'esplendor econòmica portava a la recerca d'un marc institucional que resolgués l'obsolescència del sistema polític; al començament dels vuitanta, la principal preocupació és com es redissenyarà el model comercial i turístic si Andorra deixa de ser un paradís comercial per als espanyols.

El decret dels coprínceps per a la creació d'un executiu no ajuda gaire. En tractar-se d'un gabinet amb competències limitades, es dona peu a una nebulosa en què el poder està repartit entre massa jugadors: els delegats permanents, els veguers, el Govern i el Consell General. Les eleccions al Consell tenen lloc el 9 i el 16 de desembre de 1981 i s'elegeix com a primer cap de Govern un dels escollits en els comicis: Òscar Ribas Reig.

Òscar Ribas, lauredià nascut el 1936, forma part d'una de les famílies més poderoses a nivell polític i econòmic. Nebot del síndic Julià Reig, és llicenciat en dret, tot i que mai no ha exercit com a advocat. Compagina l'activitat política amb la gestió dels negocis familiars, principalment el tabac i la banca. Arriba al càrrec de cap de Govern als quaranta-cinc anys, com a líder visible d'una generació amb ànsies reformistes. Com molts altres, havia patit l'immobilisme i en ser fill de pare espanyol i mare andorrana (andorrà de primera generació) no va poder tenir el passaport fins a ser major d'edat. Les dones no pubilles no passaven la nacionalitat plena (drets polítics) als marits o als fills. Mentre estudiava a Barcelona, havia de passar la frontera amb la fe de baptisme com a únic document identificador. Aquest sentiment d'haver estat discriminat, molt estès entre els fills d'immigrants i fins i tot entre els andorrans de primera generació, és important com a força emergent per a transformar unes regles que es consideren obsoletes. Ribas fins i tot havia participat l'octubre del 1967 en l'amenaça de manifestació que va fer un grup de joves (Coll, Bartumeu pare o Vilaginés, entre d'altres) durant la històrica visita del copríncep De Gaulle. La protesta es desconvocà quan el copríncep es va comprometre a fer esment del problema de la nacionalitat en el seu discurs.

Per entendre la realitat andorrana respecte a la nacionalitat, l'exemple de Ribas és paradigmàtic. El seu besavi era andorrà fill d'espanyols. Per tant, era de primera generació, i fins a ser de tercera no es podia votar. El seu avi no va poder votar mai tot i ser fill d'andorrà. Els seus oncles Julià i Serafí (la seva mare no va poder votar fins que s'acceptà el vot de les dones el 1971) van ser els primers a poder-ho fer. Ribas, en ser fill d'espanyol, tornava a ser andorrà de primera, com el seu besavi, i no podia votar.

Ribas era considerat el líder del sector reformador, mentre que el lauredià Josep Pintat era el dels conservadors. Els dos formen part dels quatre parlamentaris elegits per la circumscripció de Sant Julià de Lòria en els comicis del 1981. Els Reig i els Pintat han estat històricament enemics polítics tant a la parròquia com al país. No s'ha de confondre, però, aquestes definicions ideològiques amb les comunament establertes. El sector reformador, en bona part de les matèries estava situat molt més a la dreta que els conservadors europeus. El debat entre reformistes i conservadors andorrans es pot centrar en aspectes com establir o no una imposició indirecta general (en cap cas no es planteja taxar el benefici o introduir l'IRPF), però drets establerts a tot el continent com el subsidi d'atur ni tan sols són contemplats per cap de les dues faccions.

No existeixen partits polítics, sinó grups amb una certa afinitat a cada parròquia. Com que en realitat són set eleccions diferents, una per parròquia, en les quals s'elegeixen quatre representants, les majories i les minories són inestables. D'entrada, els consellers tenen per costum defensar els interessos dels electors del seu territori. Es deuen en primer lloc als electors que els han votat. I els representants de la parròquia poden ser de famílies polítiques diferents. Un cop al Consell, s'alineen per territori, per ideologia, per afinitat personal, per vincles històrics... Es tracta de l'expressió màxima del personalisme polític, davant de la falta d'una ideologia comuna. En tractar-se de circumscripcions molt petites, cada parròquia té els seus «barons» que aglutinen familiars, amics i simpatitzants. Cada polític té el seu pes segons els vots que arrossega.

Per entendre el sistema tradicional electoral a Andorra cal explicar l'anomenat «vot captiu». Seria l'equivalent al vot ideològic inamovible en altres països en què l'elector, es presenti qui es presenti, vota el mateix partit. A Andorra es vota molt sovint segons la tradició de cada casa, afí a una o una altra família política de la parròquia. En cada elecció les agrupacions que aspiren a accedir al Consell o al comú van casa per casa a visitar els votants. És el «porta a porta». Hi ha un contacte directe, possible per l'escàs nombre de votants. En la intimitat del cara a cara es dóna la confiança perquè el

polític expliqui els objectius, perquè l'elector formuli preguntes o queixes, i també s'inclou la possibilitat de la demanda expressa: et voto a canvi d'aquest favor que necessito, perquè no em posis pegues amb els papers del terreny on haig de construir o m'ajudis en la col·locació del fill en un organisme públic. No vol dir que totes les visites acabin així, però és un element important en la relació que el polític tradicional té amb els seus electors.

El porta a porta també inclou la seva nèmesei, anomenada «espardenyar». Consisteix que els polítics de signe contrari als que han fet el «porta a porta» passin posteriorment per casa de l'elector per esguerrar les promeses fetes i, si és necessari, millorar l'oferta.

Les cases (famílies), especialment a les parròquies més petites, estan normalment ja adscrites a un «baró» local que sempre les té en compte a l'hora de confeccionar la llista. Cada casa «pesa» més o menys vots segons el nombre de persones que la integren. En el sistema tradicional, sovint el resultat de les eleccions és fàcilment previsible pels experts de cada parròquia només comptant els vots que arrossega cada membre de la candidatura.

El polític tradicional disposa d'una llista del cens en la qual cada elector està marcat. Hi ha cinc colors: un per als electors que segur que el votaran; un altre per als que li són favorables, però no garantits; un de tercer per als que sap que no el votaran, i un de quart per als que en principi no li donaran suport, però que poden canviar d'idea. El cinquè és per als «no compromesos». La llista s'ha elaborat segons l'adscripció electoral de cada casa, els vots anteriors i la relació (familiar, laboral, amistat...) amb els diferents candidats que formen les llistes. Un bon confeccionador de candidatures ha de saber trobar persones que arrosseguin molts vots, combinades amb altres ciutadans que minimitzin el pes dels millors candidats contraris. Per exemple, si un dels caps de llista és d'una família canillenca que presumiblement pesa trenta vots, els candidats contraris faran el possible per tenir un membre d'aquesta família també en la seva llista, perquè, com a mínim, els trenta no votin unitàriament. I en la perfecció del sistema, a aquesta família ja li anirà bé tenir candidats en les dues llistes per garantir-se l'accés directe al comú, en cas de necessitat, guanyi qui guanyi. El sistema és factible per la falta d'ideologies o per les diferències molt petites que van del sentiment conservador a l'ultraconservador. El vot és una qüestió de confiança, de tradició i de fidelitat als candidats. Amb el benentès que aquesta explicació és una generalització en la qual sempre caben excepcions.

El marcatge del cens s'ha d'anar actualitzant permanentment, perquè hi ha gent que pot canviar de bàndol, o que se sospita que ho pot fer, per múltiples motius. Els polítics tindran com a prioritat fer el «porta a porta» amb

els electors indecisos i els que els són en part favorables o desfavorables. Si hi ha temps, es visitarà els vots garantits, i si es visita els qui segur que no els votaran és per deferència.

Òscar Ribas jura el càrrec el 8 de gener de 1982. La barreja dins del Consell impedeix establir l'existència d'un corrent majoritari reformista tot i l'elecció del líder d'aquest sector. El síndic és Francesc Cerqueda, un dels principals exponents del bloc conservador. Cerqueda serà un gran defensor del manteniment de les competències del Consell General enfront de la nova institució que al cap i a la fi és tan sols un «consell executiu». La nebulosa sobre les competències de cada organisme després del decret del 1981 fomenta una certa rivalitat entre el Govern i el Consell General, perquè és el parlament, i més concretament les comissions executives que gestionaven la sanitat, la immigració o les carreteres, entre d'altres, qui ha perdut poder amb la reorganització. I el síndic, després de segles de ser la màxima figura política nacional, està condemnat a convertir-se en un simple president del parlament.

El decret dels coprínceps del 1981 establia un mínim de quatre ministeris i aquesta va ser la xifra designada per Òscar Ribas. El primer gabinet de la història jura el 14 de gener amb Antoni Aleix com a conseller de Finances, Comerç i Indústria; Josep Casal, d'Agricultura i Patrimoni Natural; Josep Vidal, de Serveis Públics, i Antoni Ubach, de Treball, Benestar Social, Educació i Cultura. Posteriorment es completaria amb dos secretaris generals: Antoni Morell, de Comunicació, i Manuel Mas, de Turisme i Esports.

La creació d'un govern té diferents lectures polítiques. Per al sector conservador, es tracta de la culminació dels canvis imprescindibles, ja que anar més enllà podria posar en perill la idiosincràsia del país, un model que ha permès un creixement econòmic exponencial en trenta anys. Per als reformistes, es tracta només d'un pas, important però només un pas per a l'assoliment de la plenitud d'Andorra com a estat. Cal remarcar que cap dels dos sectors no posa mai en dubte la continuïtat del copríncipat com a estructura d'estat.

Al començament dels anys vuitanta, no està gaire clar que passarà amb la figura del copríncep episcopal. Joan Martí Alanís havia estat nomenat bisbe d'Urgell i conseqüentment copríncep d'Andorra el 25 de novembre de 1975. A Espanya s'havia iniciat una campanya des de finals dels anys seixanta per aconseguir que els drets episcopals passessin a la Corona espanyola. S'agafa com a pal de paller dels arguments la doctrina derivada del Concili II del Vaticà (finalitzat el 1965) amb la voluntat que l'Església abandoni tot poder temporal. El diari ABC havia publicat el 1967 que «después del Concilio

chocha aun más el anacronismo de un Copríncipe eclesiástico, aunque gobierne más bien de forma teórica, porque los regímenes feudales a la larga entorpecerían los mensajes evangélicos del obispo». El Diario de Barcelona era més explícit i el 1976 aconsellava directament que «la titularidad del Coprincipado de Andorra fuese trasladada al rey Don Juan Carlos I».

La incertesa sobre el copríncep mitrat tenia un moment crític: el possible relleu al bisbat d'Urgell. Segons Josep Maria de Porcioles, jutge d'apel·lacions d'Andorra i posteriorment alcalde de Barcelona, l'opció més factible del Vaticà si decidia abandonar el coprincipat era ordenar a un futur bisbe que s'abstingués de jurar el càrrec de copríncep. La por havia estat de tal intensitat que el 1976 el síndic Julià Reig havia tramès una carta al secretari d'Estat del Vaticà, el cardenal Villot, per advertir-lo de l'oposició andorrana que dins del concordat que havien de firmar Espanya i la Santa Seu s'inclogués alguna clàusula sobre els drets del coprincipat. Villot va tranquil·litzar Reig amb una missiva en el qual es garantia que el concordat amb Madrid no afectaria Andorra.

El primer i principal enfrontament del recentment creat Govern amb els coprínceps arriba el 1982 amb el capítol final de l'anomenada «guerra de les ràdios». Històricament, havien emès des del país Ràdio Andorra i Sud Ràdio. Pot semblar un tema banal, però havia estat una font permanent de conflictes, especialment amb el copríncep francès, durant dècades, fins al punt que París va ordenar el tancament de la frontera amb Andorra el 1953 per obligar el Consell a autoritzar l'emissió de la cadena Sud Ràdio. París exigeix una freqüència andorrana per emetre en francès, que ha de compensar l'existència de Ràdio Andorra, que emetia des dels anys trenta. Finalment és el copríncep De Gaulle qui obliga el 1959 a l'inici de les emissions de Sud Radio, també coneguda com Ràdio de les Valls. El 1961, el Consell General atorga una concessió a les dues emissores a canvi del pagament d'un cànon.

Es tracta d'un afer molt complex que té l'arrel en una època en què les radiofreqüències són un bé escàs en l'àmbit europeu i la majoria són públiques. Andorra en té d'assignades com a territori independent i són una font d'influència enorme en l'absència, en els primers temps, de la televisió. El Consell vol imposar el criteri que la concessió de les radiofreqüències li pertanyi i els serveis dels coprínceps consideren que com a senyors han de poder incidir en un tema tan important. En el fons es tracta d'una lluita sobre qui és el detentor de la sobirania.

El 1981, el Consell havia anunciat que no renovaria les concessions del 1961 a Ràdio Andorra i Sud Ràdio si no pagaven els cànon endarrerits.

En realitat, no havien pagat mai ni una sola pesseta. A finals del 1981, el parlament i l'assemblea magna (deu membres per parròquia, que són els cònsols, els quatre consellers generals i quatre prohoms) voten el tancament de les emissores per impagament. Quan l'Executiu Ribas pren possessió, es troba amb el conflicte damunt de la taula i intenta arribar a un acord per a la reobertura amb una sèrie de condicions. Per calibrar el grau de tensió, només cal constatar que en una nova assemblea magna el 1983 per aprovar la reobertura de les emissores hi ha una amenaça de bomba que obliga a desallotjar la Casa de la Vall.

Paral·lelament a aquest conflicte, el govern Ribas intenta que Andorra sigui acceptada com a membre de ple dret per la Unió Internacional de Telecomunicacions. Es tracta d'un intent de cop d'efecte important en el reconeixement exterior. És la primera vegada a la història en què els andorrans fan campanya contactant país per país per aconseguir que se'ls reconegui com un estat igual als altres. Calien 98 vots de suport i el 8 de juny del 1983, la data límit, se n'havien aconseguit 83. Dies després arribarien fins a 105, però la candidatura es va rebutjar perquè Espanya i França havien demanat que no s'ampliés el termini de recepció de vots. Les ràdios tornarien a emetre el 1983, però per un període breu de temps. La «guerra» no finalitzarà oficialment fins al 1990 amb la creació de l'Organisme de Ràdio i Televisió d'Andorra (ORTA), que fixa un sistema propi de ràdio i televisió.

El 12 d'agost de 1982 va tenir lloc el primer vol de la línia regular Barcelona-la Seu d'Urgell que inaugurava l'aeroport Alt Urgell-la Seu-Andorra. Els vols eren coberts per Fokker holandesos de quaranta-quatre places de la companyia Aviaco, filial d'Iberia. N'hi havia tres d'anada i tres de tornada cada dia a un preu de 3.850 pessetes el bitllet d'un trajecte. El projecte va ser fruit d'un acord per cinc anys entre el Govern d'Andorra i la Generalitat de Catalunya. L'ocupació mitjana era entre el 25 i el 77 per cent de la capacitat, i el possible dèficit el pagava el primer any Andorra i els quatre següents Catalunya. Aviaco, però, no estava gaire contenta amb l'encàrrec. Havia estat una imposició del Govern espanyol per frenar el desig de la Generalitat de gestionar aeroports. Dos factors van fer fracassar el projecte. Les poques ganes d'Aviaco van fer que molts dies els pilots assegurassin que les condicions meteorològiques no eren segures per a l'enlairament. Les constants suspensions van treure credibilitat al projecte. El més important, però, va ser la constatació que no hi havia prou massa crítica de clients interessats en els vols regulars entre Barcelona i la Seu. El 1983, el balanç mitjà d'ocupació dels avions era del 17 % i la línia es va eliminar. El terreny va passar a ser un aeròdrom d'ús privat i mai no s'ha reobert amb finalitat comercial.

El juny del 1982, Ribas anuncia la creació de l'Escola Andorrana. Serà el tercer sistema educatiu juntament amb l'espanyol i el francès. Començarà al setembre d'aquell any amb tres classes de preescolar. L'any següent ja es posa en marxa el primer curs de primària i així successivament fins a completar tot el cicle. Paral·lelament, l'Executiu estableix a primària i secundària dels altres sistemes l'obligatorietat del català «reconeixent-li la mateixa importància que a les altres assignatures». La creació del nou sistema venia gestant-se des de feia anys i una de les persones que més el van impulsar va ser Lúdia Armengol, que ocupava la direcció de Cultura en el primer gabinet. L'objectiu era doble. D'una banda, es tractava d'un pas més en la reivindicació de la sobirania, i de l'altra, s'apostava per l'andorranització dels escolars. Els dos sistemes existents no presentaven problemes, però existia el convenciment que feia falta un model d'ensenyança que reforçés la identitat andorrana dels alumnes. El procés no va ser senzill, perquè no era evident que un estat que no tenia el ple reconeixement internacional aconseguís la convalidació de les titulacions pròpies. Es corria el perill que els alumnes no poguessin cursar estudis universitaris a l'exterior un cop acabada la segona ensenyança. El Govern va decidir tirar endavant confiant en la política de fets consumats i pensant que un cop en marxa era molt probable que les convalidacions exteriors arribessin. Posteriorment, el sistema va aconseguir el reconeixement forà i el model es va consolidar. El nombre d'alumnes va anar creixent exponencialment fins a arribar, anys més tard, al nivell dels altres dos i fins i tot sobrepassar-los.

El mandat del primer govern va estar marcat per la tragèdia dels aiguats del 7 i el 8 de novembre de 1982, amb un balanç de tretze víctimes mortals, la majoria per una explosió d'un dipòsit de gas a la Massana. La desgracia d'infraestructures va ser important pel desbordament del riu Valira. Va ser la catàstrofe més gran de la història moderna d'Andorra i va mostrar la necessitat de fer una canalització dels rius.

El gran cavall de batalla intern del primer gabinet són els impostos. El 1982, el dèficit de l'Estat és de 3.250 milions de pessetes, una xifra similar al pressupost anual. És un estat pobre en un país ric. No es recapta l'indispensable per a les actuacions mínimes d'un govern que constantment ha de recórrer a l'endeutament amb entitats bancàries nacionals. Bàsicament, només s'obtenen diners de la taxa a la importació de mercaderies. El comerç és l'únic sector que aporta, enmig de la crisi que Espanya i França viuen al començament dels anys vuitanta. Es registra un descens en el nombre de visitants.

Aquesta deficiència històrica de finançament havia provocat un problema important d'infraestructures per manca de capital per pagar-les. L'agost

del 1983, Ribas presenta un projecte que passa per augmentar de forma substancial les taxes existents (com ara incrementar de dues mil a deu mil pessetes la taxa de matriculació de vehicles, o apujar la imposició al tabac, els carburants i l'alcohol), introduir un impost a les habitacions d'hotel (50 pessetes a les de 1.200 pessetes la nit i 100 a les més cares) i taxar les assegurances (el 2,5 % de les primes) i els bancs (un 0,25 % dels dipòsits). Es preveia recaptar el primer any uns 850 milions de pessetes.

Els impostos, però, obren la caixa dels trons. La població nacional és manifestament reticent a la introducció de noves taxes. La majoria del Consell General s'hi oposa perquè una part substancial de la cambra qüestiona obertament les potestats que pretén tenir el Govern si han de servir per a apujar la pressió fiscal. La crisi dels impostos fa evident que les competències del Govern no estan ben definides, principal taló d'Aquil·les del decret dels coprínceps per a la creació del gabinet executiu. Cal recordar que la comissió d'experts, creada pel decret dels coprínceps el 1981, que havia de clarificar les competències de les diferents institucions va ser incapaç de fer la feina. El xoc de trens impossible de solucionar era motivat bàsicament pel rebuig francès que el president de la República fos al mateix temps cap d'Estat d'un altre país. Aquest plantejament impossibilitava que Andorra tingués representació internacional i que fos reconeguda com un estat per la resta de països.

La part del Consell contrària als impostos entén que el Govern no hi és per a fer lleis, sinó per a executar la legislació que emana del parlament, i entén que els impostos no s'introdueixen per decret. Conscient de jugar-s'ho tot a una carta, Òscar Ribas vol vincular la votació de la llei a la seva continuïtat, i planteja una qüestió de confiança. Si es rebutja la creació d'un marc fiscal mínim, dimitirà. És una opció arriscada, però considera que és l'únic camí per intentar revertir una majoria parlamentària hostil als impostos. L'agost del 1983 s'aprova la llei impositiva, especialment per l'amenaça de dimissió. Però arriba una allau de recursos interposats per hotelers, asseguradores, els comuns d'Escaldes-Engordany i de la Massana i també per ciutadans a títol individual. Com que és a l'estiu, resta de guàrdia la comissió permanent del Consell, que accepta els recursos i deixa en suspens l'aplicació de la llei. El rebuig popular entre els andorrans és evident, i el novembre de 1983 el Consell corrobora la suspensió de la llei per 14 vots a 11 i tres absències. La majoria ha girat definitivament. Ribas té clar que ha perdut la gran guerra de la legislatura. Però encara fa un últim intent. El març del 1984 es tornarà a votar la introducció d'impostos. Aquest cop la majoria en contra és encara més àmplia: 17 a 11. Constatada

que no pot tirar endavant el pressupost que comptava amb l'increment recaptatori i ha quedat evidenciat que es troba en minoria dins el Consell. El 30 d'abril de 1984 presenta la dimissió. El primer govern de la història d'Andorra no ha arribat ni als vint-i-vuit mesos de vida. El cap de Govern afirma i reitera que la qüestió fiscal no era el motiu principal de la renúncia, sinó que ha estat un conjunt de factors relacionats amb la falta de competències. La classe política té clar, però, que la voluntat truncada d'establir un marc fiscal davant d'una població que s'hi oposa fermament s'ha endut per endavant el primer govern de la història.

4. El govern Pintat

El 21 de maig de 1984, el Consell General elegeix Josep Pintat Solans (Sant Julià de Lòria, 1925 Barcelona 2007) com a relleu per acabar el mandat de Ribas. Pintat havia començat la carrera política el 1960, quan va ser conseller general i posteriorment cònsol de Sant Julià. Era el líder de l'altra gran família política i econòmica laurediana. És gairebé un *self-made man* a l'andorrana. Sense formació superior, va aixecar un grup empresarial fonamentat en el tabac, la importació i el comerç. Va ser elegit cap de Govern amb 26 vots a favor i dues abstencions. Va ser l'únic candidat.

El Consell havia girat de tendència i el reformisme havia perdut bona part de l'empenta després dels dos anys de l'Executiu Ribas. Fidels a la tradició andorrana, els representants polítics van decidir que calia anar frenant els canvis per evitar que afectessin l'economia. En el discurs d'acceptació, Pintat ho deixa clar: «Recolliré la gestió del Govern que m'ha precedit i continuaré actuant en la consolidació dels elements de la reforma de les institucions ja assentats.» Es tracta d'una clara declaració d'intencions en el sentit que s'han acabat les innovacions i que arriba un llarg període de païment dels canvis. Aquest plantejament posa fi a les aspiracions d'establir un marc fiscal o anar més enllà en el procés de reformes.

La preocupació econòmica ha deixat definitivament en un segon pla la inquietud política. Bona part dels sectors tremolen davant l'escenari que s'obrirà amb l'entrada ja prevista d'Espanya a la CEE el 1986. Els pessimistes auguren que s'aproxima la fi del comerç andorrà. La por és tan gran que Josep Pintat demana, el setembre de 1984, que Andorra estigui vinculada a la negociació entre Espanya i la CEE per garantir «l'estatus socioeconòmic, que és una legítima ambició per a l'últim dels països europeus que es regeix encara pel venerable dret romà». Aquesta petició ve per dos motius. Hi ha la sospita que Espanya, a l'hora de negociar amb la CEE, també vulgui incloure quines seran les regles del joc per a Andorra respecte a la Comunitat. Si Madrid hagués assolit aquesta opció, les conseqüències haurien estat nefastes per a l'economia andorrana. Ara sembla una possibilitat sense sentit, però cal recordar que a mitjan anys vuitanta Andorra no era un estat reconegut internacionalment. No era present a l'ONU i la seva descripció jurídica era confusa. En tot cas, no era un estat com els altres. Aquesta nebulosa és la que Espanya vol aprofitar per a incloure el Principat en el paquet negociador amb Brussel·les. El segon motiu és que Andorra vol estar al cas de quines condicions tindrà Espanya respecte a la CEE i en quina mesura afectaran el Principat. I es volen saber mentre encara es negocia i

no un cop tancades, quan ja no es pugui intervenir en el cas que s'hagin de fer objeccions per les conseqüències que puguin tenir per a Andorra. Tot aquest plantejament es dona en un moment en què les institucions nacionals encara estan en la discussió interna de com i qui ha de negociar amb la comunitat en nom del Principat.

El 28 de juny de 1984, els serveis del copríncep francès havien convocat una reunió per tractar sobre l'economia andorrana i el desig del Principat de negociar directament amb la CEE. França manté el plantejament de negar a la delegació andorrana la representació exterior necessària per a endegar una negociació directa i sense intermediaris amb una entitat supranacional com és la Comunitat. Els serveis del copríncep ofereixen els tècnics francesos perquè negociïn en nom d'Andorra a Brussel·les. Tot i que el març del 1984 el bisbe Joan Martí Alanís dona el vistiplau perquè sigui una representació andorrana la que negociï amb la CEE, la Mitra, que mai no vol ser menys que el vessant francès, envia posteriorment el seu delegat permanent per fer saber a la Comunitat que per establir qualsevol acord institucional amb Andorra és necessària la participació dels coprínceps. El Consell ho rebutja. Fins i tot el màxim representant del sector polític tradicional, Josep Pintat, que mai no posa en dubte la «inqüestionable sobirania dels coprínceps», manifesta que «tota versió conciliadora que vulgui justificar que els andorrans no poden parlar per ells mateixos és una estafa descarada i s'haurà de denunciar ben alt». Rebutja explícitament que «se'ns apliquin comportaments de tall colonial, despòtics o paternalistes destinats a anul·lar la personalitat andorrana». El 17 d'abril de 1985, el Consell aprova per aclamació l'inici de negociacions directes amb la CEE, cosa que finalment obre la porta a acabar amb les pors sobre quins acords d'Espanya amb Brussel·les poden ser nocius per a l'economia nacional.

S'ha de diferenciar molt clarament entre la reforma política i l'econòmica. En la primera sí que hi ha dos bàndols molt clars, i els conservadors tenen majoria al Consell a mitjan anys vuitanta. Però en la segona hi ha un consens forjat per la necessitat de garantir una negociació pròpia amb la Comunitat Europea que salvaguardi el comerç andorrà quan Espanya està tancant la seva incorporació al mercat únic.

A l'octubre del 1984, Pintat fa una remodelació del gabinet i Bonaventura Ribera ygua entra com a ministre de Finances; per substituir-lo al Consell, per primer cop una dona, Mercè Bonell, ocupa un escó al parlament. El mandat de Pintat durant l'any i mig en què ha substituït Ribas és bàsicament de gestió, sense grans canvis, i més aviat centrat en la preparació del gran repte econòmic: negociar un acord amb la Comunitat Econòmica Europea.

5. El segon gabinet Pintat

La part final de la primera legislatura amb Govern és relativament tranquil·la. Amb Pintat s'ha acabat la desestabilització derivada dels projectes reformistes de Ribas. El sector conservador és el clar vencedor dels comicis de desembre de 1985 al Consell i Josep Pintat és reelegit el 10 de gener de 1986 com a cap de Govern amb 27 vots. Francesc Cerqueda també és reelegit com a síndic, en la mostra més clara del domini del bloc tradicional a la cambra parlamentària. En el nou gabinet per primer cop hi ha una dona ministra (Mercè Sansa) com a responsable de Serveis Públics.

Els temors per l'entrada d'Espanya a la CEE, però, no responen a la realitat de les xifres. El 1986, la crisi econòmica dels països veïns ja s'ha superat i a l'agost, quan es fa el balanç dels primers vuit mesos des de la incorporació espanyola a la CEE, el resultat no pot ser més positiu per a l'economia andorrana. Aquell mes entren cada dia 60.000 turistes per la frontera hispanoandorrana i l'ocupació de les 20.000 places hoteleres del país és del 99 %. Les botigues s'omplen de gom a gom i la preocupació del Govern és ara intentar aturar la importació il·legal d'or, perquè la demanda està desbordant el mercat. Les cues en dies punta per entrar per la frontera hispanoandorrana arriben als vint-i-cinc quilòmetres. El diferencial de preus continua sent d'entre el 30 i el 50 %. El paquet de Winston, per exemple, costa 80 pessetes a Andorra i 165 a Espanya. Amb el sucre, encara hi ha més diferència: de 36 pessetes a 104.

La CEE dóna dos anys a Andorra des de la petició de negociació perquè equipari la legislació a la comunitària a fi de poder arribar a un acord comercial. Els canvis, però, abans d'arribar a la taula de negociació, s'han de tancar amb Espanya i França. Les converses amb els països veïns són lentes, per a exasperació de Pintat, que abans de fer concessions vol saber quin serà el tracte econòmic que el país rebrà d'Europa.

Però el bon moment econòmic del segon mandat de Pintat conviu novament amb l'estretor d'un sistema institucional que va esquerdant-se per diferents punts. Amb la bonança reneixen les ambicions de reforma política. Als anys vuitanta es va crear el Grup Europa, format, entre d'altres, per l'advocat Ricard Fiter i que demana una constitució i veu un problema en la figura del copríncep episcopal, que considera un fre per a la modernització. Fiter explicava que la Mitra impossibilitava drets àmpliament reconeguts en les democràcies occidentals com el matrimoni civil, el divorci o la llibertat religiosa.

La vinculació entre l'Església i l'Estat era tan gran que no existia ni un registre civil. Els nounats eren apuntats en el registre eclesiàstic de cada parròquia. El Grup Europa era favorable que el rei d'Espanya, com a detentor dels drets històrics del comte d'Urgell, substituís el bisbe. Unes declaracions del president de l'Agència Europa Press, José Mario Armero, en les quals insisteix que els garants del Principat han de ser el president de la República Francesa i el monarca espanyol, creen una gran polèmica. El sector polític més conservador d'Andorra considera que hi ha una campanya contra el bisbe. El síndic, Francesc Cerqueda, recorda, per evitar les travesses sobre si els drets episcopals podien passar al rei, que Martí Alanís havia afirmat que si algun cop es plantejava renunciar a ser cap d'Estat, la sobirania havia de ser tornada al poble andorrà.

El debat sobre la sobirania, el poder feudal i els escassos drets dels residents marca el segon mandat Pintat en el pla polític. El juliol del 1987, el Consell General aprova el llargament esperat reconeixement dels drets humans. Les delegacions permanents dels coprínecs havien decidit, per treure pressió dels seus respectius països, reconèixer unilateralment la declaració, però per falta d'acord amb els representants andorrans el tema no va ser inclòs en l'articulat del Codi de l'Administració, i va quedar ubicat en el preàmbul. Per tant, no tenia efectes legals i s'avorta la possibilitat del dret d'associació, que hauria permès la creació de partits polítics i sindicats.

Madrid s'ha estat mobilitzant perquè considera que els seus nacionals residents són discriminats per la falta de drets. I el 1987 la majoria de les persones que viuen a Andorra són de nacionalitat espanyola. El problema social més important es troba en la diferència entre la població de fet i la de dret: de les 40.000 persones que viuen al país, només el 12 % són nacionals andorrans.

Els dos coprínecs passen a estar també sota sospita per permetre una situació que en els seus països resultaria inacceptable. Aquest cop no solament s'incideix en la clàssica reclamació que el coprínec mitrat cedeixi els seus drets al rei d'Espanya, sinó que des de França es considera discutible que el president de la República sigui coprínec perquè la Constitució francesa no recull que pugui ser cap d'Estat d'un altre país. Els coprínecs feia temps que eren partidaris del dret d'associació, però el sector més conservador d'andorrans ho rebutjava. Existeix la por que amb una gran majoria social de residents espanyols es pogués crear un gran sindicat com a punta de llança per exigir avenços socials importants com el dret de vaga. Es tracta, però, d'una por infundada, ja que els residents estrangers mostren un es-

càs interès per l'afiliació sindical. Les condicions laborals són sovint dures, però la impossibilitat d'esdevenir andorrà deriva en el fet que la majoria no s'impliqui ni socialment ni políticament. Un exemple d'això són les eleccions al consell d'administració de la Caixa Andorrana de Seguretat Social (CASS), les úniques en què els residents estrangers poden votar, i en les quals el 1984 només havia exercit el seu dret un deu per cent dels electors.

El 1987, un diputat del Consell d'Europa, el danès Bjorn Elkmuist, demana a aquest organisme que estudiï el cas d'Andorra, perquè considera que no s'hi respecten els drets humans. Arran d'aquesta petició, la cambra europea comença a fer un seguiment per constatar si hi ha raons per a enviar una comissió in situ a fi de verificar la situació social. Des de la majoria governamental es veu l'acció com una ingerència externa injustificable, però el Consell d'Europa manté Andorra en el punt de mira.

Un exemple de la situació dels drets dels residents estrangers es pot comprovar en les eleccions a la CASS d'octubre del 1988. S'han d'elegir 42 candidats (sis representants per parròquia: dos dels assalariats i un de cadascuna de les categories de patrons, agricultors, assegurats voluntaris i pensionistes). Els residents estrangers no s'hi impliquen perquè la representativitat és flagrantment injusta. Els assalariats residents estrangers són la gran majoria d'afiliats de la CASS, però no poden ser candidats, i a més, només elegeixen un terç dels representants al consell d'administració. Com que en la majoria de parròquies no hi ha candidatures en la major part de categories (el 1988 hi ha aspirants només en 12 de les 42 minieleccions), els comuns acaben nomenant-ne a dit la major part. I l'assemblea final, controlada pels nomenats pels comuns, és la que decideix qui forma el consell d'administració de la CASS. Tot el procés comporta que, amb més de 30.000 afiliats, el nombre de vots suma uns pocs centenars amb percentatges d'entre l'1 i el 2 % de participació.

L'Associació de Residents a Andorra (ARA) va ser el gran intent d'aglutinar els residents, fonamentalment espanyols, per a la reivindicació de drets davant la falta de sindicats. La tasca va començar el 1976 i sempre va estar en el punt de mira dels polítics andorrans, que consideraven l'organització un possible instrument de desestabilització. El dirigent històric del grup era l'espanyol Antoni Roig, que va lluitar pels drets dels residents fins a la meitat de la dècada dels noranta, quan, fart de la infructuosa batalla, abandonà el país. L'Associació de Residents tenia com a primer objectiu promoure la creació d'un sindicat i que la legislació andorrana el reconegués al mateix temps que s'aproveessin lleis per posar en solfa uns drets laborals pràcticament inexistents.

El 14 de juny de 1988, quinze treballadors constituïren de forma clandestina en un pis d'Andorra el Sindicat Andorrà de Treballadors (SAT), el primer de la història del país. Aquell mateix dia, tres-cents treballadors es van reunir a la Seu d'Urgell per aprovar els estatuts del SAT, ja que que el Govern d'Andorra no havia autoritzat la celebració de la trobada en territori nacional. L'organització no era reconeguda pel Govern andorrà, cosa que la convertia en l'única entitat sindical no acceptada en un país de l'Europa occidental. En el suport a la seva creació havia estat molt implicada la branca catalana de la UGT, molt crítica amb la situació laboral dels residents espanyols. De l'altra banda dels Pirineus, el suport arribava de la CFDT (Confédération Française Démocratique du Travail). Els coprínceps donen suport manifest a la voluntat d'implantar un sindicat a Andorra. El secretari de la UGT catalana, Justo Domínguez, demana a Pintat que reconegui el SAT i que autoritzi la lliure sindicació. El Govern ho rebutja. L'Associació de Residents Andorrans (ARA) i el Sindicat Andorrà de Treballadors (SAT) actuen en moments molt concrets, com en demanar el boicot als comicis de la CASS en considerar-los «una farsa».

En el moment de la creació del Sindicat Andorrà de Treballadors el país té uns 17.000 assalariats, 14.000 dels quals són espanyols, 1.000 francesos i uns 1.800 andorrans. A banda, hi ha uns 1.600 treballadors procedents de Portugal i centenars d'altres països. Les xifres no concorden perquè hi ha un cert descontrol en els permisos de sojorn i treball i de fronterers. Existeix un nombre indeterminat d'il·legals no donats d'alta a la CASS que impedeix saber de forma fidedigna la població global i el nombre de treballadors. A finals del 1988, Pintat mateix afirma que el Govern té constància que com a mínim hi ha uns 3.600 treballadors il·legals. Per entendre aquesta realitat, cal assenyalar que existeix una població flotant molt important. Cada any hi ha milers de treballadors (no es pot determinar el nombre exacte) que vénen a treballar a Andorra i marxen en uns mesos o en un o dos anys. Són empleats que els empresaris sovint mai no arriben a donar d'alta per estalviar-se diners i tràmits i que tornen al país d'origen amb uns estalvis i sense que la seva estada hagi quedat reflectida a les estadístiques.

Espanya i França es mostren cada vegada més dures amb l'obsolescència legal andorrana. Les rígides lleis del país emanen del dret romà i dels usos i costums. Una persona pot passar cinc dies detinguda sense rebre la visita d'un advocat i incomunicada fins a trenta dies si recau sobre ella una acusació greu, com per exemple la de terrorisme. La pena de mort no s'aplica, però legalment està en vigor. Les estructures estan tan distorsionades respecte al context de l'Europa occidental que el Consell d'Europa, la CEE, la

comissió de drets humans d'Estrasburg i Amnistia Internacional coincideixen a exigir canvis. El Grup Europa és especialment actiu en la denúncia de la situació, cosa que porta Albert Pintat, conseller general i nebot del cap de Govern, a qualificar els seus membres de «terroristes».

La pressió externa porta el 1989 a una comissió de tres diputats del Consell d'Europa a traslladar-se al Principat per avaluar la situació laboral i social. L'informe serà elaborat pels diputats Lluís Maria de Puig i Robert Pontillon.

L'Executiu tem que la pressió per les mancances socials afecti la negociació de l'acord amb la CEE. El febrer del 1988 s'havia establert que Josep Pintat seria el cap de l'equip negociador, acompanyat per tres ministres i dos representants de cadascun dels coprínceps. Aquell mateix mes el Govern assoleix l'èxit intern més important de la legislatura: la compra de Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA (FHASA) i de la distribuïdora d'energia Electricitat Andorrana, SA (EASA). L'adquisició permet el control energètic intern. El cost va ser de 3.500 milions de pessetes. La compra es va fer amb un pagament de 1.500 milions provinents del pressupost del 1988 i 2.000 a pagar en els anys següents. La nova situació acaba amb els problemes de subministrament elèctric. En tractar-se d'una empresa privada, FHASA no havia fet les inversions necessàries per anar-se adaptant al creixement exponencial del país, amb el conseqüent increment del consum. FHASA s'havia instal·lat al país als anys trenta i tenia una concessió per setanta-cinc anys. El Consell havia intentat anteriorment sense èxit la nacionalització. La compra de l'elèctrica va portar afegit un pla que preveia una sèrie d'inversions per a millorar el subministrament. La companyia elèctrica creava el 40 % de l'energia necessària i importava d'Espanya la resta. El pla de millora suposava establir una línia de subministrament des de França i duplicar la capacitat de la banda espanyola. Amb l'andorranització, FHASA es converteix en Forces Elèctriques d'Andorra (FEDA).

El cap de Govern es guanya a Brussel·les l'etiqueta de negociador molt dur, d'estil rústec i poc dialogant. Però és molt efectiu i aconsegueix pactar amb la CEE unes condicions comercials excel·lents per a Andorra. Seran àmpliament reconegudes per tota la classe política i els sectors econòmics d'Andorra. Josep Pintat hi juga un paper decisiu, en part perquè els funcionaris comunitaris estan acostumats a tractar amb polítics, assessors i advocats, majoritàriament funcionaris i tecnòcrates, i no amb un home amb una habilitat innata per a negociar a l'estil tradicional. A grans trets, el tracte significa que Andorra entra a la unió duanera per a productes industrials, però queda fora dels agraris i així es pot salvaguardar l'espínós tema del tabac. El Principat es compromet a taxar més els productes importats de

països no comunitaris. En els productes agraris com la llet, el formatge o la mantega, Andorra es podrà beneficiar dels excedents comunitaris (restitucions) a un preu preferent. Les restitucions seran una gran font d'ingressos per al comerç. S'adquiriran a preus molt més baixos que dins de la CEE, beneficiant-se gairebé de l'estatus d'un país del tercer món al qual se li fa un tracte de favor perquè alimenti la població. Andorra, en comptes de destinar la llet o la mantega al consum intern, els utilitzarà per a vendre'ls als turistes de la mateixa Comunitat Europea a un preu molt més baix que en els seus països d'origen.

La pressió exterior en matèria social, però, ha passat factura. El 1989, el Govern decideix fer una important reforma de les condicions laborals. Per evitar problemes, adapta els estàndards europeus i es passa de les 44 hores setmanals a 40, dels 22 dies de vacances a 30 i de les 12 a les 16 setmanes de baixa per maternitat. A més, es regulen les hores extres i l'edat mínima laboral canvia de 14 a 16 anys.

Amb el bon acord amb la CEE tancat però no signat, s'arriba a les eleccions de desembre del 1989. Els votants entenen que amb la nova situació política cal un retorn cap a una línia més progressista i a una veritable reforma institucional. La principal por passa ara perquè la resistència a les reformes acabi derivant en accions dures per part dels organismes europeus. Per primer cop en uns comicis al Consell hi haurà una formació, l'escaldenca UCPA, que concorri amb un programa electoral que demana una constitució. Les sigles UCPA ja contenen el propòsit. Oficialment, la formació s'anomena Unió de Ciutadans pel Progrés i l'Administració. Aquest nom tan complicat només respon a la necessitat d'una sigla que concordi amb: Una Constitució Per a Andorra.

6. El segon govern Ribas

Els comicis són ajustats i en algunes parròquies cal una segona volta. El nou Consell està absolutament dividit entre reformistes i conservadors. La prova més fefaent arriba el dijous 4 de gener de 1990. Josep Maria Beal, reformista i líder de la UCPA, i Roc Rossell, conservador, empaten a 14 vots en tres rondes seguides per a l'elecció de síndic. És necessari un desempat, que té lloc el divendres 5 de gener i en el qual Beal suma 15 vots, per 10 de Rossell i tres abstencions. Dins del reformisme s'ha donat un pas endavant per tenir com a objectiu explícit l'assoliment d'un sistema constitucional amb ple reconeixement internacional. Consideren que el temps d'un «Consell Executiu» sense atribucions en relacions exteriors ha quedat obsolet.

Un grup de consellers proposa a Òscar Ribas que accepti la candidatura a cap de Govern. El polític lauredià no és conseller ni s'ha presentat a les eleccions de desembre del 1989. Al Consell és el parlamentari canillenc Climent Palmitjavila qui posa el nom damunt la taula. No hi ha altres candidats i el 12 de gener Ribas aconsegueix 22 vots a favor i cinc abstencions amb l'absència d'un parlamentari, Joan Jordi. El resultat és irreal. Guanya clarament perquè no hi ha cap altre candidat. I hi ha un component important que determina la falta d'aspirants: ser cap de Govern és més un maldecap que un èxit. Es tracta d'una feina poc remunerada, farcida de problemes, que obliga a deixar els negocis en mans d'altres i que només es poden permetre aquells qui tenen la vida resolta. En els deu primers anys, amb quatre eleccions a cap de Govern, només han ocupat el càrrec dues de les majors fortunes del país.

L'única condició que Ribas ha posat per a la candidatura, sabent que no tindrà una majoria parlamentària progressista, és que l'objectiu de la legislatura sigui posar les bases per a un procés constituent. Amb el nou cap de Govern encara en funcions arriben els dos primers problemes greus dins de l'escalada de la pressió exterior cap a la situació sociopolítica a les Valls.

L'informe dels diputats del Consell d'Europa De Puig i Pontillon sobre la situació del respecte als drets humans s'ha d'exposar davant l'assemblea d'aquest organisme el 2 de febrer de 1990. El Govern en coneix el contingut. És molt dur. En resum, es qualifica Andorra com a país no democràtic, s'insta a un canvi radical a curt termini i es demana a l'assemblea que creï una comissió de seguiment per vetllar que es compleixin totes les reformes exigides. Ribas i Beal aconsegueixen que el Consell d'Europa retardi fer pú-

blic l'informe fins a l'assemblea de maig perquè tant el cap de Govern com el síndic acaben de prendre possessió dels càrrecs i necessiten temps. Uns dies abans, el 21 de gener, tenia lloc a Estrasburg una vista contra Andorra en el Tribunal Europeu dels Drets Humans. La denúncia havia estat interposada per dos ciutadans txecs que havien estat condemnats a Andorra per un atracament. Els processats complien pena a França (llavors els reus podien escollir a quin dels dos països veïns volien ser traslladats per complir la condemna). La denúncia es basava en el fet que no havien tingut intèrpret ni tampoc temps per a preparar la defensa. Aquests dos fets violaven presumptament la Convenció dels Drets Humans. Però com que Andorra no era signatària de la Convenció, els advocats dels txecs van obrir una causa contra Espanya i França a Estrasburg. El cas anava més enllà d'un simple recurs per un delict. S'estava decidint sobre la sobirania d'Andorra des del moment que es decidia qui havia de respondre en nom del Principat davant d'una reclamació en l'àmbit internacional. En l'aspecte simplement jurídic, el cas no anava gaire més lluny, ja que finalment no es va condemnar ningú, però Estrasburg havia obert la porta perquè en cas d'un veredict de culpabilitat Espanya i França fossin els «tutors» del Principat. En d'altres paraules: el Tribunal Europeu dels Drets Humans estava considerant indirectament Andorra com a territori legalment dependent d'Espanya i França.

El 25 de febrer de 1990, Ribas nomena els membres del Govern, entre els quals destaca com a número dos Jaume Bartumeu, que ocupa la cartera d'Economia, Finances i Comerç. Un dels primers afers amb què es troba el nou executiu és l'assemblea constitutiva del Sindicat Andorrà de Treballadors (SAT), que té lloc a l'hotel Roc de Caldes el 8 de març de 1990. Antoni Roig és elegit secretari general en un acte al qual assisteixen el secretari general de la UGT, Nicolás Redondo, i el president de CCOO, Marcelino Camacho. El Govern s'hi oposa adduint que es tracta d'una «ingerència estrangera»; al mateix temps, però, el copríncep episcopal, Joan Martí, mostra el seu suport a la legalització dels sindicats rebent Nicolás Redondo al palau episcopal de la Seu d'Urgell. El 1990, dels aproximadament 50.000 habitants del país, només el 17 % són andorrans, i els fills d'immigrants nascuts a les Valls continuen sense tenir accés a la nacionalitat des del 1975.

A l'abril del 1990, la premsa espanyola ataca amb duresa Andorra quan es coneix que Arantxa Sánchez Vicario hi resideix. Hi ha una forta campanya per acabar amb el que es consideren residents fiscals i entre els quals s'inclouen Montserrat Caballé, Alfredo Kraus o Narciso Yepes.

El 15 de maig de 1990, el Consell General aprova l'acord comercial amb la CEE, que recull tres principis bàsics: la condició de país tercer, el principi

de llibertat comercial i el lliure accés al mercat mundial. Ateses les especificitats del país, es fixen unes franquícies duaneres. La més polèmica, la del tabac, queda en un cartró i mig per persona. A la duana es passa a cobrar els drets derivats de la importació a través de l'impost de mercaderies indirecte (IMI) amb un tipus general del 4 %. Com a contraprestació, els productes que proveniguin de la Comunitat seran gravats amb un 60 % de l'impost que s'apliqui als que siguin d'altres indrets. Per exemple, si el paquet de tabac americà té una taxa de 100 pessetes, al que vingui de França se n'hi aplicaran 60. Com a país tercer, Andorra té dret a les restitucions i a beneficiar-se dels excedents agrícoles comunitaris com els de la llet o el sucre. El 25 de juny, la CEE aprova l'acord, cosa que significa que a partir del 1991 s'eliminaran les restriccions en els intercanvis comercials. El 28 de juny, a Luxemburg, Ribas signa l'acord, que també rubriquen un representant de cada copríncep en no tenir Andorra representació internacional reconeguda.

Al maig es fa públic l'informe del Consell d'Europa, que s'ha suavitzat força amb les esmenes presentades per Andorra. D'entrada s'ha aconseguit impedir que l'informe sigui tan devastador que impossibiliti una futura adhesió a l'organisme. Inicialment l'informe fotografiava el país com un règim «dictatorial o arbitrari», en paraules del ministre d'Economia Jaume Bartumeu. El text final insta a dotar-se d'una constitució escrita, augmentar les competències del Govern i del Consell davant dels coprínceps, reformar la llei electoral per a una millor representativitat, canviar la llei de nacionalitat per a una integració progressiva dels estrangers i adaptar els drets laborals a la legislació estàndard europea.

A l'agost el Govern decideix fer una demostració de la voluntat d'Andorra d'integrar-se a l'ONU: el 14 d'agost de 1990, emet un edicte afegint-se a la declaració 661 de les Nacions Unides per la qual es prohibeixen els intercanvis comercials i econòmics amb el règim de Saddam Hussein per la invasió de Kuwait. Es tractava d'una mesura més efectista que pràctica, ja que Andorra no tenia cap mena de relació amb l'Iraq ni amb Kuwait, però l'Executiu assenyalava d'aquesta manera l'anhel de disposar de representació internacional.

El desembre del 1990 neix Ràdio Nacional d'Andorra, la primera emissora pública nacional. L'acord de crear un ens de ràdio i televisió propi s'havia adoptat a l'octubre del 1989, però es va tardar un any a començar oficialment les emissions. Les de televisió no s'iniciaran fins al 1995, tot i que puntualment es van fer algunes transmissions, com la dels Jocs dels Petits Estats del 1991 o els programes emesos arran de la Fira d'Andorra la Vella.

El panorama polític canvia radicalment pocs mesos després de la investidura. El síndic Josep Maria Beal pateix una malaltia que fa que durant la major part del 1990 hagi de ser substituït pel subsíndic Josep Casal. Només ha pogut exercir plenament durant quatre mesos. A finals del 1990, l'escaldenc comunica que no podrà continuar, atès l'empitjorament de la malaltia, que l'acabarà prostrant en una cadira de rodes. El 5 de febrer de 1991, un any i un mes just després del nomenament, el Consell accepta per unanimitat la renúncia de Beal. Quan els consellers de la majoria s'assabenten de la intenció de dimitir de Beal, pacten una trobada per decidir el substitut. L'1 de febrer, quatre dies abans de la sessió parlamentària, els disset parlamentaris teòricament favorables al Govern pacten que el substitut serà el també escaldenc i de la UCPA Miquel Aleix. Però els consellers de la Masana manifesten reserves adduint que segurament tenen un candidat alternatiu. Es tracta d'una maniobra perfecta de la minoria parlamentària, que ha ofert cedir els vots per elegir com a síndic el massanenc Albert Gelabert en contrapartida del canvi de bàndol dels parlamentaris de la parròquia.

Per entendre el valor d'aquesta jugada, cal recordar que la figura del síndic havia estat tradicionalment la més alta instància política a la qual podia aspirar un andorrà. Abans de l'arribada de la institució del Govern, el síndic era l'andorrà amb més poder, només per sota dels coprínceps, i es considerava el representant del poble per antonomàsia. La figura encara mantenia un gran prestigi a principi dels noranta i no va ser fins després de l'entrada en vigor de la Constitució que va quedar limitada a la de president del parlament.

El 15 de febrer de 1991 té lloc la votació que marca tota la legislatura. Setze vots donen la sindicatura a Gelabert i deixen el grup progovernamental en minoria. Però l'aritmètica és capriciosa. El Govern no té vots suficients per a tirar endavant ni tan sols el pressupost de l'Estat, però a l'oposició li falten vots per a fer prosperar una moció de censura, ja que en necessita dinou. Els opositors volen que Ribas dimiteixi i per forçar-lo estableixen el bloqueig de qualsevol iniciativa. Albert Pintat i Roc Rossell estan al capdavant del grup opositor a Ribas. L'Executiu es manté ferm a no renunciar, però el cap de Govern no té la facultat de destituir el Consell, prerrogativa reservada als coprínceps. S'entra en unes taules infinites i en el total bloqueig institucional. És impossible cap moviment per desencallar la situació, especialment per l'odi que ha generat entre els dos bàndols la forma en què ha tingut lloc el canvi de majoria.

Darrere de tot el moviment supura el motiu fonamental de les diferències: el pes electoral. Els setze consellers antigovernamentals representen

fonamentalment les parròquies menys poblades. Les més petites, Canillo, Ordino, la Massana i Encamp, signifiquen un 22 % del cens electoral, amb 2.076 votants dels 7.173 amb drets polítics. Només a Andorra la Vella, amb 2.248 votants, n'hi ha més que en totes les petites juntes. En les més poblades es vol un canvi de la normativa electoral per ser més equitatiu, mentre que les petites no accepten la proposta de votar en una sola circumscripció nacional, ja que passarien de ser majoritàries a molt minoritàries dins del Consell. A més, existeix un altre aspecte important i recurrent: les diferències respecte als impostos. La major part de la classe política i dels consellers (i dels votants) manté l'oposició a l'establiment d'un marc fiscal general. Ribas (i Bartumeu) defensen la necessitat de garantir els ingressos de l'Estat a partir d'una estructura impositiva. El canvi de vot dels consellers massanencs deriva en el fet que el 25 de febrer, Càndid Naudi, ministre de la Massana amb la cartera de Turisme i Esports, presenta la dimissió, ja que «pel fet d'haver estat elegit conseller de la parròquia que m'ha vist néixer em dec enterament als meus electors i electores». Ribas considera que Naudi ha actuat amb «deslleialtat» i l'ha «traït» en promoció de la candidatura de Gelabert com a síndic.

El febrer del 1991, l'Executiu fa una timidíssima obertura en la Llei de la nacionalitat davant les pressions foranes. Permet que els estrangers arribats abans del 1960 (com a mínim amb trenta-un anys al país en aquell moment) puguin optar a la nacionalitat, però tanca la porta als qui han arribat després perquè no fixa una xifra d'anys de residència per esdevenir andorrà. Des d'Espanya es considera una mesura absolutament insuficient que no aproxima la població de fet a la de dret i que no resol el problema dels nens apàtrides.

Tot i les diferències entre els dos grups del Consell, la major part dels parlamentaris estan d'acord en la necessitat d'obrir un procés constituent perquè el marc institucional ha quedat obsolet. Tant Joan Martí com François Mitterrand es mostren favorables a iniciar el camí cap a una carta magna. Cal incidir en el fet que el copríncep francès no havia estat gaire procliu a aquesta solució durant el seu primer septenni, però en el segon es mostra fermament partidari de permetre el camí cap a un Estat de dret si és el que els andorrans volen emprendre. Martí Alanís, en canvi, havia apostat de forma més directa per la via constitucional des de mitjan dècada dels vuitanta.

Com s'havia produït un canvi tan radical a favor de la constitució en el posicionament francès i en el bloc conservador del Consell?

L'element clau van ser les actuacions del Consell d'Europa i del Tribunal d'Estrasburg. El Quai d'Orsay es va adonar que no podia mantenir el vet

al fet que Andorra tingués representació internacional. Aquesta posició es basava en el criteri que si el Principat era un estat plenament reconegut, el president de la República Francesa passava a ser cap de dos Estats i això era contrari a la Constitució. Però la interpretació va ser matisada, perquè París no es podia permetre que l'anessin condemnant en tribunals europeus pel marc legal d'Andorra, territori que no controlava. Es va buscar una fórmula jurídica per acabar acceptant que el president de la República fos cap d'Estat de dos països. Com que el president francès era també, per torn, president de la Comunitat Europea i de la Unió de la Francofonia, la duplictat de responsabilitats com a màxim representant d'una institució es podia fer extensiva al càrrec de copríncep.

El bloc polític conservador es va adonar majoritàriament també de la necessitat d'una Constitució per evitar que des de Brussel·les o Estrasburg s'obligués a Espanya i França a incidir directament per canviar les lleis andorranes. Era una alternativa molt pitjor. Seria acabar de facto amb la sobirania i permetre el control per part dels països veïns. Era impensable intentar aïllar-se d'Europa, sobretot tenint en compte que la principal font d'ingressos provenia del turisme. La carta magna passava a ser, doncs, un mal menor. Aquesta postura, però, no es pot generalitzar: hi ha polítics conservadors que són fermes partidaris de la Constitució per principis, més enllà de considerar-la la menys dolenta de les solucions; d'altres, en canvi, s'hi oposaran des del començament fins al final fent campanya permanent en contra.

El 24 de març de 1991 és la data d'inici del procés constituent. El parlament aprova una declaració amb els «continguts essencials del text constitucional que ha de negociar-se en el si de la comissió tripartida». Hi prendran part una delegació del Consell i una per cada copríncep. Dins dels quatre punts fonamentals es destaca la voluntat de ser «un Estat democràtic de Dret» en el qual «la sobirania emana del poble»; que els coprínceps seran «els Caps d'Estat»; el manteniment «de la divisió territorial en set parròquies» i «el reconeixement i garantia dels drets i llibertats fonamentals de les persones». L'informe es trameta a les delegacions dels coprínceps i el 12 d'abril de 1991 té lloc la primera reunió de la Comissió Tripartida, que obre oficialment el procés.

D'acord amb el sistema de treball que es va fixar per a la Comissió Tripartida, la delegació del Consell s'encarregava d'elaborar els textos base per als diferents articles de la Constitució. Posteriorment, cada proposta era negociada amb les altres dues parts, i un cop s'assolia l'acord es passava a la redacció definitiva de cada punt.

Més enllà de les persones que formen globalment la delegació, a la taula negociadora s'asseuen quatre representants per cada part, dotze en total. Al llarg del procés els integrants van canviant, especialment per part del Consell, perquè hi haurà unes eleccions entremig. En la primera reunió d'abril del 1991, al capdavant de la delegació parlamentària hi ha el síndic, Albert Gelabert, mentre que Gilles Ménage, director del gabinet del president de la República, lidera la delegació francesa i Nemesi Marquès, delegat permanent del copríncep episcopal, la de la Mitra.

Mentre s'engega el procés constituent, els opositors al gabinet Ribas fan un cop de força el 10 de maig de 1991 amb el bloqueig del pressupost. El síndic Albert Gelabert destaca que el projecte suposa un augment d'impostos per fer front al dèficit i que la majoria parlamentària no hi està d'acord. Exigeix la dimissió de Bartumeu com a ministre d'Economia, a qui consideren el gran culpable de la voluntat d'establir un marc fiscal, com a condició per acceptar la negociació del pressupost. Els opositors no s'adonen, però, que tombar el pressupost significa que la paràlisi passa de l'àmbit estrictament polític a la societat. No es poden aplicar les partides previstes per al 1991, i això té efectes negatius en diferents sectors econòmics. Els andorrans estan acostumats a les batusses polítiques constants, però no acceptaran que tinguin incidència directa en el dia a dia econòmic.

El maig d'aquell any neix el Diari d'Andorra, que de mica en mica anirà obrint el camí de la informació enmig d'unes estructures obsoletes. La feina del Diari aconseguirà que el 7 de novembre de 1991 s'autoritzi a entrar periodistes no andorrans a una sessió del Consell General. La major part de la plantilla del mitjà està formada per estrangers, davant la falta de llicenciats nacionals.

Precisament la sessió del 7 de novembre és històrica, perquè es vota la primera moció de censura de la història a un govern andorrà. Els opositors necessiten dues tercers parts del Consell (19 escons) per fer fora Ribas. Només obtenen els mateixos 16 vots que amb l'elecció de Gelabert. El resultat mostra que des del febrer les posicions no s'han mogut ni un mil·límetre. El país n'està tip. La majoria conservadora s'adona que al carrer ja són els principals perdedors de la partida d'escacs. A les eleccions comunals del 15 de desembre les candidatures afins al Govern guanyen en quatre de les set parròquies. El 31 de desembre de 1991 hi ha un últim intent desesperat per part de l'oposició per fer saltar Ribas. Ofereixen un govern d'unitat nacional a canvi que Bartumeu substitueixi el polític lauredià. El ministre de Finances entén que tot és un estratagema per dividir el grup progovernamental i rebutja l'ofertament.

El 17 de gener de 1992 hi ha convocada una sessió del Consell a la Casa de la Vall. El secretari del comú d'Ordino, Lluís Babi, decideix enviar un fax multitudinari convocant una protesta a la Casa de la Vall contra el bloqueig polític, que ja prop d'un any que dura. Babi assegura que va enviar al convocatòria en una iniciativa personal «per por» que el bloqueig s'allargués també tot el 1992.

Quan Babi arriba a la Casa de al Vall es troba l'entrada plena de persones preparades per a protestar. Fins i tot han penjat llençols que fan de pancartes amb proclames. Escridassen els polítics quan entren. Omplen la sala del Consell amb crits de «dimissió». La sessió és impossible amb el soroll i les interrupcions constants. El síndic fa tres advertiments al públic abans d'amenaçar amb la suspensió. Els assistents encara s'encrespen més amb l'amenaça i deixen clar que no permetran que acabin la sessió sense arribar a un acord de desbloqueig. Se senten consignes per impedir que els consellers abandonin l'estança. Les ires van fonamentalment cap als representants de la majoria antigovernamental, a la qual els assistents culpen del bloqueig. Enmig de l'enrenou, el conseller opositor Josep Cases s'aixeca i proposa l'autodissolució de la cambra. Hi ha un moment de desconcert, perquè la proposta ha sortit de la majoria contrària a Ribas, però el grup progovernamental aprofita l'avinentesa i s'afegeix en bloc a la moció de dissolució. El públic aplaudeix i embogeix a favor de la mesura. No hi ha marxa enrere. La resta de la majoria s'adona que no hi ha marxa enrere i s'aprova l'autodissolució. Va ser una acció estranya, perquè no hi havia cap base legal per a prendre-la. El Consell no tenia potestat per dissoldre's, ja que la mesura estava reservada als coprínceps. Però, un cop aprovada, no tenia cap sentit recórrer-la. Els dos grups pacten un acord de mínims per tenir un pressupost nou per al 1992, que el Govern ha d'elaborar, i les eleccions anticipades queden fixades per al 5 d'abril.

7. El tercer gabinet Ribas

En la campanya electoral del 1992, la major part de les candidatures aposten per la Constitució. Hi ha dos factors clau: per una banda, els coprínceps s'hi han mostrat molt clarament favorables, i per l'altra, sembla evident que ja hi ha una majoria de la població que exigeix una carta magna. El bloqueig ha estat un gran catalitzador per constatar que les estructures institucionals no funcionen.

Els pronòstics es compleixen. Les urnes culpen majoritàriament els opositors pel bloqueig. S'elegeix una majoria de 17 consellers amb les candidatures reformistes. El dijous 22 d'abril, Jordi Farràs, d'Andorra la Vella, és elegit síndic per unanimitat i el 4 de maig Òscar Ribas jura per tercer cop com a cap de Govern amb 26 vots a favor i dos vots en blanc. Tant el Consell com el Govern tenen clar que és una legislatura de transició, l'únic objectiu de la qual és donar el temps necessari perquè la Comissió Tripartida acabi l'elaboració del text constitucional que haurà de ser referendat per la ciutadania. La magnitud del canvi institucional fa que el dia a dia polític, per primer cop en molts anys, no tingui gaire pes. Un cop aprovat el pressupost el juliol del 1992, l'Executiu es limita a fer tasques de gestió.

Un dels punts més destacats de la legislatura és l'impuls del Pla Estratègic. El 2 de setembre de 1992 té lloc la primera reunió. L'objectiu era establir per primer cop a la història unes pautes per al desenvolupament econòmic: aplicar a escala nacional la filosofia d'una empresa privada amb prioritats i reptes a través de plans triennals. En el col·lectiu encarregat de dissenyar les línies hi havia una vintena de representants de diferents sectors econòmics. El *think tank* tenia la base a Sispony i estava liderat per l'expert suís Cuno Pümpin, professor de la Universitat de Saint Gaulle, que havia treballat en projectes similars a Suïssa i a Liechtenstein. El Pla Estratègic estableix un full de ruta per a convertir Andorra en un centre de serveis dedicat al turisme d'alt poder adquisitiu, assolir l'estatus de plaça financera internacional i on el desenvolupament ha de ser respectuós amb el medi ambient. El pla, però, un cop acabat mai no s'arribà a aplicar. Durant el 1994 hi va haver una segona fase del treball amb un seminari sobre com implementar les conclusions del Pla Estratègic. Tampoc mai no es va aplicar.

La crisi política de la legislatura 1990-1991, amb la dissolució del Consell, comporta que el calendari de la Comissió Tripartida que elaborava l'esborrany de constitució quedi dividit en dues parts. El 5 de juny de 1992, el nou Consell nomena set parlamentaris, un per parròquia, per a nego-

ciar la forma final del text. Són, per ordre protocol·lari parroquial: Enric Casadevall, Maria Reig, Albert Pujal, Albert Gelabert, Jaume Bartumeu, Ladislau Baró i Miquel Aleix. Hi ha alguns temes en què la negociació és dura. S'ha d'establir una fórmula perquè el país es pugui dotar de certs avenços, com una llei de divorci, entre d'altres, en els quals la condició de bisbe del copríncep episcopal pot originar un conflicte amb els valors eclesiàstics. Es pacta un model de firma única: les lleis podran entrar en vigor amb la signatura d'un sol copríncep. S'entén que un estat laic no pot limitar totalment la legislació a la condició religiosa d'un dels caps d'Estat. Però Martí Alanís sí que aconsegueix que el precepte del respecte a la vida en la Constitució sigui tan específic en totes les fases que impedeixi l'aprovació d'una llei de l'avortament, encara que hi ha veus jurídiques que posteriorment l'han considerat interpretable. Un altre punt de fricció és el paper dels coprínceps en la representació exterior. La Mitra aconsegueix també que s'inclogui la potestat dels caps d'Estat de tenir representants en els tractats internacionals que Andorra negociï amb els països veïns. Ho faran com a associats de la representació governamental. La part episcopal defensa que el copríncep francès, com a president de la República, té tant la informació com la capacitat de decisió en el context internacional; hi hauria, doncs, un desequilibri respecte a la part mitrada en cas que no es permetés la presència de delegats dels caps d'Estat en la negociació dels tractats internacionals amb Espanya i França.

Martí i Mitterrand accepten que la sobirania recaigui en el poble a través de la fórmula d'un copríncipat parlamentari, renunciant al dret d'origen feudal del qual com a senyors de les Valls han gaudit des dels Pariatges del segle XIII. En la pràctica això significa que els andorrans tenen la potestat d'eliminar el copríncipat i, per exemple, instaurar per votació democràtica una república.

Han passat gairebé dos anys des de l'inici de les negociacions i encara queden serrells per tancar. Amb l'objectiu d'enllestir-ho tot, es convoca un seminari per als dies 18, 19 i 20 de desembre de 1992. Fins a una trentena de persones hi prenen part. La part francesa, la que menys problemes tenia en la major part dels redactats, havia mig amenaçat que si el redactat constitucional no es tancava immediatament caldria suspendre el procés negociador. El 18 de desembre gairebé tot està acordat, però resta un últim escull: França expressa dubtes sobre com es regularà l'accés a la nacionalitat.

El 27 d'octubre de 1992, el Consell havia aprovat una reforma de la Llei de la nacionalitat. La principal novetat era l'eliminació de la clàusula que impedia esdevenir nacionals als nascuts a Andorra de pares estrangers a

partir del 1975. Aquesta discriminació havia estat una de les principals queixes de governs estrangers i organismes internacionals en considerar que era un atemptat contra els drets fonamentals de les persones. El text permet que els vuit mil nascuts a Andorra des del 1975 fills de pares estrangers puguin esdevenir nacionals. Però la llei enutja França perquè no recull la possibilitat que els residents estrangers es naturalitzin a partir d'un termini d'anys viscuts al país: continua considerant-ho només per als arribats abans del 1960, que són una minoria. Els coprínceps no aprovaran aquesta llei. La consideren restrictiva. Mai no va entrar en vigor, perquè Òscar Ribas, com a primer cap de Govern posterior a l'entrada en vigor de la Carta Magna, la va impugnar al Tribunal Constitucional.

El 19 de desembre s'obre una nova ronda de converses de la Comissió Tripartida per acabar de tancar els últims punts. Finalment, aquell mateix dia, a les set i cinc de la tarda, hi ha *fumata bianca*. El secretari de la representació episcopal, Joan Massa, demana la paraula i diu: «Passo a posar damunt de la taula una qüestió. Aquest matí he tret de casa, segurament no els millors autors que hi ha en aquesta qüestió, però són autors constitucionals, un dels quals es diu Juvé i Camps i l'altre Mumm.» I va treure de la cartera una ampolla de cava i una de xampany. Després de brindar amb cava i amb xampany calents, a tres quarts de vuit les delegacions signen l'acord del text constitucional. El 29 de gener, la Comissió comunica que el referèndum tindrà lloc el 14 de març. Abans, però, el text de la carta magna ha de ser aprovat pel Consell General el 2 de febrer.

El gran problema del text constitucional no es troba, però, en els interessos contraposats que puguin existir entre les tres delegacions. L'escull principal se situa en l'article 52, que defineix com s'elegirà el parlament. A l'Andorra preconstitucional s'elegien quatre consellers per parròquia, sistema que a les parròquies més poblades es considerava injust perquè una minoria d'electors tenien una gran majoria al Consell. Aquelles volien un sistema de circumscripció única nacional. En la banda contrària hi havia els partidaris del manteniment del model antic. Finalment, es pacta una via intermèdia que barreja els dos sistemes: la meitat dels consellers s'elegiran pel sistema antic amb dos parlamentaris per cadascuna de les set parròquies i els altres catorze per una sola circumscripció nacional. Concretament, l'article 52 estableix que «el Consell General es compon d'un mínim de vint-i-vuit i d'un màxim de quaranta-dos consellers generals, la meitat dels quals s'elegeixen a raó d'un nombre igual per cadascuna de les set parròquies i l'altra meitat s'elegeix per circumscripció nacional».

El redactat havia estat aprovat per la Comissió Tripartida, però alguns consellers i grups de pressió de les parròquies menys poblades hi estaven

disconformes. La tarda de l'1 de febrer, el dia abans de la votació al Consell del text constituent, es reuneixen a la tercera planta de la Casa de la Vall un grup de consellers «rebels» que s'oposen al sistema electoral. Consideren que passar de quatre consellers per parròquia a només dos els deixarà en minoria davant de la superioritat numèrica de votants d'Andorra la Vella i Escaldes. Segons Enric Dolsa, parlamentari d'Ordino, els consellers reunits eren «entre vuit i dotze» i hi havia representants de totes les parròquies excepte d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. Segons Jaume Bartumeu, els opositors es posen en contacte amb consellers de les dues parròquies més votades per demanar un canvi en el sistema electoral sota l'amenaça de no aprovar la Constitució. Bartumeu assegura que la proposta es va rebutjar i que van quedar citats l'endemà al Consell per a la votació. Els parlamentaris «rebels» segueixen a la trobada a la Casa de al Vall fins ben entrada la matinada.

La jornada prèvia a la votació de la Constitució al Consell General es coneix com «la nit dels ganivets llargs». És un paral·lelisme amb la *Nacht der langen Messer* o Operació Colibrí, amb referència a la jornada en què Adolf Hitler va ordenar l'arrest i execució de la major part dels comandaments de les tropes d'assalt Sturmabteilung o camises brunes. L'eliminació d'enemics polítics va permetre al fidels al Führer apoderar-se de les estructures de l'Estat alemany. El possiblement exagerat nom de la nit andorrana ha quedat com a símbol de l'últim escull que van plantejar les forces més conservadores per impedir la Constitució abans de donar la veu al poble. L'atac, però, no era contra la carta magna, sinó contra el sistema electoral.

Els consellers «rebels» tampoc no tenen una postura unitària, ja que una part dels reunits està en contra de boicotejar la votació al parlament. La trobada acaba sense acord i amb l'anunci d'alguns parlamentaris que l'endemà s'abstindran en la votació per mostrar el descontentament amb el sistema electoral.

Al matí de la votació, només el conseller d'Ordino Enric Dolsa, durant la roda d'explicació d'intenció de vot, confirma que s'abstindrà. El síndic Jordi Farràs vol que l'aprovació sigui unànime. En la pausa prèvia a la votació convoca Dolsa per parlar al despatx de la Sindicatura. Farràs li explica la importància d'aprovar el text per unanimitat, especialment pel missatge que es trametrà a l'exterior, ja que la votació ha congregat un gran nombre de mitjans estrangers. El convenç i tornen a la sala per a la votació, en la qual Dolsa dóna suport a la carta magna, que així s'aprova amb 28 vots a favor.

El 14 de març de 1993 esdevé la data més important de la història contemporània del Principat. Amb una proporció de tres a un, els electors aproven

la conversió del país en un copríncipat parlamentari. El cens electoral era de 9.123 persones i la participació es va situar en el 75,7 %, amb 6.910 sufragis emesos. A favor del sí es van posicionar 4.903 ciutadans (74,2 %), i en contra, 1.706 (25,8 %). Es van recollir 301 vots en blanc o nuls. Andorra assolí un estatus jurídicopolític homologable als països occidentals dins el marc de l'imperi de la llei que fixa una constitució escrita, amb l'assumpció de la plena sobirania popular, la divisió de poders i la promulgació dels drets i llibertats.

Els resultats del referèndum per parròquies són molt significatius. Les més petites, Ordino i Canillo, mostren els temors d'acabar perdent pes per la seva escassa població i és on la carta magna té un suport més baix: a Ordino un 63,7 % i a Canillo un 60,9 %. Però l'important rebuig es veu també en la participació. Normalment en les eleccions són circumscripcions que superen el 80 %. En el referèndum són les dues úniques en què la participació es troba per sota del 70 % (67,7 a Canillo i 64,1 a Ordino). Però no cal exagerar el pes opositor, ja que al cap i a la fi el percentatge a favor és molt alt i el grau de participació és correcte. En la banda contrària, Escaldes-Engordany s'enduu el premi a la parròquia més constitucionalista, amb un 77,2 % a favor, i Andorra la Vella assoleix el 74,1 %.

El vot contrari té diferents explicacions: des del sector més tradicional que té por que el canvi de sistema afecti l'economia fins a aquells que simplement s'hi oposen perquè volen una Constitució, però no una llei electoral que doni menys pes a les parròquies petites. Els opositors també havien fet córrer en les visites als electors que la carta magna derivaria en una obertura de la Llei de la nacionalitat perquè els residents poguessin accedir al passaport i en la implantació d'impostos per fer front al dèficit públic. Com ja s'ha explicat, aquests eren dos dels missatges amb un fort predicament entre els sectors més conservadors i especialment a les parròquies menys poblades.

El 2 de juny de 1993, el consell de ministres que presideix Ribas decideix demanar l'adhesió a les Nacions Unides. La tàctica de l'Executiu és utilitzar l'impuls de l'aprovació de la Constitució per aconseguir de forma ràpida el reconeixement internacional. Ribas diu textualment que cal «aprofitar l'estat de gràcia davant la comunitat internacional» abans que s'alcessin de nou les veus que acusaven el Principat de no respectar els drets humans i de tractar els residents estrangers de manera poc justa. Andorra és una desconeguda en l'àmbit internacional i el gabinet estableix com a tàctica assolir l'entrada immediata a l'ONU, que permeti obrir de cop tots els fòrums mundials als quals el país vulgui incorporar-se.

Teòricament, l'adhesió havia de tenir lloc durant l'assemblea ordinària el setembre del 1993, però es va avançar al juliol. L'avançament va estar motivat pel fet que l'Executiu andorrà va tenir constància que hi havia un país sud-americà que s'estava plantejant posar dificultats a la incorporació. El problema es trobava en el rebuig d'aquell estat a acceptar un país amb dos coprínceps, un dels quals el cap d'Estat francès. Posava pegues respecte a si se'l podia o no considerar sobirà. El Govern andorrà es va moure per fer conèixer la realitat del país als membres del Consell de Seguretat, on hi havia països com Rússia o la Xina que la desconeixien absolutament. L'únic membre del Consell de Seguretat que va posar una condició va ser la Xina. Demanava que Andorra reconegués la seva integritat territorial, o, en altres paraules, que es considerés Taiwan una regió xinesa i no un Estat independent. L'Executiu Ribas va acceptar la condició per poder mantenir un procés ràpid, tan immediat que la sol·licitud d'adhesió no es va portar a la seu central de l'ONU a Nova York, sinó que va ser lliurada per Ribas a la delegació de Ginebra el 24 de juny aprofitant una estada del secretari general Butros Ghali.

El Consell de Seguretat va aprovar per consens l'adhesió el dijous 8 de juliol i així Andorra es convertia en l'estat número 184 de les Nacions Unides, a falta de la ratificació de l'assemblea general. El 28 de juliol de 1993, Òscar Ribas Reig pronuncia el discurs més important mai fet per un andorrà. Es dirigeix als mandataris de tot el món en la 48a assemblea de les Nacions Unides el dia de l'admissió del Principat. El parlament és emotiu, amb referències a tots els qui van lluitar perquè aquest dia fos possible. Recorda com l'any 1925 un grup d'andorrans (a través del síndic Pere Font) havien intentat afegir-se a la Societat de les Nacions, però l'adhesió va ser anul·lada per motius polítics. Ribas diu que «Andorra ja no és un vestigi del dret feudal i medieval, sinó un estat homologat dins els criteris del dret internacional modern». El discurs és en català, i és el primer representant d'un estat que utilitza aquesta llengua en l'assemblea de l'ONU. Acaba citant la llegenda de l'escut nacional, «Virtus, Unita, Fortior», la qual «coincideix amb els objectius de les Nacions Unides».

Una de les conseqüències de l'entrada a l'ONU és la possibilitat d'incorporar-se a la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT), un anhel que havia estat infructuós durant dècades. El 30 de setembre de 1994, Andorra passa a tenir un codi internacional propi, el 376, i accedeix a l'Eutelsat, la xarxa que explota els satèl·lits europeus. A nivell pràctic, l'entrada a la UIT i el prefix propi tenien un efecte econòmic important, perquè es passava a

recaptar per les trucades a l'estranger fetes des del país. Abans del prefix propi, per trucar a Andorra des de l'estranger s'havia de marcar un codi des dels telèfons espanyols i un altre des dels francesos.

El 1993, el procés entra en la recta final amb la convocatòria d'unes eleccions generals que presenten grans incògnites.

En la política andorrana de finals dels anys vuitanta i començament dels noranta, la voluntat o no de dotar el país d'una constitució i el model de sistema electoral marcaven en gran part les diferències polítiques. En aprovar-se la carta magna i el sistema electoral paritari, aquest escenari es pot donar per superat. Els comicis del 1993 es presenten amb dos eixos que marquen els partits: un és l'ideològic (conservador o progressista), i l'altre és el territorial (centralista o parroquialista). Cada partit ocupa un lloc dins aquests eixos, i s'entén per centralista aquell que considera que Andorra la Vella i Escaldes han de tenir un tracte més just en ser les parròquies més poblades, i parroquialista qui manté que Andorra és una federació de set parts iguals, sense que els territoris centrals hagin de tenir més pes polític. De les cinc formacions que es presenten amb candidatura a la llista nacional, n'hi ha tres de clarament centralistes (Nova Democràcia (ND), Unió Liberal (UL) i Iniciativa Democràtica Nacional (IDN)), una de fermament tradicional (Coalició Nacional Andorrana (CNA)) i una a mitges entre les dues aigües (Agrupament Nacional Democràtic (AND)). I hi haurà llistes locals que per diferències internes només es presentaran en els seus territoris, però que són plenament homologables a l'ideari de la Coalició Nacional Andorrana; es tracta de les del Grup d'Opinió Liberal (GOL) a la Massana i Unitat i Renovació (UiR) a Canillo. Les candidatures centralistes tenen l'electorat bàsicament a Andorra la Vella i Escaldes i les altres estan implantades en els territoris amb menys població.

Si agafem l'eix ideològic (sempre a Andorra molt més conservador que en els estàndards europeus), IDN seria el grup polític més progressista, el seguiria ND, i l'AND ocuparia el centre. Aquests tres partits formarien el «bloc constitucionalista», anomenat així perquè els seus integrants van ser els principals impulsors del procés constituent. Entre els conservadors hi hauria UL, CNA, el GOL i UiR. Aquí també hi ha constitucionalistes, però s'hi inclouen tots els opositors.

L'anomenat «bloc constitucionalista», especialment l'AND i ND, havia negociat durant el 1993 per fer una candidatura conjunta que havia de ser clarament favorita rendibilitzant l'èxit de la reforma. Però l'acord s'esfondra, especialment per les desavinences personals més que no pas ideològiques. El trencament entre els dos grups s'escenifica en la «taula del

Canut», amb referència a les converses que tenien lloc en el restaurant de la Casa Canut. Els representants de Nova Democràcia es van aixecar de la taula donant per acabades les negociacions. L'AND es pot considerar la força favorita en els comicis, tot i que no té un lideratge clar. Hi ha molts «barons» amb implantació a les parròquies i encara que Òscar Ribas és el cap més visible, no és clar qui acabarà al capdavant. La prova més evident és que Ribas (cap de llista a la territorial de Sant Julià) no lidera la llista nacional, sinó que ho fa l'escaldenc Miquel Aleix. Amb tants «galls», s'està a l'expectativa del resultat per decidir qui pren el comandament del partit.

Per la seva banda, Nova Democràcia té Jaume Bartumeu com a líder clar. I és precisament la mala relació de Bartumeu amb diferents «barons» de l'AND (anomenat «la matrícula» per les sigles) l'escull principal per arribar a acords. L'Agrupament acusa el polític d'actuar només amb la finalitat d'arribar a ser cap de Govern.

L'últim integrant del «bloc constitucionalista» seria el partit «dels joves», Iniciativa Democràtica Nacional (IDN), l'única formació que formula propostes clarament trencadores amb l'*statu quo*, com l'accés dels residents estrangers a la nacionalitat. Els posicionaments més extrems el porten a ser un moviment amb pocs militants dins del conservadorisme dominant al país. El seu lideratge està en mans del professor de filosofia Vicenç Mateu.

El bloc conservador com a tal tampoc no existeix perquè els liberals d'UL ben poc tenen en comú amb els partits de les parròquies altes, a excepció de punts concrets com l'oposició als impostos o a l'obertura de la nacionalitat. La Unió Liberal no deixa de ser una coalició electoral dels conservadors de les parròquies més poblades, i els seus interessos xoquen més que no pas conflueixen amb la Coalició Nacional Andorrana, el GOL o el TiP. Els parroquialistes es troben més a prop de l'AND que dels liberals, als quals veuen com a centralistes i privatitzadors. El canvi constitucional és massa recent i en nou mesos els partits no han tingut temps de consolidar-se. Seran unes eleccions en què l'elector encara tindrà al cap l'antic sistema electoral. No hi ha partits d'àmbit nacional consolidats, sinó tan sols grups afins a cada parròquia encapçalats per barons amb pes polític. La dispersió del vot és absoluta.

8. L'últim govern Ribas

El resultat de les eleccions del 13 de desembre de 1993 amb un cens escàs de 9.675 votants van derivar en un Consell General molt dividit.

Els resultats són: AND (8 consellers en total): 1.906 vots a la llista nacional, amb quatre consellers, i quatre més de les circumscripcions d'Encamp i Sant Julià. Partit Liberal d'Andorra (5 escons): 1.591 vots, amb tres consellers per la nacional i dos més de la territorial escaldenca. Nova Democràcia (5): 1.383 suports, amb tres escons i dos més d'Andorra la Vella. Coalició Nacional Andorrana (4): 1.241 vots, amb dos diputats i dos més d'Ordino. I Iniciativa Democràtica Nacional (2): 1.109 paperetes i dos consellers. Els quatre consellers restants, se'ls reparteixen Unitat i Renovació a Canillo i el Grup d'Opinió Liberal a la Massana; aquests dos partits locals crearan una formació conjunta per poder tenir grup parlamentari propi i escolliran el gràfic nom d'Agrupament Canillo-la Massana.

L'anàlisi del vot a les llistes nacionals és desconcertant. Una dada: les cinc formacions van ser les menys votades en com a mínim una parròquia.

Si sumem els consellers del «bloc constitucional», s'arriba a 15 consellers, suficients per a la majoria absoluta davant dels 13 dels conservadors. I si mirem només la circumscripció nacional, la diferència encara és més gran: els progressistes en tenen nou per només cinc dels conservadors. El país ha votat massivament pels progressistes, però el sistema ha demostrat que el 14 consellers de la territorial són bàsics. A les parròquies, els conservadors han guanyat en quatre parròquies (8 escons) i els progressistes en tres (6); aquests darrers han guanyat àmpliament a la llista nacional.

L'atomització del Consell dificulta la governabilitat. L'AND ha guanyat els comicis, però amb només 8 consellers de 28, i necessita pactar amb ND i IDN per garantir l'estabilitat. Els resultats també han deixat tocada la «matrícula», especialment pel que fa a la derrota a Escaldes-Engordany. Miquel Aleix, que era el cap de llista de la nacional, paga els plats trencats i no només no serà el candidat a cap de Govern, sinó que ni tan sols serà síndic general. Ribas, que ha guanyat a Sant Julià, serà l'aspirant a cap de Govern, i l'encampadà Josep Dallerès, l'altre territori on han obtingut el triomf, serà el síndic. Aleix queda relegat a ser subsíndic. La derrota a Escaldes, la parròquia més constitucionalista, ha estat una gran sorpresa. Els liberals vencen amb dos jovenets fills de polítics històrics, Estanislau Sangrà i Antoni Martí, que contra tot pronòstic s'imposen a Ramon Canut,

un dels anomenats «pares de la Constitució». I l'elecció de sindicatura ja apunta a una legislatura tumultuosa: Josep Dallerès i Miquel Aleix només hi sumen 13 vots, contra 15 en blanc; IDN no els vota i els obliga a anar a una segona ronda per ser investits amb majoria simple.

El 12 de gener de 1994, després d'unes dures i tenses negociacions, AND, ND i IDN arriben a un acord per a la investidura d'Òscar Ribas. ND i IDN li donaran suport en la votació, però no entraran a formar part del Govern. Hi ha un pacte de mínims amb alguns compromisos com la revisió de la Llei de la nacionalitat. A efectes pràctics això significa que el lauredià tindrà només vuit vots fidels al Consell. L'enfrontament entre l'AND i IDN arran de la votació dels síndics és a punt d'impedir l'acord d'investidura.

Hi ha dos candidats a cap de Govern: Òscar Ribas i Marc Forné, aquest darrer de la Unió Liberal. Però Forné no era ni el primer (Francesc Cerqueda) ni el segon (Pere Moles) de la llista dels liberals; era el tercer. Sap que no hi té res a fer, però aconsegueix que un conseller de la CNA amic seu (Manuel Mas) li cedeixi la signatura (després no el votarà) per tenir els sis suports necessaris per a ser candidat, ja que els liberals només tenen cinc escons.

Ribas basa el seu discurs recordant que fa anys que adverteix que hi ha un dèficit endèmic d'infraestructures i d'ingressos per a l'Estat. Diu clarament que sense impostos el país no té sortida. Contrasta radicalment amb Forné, que defensa la privatització d'empreses públiques per eixugar el dèficit. Qualsevol cosa menys impostos. L'etern debat tributari torna a ser el pal de paller de les discrepàncies polítiques. Però les andanades més fortes contra Ribas no arriben dels opositors conservadors, sinó dels teòrics aliats. Bartumeu arriba a dir que el candidat a qui votarà com a cap de Govern es troba «sense credibilitat davant l'opinió pública» i que «si no canvia l'estil no anirem gaire lluny». Marc Forné vaticina (i encerta) que la legislatura serà molt més complicada entre els mateixos partits que estan a punt de votar Ribas que no pas amb l'oposició, «amb un Jaume Bartumeu que diu que alguns d'aquests fan un exercici de masoquisme en votar-lo [a Ribas]». El candidat de l'AND obté 15 vots i Forné, 5. Els nou consellers «parroquiàlistes» no han votat per cap, demostrant així que no tenen cap simpatia per l'ideari liberal. Ribas és investit, però amb la sensació que governar serà una travessia del desert. Jura per quarta i última vegada com a cap de Govern el 31 de gener de 1994.

Les desavinences entre els progressistes durant aquesta legislatura estan lligades a tres factors importants. D'una banda, es tracta d'un grup molt heterogeni que ha lluitat molt per aconseguir la Constitució, i aquest objectiu prioritari ha anat aparcant les diferències personals. Una vegada

assolida la fita, totes les rancúnies larvades durant anys sortiran de cop i impossibilitaran el pacte. El segon gran problema, derivat del primer, té l'origen en les enemistats irreconciliables sorgides en la negociació de les eleccions del 1993 i l'enfrontament entre partits plasmat a la «taula del Canut». Vint anys després encara perduren i faran impossible que alguns dels seus protagonistes puguin compartir mai més un projecte polític. El tercer punt és la idiosincràsia de la relació territorial. L'AND està implantada a Andorra la Vella i Escaldes, les parròquies feu de ND i IDN, respectivament. Això significa que la rivalitat és molt forta, perquè lluiten pels mateixos electors. Aquest enfrontament, en canvi, no existeix amb els partits de parròquies altes i a vegades serà més fàcil arribar a acords amb forces ideològicament molt diferents, però amb les quals no hi ha desgast perquè no es competeix electoralment.

El 1994 és un any amb una inestabilitat política constant per la falta de suports del Govern. Els mesos passen amb reunions i contrareunions per intentar trobar una sortida al laberint polític en què s'ha vist immersa la legislatura.

El primer contratemps del nou gabinet arriba dos mesos després de la formació del Govern, quan el ministre Daniel Bastida, titular de Presidència i portaveu, dimiteix després que el diari Poble Andorrà publiqui que té un sou més alt que la resta dels ministres. Bastida havia demanat que li mantinguessin el mateix que cobrava com a responsable del Centre Nacional d'Informàtica.

El pacte d'investidura no aguanta ni el primer sot.

L'enfrontament que provoca la trencadissa final entre l'AND i ND prové de dos temes menors. El partit del Govern no dona suport a un pla per a habitatges socials dins del pressupost i tampoc a una proposició de llei perquè es construeixin edificis per a aparcaments en centres urbans. Al primer punt s'hi oposa perquè prefereix una política de concessió de crèdits tous per a l'habitatge, entenent que els pisos socials en zones concretes crearien guetos; i al segon perquè al·lega que abans de promoure l'edificació d'aparcaments fa falta un pla d'urbanisme a tot el país. Andorra no disposa de plans urbanístics a cap parròquia; gairebé es pot construir on es vulgui i de la manera que es vulgui, amb escasses excepcions. Aquest escenari provoca que, per exemple, s'hagin aixecat edificis en plena trajectòria d'allaus o de caiguda de rocs. La Llei del sòl, que dona el tret de sortida perquè cada parròquia elabori el seu pla d'urbanisme, no s'aprovarà fins a l'any 2000. Nova Democràcia entén que l'Agrupament només busca enfonsar les iniciatives que presenta.

Amb només vuit consellers i la negativa de ND i IDN a entrar al Govern, l'AND decideix, el 31 de juny, iniciar una ronda de converses per a aconseguir un pacte nacional. Es busca l'estabilitat necessària per a tirar endavant les lleis que han de desenvolupar el marc constitucional. ND i IDN marxen de la taula de negociació i els tretze consellers conservadors d'Unió Liberal, CNA i l'Agrupament Canillo-la Massana ofereixen a Ribas donar-li suport puntual perquè pugui governar. A canvi, volen un pacte de mínims i no formar part del Govern. L'AND sap que amb el suport dels conservadors no podrà tirar endavant les principals apostes de reforma, com el marc impositiu, i rebutja l'oferta.

Les converses donen un fruit diferent de l'esperat. Els consellers d'UL, CNA i l'Agrupament Canillo-la Massana constaten que poden arribar a entendre's. No pateixen els odis personals visceralment que tenallen als partits del «bloc constitucionalista» i tenen marge per a arribar a acords. Neix l'embrí del «Grup dels 13» (G13), amb referència al nombre de consellers que sumen les tres forces.

El 22 de setembre, el Govern presenta el pressupost del 1995, en el qual s'han inclòs impostos. Es torna a intentar un pacte amb ND i IDN, que novament fracassa. Ribas decideix jugar-s'ho tot a una carta. Tem que el país pugui entrar una altra vegada en un bloqueig com el de començament dels noranta i aquest cop només té vuit consellers per a fer-hi front. El 18 de novembre presenta una moció de confiança. Lliga la seva continuïtat a l'aprovació d'un marc de desplegament de l'impost general indirecte (IGI). És una maniobra per a atreure ND i IDN, que tenen el marc impositiu com un dels principals punts dels respectius programes electorals. Els posa entre l'espasa i la paret, perquè si voten contra Ribas seran els conservadors de la Unió Liberal, el segon partit més votat, els qui agafaran la responsabilitat de governar. El resultat és aclaparador: Ribas perd la qüestió de confiança per 20 a 8 i dimiteix.

Segueixen uns dies d'incertesa, perquè es dubta que algú vulgui agafar el risc d'intentar ser investit. L'exsindic i líder d'UL, Francesc Cerqueda, no té cap intenció d'arriscar-se en una aventura que sembla clarament condemnada al fracàs: ni unint els vots del «Grup dels 13» tindria prou suport per a ser investit. Marc Forné torna a fer un pas. La CNA i l'Agrupament Canillo-la Massana estan d'acord a votar la investidura del candidat liberal, però sense entrar al gabinet. I l'AND culmina la venjança cap a ND i IDN en haver-se sentit traïda. Arriba a un pacte amb els liberals: els cedeix els dos vots per a la investidura a canvi que el nou executiu assumeixi el pressupost del 1995 ja elaborat pel gabinet sortint. Es culmina el pacte i

Marc Forné és elegit el 7 de desembre de 1994 amb 15 vots a favor. La investidura, però, tindria un entorn tràgic. El 6 de desembre, el primer dia de la sessió d'investidura, un camió francès amb problemes als frens s'estimba contra la façana del supermercat Monsa, d'Escaldes, amb un balanç de 9 morts i 37 ferits. El conductor, Jean-François Pasini, s'acabaria suïcidant anys després, un cop jutjat i quan estava en espera de sentència.

El 1994 ha representat el final de la carrera política d'Òscar Ribas, el polític andorrà més important i influent en la part final del segle xx. Quatre cops cap de Govern i figura al voltant de la qual, a favor i en contra, gira la política en bona part dels anys vuitanta i noranta, Ribas és possiblement el polític andorrà amb més visió d'Estat i capacitat d'anàlisi. Però els seus executius acaben majoritàriament en fracàs. Hi ha dos motius fonamentals. El primer és que la seva visió, absolutament encertada segons es veu amb perspectiva, d'un estat amb uns ingressos públics i regulat no coincideix amb el que pensa la major part dels votants. L'elector, en general, abraça qualsevol que prometi que Andorra continuarà sent un país «a la brava» en molts aspectes i no els toqui la butxaca. Però el polític lauredià també té una important part de culpa dels seus fracassos. Andorra no deixa de ser un «poble» amb escassos votants on el cap de Govern és també una espècie d'alcalde que ha d'estar encertat en la gestió del dia a dia. A Ribas, la gestió diària l'avorreix, o no l'interessa, o simplement no està capacitat per a fer-la. I aquí és on arriba el desgast, ja que la ciutadania prefereix gent més propera i que els ajudi en els problemes diaris més que no pas un estadista amb grans plans a deu anys vista.

9. L'executiu Forné

Marc Forné passarà a dirigir el Govern en una situació molt complicada. Queden gairebé tres anys del mandat interromput de Ribas i el polític liberal es troba al capdavant de l'Executiu sense majoria al parlament. En realitat, només té cinc consellers, els del PLA, de fidelitat absoluta dins d'un Consell de 28. Els dos grups que li han permès la investidura (CNA i Agrupament Canillo-la Massana) no han entrat formalment a l'Executiu. Això significa que cada acció haurà de ser molt treballada per aconseguir que sigui aprovada pel Consell.

L'Executiu està compost gairebé de forma exclusiva per gent molt propera al polític liberal, davant la incertesa que el nou gabinet pugui aguantar un mínim.

L'any 1995, Forné va posar un gran èmfasi perquè es visualitzés la política exterior. Al març va actuar com a vicepresident de la cimera mundial de l'ONU sobre la pobresa i la marginació que va tenir lloc a Copenhagen. Un mes després, el copríncep François Mitterrand s'acomiadava a l'Elisi de les autoritats andorranes. Era l'adéu, després de catorze anys de mandat, d'una de les peces clau perquè Andorra esdevingués un estat de ple dret dins del concert de les nacions. I al maig, Forné s'entrevistava amb Felipe González a la Moncloa per establir quin seria el marc de relacions entre els dos països. Espanya ja començava a posar problemes en temes com el contraban, el blanqueig i els residents espanyols passius. L'Executiu socialista confiava que la nova Andorra constitucional, projecte al qual el president espanyol havia donat suport, anés adequant la seva legislació als estàndards europeus. L'activitat de consolidació a l'exterior és tan intensa que el 1995 s'han establert relacions amb més d'una quarantena d'Estats.

El govern d'Oscar Ribas havia tancat l'ingrés –com a estat número 33– al Consell d'Europa el novembre del 1994. El 30 de gener de 1995, quatre parlamentaris (Jordi Torres i Francesc Cerqueda com a titulars i Jaume Bartumeu i Antoni Cerqueda com a suplents) hi van participar com a membres de les comissions. En l'adhesió a la Carta Europea dels Drets Humans es va viure una certa polèmica després que el nou copríncep francès, Jacques Chirac, es negués a signar el text per una reserva feta per Andorra. Chirac entenia que amb la reserva es protegia els criminals de guerra. Un cop suprimida la reserva, l'adhesió es va fer efectiva.

Jacques Chirac s'havia convertit el 17 de maig de 1995 en president de la República Francesa en derrotar el candidat socialista Lionel Jospin, i

automàticament passava a ser cap d'Estat de les Valls. L'acatament de la Constitució, el faria per carta llegida al Consell General l'1 de juny pel seu representant Jean-Yves Caullet. El juny també s'estableixen relacions diplomàtiques amb el Vaticà, amb Manuel Mas com a ambaixador, i per primer cop a la història l'Estat pontifici reconeix oficialment la doble condició simultània de bisbe d'Urgell i cap d'Estat d'Andorra. El 23 de juny, Joan Pau II rep en audiència Forné, que demana al pontífex que en les salutacions multilingües de Pasqua i de Nadal hi afegixi el català.

Marc Forné demostra tenir una gran habilitat en la negociació i el pacte. No pot plantejar governar amb el programa liberal de línia dura privatitzadora i de capitalisme en estat pur perquè ni els seus propis socis del «Grup dels 13» li ho permetrien. El seu ideari serà el pacte i l'adaptabilitat a qualsevol escenari: exactament la nèmese d'Òscar Ribas. La premissa bàsica és no augmentar la càrrega fiscal. És perfectament coneixedor de l'anatema que suposen els impostos en la societat andorrana. D'entrada aconsegueix tirar endavant un projecte vital per al futur del país que Ribas havia deixat molt embastat: la legislació de les reserves en garantia per als bancs. La regulació suposa establir una aportació de la banca a l'Estat, inexistent fins llavors, d'uns tres mil milions de pessetes, que passen a estar retribuïts a un tipus d'interès simbòlic. En la pràctica, aquests diners serveixen per a finançar l'Estat a un cost pràcticament zero. Dins del paquet de lleis bancàries, també se n'aproven contra el blanqueig i de protecció del secret bancari. En aquest cas, però, es tracta de mesures per intentar frenar les queixes exteriors. En la mateixa línia d'aturar el malestar d'Espanya, es porta a terme també una nova regulació de les residències passives, que comporta el dipòsit d'un milió de pessetes a l'INAF per als qui s'instal·lin a Andorra a partir de la seva entrada en vigor.

L'Estat necessita més diners i Forné opta per les taxes. Augmenta les del tabac, en crea una per a la justícia i apuja les del telèfon i l'electricitat, la d'activitats econòmiques i la de les professions liberals. També legalitza el bingo, tot i que la resta de jocs continuen prohibits, i això li permet aplicar un gravamen a cada cartró. Intenta demostrar que amb una miqueta d'aquí i una miqueta d'allà l'Estat recaptarà prou per no haver d'introduir un marc fiscal general.

El 1995 s'aproven dos temes clau derivats de l'entrada en vigor de la Constitució. El primer és la Llei del matrimoni civil. Per primer cop a la història d'Andorra es permetran els enllaços no eclesiàstics i seran els cònsols i els consellers de comú els encarregats d'oficiar-los. Fins llavors, parelles que no es volien casar per l'Església ho havien de fer a l'estranger o a les am-

baixades espanyola o francesa. Per raons òbvies, la llei s'aprova sense la signatura del copríncep episcopal. El primer matrimoni civil va tenir lloc a la Massana a l'octubre entre Josep Andorrà i Núria Torra i va ser oficiat pel cònsol Josep Montané. També tirarà endavant la Llei del registre civil. Fins a aquest nou text, la inscripció en el cens es feia al despatx parroquial, que guardava tota la documentació. Són dues lleis que permeten un gran avenç en la laïcització de l'Estat. Davant la pressió externa perquè es lluiti contra el blanqueig, s'aprova una llei que tipificarà la neteja de diners provinents de fons il·lícits; en queda fora, però, la principal via d'ingressos de la banca, que passa per l'arribada de diners provinents de l'evasió fiscal. El posicionament és lluitar contra el diner d'origen delictiu («negre brut»), respectant el capital «negre net» derivat de la no-declaració fiscal en els països veïns.

A l'octubre s'aprova la Llei de la nacionalitat, que permetrà naturalitzar els nascuts a Andorra fills de residents estrangers des de mitjan anys setanta, que no podien accedir al passaport. El text també permet la naturalització dels residents estrangers que portin vint-i-cinc anys de residència a Andorra. Era el final d'un llarg camí començat el 1993. La llei aprovada en aquella ocasió pel Consell no va ser signada pel copríncep francès perquè no permetia la naturalització per anys de residència. A més, ser recorreguda al Tribunal Constitucional per Òscar Ribas. La sentència establia la nul·litat de diversos articles i la llei es va tirar enrere. El nou text va ser presentat per l'Agrupament Nacional Democràtic. El debat va ser intens en un tema tan transcendent. D'una banda, els partits més progressistes, com Iniciativa Democràtica Nacional i Nova Democràcia, consideraven excessiu el període de vint-i-cinc anys. A l'altra banda, un grup de ciutadans s'oposava a obrir la nacionalitat i exigia un referèndum abans de facilitar-ne l'accés als residents.

Al novembre té lloc l'últim capítol de la posada en funcionament de l'acord duaner amb la Unió Europea: Andorra passa a ser duana exterior comunitària i pot importar directament productes de països tercers. Fins llavors l'entrada a la Vall s'havia de fer a través d'algunes duanes comunitàries. Això significava que el Principat només rebia el 90 % dels aranzels, ja que el 10 % restant se'l quedava l'Estat del punt duaner utilitzat.

Forné aconsegueix mantenir-se tot i que la majoria opositora al Consell tira endavant mocions de reprovació per temes diversos com el nomenament d'un estranger com a director de l'hospital o haver expedit passaports diplomàtics a la seva dona i el seu fill. En algun cas, fins i tot la CNA i l'Agrupament Canillo-la Massana també voten contra el cap de Govern. Tot apunta que no acabarà l'any, atès el rosari d'entrebancs i la falta de suports per aprovar el pressupost. Tothom té clar que sense pressupost

haurà de dimitir i convocar eleccions. Els progressistes no han presentat una moció de censura perquè es dona per fet que la votació del pressupost al desembre en serà l'equivalent.

L'AND i ND anuncien amb antelació que no aprovaran els comptes. IDN no fa pública la intenció de vot; es reserva fins a la sessió del Consell. Hi ha una gran pressió, però és difícil creure que el grup teòricament més progressista permeti que passi el pressupost i, per tant, també la continuïtat al Govern del bloc conservador. En la sessió, Vicenç Mateu fa un discurs que navega entre el vot contrari i l'abstenció. Al final, el líder d'IDN anuncia l'abstenció en un moment clau en la història. Al·lega que no té sentit fer saltar un Govern i anar novament a eleccions quan els tres partits de l'oposició han estat incapaços de posar-se d'acord. Amb empat a tretze vots i dues abstencions, el pressupost passa. Forné ha obtingut el temps necessari per a cohesionar el bloc conservador.

La decisió d'IDN, a més, obre un pou profund entre els progressistes. L'abstenció de Vicenç Mateu i Vicenç Alay serà vista per l'AND i ND com una traïció imperdonable. Afegint-se a les rancúnies per haver «deixat caure» el gabinet de l'AND, crearà una esquerda insalvable que impedirà definitivament una entesa entre els tres partits.

Les eleccions comunals de desembre del 1995 mostren com el nou sistema polític basat en partits nacionals encara no està gens assentat. L'AND guanya a Sant Julià i a Encamp, el PLA a Escaldes-Engordany i ND a Andorra la Vella. A les parròquies menys poblades, el triomf correspon als partits parroquials, que continuen sent la gran força electoral a la Massana, Canillo i Ordino. Per primer cop a la història, dues dones exerciran com a cònsols: Bibiana Rossa a Canillo i Lydia Magallon a Escaldes. El cas d'Ordino s'ha de ressaltar. Amb un cens de menys de 500 electors, s'hi presenten tres llistes amb 36 noms entre titulars i suplents. Comptant que la participació va ser al voltant d'un 80 %, significa que prop del 10 % dels votants anava en alguna candidatura.

Les eleccions comunals del 1995 són el primer gran esdeveniment que cobreix Andorra Televisió. El 4 de desembre hi ha un programa especial i l'endemà comencen les emissions regulars amb el primer informatiu, que presenta Ramon Font. Inicialment, el senyal es capta per una freqüència en la qual normalment es visualitza el Canal 33. Marc Forné és el gran impulsor d'ATV. Amb una visió pràctica dels mitjans de comunicació, sap que la televisió pot ser la gran plataforma per fer arribar a la població el missatge polític liberal. ATV és un gran èxit en els inicis i connectar amb l'Informatiu Migdia o Vespre passa a ser un costum dins les llars, majoritàriament les catalanoparlants.

El 1996 és un any, de nou, d'una gran inestabilitat política. L'enfrontament entre el Govern i l'oposició va pujant de to fins a arribar al juny. L'AND, ND i IDN comencen a pressionar Forné perquè dissolgui la cambra legislativa i convoqui eleccions. La major part dels projectes no fructifiquen per falta de majoria al Consell i, en canvi, s'aproven propostes presentades per l'oposició. En acabar les sessions abans de l'estiu, els progressistes insisteixen a demanar comicis per al setembre. Forné aguanta perquè sap que encara necessita temps per consolidar un projecte conservador. En una jugada intel·ligent, accepta dissoldre la cambra l'any següent. Aconsegueix guanyar uns mesos amb un pacte per a la celebració d'eleccions el febrer del 1997.

El líder dels liberals és qui millor ha entès les regles del joc. El sistema electoral demana concórrer al màxim de territorials amb opcions. És la clau. Més enllà del resultat a la llista nacional, l'important és imposar-se a les parròquies. Amb quatre territorials és gairebé segur que s'assoleix el triomf global i amb cinc arriba la majoria absoluta. Forné se centra a convèncer els partits parroquials conservadors que facin llista pròpia a la territorial, però que s'integrin dins de la candidatura liberal a la nacional. A canvi ha de renunciar novament a bona part de l'ideari fundacional d'UL. Deixa només uns eixos bàsics comuns, com l'oposició als impostos o el rebuig a reduir els anys d'accés a la nacionalitat. De mica en mica els grups tradicionals de les parròquies menys poblades van entrant, conscients que encara que dominin el territori necessiten participar en un projecte nacional per governar.

El bloc progressista, en canvi, manté el mateix plantejament que en els comicis del 1993. No sap llegir el cansament general de l'elector per la manca d'estabilitat política que ja fa sis anys que dura. L'AND, ND i IDN es tornen a presentar per separat el febrer del 1997.

El març arriba una patacada econòmica important quan la UE decideix eliminar les restitucions al formatge. Per aquesta pràctica es rebien excedents formatgers europeus a un preu molt baix que després es podien revendre en el sector comercial. Brussel·les decideix que el Principat i altres estats europeus no poden continuar gaudint d'unes partides que estaven creades perquè els excedents agrícoles comunitaris arribessin a preu baix als països subdesenvolupats. Es considera que el nivell de vida a les Valls no justifica mantenir les restitucions. Els preus preferents s'acabaran finalment per a tota la resta de restitucions.

El juliol del 1996, Marc Forné es troba amb el president espanyol José María Aznar a la Moncloa. És significatiu que, a petició espanyola, no compareguin junts davant la premsa. Madrid està molest per l'evasió fiscal a Andorra i pel contraban de tabac. Demana mesures. Forné fa vagues pro-

meses, però sense cap compromís ferm. La part final de l'any és gairebé una espera dels comicis. L'AND, ND i IDN han après la lliçó i no donen treva al Govern, conscients que el cap de l'Executiu liberal és cada cop més popular i que està aconseguint armar un projecte conservador d'abast nacional.

El 1997 començava marcat pel calendari electoral. Els comicis, fixats per al 16 de febrer, significaven que el polític liberal havia aconseguit governar dos anys i tres mesos amb una certa sensació d'estabilitat encara que estava en minoria al parlament.

Els comicis, Forné ja els havia guanyat més d'un mes abans que se celebrassin. En primer lloc, perquè a principi de gener es confirma que hi haurà quatre llistes nacionals (liberals, AND, ND i IDN). En d'altres paraules: tres llistes amb pedigrí progressista i només una de conservadora. Anar els tres per separat enviava als electors un missatge d'escassíssima confiança. Ja se'ls havia donat la majoria el 1993 i havien estat incapaços de pactar. El 1997 l'únic que es podia esperar d'un triomf progressista era una nova etapa d'interinitat i ingovernabilitat. I per deixar clar que el panorama del 1997 gairebé era una fotocòpia del fracàs del 1993, dos dels tres caps de llista progressistes eren els mateixos (Jaume Bartumeu i Vicenç Mateu), mentre que el tercer (el lauredià Ladislau Baró) era el successor natural de Ribas.

L'altre gran missatge demolidor per al «bloc constitucionalista» era que a les territorials de Canillo i la Massana havien perdut sense jugar. Hi havia una única llista liberal. Eren quatre consellers assegurats i la confirmació que el progressisme continuava sent tan raquític a les parròquies altes que ni tan sols es podia presentar a competir.

Com a tercer element, cal destacar que Forné havia aconseguit que els parroquialistes s'aixopluguessin en el paraigua liberal assolint el repte de fer llista a les set circumscripcions locals.

Quart argument: les territorials d'Andorra la Vella i d'Escaldes-Engordany queden molt a l'abast dels liberals per la presentació de diverses llistes progressistes.

El 16 de febrer l'electorat va anar més enllà de les previsions més optimistes per als liberals. Forné assoleix 16 consellers més el suport dels dos d'Unió Parroquial d'Ordino, que era l'única formació territorial conservadora que havia preferit no involucrar-se directament en el projecte liberal nacional. Divuit de vint-i-vuit. A l'altre costat, un desastre: l'AND es quedava amb sis i ND s'esfondrava en passar a només dos, igual que IDN. El resultat donava la raó a Forné en l'anàlisi sobre el sistema electoral. Si es

compten els vots nacionals, els liberals han sumat el 42,3 % dels vots estatals i sis consellers. Els progressistes tenen en conjunt molts més vots i fins a vuit consellers. La diferència està en els escons territorials. Els liberals arrasen a les parroquials amb cinc victòries directes i la indirecta d'Ordino. En total, dotze consellers que, units als sis de la nacional, donen una majoria absolutíssima sobrada. L'única parròquia «rebel» als liberals va ser Encamp. El cònsol Miquel Alís havia jugat molt fort contra Marc Forné en qualificar-lo d'enemic d'Encamp. L'acusació provenia del poc dissimulat posicionament del Govern liberal a favor de Canillo (amb comú conservador) i enfront d'Encamp (comú progressista) en el conflicte pels terrenys indivisos de Concòrdia.

10. El segon govern Forné

El 21 de març de 1997, Marc Forné és reelegit cap de Govern amb divuit vots a favor i deu abstencions. El síndic general serà el canillenc Francesc Areny, un dels barons parroquialistes més importants. La designació marca un cert equilibri entre les dues faccions del bloc conservador.

Una de les decisions més polèmiques de la primera part del nou mandat va ser aplicar la congelació dels sous a l'Administració, del salari mínim i dels lloguers. En el rerefons es troba la mesura del mateix tipus que havia pres la Unió Europea i l'amenaça latent de problemes per a l'erari públic davant la falta d'ingressos. Els liberals, tot i que bona part dels comuns són conservadors, es troben amb la revolta dels comuns. Sis de les set administracions locals decideixen no seguir la línia marcada per l'Executiu de congelar els salaris als funcionaris. Només la Massana ho seguirà.

A l'agost del 1997 té lloc una protesta ciutadana que, tot i ser per un tema menor, apunta una tendència inèdita dins la societat andorrana, escassament procliu a les manifestacions. La policia demana la documentació a quatre germanes letones menors d'edat que tocaven música al carrer i a qui els vianants donaven monedes. Els pares de les noies estaven comprant en un comerç. En portar-les al despatx de policia, els agents asseguren que se'ls han resistit i es deté la més gran, de setze anys. Un grup de ciutadans denuncia els fets i convoca una manifestació. Hi participen unes dues-centes persones amb cartells inèdits en la història del país com: «Per què tanta repressió?». O: «De qui teniu por?».

El copríncep Jacques Chirac fa la primera i única visita al Principat el setembre del 1997. El cap d'Estat protagonitza l'estada més llarga contrastada d'un copríncep francès, fent nit i visitant totes les parròquies. L'acte central va tenir lloc en la plaça del Poble d'Andorra la Vella, on va oferir un discurs refermant el compromís amb el manteniment del copríncipat.

Però el tema estrella del 1997 és el contraban de tabac. Les grans pujades de preu del paquet als països comunitaris per les campanyes antitabac havien posat el diferencial amb Andorra en nivells altíssims. Espanya calcula que el frau anual pel tabac de contraban provinent de les Valls (150 milions de paquets) li provoca pèrdues equivalents a 35.000 milions de pessetes. La queixa espanyola feia anys que durava, però no esclata fins que el 1996 el Regne Unit entra en escena. El diferencial amb la Gran Bretanya és tan gran que el contraban esdevé un negoci multimilionari. S'arriba al

punt de noliejar vaixells en ports europeus amb teòrica destinació a Andorra i que mai salpen del port. Els vaixells estan plens de paquets adquirits a preus molt baixos perquè són lliures d'impostos fins que no arribin a Andorra. I el 80 % del preu final de venda al públic són taxes. Els vaixells es descarreguen hores després amb falsificació de la documentació conforme han arribat a les Valls. I la mercaderia passa a vendre's al mercat negre. Les operacions són ja tan agosarades que la Gran Bretanya es queixa a la UE pels problemes que li ocasiona un microestat.

El negoci és massa lucratiu i s'han traspassat totes les línies vermelles. Si el 1993 Andorra importava 600.000 paquets provinents de les fàbriques del Regne Unit, el 1997 s'ha arribat a 80 milions. Espanya fa públic que la importació de tabac al Principat s'ha quadruplicat entre el 1993 i el 1996, i facilita les dades d'aquest últim any. S'han fabricat 150 milions de paquets i se n'han importat 83 milions. 233 milions de paquets anuals per a una població de 60.000 persones. Ni tan sols comptant el que legalment poden treure els turistes es pot justificar. Madrid afegeix que el 1997 les xifres continuen pujant i que si no s'actua la projecció s'acostarà als 300 milions de paquets.

La mort d'un jove de setze anys atropellat mortalment a Montferrer per un contrabandista el 3 de setembre de 1997 és el catalitzador del pla espanyol anticontraban. Els alcaldes de l'Alt Urgell es queixen de la inseguretat a la zona pels cotxes de contrabandistes que circulen pels camins forestals a gran velocitat i amb els llums apagats. És el motiu que necessita Espanya per a portar a terme una acció difícilment explicable en el context de respecte de la sobirania: impermeabilitzar la frontera a la zona muntanyenca. A finals de setembre del 1997 arriben a la serralada fronterera una setantena de membres del Grup d'Acció Rural (GAR) de la Guàrdia Civil. Els agents són especialistes en la lluita antiterrorista a la zona boscosa del País Basc. Disposen d'equips d'alta tecnologia amb equipament de visió nocturna. El desplegament s'anomena Operació Muntanya i no té data de caducitat. L'efecte és immediat. La confiscació de tabac augmenta un 60 % en els tres primers mesos d'operació, amb 623.000 paquets intervinguts. El nombre de detinguts es multiplica per tres. Una dada resumeix el risc extrem al qual ara s'enfronten els contrabandistes: un paquetaire cobrava per caixa (50 cartrons) 15 euros abans de l'arribada dels GAR; després en cobra 120.

A mitjan novembre, el director general de la Guàrdia Civil, Santiago López Valdivielso, es desplaça in situ per comprovar el desplegament i s'entrevista amb Marc Forné i amb el ministre d'Interior, Lluís Montanya. A Valdivielso l'acompanya el director de la unitat antifrau de la UE, Per Knudsen. El Go-

vern es compromet a una pujada de taxes, a una segona pujada posterior i a crear una llei antifrau que consideri el contraban com a delictes. Es tracta d'un cop dur per a la reputació del Principat en l'àmbit internacional, que ja no es creu les dades que ofereix el gabinet Forné: vol proves de la voluntat estatal de combatre el contraban i accés a la comptabilitat dels fabricants. El conflicte amb el tabac frena també les negociacions que l'Executiu liberal havia iniciat amb Brussel·les per a un acord de cooperació amb la UE.

L'única sotragada política interna d'UL arriba al novembre, quan el conseller ordinenc Simó Duró abandona el grup parlamentari liberal per una sèrie de discrepàncies. Duró es queixa fonamentalment pel reglament intern respecte a la disciplina de vot: no accepta que hagi de votar contra el seu posicionament per simple acatament al que vol la majoria del grup parlamentari. Aquesta baixa no afecta la governabilitat, però serà políticament important. Duró és un parroquialista amb una llarga trajectòria a la cambra i un dels pesos pesants a Ordino. Amb el seu germà, l'excònsol Josep Duró, acabarà promovent una escissió del bloc conservador a la parròquia.

Els GAR acabarien tenint el 1998 una incidència en el plantejament polític dels liberals. A principis d'any, Forné continua intentant evitar l'inevitable. Afirma que si es penalitza el contraban se saturaran les presons. Però la UE no transigeix i obliga a un canvi de plantejament. El gir de les prioritats liberals degut la pressió exterior és molt acusat respecte al programa amb què s'havien presentat a les eleccions. Forné s'adona que la corda amb Brussel·les és a punt de trencar-se i per a un país inserit entre dos països comunitaris les conseqüències són imprevisibles.

Ningú podia imaginar-se que cinc anys després de l'aprovació de la Constitució Andorra hauria perdut bona part del crèdit internacional i estaria sota estreta vigilància de la UE. Forné, que havia fet bandera de l'oposició als impostos, comença a adonar-se que cal rectificar. Però no és fàcil. El contraban ha estat l'esport nacional durant segles i socialment no està mal considerat. Té un pes importantíssim en els ingressos d'un estat que acumula un deute de 21.788 milions de pessetes sense impostos per a fer-hi front. I bona part dels prohoms del bloc conservador (també alguns progressistes) són alguns dels grans beneficiats en ser pagesos, fabricants o grans comerciants. El tabac dona tants diners que es planta arreu, fins i tot als carrers adjacents a l'avinguda Carlemany. I l'agricultura i la ramaderia es mantenen gràcies als milionaris ingressos del contracte entre productors i fabricants.

El gener del 1998, el preu del tabac ha pujat i el mateix mes s'anuncia un nou increment de taxes. Els liberals veuen com una part dels fabricants es revolta. Es neguen a facilitar l'accés a la seva comptabilitat com exigeixen

les autoritats comunitàries. La desregulada economia andorrana no obliga cap empresa a presentar els comptes. Com que no hi ha impostos, l'Estat no necessita comptabilitat. I el gravamen de l'impost de mercaderies indirecte (IMI) es fa en entrar el producte per la duana. Forné visita el primer ministre francès, Lionel Jospin, que deixa clar que entén tant el posicionament andorrà (queixes per la ingerència espanyola contra la sobirania andorrana per voler imposar lleis a través del bloqueig dels GAR) com l'espanyol (acabar amb una pràctica que té greus conseqüències econòmiques i fiscals). França no es mourà ni intercedirà.

Enmig dels problemes amb el tabac, el massanenc Josep Garrallà dimiteix al febrer com a ministre d'Ordenament Territorial. Les causes són confuses, però estan arrelades en l'oposició del massanenc al gir de les polítiques governamentals i concretament a l'increment de les taxes del tabac. Garrallà, un dels grans «barons» parroquials, és partidari de la línia política tradicional i s'oposa a acceptar les exigències foranes. El detonant de la dimissió arribarà, però, per un problema de gestió de personal a Ordenament. Forné readmet un treballador que havia estat expulsat per Garrallà per presumptes males pràctiques.

La dimissió de Garrallà és l'element clau per a la divisió en dos dels liberals massanencs. El germà del ministre, Antoni, és el cònsol de la Massana. La majoria del partit (el tradicional GOL, guanyador dels comicis del 1993) es manté fidel a Forné. Neix el «garrallisme» (germans Garrallà i afins), amb grans similituds amb el trencament dels conservadors a Ordino. L'adhesió dels liberals massanencs a Forné es veu clarament en la votació de l'obra més important de la història del país: el túnel d'Envalira. Els polítics de la parròquia s'havien oposat tradicionalment al projecte. Dels tres consellers, només Modest Baró hi vota en contra. Sumat a Simó Duro i als deu de l'oposició (AND, ND i IDN) en fan dotze. Els altres dos massanencs, Guillel Areny i Jordi Serra, s'absenten i permeten que el túnel s'aprovi amb 14 vots a favor de la resta de liberals.

El Govern donarà el túnel en concessió de cinquanta anys i serà de peatge. Es calcula un cost de 10.000 milions de pessetes per a l'Estat. Les principals crítiques, però, estan en el traçat. La pressió canillenca ha aconseguit que el túnel només s'allargui des del Pas de la Casa fins a Grau Roig, evitant així que els francesos que l'utilitzin passin de llarg de la parròquia i de les pistes de Soldeu El Tarter. La sortida més coherent, per aconseguir evitar el màxim de revolts, es trobava a Encamp, a Escaldes o a Andorra la Vella. El túnel s'inaugurarà el 26 de setembre de 2004. El cost serà de 74 milions d'euros. L'Estat s'ha fet càrrec de la meitat de la inversió i la concessionària

de l'altra meitat. Des del primer moment, el nombre de vehicles que passa per la nova infraestructura està per sota de les expectatives, especialment perquè sortint a Grau Roig encara queda la major part de la carretera revirada per fer. I amb un preu del peatge elevat no compensa.

Espanya fa un cop de força al maig per demostrar que la impermeabilització de la frontera es pot allargar in *aeternum*: substitueix els GAR, que portaven nou mesos de vigilància a la muntanya, i desplega els Grups Rurals de Seguretat (GRS). Són especialistes en seguretat i antidisturbis. Madrid reitera les condicions per eliminar el dispositiu: penalització del contraban en la legislació i accés a la comptabilitat dels operadors de tabac.

Al juliol tenen lloc les eleccions al consell d'administració de la CASS, que, com sempre, són un fracàs absolut de participació: només 2.100 votants d'un cens de 40.000 afiliats. Els comicis són importants, perquè la majoria liberal ha canviat la llei a fi que l'Estat tingui el control de la parapública. S'elegeixen quatre representants i el Govern n'escull uns altres quatre i determina qui és el president. Aquest model fa que l'Estat passi a controlar la Seguretat Social. Angelina Mas serà la primera presidenta nomenada per l'Executiu.

A l'octubre del 1998 es crea la figura homologable al defensor del poble. S'anomenarà Raonador del Ciutadà, i el primer serà el lauredià Ricard Fiter. I al desembre una part de l'oposició i independents fan un pas endavant per crear el Fòrum de Progrés, que té com a finalitat convertir-se en una plataforma que pugui acabar aixoplugant els sectors no liberals. L'aventura acabarà en no res, però s'ha posat la primera pedra per aglutinar polítics dels tres partits progressistes.

Els liberals arriben al 1999 sense haver fet front al problema de la falta d'un marc fiscal, però ja han acceptat que amb el tabac no hi ha alternativa. Al febrer s'aprova la llei que penalitza el contraban i es comença a aplicar al març. S'han acceptat les condicions imposades. Prop de les fronteres no es pot transportar tabac. Per comerciar és necessària una autorització específica i cal establir una comptabilitat en el sector. El Govern té la potestat de reclamar un registre de clients i vendes. El contraban és una activitat il·legal amb comissos de la mercaderia i dels vehicles i penes per als infractors que poden arribar als tres anys de presó. El Diari d'Andorra ha fet públiques les reunions del ministre d'Exteriors Albert Pintat a Brussel·les per solucionar la problemàtica. Se sap que el Govern havia demanat a la Comunitat el manteniment dels GAR a la frontera. Aquesta inusual petició es basa en el fet que la presència dels agents és el millor argument per a poder tirar endavant les mesures antifrau sense un daltabaix polític.

Espanya posa xifra al sector i tramet al Govern andorrà que està disposada a acceptar, entre fabricació i importació, 130 milions de paquets anuals. Quan va esclatar la crisi el 1997 s'estava cap als 300 milions.

El juliol del 1999, la visita del ministre d'Exteriors espanyol Abel Matutes, que convida Andorra a ingressar a la UE, dóna per tancada la crisi del tabac. Els GRS anuncien que es retiraran a l'octubre. Però el Govern espanyol no donarà oficialment per tancada l'operació fins al març del 2000.

La disminució de la fabricació arran de l'Operació Muntanya canvia les regles del contracte entre pagesos i fabricants. S'estableix una plantació màxima (335.000 tones), i això fa que s'alliberin grans quantitats de terrenys que fins llavors acollien tabac. El factor és clau per a la disponibilitat de sòl per a construir, molt limitada anteriorment pels extraordinaris beneficis que donava cada bocí de terra plantat.

El gener del 1999, la cònsol d'Unitat i Renovació de Canillo, Bibiana Rossa, dimiteix com a membre de la formació per l'enfrontament amb el cònsol menor Andreu Casal, a qui la cúpula del partit dóna suport. Acabarà sent un factor important, perquè la majoria d'UiR al comú destitueix posteriorment Rossa amb una moció de censura. La cònsol titlla Casal de ser un emissari del conseller general Josep Areny, a qui acusa d'ingerències en la gestió de la corporació local. El grup majoritari d'UiR justifica la moció de censura pel deute que s'ha acumulat amb Rossa al capdavant. La trencadissa fracciona els conservadors canillencs. Joan Torres serà l'escollit per a finalitzar el mandat que acaba a finals d'any.

L'oposició progressista comença el periple per buscar una sortida a l'estancament polític en què està immersa des de fa gairebé sis anys. Busquen fórmules per aconseguir un projecte unitari. Al juliol hi ha un primer acte de les forces oposidores amb la intenció de crear un partit únic que sigui alternativa de govern als liberals. El projecte té la primera concreció a finals d'any. En una macroreunió s'acorda crear una comissió encarregada de desenvolupar l'ideari i els estatuts. La formació té un nom inicial: Partit Demòcrata i Social (PDS).

El primer efecte de la nova dinàmica de col·laboració arriba en les eleccions comunals de desembre del 1999. La Coalició de Progrés (amb membres de ND, l'AND i ND) venç amb molta autoritat a Andorra la Vella, i a Encamp la Llista de Progrés (amb un esperit similar) escombra els liberals amb més del triple dels vots. Aquest resultat col·loca el guanyador, Jordi Mas, com una de les figures emergents per al futur projecte d'un progressisme unitari. El gran aval de Mas és el projecte del Funicamp, que enllaça

Encamp amb Grau Roig i converteix la vila en peu de pistes. Però el pitjor per al PLA arriba a Canillo i a la Massana, amb dos cops de força per part dels conservadors escindits.

Bibiana Rossa, present en la reunió del PDS, venç contra tot pronòstic a les comunals canillenques amb un nom de partit prou significatiu: Unió pel Progrés. És un resultat insòlit a la parròquia possiblement amb un tarannà històric més conservador. I la sorpresa màxima arriba amb el triomf del cònsol sortint Antoni Garrallà a la Massana. Davant tenia el partit dominant en ple (el Grup d'Opinió Liberal) aliat amb l'altra gran força de la parròquia (Tradició i Progrés). Garrallà venç per un sol vot. Els liberals s'imposen a Escaldes molt clarament amb Lúdia Magallon, que repeteix. A Ordino (Enric Dolsa) i a Sant Julià (Joan Pujal) vencen llistes locals de l'òrbita liberal.

Les derrotes d'Unitat i Renovació de Canillo i de la unió del Grup d'Opinió Liberal i Tradició i Progrés a la Massana fan que aquests grups parroquials es dissolguin l'any següent per passar a ser comitès locals del Partit Liberal d'Andorra (PLA). També a Ordino el Partit Renovador (PRO) i a Encamp els partits conservadors passen a esdevenir comitès locals del PLA. El maig del 2000 té lloc el cinquè congrés liberal, en el qual el conseller escaldenc Antoni Martí és elegit secretari general.

Un altre element que mostra com de mica en mica es van assumint els estàndards occidentals és l'entrada en vigor a l'agost de l'obligatorietat de dur cordat el cinturó de seguretat. El nou Codi de la Circulació prohibeix l'ús del mòbil al volant i limita a 0,5 la taxa d'alcoholèmia que abans estava situada en 0,8.

El projecte de l'oposició per fer un sol partit mor a l'abril del 2000, abans que la nova formació hagi nascut. El Partit Demòcrata i Social es trenca en dos. Jaume Bartumeu gairebé des del principi aposta per crear una formació socialdemòcrata, mentre que la major part dels barons de l'AND prefereixen un partit centrista. Encara existeix la sensació que la denominació «socialista» és un greu inconvenient en una societat tan conservadora. Finalment, el trencament esclata arran d'una divisió ideològica. Una part dels membres del PDS volen afiliar-se a la Internacional Socialista i acabaran marxant cap al projecte de Bartumeu. El vessant centrista (definit ideològicament com a social-liberal) inicia noves trobades per establir com s'organitzarà.

A principi del 2000, ND i IDN es dissolen oficialment (l'AND ja ho havia fet abans) i al juny es constitueix el Partit Socialdemòcrata (PS), que s'ads-

criurà a la Internacional Socialista. El líder i primer secretari serà Jaume Bartumeu. El president serà l'escriptor Albert Salvadó, i Rosa Ferrer la secretària general. Aquell mateix mes, Jordi Cinca, número dos històric de Bartumeu, abandona la política activa per motius laborals, tot i que la relació entre ells s'havia tornat tensa. Sobre el paper són les diferències ideològiques les que han frustrat el projecte del PDS, però no es pot obviar que els odis entre membres de l'AND, ND i IDN són encara ben presents.

Comptat i debatut, el PS no deixa de ser una extensió de Nova Democràcia, que ha absorbit bona part dels suports que tenia Iniciativa Democràtica Nacional i una part (especialment Encamp) de l'AND.

Els centristes del PDS no oficialitzen el nou projecte fins a l'octubre. S'anomenarà Partit Demòcrata i elegeix com a líder el gran vencedor dels comicis comunals del 1999, Jordi Mas. El PD ha perdut pel camí un actiu important en la territorial d'Encamp: pesos pesants com els germans Dallerès i l'excònsol Miquel Alís s'afilien al PS, així com una gran part de la militància. Els socialdemòcrates passen a ser molt forts a Andorra la Vella amb l'herència de ND, i també a Encamp, encara que Jordi Mas lideri el PD.

Els dos partits entaulen converses per crear una candidatura única per als comicis del 2001. Fins i tot el 22 de desembre del 2000 tanquen un acord programàtic. Però els personalismes continuen sent la barrera insalvable. A principi del 2001 es trenca el pacte a causa de les discrepàncies en la confecció de les llistes electorals. El PD es considera el partit gran i, a més d'exigir Mas com a cap de llista conjunt, vol paritat posterior en la candidatura (el 3, el 5, el 7...). El PS arriba a acceptar l'encampada com a cap de cartell a canvi de tenir una major presència en els primers llocs. No accepta la paritat. Concorreran als comicis separats.

Un dels temes clau del 2000 és l'aprovació de la Llei de la funció pública. Aquest text és clau per a regular els treballadors de l'Administració. L'Executiu havia encarregat un estudi (l'informe Hay) per establir com s'havia de fer la reforma. Els cossos especials (policia, bombers, duaners i carcellers) aconsegueixen una gran victòria en obligar el Govern a fer marxa enrere en la idea de considerar iguals tots els funcionaris. Mantindran així una sèrie de complements al salari, com els basats en el port d'arma o el risc. L'informe Hay ha establert una graella de llocs laborals que marca un mínim i un màxim a cobrar, a banda dels complements. Els empleats dels comuns i de l'Administració de justícia passen a ser considerats funcionaris, així com els no andorrans que portin més de cinc anys a l'Administració. Els de les parapúbliques i del Consell General queden fora de la consideració de funcionaris.

La llei estableix que els treballadors públics es podran retirar de manera anticipada als seixanta anys. La pensió (si arriben als seixanta-cinc anys amb un mínim de trenta treballats) serà equivalent al 70 % de l'últim salari. El que falti per arribar-hi un cop la CASS pagui la pensió, ho aportarà l'Estat cada mes. La llei serà amb el temps una bomba de rellotgeria, perquè l'Executiu liberal no preveu cap partida o pla per anar dotant el fons de pensions dels funcionaris.

El gran augment de treballadors públics amb els anys farà que una dècada després ja sigui impossible per a l'Estat dotar el fons de pensions retroactivament. Allò que amb una administració petita era encara assumible s'anirà fent impossible de pagar. Per exemple, en el pressupost del 2001 hi ha previstes 82 noves contractacions i que la despesa de personal arribi als 8.000 milions de pessetes. El desplegament de l'Administració durant l'etapa constitucional fa necessària l'entrada de més personal. Però, paral·lelament, l'Estat no augmenta les fonts d'ingressos per a fer-hi front.

Les condicions per als cossos especials seran millors que per a la resta de funcionaris.

L'any 2000, l'economia andorrana rep un important sotrac quan l'OCDE inclou el Principat en la llista negra de trenta-cinc paradisos fiscals. Des del 1991, Andorra ja estava en la llista negra espanyola, però la decisió de l'OCDE amplia el problema a escala global amb l'amenaça de sancions. S'acusa de pràctiques perjudicials per a d'altres territoris i de no facilitar informació fiscal. El gabinet Forné adopta una actitud contemplativa, vist que en realitat el Principat ja paga la factura de ser un paradís. Tant a Espanya (25 %) com a França (34 %) l'activitat de qualsevol empresa andorrana està gravada amb un percentatge de càstig que fa inviable operar-hi econòmicament. Les societats del Principat que han de treballar a l'exterior han optat per obrir directament una societat en un dels països veïns.

Andorra és un paradís estrany, ja que un dels principals avantatges de ser-ho és permetre les societats *off-shore* (pantalles que fan veure que estan ubicades en un paradís per no pagar impostos, però que en realitat no hi són) i, en canvi, la legislació nacional no les permet, simplement perquè un estranger no pot tenir una societat al seu nom; el soci majoritari ha de ser andorrà o resident amb drets econòmics (vint anys al país). Una part sensible de les empreses encara l'any 2000 està funcionant amb testaferros o prestanoms que cedeixen el seu nom a canvi d'una quota mensual. Hi ha andorrans que poden viure amb desenes de societats d'altres al seu nom. A l'octubre el gabinet Forné presenta el projecte de llei que reforça la cooperació contra el blanqueig i crea una unitat especial per a prevenir-lo.

El juny del 2000 visita Andorra Artur Takac, conseller del Comitè Olímpic Internacional (COI). L'arribada respon al projecte del Govern liberal de presentar una candidatura als Jocs Olímpics d'Hivern del 2010 i/o del 2014. La idea neix d'una trobada entre Forné i el ministre d'Esports, Pere Cervós, a finals del 1999. El gabinet liberal veu les Olimpíades com la millor eina possible per a la promoció exterior del país. El pla és fer una candidatura preliminar per al 2010 i ser aspirants reals per al 2014. En els Jocs de Sydney 2000, Cervós fa una presentació in situ de la voluntat d'organitzar uns Jocs d'Hivern. La candidatura, però, l'ha de presentar Andorra la Vella (amb un comú progressista), ja que les Olimpíades es concedeixen a ciutats i no a països.

La idea de formar part de l'organització d'uns Jocs no era nova. El 1994, el gabinet Ribas havia arribat a un acord amb Jaca per formar part de la candidatura de la ciutat aragonesa a les Olimpíades del 2002. Havia de ser una subseu en bobsleigh, trineu i cúrling. El projecte no s'aguantava per enlloc, comptant que, per exemple, incloïa que el Principat disposaria de l'aeroport de la Seu d'Urgell (el 2013 encara no s'ha fet i no hi ha perspectives). Al mateix temps era una opció enverinada, perquè les proves concedides eren de les menys atractives i de les més cares. S'havien de construir infraestructures, com una pista de bobsleigh, sense utilitat pràctica posterior. Jaca no va passar ni el primer tall del COI en l'elecció el 1995 per als Jocs del 2002.

El desembre del 2001, Andorra la Vella accepta encapçalar la candidatura per als Jocs d'Hivern del 2010. La cònsol Conxita Mora es compromet a desenvolupar el dossier que s'ha d'enviar al COI. El projecte no passa ni el primer tall a l'agost del 2002: queda sisena de set candidates, tenint en compte que només supera Sarajevo, que s'ha presentat de forma gairebé simbòlica perquè encara pateix els estralls de les guerres balcàniques. La patacada és general. Suspens en infraestructures, transport, equipament esportiu... Només s'aprova en medi ambient, allotjaments i seguretat. La qualificació tan baixa és un cop dur que obligarà a ser conscients de la impossibilitat d'assolir un Jocs a curt o a mitjà termini, com a mínim en solitari.

Forné intenta mantenir la flama dels Jocs amb la intenció de presentar novament candidatura per als del 2014. El desembre del 2004, Andorra la Vella, amb Xavier Mora com a cònsol, s'hi negarà. Enric Dolsa, com a cònsol d'Ordino, proposarà acollir-los, però el projecte ja està tocat de mort després de la mala experiència anterior i no hi haurà candidatura.

La manca de drets laborals es converteix novament en un problema greu per al gabinet liberal l'any 2000. El Consell Sindical Interregional-Pirimed,

que agrupa els principals sindicats catalans i francesos, es mobilitza per denunciar la situació dels treballadors a Andorra. El Govern ha ajornat la Llei d'associacions, que ha de legalitzar els sindicats, i el CSI-Pirimed amenaça amb vetar l'entrada dels nacionals andorrans en la xarxa d'ocupació europea Eures, bloquejar la lliure circulació comunitària per al Principat i impedir el Tractat trilateral que s'està negociant amb França i Espanya. Entre les exigències del CSI no solament hi ha la legalització dels sindicats i la millora general dels drets dels treballadors, sinó també el reconeixement del dret de vaga.

Cal destacar que les reclamacions sindicals en realitat no corresponen a una queixa pública dels treballadors. La immensa majoria dels assalariats són immigrants que, en bona part, no tenen cap interès en els temes sindicals. L'afiliació és gairebé inexistent. L'únic focus real de sindicalisme es troba en la funció pública, en què tots els col·lectius es van agrupant per defensar els seus interessos a mesura que van arribant regulacions com la de la Llei de la funció pública.

Malgrat les pressions sindicals, el 27 d'octubre de 2000 es rubrica el Tractat trilateral Andorra-França-Espanya. És un acord clau per a regularitzar les relacions entre els tres veïns un cop Andorra ja és un estat plenament reconegut internacionalment. El signen els ministres d'exterioris Albert Pintat, Josep Piqué i Hubert Védrine després de cinc anys de negociacions. Per als andorrans significa tenir els drets d'un ciutadà comunitari quan estiguin a Espanya o a França i vulguin accedir a un treball assalariat o a l'Administració. Els espanyols i els francesos residents a Andorra passen a tenir els drets econòmics (poder tenir un negoci o més d'un habitatge a nom propi) amb deu anys al país; abans eren vint. A més, s'equiparen els drets dels funcionaris espanyols i francesos (uns 1.300 l'any 2000) als dels andorrans. Queda fora dels deu anys l'accés a les professions liberals, punt que ha estat un dels grans esculls per a la signatura a causa de l'oposició de la delegació espanyola. Madrid no entén per què quan es tracta de metges, advocats o arquitectes el termini perquè els residents estrangers puguin exercir continua sent de vint anys. Finalment, però, ho accepta. El *lobby* dels professionals liberals té una gran capacitat de mobilització a Andorra.

El juliol del 2007 es tancarà el cercle quan Andorra i Portugal signin un tractat bilateral que a nivell pràctic significa afegir la comunitat portuguesa als drets que ja s'han atorgat a espanyols i francesos.

El 4 de novembre de 2000, el ministre d'Exterioris, Albert Pintat, signarà a Roma la Carta Social Europea, que teòricament compromet el país a aplicar una legislació que garanteixi una sèrie de drets socials i laborals.

Havia estat una reclamació dels partits de l'oposició durant dos anys i una exigència permanent dels sindicats francesos i espanyols. La realitat, però, és que els drets socials, laborals, d'habitatge i la resta que inclou la Carta queden aparcats de moment. S'ha signat la Carta, però la ratificació per part del Consell General no arribarà fins a l'any 2002.

El desembre del 2000, l'històric Sindicat Andorrà de Treballadors es constitueix com el primer sindicat generalista del país. Els estatuts, però, no seran aprovats pel Govern liberal fins l'any següent. Acaba així una història iniciada el 1990 amb el primer congrés constituent que no va tenir continuïtat en no ser legalitzat. El 1993 s'havien presentat uns estatuts que el gabinet Ribas va ignorar fent silenci administratiu. En el camí ha quedat l'històric dirigent Antoni Roig, que, tip dels problemes derivats de l'activitat sindical i veient que no se'n sortiria, opta per marxar i instal·lar-se a Barcelona per portar un estanc. El SAT de l'any 2000 està dirigit per Guillem Fornieles. En realitat, es pot legalitzar a l'empara de la Llei d'associacions, que no permet fer-ho com a sindicat, sinó com a associació cultural. Tot és, però, un miratge. La falta d'afiliats, tant per la manca d'implicació de la major part d'assalariats com per la manca de protecció laboral per a aquells que exerceixin una activitat sindical, farà que (fins al 2013 com a mínim) sigui un mer objecte d'exposició sense cap incidència.

Per al SAT, és una decepció el fet que mentre que a l'empresa privada s'obvia l'activitat sindical, per falta d'interès i d'integració per part dels treballadors i també per por de perdre la feina davant la manca de legislació protectora, els sindicats de la funció pública creixin com bolets. Les agrupacions de treballadors públics, sense la por de ser acomiadats, tindran prou força per a plantar cara als diferents executius en els casos en què es vulguin tocar les condicions dels funcionaris. Els sindicats públics s'integraran en la plataforma Unió Sindical d'Andorra (USdA), que es constituirà el setembre del 2001 amb el duaner Gabriel Ubach com a president. L'USdA es convertirà en el referent sindical nacional, ja que el SAT només té un grapat d'afiliats.

El panorama laboral no ha canviat gaire en trenta anys. L'entrada de població immigrant assalariada es regula amb una quota anual que dona un gran marge als empresaris per a renovar el personal. Hi ha un altíssim grau de rotació i cada any arriben milers de nous treballadors forans i se'n van també milers. Aquesta dinàmica dificulta enormement la integració i manté diferents mons dins del país. Una part dels residents, per falta de voluntat i de facilitats, no s'integra. No s'han sentit volguts i en molts casos tampoc han fet l'esforç, en entendre que estaven de pas. Sí que s'integren,

però, els fills nascuts al país. Però les generacions que han anat arribant des dels anys seixanta fins als noranta tenen majoritàriament una escassíssima vinculació sentimental amb el país. La majoria no es nacionalitzen encara que portin més de vint-i-cinc anys de residència. No hi veuen utilitat quan ja han passat els cinquanta anys. Tenen els drets econòmics; els polítics no els interessien. A l'abril del 2001 es fa públic que set mil residents estrangers que porten el temps necessari per a naturalitzar-se no ho han fet. La xifra equival a més del 50 % del cens electoral, ja que aquell any hi ha poc més de 13.000 andorrans amb dret a sufragi.

La legislació laboral és un desgavell. El sistema es basa en les quotes, però al mateix temps el Govern intenta donar una mica d'estabilitat a la població ja establerta. Es fan contingents més petits per evitar la barra lliure, posant cada cop més limitacions a la contractació indiscriminada de treballadors forans. El problema arriba quan s'esgoten les quotes de treballadors, com passa al començament del segle XXI. Amb els contingents plens s'ha esperat a la nova Llei d'immigració donant permisos provisionals, coneguts com a «rebuts rosa» pel color de la còpia que es queda el peticionari. El febrer del 2001 hi ha 7.200 persones que treballen sense autorització. Ho fan amb el «rebut rosa». El Consell General aprova la Llei d'immigració, que atorga a l'Executiu les competències per a regular l'entrada de treballadors, mentre que anteriorment les quotes les aprovava el parlament. Els coprínceps demanen un dictamen de constitucionalitat i el febrer del 2001, en plena campanya electoral, el TC anul·la la llei en entendre que vulnera les competències del legislatiu. La sentència acaba amb la regularització retroactiva prevista per als «rebuts rosa» i la situació de provisionalitat d'una part important de treballadors del país queda pendent de resoldre en la següent legislatura.

També al novembre arriba el punt i gairebé final de l'afer de Concòrdia. El procediment ha durat sis anys i finalment la justícia atorga la major part del territori a Encamp. Concòrdia és una gran extensió de terreny que havia estat indivisa, font de polèmiques i odis entre Encamp i Canillo durant dos-cents anys. El Tribunal Superior considera que són d'aplicació les divisions que s'havien fet entre finals del segle XVIII i finals del XIX. Canillo apostava per mantenir la indivisibilitat i l'explotació conjunta. L'afer augmenta el rebuig dels encampadans envers Marc Forné, a qui acusen d'haver estat un aliat permanent dels canillencs. El cap de Govern opta per acabar la disputa amb una llei que reconegui els drets de les dues parròquies quan els tribunals ja han donat la major part de territori a Encamp.

L'1 de novembre de 2000, la unió entre Fomento de Construcciones y Contratas i Bouygues és l'única societat que es presenta al concurs per crear un

metro aeri. La història arrenca a mitjan anys noranta, quan Forné, arran d'una visita a França, adopta la idea de fer un transport públic segregat. Un metro, però adaptat al país amb una línia de monorail elevada que vagi seguint (o en paral·lel) el curs del riu. El primer ramal aniria de Sant Julià a Andorra la Vella, i posteriorment se'n farien dos més, un cap a Encamp-Canillo i l'altre cap a la Massana-Ordino. La idea sembla improbable inicialment, però Forné en fa bandera, especialment a partir del segon mandat (2001-2005). Es fan estudis i projectes. La iniciativa resta pendent fins que s'enllesteixin els plans d'urbanisme de cada parròquia, ja que s'hauria de reservar l'espai per on passaria el transport aeri. La Cambra de Comerç xifra l'any 2002 en uns 300 milions d'euros el capital necessari per a construir la infraestructura, una xifra absolutament fora de les possibilitats reals del país. El projecte té com a pal de paller fer uns grans aparcaments a l'entrada del país, entenent que els turistes deixaran els cotxes i es desplaçaran amb el transport segregat. Encara que bona part de la classe política creu que el metro aeri no és res més que un brindis al sol, alguna parròquia inclourà un espai per al giny en les reserves de terreny dels plans d'urbanisme. Un cop acabi l'últim mandat de Forné, la idea, com la dels Jocs Olímpics o d'altres de similars, passa a convertir-se en un anècdota històrica.

El 2000 s'instal·la BancSabadell d'Andorra. És l'única entitat que ha aprofitat l'obertura bancària, en la qual s'oferien dues llicències. La segona ha quedat deserta. La nova entitat té majoria de capital del Banc de Sabadell, però compta amb una sèrie d'accionistes andorrans de referència. A banda fa una oferta d'accions a nivell popular (dirigida a andorrans), que té una gran acceptació. Passa a ser el setè banc juntament amb Crèdit Andorrà, La Caixa, Banc Internacional-Banca Mora, Banc Agrícol, Banca Reig i Banca Privada d'Andorra.

La relació de la banca amb l'Executiu és complicada a l'inici del segle XXI. Els bancs no pagaven impostos específics fins al 1995, en què es va aprovar la legislació (curiosament impulsada pel banquer Òscar Ribas) que regulava l'aportació del sector en concepte impositiu en 3.250 milions de pessetes anuals. A canvi, es mantenia la prohibició d'atorgar noves concessions d'instal·lació a entitats bancàries. L'any 2000 els bancs tenen 48.000 milions de pessetes dipositats a l'Institut Nacional Andorrà de Finances (INAF) sense que generin interessos a les entitats: 21.788 corresponents al deute de l'Estat que financen íntegrament, 4.000 en fons usats per a un pla preferent d'accés a l'habitatge per a andorrans i residents de llarga durada a un interès tou del 6 %, i 16.000 milions més de la reserva en garantia, bàsicament per a cobrir els dipòsits en cas de fallida d'alguna entitat.

L'Executiu liberal entén que els bancs han d'aportar cada any la diferència entre els diners que generen els interessos dels 48.000 milions dipositats i els 3.250 milions d'aportació pactada. La banca, però, porta l'afer a la justícia en considerar que la llei d'obertura bancària els ha eximit d'aquesta aportació un cop es van oferir dues llicències per al sector. El Tribunal Superior dona la raó a la banca al maig de l'any 2000 i obliga a tornar els aproximadament 5.000 milions de pessetes en impostos corresponents als exercicis 1998, 1999 i 2000. L'Executiu finalment optarà per canviar la legislació i fixar que els bancs no tenen dret a rebre interessos pels diners dipositats a l'INAF. Es pretén evitar sentències contràries fins a l'entrada en vigor del futur impost de serveis indirecte (ISI) que haurà de regular l'aportació del sector a l'Estat.

A l'agost del 2001 té lloc la primera gran fusió bancària. Banc Agrícol i Comercial d'Andorra i Banca Reig s'uneixen per crear Andbanc (posteriorment Andbank). S'estableix així un triumvirat de grans bancs juntament amb Crèdit Andorrà i Banc Internacional-Banca Mora. Òscar Ribas serà el president d'Andbanc durant els primers dos anys i posteriorment passarà el testimoni a Manel Cerqueda. La concentració bancària continua el 2005 amb l'adquisició de CaixaBank per part de Crèdit Andorrà per 356 milions d'euros. La compra comporta la creació del major grup bancari del país.

El Banc d'Espanya, a partir del 2006, decideix fer pressió sobre les entitats financeres que tinguin participacions en bancs de territoris considerats paradisos fiscals. El Banc Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA) opta per vendre el 51 % de Banc Internacional-Banca Mora. El socis fundadors de l'entitat andorrana, les famílies Mora i Aristot, adquireixen el març del 2006 la part espanyola per 385 milions d'euros. El BBVA havia rebut les accions del Banco de Bilbao, que participava BI-BM des dels anys setanta.

La pressió del Banc d'Espanya portarà La Caixa a seguir el mateix camí que el BBVA. L'entitat catalana es desprèn del 46 % de Crèdit Andorrà a canvi de 927 milions. Els compradors són els membres del consell d'administració del banc andorrà. La comparativa de preus amb l'operació de BI-BM queda distorsionada per les lluites intestines de Crèdit Andorrà per a l'adquisició del paquet de La Caixa. L'entitat catalana anava a vendre inicialment el 17 % dels títols a Maria Reig, accionista amb un percentatge baix, i el 29 % a la resta. Reig havia fet una oferta del preu de les accions per sobre del que teòricament valien. El consell d'administració fa una contraoferta que torna a fer pujar el preu, i intenta quedar-se la majoria amb un paquet petit a repartir entre els minoritaris. Finalment, hi haurà un acord en virtut del qual tots els socis podran anar de forma equitativa

a l'ampliació segons les accions que tinguin. La venda ha posat fi a setanta anys de presència de La Caixa al Principat.

Hi ha un últim intent de fusió, protagonitzat per BI-BM i Andbanc el 2007. Fins i tot s'anuncia que comença el període d'integració. El novembre, però, es descarta la unió atesos els problemes per fusionar «dues cultures corporatives diferents».

El gener del 2001 s'oficialitza que Jaume Bartumeu (PS) i Jordi Mas (PD) seran els caps de llista en les eleccions generals, enfront del candidat liberal Marc Forné. Sant Julià és l'única parròquia en la qual les tres grans llistes no tenen presència, ja que Unió Laurediana opta per no entrar en el projecte liberal (el 1997 sí que ho havia fet). És una constatació que la branca Pintat, poder preeminent a la parròquia, s'allunya del projecte Forné. A finals del 2000, Albert Pintat havia dimitit com a ministre d'Exteriors. La justificació oficial és la negativa d'UL a acceptar la disciplina de vot que s'exigeix als consellers del PLA, segons explica l'excap de Govern Josep Pintat, que encara continua sent l'alma mater d'Unió Laurediana. Enfront tindrà la candidatura independent formada per Joan Santamaria i Josep Cases. Les discrepàncies del PLA amb UL es mantenen tot i que l'Executiu liberal ha optat per convertir Sant Julià en la parròquia universitària. El gener del 2001 es posa la primera pedra de la futura Universitat d'Andorra (UdA).

Els comicis del 4 de març de 2001 registren un cens de 13.353 electors, un 23 % més que el 1997. Aquesta pujada tan gran correspon a la naturalització de bona part dels nascuts a Andorra fills d'emigrants que fins a la legislació del 1995 no havien pogut iniciar el procés. Molts van arribar tard el 1997, però ja poden votar el 2001.

El Partit Liberal reedita la majoria absoluta als comicis, amb 15 escons als quals cal sumar els dos d'Unió Laurediana (vencedora de la territorial a Sant Julià) que li donaran suport. Governarà amb 17 escons. El PLA ha sumat el 46 % dels vots (4.739) i obté set consellers a la nacional. A més, s'imposa en quatre territorials (Canillo, Ordino, Andorra la Vella i Escaldes). Els socialdemòcrates es converteixen en la segona força, amb quatre diputats per la llista nacional (3.083 vots i un 30 %), i n'obtenen dos més per la territorial d'Encamp. El Partit Demòcrata és el gran perdedor: només suma el 24 % dels vots (2.441) i tres consellers a la nacional. I salva els mobles perquè la llista garrallista de la Massana, integrada en el projecte, venç novament contra tot pronòstic i permet als centristes assolir els cinc diputats.

Bàsicament, hi ha dues claus en el triomf incontestable de Forné, que en la llista nacional és el candidat més votat a totes les parròquies. D'una banda,

la legislatura 1997-2001 ha estat estable, amb un electorat fart de la precarietat política anterior. De l'altra, les guerres intestines de l'oposició, que han impedit una candidatura conjunta PS-PD, han provocat la dispersió del vot. La Llei electoral beneficia enormement el partit que sigui capaç de presentar-se a tot el territori i agrupi en una sola llista tots els vots de la nacional. Si se sumen els resultats de PS i PD a la nacional, s'arriba al 54 % (majoria absoluta). A les parroquials, la divisió és definitiva, especialment a Andorra la Vella, on la suma de les dues llistes hauria guanyat de forma aclaparadora. És notori el resultat garrallista a la Massana, on s'imposa tot i existir una llista del PS i tenint al davant tota la força política conservadora de la parròquia. L'altre gran guanyador és Antoni Martí, que venç a Escaldes-Engordany amb més vots que les dues altres llistes (PD i PS) juntes. Els socialdemòcrates confirmen que Encamp és la parròquia més «vermella» en guanyar la territorial també amb tres llistes. Jordi Mas ha estat especialment castigat pels encampadans per haver deixat el comú a mig mandat. Forné i Bartumeu obtenen més suports que Mas en la nacional d'Encamp.

Els resultats són un primer indicatiu de la deriva del panorama polític cap al bipartidisme. Ha quedat constatat definitivament que per aspirar a governar s'ha d'estar en disposició de vèncer en la majoria de circumscripcions parroquials, perquè són aquests consellers els que acaben formant majories. No es pot menystenir tampoc el rol de Forné. S'ha convertit en el polític andorrà més popular, amb una presència massiva a Andorra Televisió. Sense un programa clar, ha estat capaç d'anar trampejant tots els entrebancs que li han anat sorgint durant la legislatura. Eleva a art la improvisació i no té cap problema a anar canviant de tàctica segons varia l'escenari. Porta amb una naturalitat elogiable problemes com l'encerclament del país per part de la Guàrdia Civil. I per sobre de tot ha estat capaç de passar quatre anys més sense posar impostos. És una política curterminista amb resultats electorals evidents, però amb uns efectes devastadors en el futur. No s'ha invertit en infraestructures i s'acumula un dèficit important que passarà factura. La política de promeses ha funcionat amb anuncis de metro aeri, Jocs Olímpic o aeroport que, sense possibilitats reals d'arribar a materialitzar-se, aporten il·lusió a la ciutadania. Ha aconseguit una imatge moderada respecte als conservadors tradicionals. Un exemple és el seu plantejament davant la nacionalitat: es mostra favorable, a títol personal, a reduir a deu els anys de residència necessaris per a obtenir el passaport, sabent que la majoria del grup que li dóna suport no hi està d'acord.

La política d'escassa inversió ha permès mantenir el deute de l'Estat en 21.788 milions de pessetes, xifra idèntica a la d'anys anteriors. Els comuns

tenen 28.000 milions en vermell i no paren d'augmentar la xifra any rere any. Els liberals han anat anunciant que en el futur s'aplicarà un impost de serveis indirecte (ISI), una espècie de succedani d'IVA, que no acaba d'arribar mai. Però l'elector segueix sent reticent a un marc fiscal; prefereix combregar amb l'estratègia de Forné d'anar buscant mesures alternatives d'ingressos (com la promesa de legalització del joc i la instal·lació d'un casino que la majoria de liberals no volen) a mesura que vagin sortint. Una mostra és la creació de l'impost de transmissions patrimonials (ITP) que taxa la compra d'habitatges amb un 4 %. Es tracta d'un gravamen els ingressos del qual es repartiran el Govern i els comuns.

El curs de l'economia ha ajudat, gràcies a l'augment del nombre de turistes espanyols. En un informe fet públic el gener del 2001, a Barcelona es recull que un de cada deu espanyols escull el Principat com a destinació per als viatges a l'estranger. L'economia espanyola ha entrat en un període alcista que té una repercussió directa en la capacitat de compra (i d'esquí) dels milions de turistes que vénen a Andorra cada any. L'Estat andorrà depèn gairebé exclusivament dels ingressos de l'IMI, l'impost a l'entrada de mercaderies. El comerç és el principal contribuent. Forné es basa en la teoria que el finançament de les arqués públiques ha de venir especialment de les aportacions dels turistes en la despesa que facin al país (compres), a través del 4 % d'IMI. Segons la Cambra de Comerç, l'economia nacional va créixer un 3,5% l'any 2000.

11. L'últim gabinet Forné

El 6 d'abril de 2001, Marc Forné és reelegit cap de Govern per tercera i última vegada. Francesc Areny també serà novament síndic general. La confecció del nou gabinet liberal inclou una gran sorpresa, però no en els ministeris, sinó en el càrrec d'ambaixador a Madrid. És nomenat Vicenç Mateu, antic líder l'IDN. La notícia suposa un important sotrac polític, amb veus que vinculen la designació amb l'abstenció al pressupost el 1996. Mateu, però, havia estat la principal figura política que havia quedat al marge després de la creació del PS i el PD. El seu company Vicenç Alay s'havia integrat a la formació que liderava Bartumeu.

El maig del 2001 el Govern espanyol fa públic que no comprarà els terrenys de l'aeroport de la Seu d'Urgell. El serial de l'aeroport és el més llarg de la dècada Forné. El polític liberal ho planteja permanentment com a indispensable per a l'expansió turística amb l'arribada de visitants de països llunyans i d'alt poder adquisitiu. El nombre d'estudis i informes encarregats en deu anys és incomputable. Però el projecte mai no es materialitza, simplement perquè no hi ha cap garantia de la viabilitat econòmica de la instal·lació. El fracàs de la curta experiència del 1982 pesa molt. És força dubtosa l'existència d'una massa crítica de passatgers per a la inversió i el manteniment de línies regulars i de les instal·lacions.

A l'octubre del 2004, en una trobada entre Forné i el president espanyol José Luis Rodríguez Zapatero, fins i tot es posa una teòrica data de reobertura: el 2006. L'Executiu socialista fa públic que es donarà la concessió per quinze o vint anys a una empresa perquè construeixi i gestioni la instal·lació. L'aeroport realment s'ha convertit en el tema recurrent de qualsevol trobada bilateral hispanoandorrana, sense que mai no es compleixi cap de les promeses. El setembre del 2005, Albert Pintat com a cap de Govern demana a José Luis Rodríguez Zapatero, en una visita a la Moncloa, que Espanya es posicioni definitivament sobre si finançarà o no la infraestructura. Madrid segueix, però, amb l'ambigüitat de dir públicament que estan a favor del projecte, però sense fer cap pas real per invertir.

La Generalitat de Catalunya sí que hi està molt interessada, dins de la política de disposar d'una xarxa d'aeroports a tot el territori. El Govern català comprarà els terrenys de l'aeroport a la família Betriu i el setembre del 2009 licitarà les obres d'arranjament. La instal·lació queda, però, igualment per a vols privats. L'activitat comercial requereix una important

inversió en infraestructures i el permís de l'Estat espanyol a través d'AENA. La Generalitat perdrà també interès arran de la inauguració de l'aeroport de Lleida-Alguaire i perquè la crisi deixa bona part de les infraestructures aeroportuàries amb una ocupació mínima. El Govern català prefereix dotar de moviment els ja existents que no pas crear-ne de nous. El 2009, a instància del Govern de José Montilla, l'Executiu andorrà del PS arribarà a declarar que l'aeroport de referència per a Andorra és el de Lleida-Alguaire, renunciant al de la Seu. Precisament el fracàs d'aeroports com el de Lleida comporta que la Generalitat aparqui el projecte de la Seu indefinidament.

El juny del 2001, Joan Enric Vives i Sicília, auxiliar del cardenal arquebisbe de Barcelona Ricard Maria Carles, és nomenat bisbe coadjutor d'Urgell. A nivell pràctic significa que ha estat l'elegit per substituir Joan Martí Alanis com a titular de la diòcesi urgellenca i copríncep d'Andorra. Al mateix temps, Alanis, que a finals del 2003 arriba als setanta-cinc anys que marquen l'edat de jubilació dels bisbes, passa a ser arquebisbe *ad personam*. L'elecció de Vives suposa obrir un període de transició per a un relleu tranquil i progressiu en el coprincipat episcopal. L'elecció d'un catalanoparlant jove (cinquanta-un anys) es veu com un gest del Vaticà i del papa Joan Pau II vers Andorra en tenir en compte les funcions de cap d'Estat. El 12 de maig de 2003 es produeix el relleu. Martí Alanis havia demanat la substitució per motius de salut, després de trenta-dos anys ininterromputs com a copríncep episcopal. La catedral de la Seu d'Urgell s'omple en la cerimònia de traspàs. Martí es retirarà discretament per viure a Catalunya. El jurament de Vives com a copríncep serà polèmic. El PS considera que no pot fer l'acatament de la Constitució a Andorra en persona per no crear asimetries amb el copríncep francès, que el 1995 ho va fer per mitjà del representant personal. Com a mesura de protesta, els consellers socialdemòcrates no assisteixen a l'acte de jurament de Vives al Consell, que té lloc el 10 de juny de 2003.

El copríncep episcopal es trobarà amb Jacques Chirac a l'Elisi el 19 de setembre de 2003, en una visita en la qual també hi serà Martí Alanis. En la reunió s'acorda un indult de vuit mesos als presos en honor del relleu a la Mitra i del desè aniversari de la Constitució. Vives qualificarà Martí com «el pare de la moderna nació andorrana».

El març del 2007, Andorra i el Vaticà signaran un concordat que regularà les relacions. El PS recorrerà el text al Constitucional entenent que no és acceptable l'obligatorietat de l'assignatura de religió durant tota la primària. El TC avalarà el concordat perquè l'obligatorietat se circumscriu a l'Escola Andorrana i els pares tenen llibertat de portar els fills a d'altres

sistemes. L'acord inclou que el Principat tindrà dret «de consulta» abans que es nomeni un nou bisbe d'Urgell.

El juliol del 2001 es fa públic que l'Executiu liberal ha elegit la Comella, on hi ha el forn incinerador, per instal·lar el futur centre de tractament de residus. És una decisió molt polèmica per l'oposició del comú d'Andorra la Vella, que considera que ara li toca a una altra parròquia assumir una infraestructura tan poc popular.

A l'octubre del 2002 el Govern liberal decreta el tancament del forn vell enmig d'una gran polèmica. Els informes inicials indiquen que l'emissió de dioxines es troba mil vegades per sobre del màxim que recomana la Unió Europea. Els socialdemòcrates faran bandera de l'oposició frontal a un nou forn a la Comella. El 30 d'octubre de 2002, unes cinc-cents persones es manifesten davant de la Casa de la Vall contra la instal·lació. Escridassen Forné i els ministres liberals. Entren a la sala i obliguen el síndic a intervenir.

La unió temporal d'empreses Andeol (amb socis andorrans i forans) és la guanyadora del concurs. L'adjudicació es fa amb un cost previst de 98,5 milions d'euros, mentre el conseller del PS Esteve López qualifica tot l'afer de «pelotazo». El TC rebutjarà posteriorment el recurs del PS contra la llei d'adjudicació. El 21 de novembre de 2002, mig miler de persones es concentren per protestar davant del Govern. Dies abans s'havia creat la plataforma Ciutadans en Acció, que agrupava una dotzena d'entitats que s'oposaven al nou centre. El comú d'Andorra la Vella anuncia que es quere'llarà contra qui resulti responsable de la contaminació causada per l'antic forn i Ciutadans en Acció s'afegeix posteriorment a la querella.

El 2003, Salut comença a fer revisions a les persones que podrien estar afectades per una excessiva exposició a les dioxines del forn. Més de dues-cents persones es presentaran voluntàries per fer-se proves analítiques. I el mateix any el Govern reconeix que l'antic forn que s'està començant a desmantellar conté amiant, un material especialment nociu. A finals del 2003 es faran públiques les analítiques que demostren que les dioxines no tenen cap afectació a la salut dels treballadors del forn ni de la gent de l'entorn.

El PS fa un cop d'efecte amb la presentació d'una querella contra tres ministres liberals: Olga Adellach (Agricultura i Medi ambient), Jordi Serra (Ordenament) i Mireia Maestre (Finances), als quals acusa d'un delictes de prevaricació i tràfic d'influències en l'adjudicació del nou forn. El desembre del 2004 la Fiscalia arxiva la denúncia.

El juliol del 2006, el Govern liberal comprarà les accions dels socis andorrans per 1,9 milions d'euros i passarà a ser (juntament amb FEDA) l'accionista

majoritari amb el 53 %. Els dos socis estrangers, la companyia espanyola Cespa i la francesa Novergie, es queden amb el 47 % de les accions i s'en-carreguen de la gestió tècnica de la planta. El forn és una societat rendible perquè l'Estat ha signat un contracte de pagament per la crema de 45.000 tones anuals de residus. Els paga s'hi arribi o no. De fet, el nombre de tones mai no se situa en la xifra que es paga anualment. La crisi causa un descens de les deixalles, cosa que portarà a iniciar contactes per importar residus de l'exterior per fer més útil el forn. La xifra pagada cada any per l'Estat és tan alta que la planta no tindrà problemes econòmics faci el que faci.

L'arribada dels socialdemòcrates al poder el 2009 canvia radicalment l'escenari. L'Executiu de Bartumeu intentarà que es canviïn els comptes per incloure en el balanç el sobrecost de 23 milions en la construcció del forn. S'intenta portar CTRASA a la fallida. Busca que sigui necessària una ampliació de capital que sap que no serà seguida pels minoritaris, forçant-los a renunciar. Però Cespa i Novergie van als tribunals. El conflicte no es resoldrà fins que finalment l'Executiu posterior, liderat per Toni Martí, acabi comprant les accions a Cespa i Novergie. El forn passarà a ser al cent per cent de capital públic.

El problema del deute comunal esclata a Canillo el novembre del 2001 amb la dimissió dels cònsols Bibiana Rossa i Gerard Bàrcia. La construcció de les pistes de l'Àliga, que converteixen Canillo en peu de pistes de Soldeu El Tarter, ha portat el deute comunal a 42 milions d'euros. Els cònsols veuen que la xifra és inassumible i proposen eixugar-la venent part de les accions comunals d'Ensisa, societat explotadora del camp de neu. Canillo supera de poc el 50 % dels títols i la resta es troba en mans de Crèdit Andorrà. Els consellers de la majoria, a la qual pertany la cònsol, s'hi oposen. Josep Mandicó i Patrícia Tourreau seran designats nous cònsols.

Els atemptats de l'11-S als Estats Units provoquen una reacció contra els paradisos fiscals en considerar-se que el terrorisme els utilitza per a moure diners de forma oculta. Andorra no té res a veure amb aquestes pràctiques, però se'n veu esquitxada en trobar-se dins de la llista negra de l'OCDE. La lluita a favor de la transparència passa a ser prioritària a nivell internacional. L'OCDE dóna de termini fins al febrer del 2002 a diferents territoris, entre els quals el Principat, per emprendre les mesures necessàries per sortir de la llista. El Govern liberal es mostra contrari a acceptar les condicions. Rebutja l'intercanvi d'informació fiscal, que considera incompatible amb el manteniment del secret bancari. La resposta de Forné és que el Principat no pot estar a la llista negra perquè no compleix les condicions per a ser considerat paradís fiscal.

Amb el 2002 arriba l'entrada en vigor de l'euro, que el país adopta l'1 de gener al mateix temps que la majoria dels països comunitaris. S'havien utilitzat històricament com a monedes la pesseta i el franc, per bé que la moneda espanyola era la d'ús corrent. L'euro s'implantarà sense gaires problemes, però sí amb un augment de la inflació degut a l'efecte de l'arrodoniment dels preus a l'alça. Es passa a usar la moneda europea sense un acord explícit amb Brussel·les. La Comunitat recorda que la creació d'euros propis està descartada mentre Andorra continuï sent un paradís fiscal.

Al febrer, Forné rep un cop dur que tindrà conseqüències importants. El grup parlamentari liberal ajorna *sine die* la despenalització del joc amb l'opció d'obrir un casino. Ha estat el president del grup, Toni Martí, qui ha acabat convencent els consellers del PLA en el sentit que els beneficis econòmics no compensarien els riscos socials (ludopatia) i d'entrada de grups exteriors perillosos (blaqueig). I els convenç aprofitant uns dies durant els quals Forné és de viatge fora del país. La decisió marcarà un abans i un després en les relacions entre el cap de Govern i l'home fort dels liberals al Consell. Estava tot preparat per al desembarcament d'un grup amb un projecte gegantí d'un gran casino situat al costat de Caldea amb una inversió de 415 milions d'euros (el doble del pressupost de l'Estat de l'època). La societat creada, Corporació d'Entreteniment dels Pirineus, té com a accionistes empreses explotadores de bingos i un consorci dels Estats Units. Donaven l'opció d'entrar-hi a socis privats nacionals. El casino anava a acompanyat d'un hotel de luxe de cinc-cents habitacions.

La victòria de Martí comportarà un allunyament progressiu entre ell i Marc Forné. Les desavinences són cada cop més fortes, fins que el juliol del 2003 el polític escaldenc abandona la presidència del grup parlamentari liberal, que passa a Cándid Naudi. Forné, però, no aconseguirà convèncer els consellers liberals perquè canviïn d'idea sobre el casino. Toni Martí acaba deixant l'escó per ser el candidat del PLA a Escaldes en les comunals de desembre del 2003. Miquel Alís també abandonarà el parlament per ser el cap de llista del PS a Encamp.

Els conflictes interns dels liberals no els fan patir encara pel control polític, ja que les formacions opositores continuen la seva travessia del desert. El 2002, quan fa tot just un any que s'ha fundat, el Partit Demòcrata pateix una greu crisi com a conseqüència dels pèssims resultats electorals. Amagat sota la teòrica discrepància interna respecte a quina és l'afiliació ideològica europea del partit hi ha el conflicte de les acusacions mútues pel resultat electoral. Quatre dels cinc consellers (Jordi Mas, Joan Monegal, Josep Garrallà i Olga Forné) passen al grup mixt i el cinquè (Patrick

Garcia) queda desparellat. L'any 2002 serà un calvari per als demòcrates. El partit s'afilia a una internacional de centre perquè tornin els consellers, però la formació ja està morta i en espera d'hora per enterrar-la. Finalment, a l'octubre el PD es dissol i es crea un nou partit, el Centre Demòcrata Andorrà (CDA). Jordi Mas en serà el president. Patrick Garcia i la major part dels escaldencs marxen i acabaran impulsant en el futur una nova formació, Renovació Democràtica (RD).

L'OCDE havia donat un ultimàtum als paradisos fiscals perquè acceptessin una sèrie de compromisos amb un pla progressiu per a la transparència. El termini acaba el febrer del 2002 i Andorra és un dels set països que no han signat el compromís. Dels 35 països que l'OCDE tenia en la llista publicada el juny del 2000, n'hi ha 28 que han signat. La nova llista queda formada per Andorra, Mònaco, Liechtenstein, Vanuatu, Nauru, Libèria i les Illes Marshall. La tempesta política esclata al país perquè els liberals mantenen el seu posicionament: Andorra no hauria de ser a la llista i, per tant, no se signarà cap compromís. Jaume Bartumeu carrega fortament contra el Govern després de constatar que països com Gibraltar o les Caiman (aquest, molt més paradís que Andorra) n'han quedat fora. En realitat, es tracta d'un gravíssim error polític dels liberals. L'OCDE només demana signar una carta. La major part de paradisos firmen esperant que passi la tempesta iniciada internacionalment després dels atemptats de l'11-S. Ni la mateixa OCDE es mostra gaire preocupada per fer complir els compromisos. En realitat, gairebé cap dels firmants no compleix res. Però han quedat fora de la llista.

Al maig, Jacques Chirac és reelegit president de França i copríncep d'Andorra en uns comicis en què la sorpresa és l'arribada a la ronda final del candidat del Front Nacional, Jean-Marie Le Pen. Chirac ha passat tot el primer mandat sense visitar el Principat.

En les eleccions a la CASS del 2002 es constata un cop més l'escassíssim interès de la major part dels assalariats. La participació és d'un 6,3 %. Enric Casadevall, un dels membres nomenats pel Govern, en serà el nou president.

A l'agost del 2002 es comencen a regularitzar els més de vuit mil treballadors amb «rebut rosa» com a única documentació. Passen a tenir l'antiguitat, en el permís de sojorn i treball, del moment en què van rebre l'autorització provisional. La regularització arriba quan el Govern tira endavant la nova Llei d'immigració que faculta l'Executiu per a designar les quotes anuals de nous treballadors. Es manté la prioritat d'entrada per als ciutadans comunitaris. Es crearà un Servei d'Ocupació per ajudar les empreses i els treballadors a resoldre les necessitats laborals intentant reduir

la gran rotació d'immigrants. El concepte canvia. Històricament, existia una quota general que les empreses anaven utilitzant fins a esgotar-la. A partir del canvi, els permisos es donaran per tipus d'activitat, evitant així el permanent problema de l'ús excessiu de quotes per part d'alguns sectors que deixaven els altres sense.

A l'octubre del 2002, la Unió Europea demana a Andorra que apliqui un impost sobre la fiscalitat de l'estalvi per gravar els beneficis dels dipòsits bancaris dels estrangers. La mesura es preveu que ha d'entrar en vigor el 2004 amb una retenció del 15 %. Progressivament, el percentatge de retenció haurà d'anar augmentant fins a arribar a un 35 % a partir del 2010. La mesura, l'han d'aplicar altres estats europeus amb secret bancari com Suïssa, Mònaco, San Marino i Liechtenstein, a més de tres de comunitaris: Luxemburg, Àustria i Bèlgica. La resta de la UE fixa un intercanvi automàtic d'informació. A la pràctica, això significa que quan un ciutadà comunitari posa diners en un banc d'un altre estat de la UE es comunica al país d'origen el nom i la quantitat dipositada per evitar l'evasió fiscal. Brussel·les deixa clar que la fiscalitat de l'estalvi és només un pas intermedi per assolir el veritable objectiu: l'intercanvi de dades automàtic amb tots els països. El Govern liberal recorda a Brussel·les la possibilitat d'encunyar euros propis, però la UE replica que és un tema que està fora de lloc mentre no s'hagi resolt la negociació de la fiscalitat de l'estalvi. Al novembre el gabinet liberal fa saber a la UE que està d'acord a aplicar l'impost, però es manté ferm en la defensa del manteniment del secret bancari.

L'any 2003 comença amb un dels desastres polítics més grans de la història contemporània d'Andorra. La construcció està en nivells màxims, amb un fort increment del preu del metre quadrat. El món immobiliari sap perfectament que el Govern haurà d'aplicar una moratòria que aturarà la concessió de nous permisos d'edificació fins que estiguin acabats els plans d'urbanisme de cada parròquia. La moratòria és necessària perquè els comuns puguin fer un pla amb una foto fixa de la realitat urbanística, sense que constantment s'hagi de modificar per incloure nous projectes d'edificació. Tot el sector de la construcció sap des de principi del 2003 que el vet és a punt de decretar-se. Però, incomprensiblement, el gabinet Forné tarda cinc mesos a fer-ho. El 13 de maig, els comuns insten oficialment el Govern que l'apliqui immediatament, o tota la feina dels plans no tindrà sentit. El 23 de maig s'aprova un decret per aturar la concessió de permisos durant les tres setmanes que falten perquè la moratòria entri en vigor. El mal ja està fet. En els cinc primers mesos de l'any, per evitar la moratòria, s'han aprovat 647 autoritzacions d'obra nova, mentre que el 2002 havien estat 163. Però el pitjor arriba durant els vint-i-tres dies de maig anteriors a la

prohibició, en què se sol·liciten de cop 379 permisos. Es viuen situacions lamentables, com l'entrada massiva de projectes idèntics, gairebé fotocopiats, perquè no hi ha hagut temps per a desenvolupar-los. L'important és que tinguin el segell d'entrada al comú abans de l'inici de la moratòria; posteriorment, ja es refaran totalment per presentar el projecte real. En cinc mesos del 2003 s'han entrat obres equivalents a gairebé una dècada de feina. S'aixecaran edificis com bolets. I no estan repartits uniformement. Una part important són apartaments turístics destinats a l'inversor nacional i estranger que busca totxo per fer benefici. La carretera a partir de Canillo, per exemple, canviarà totalment la fesomia un cop estiguin tots edificats. Per posar la guinda al pastís, la justícia anul·larà el decret del Govern del 23 de maig que aturava durant tres setmanes l'entrada de sol·licituds abans de la moratòria. La sentència obliga els comuns a acceptar totes les sol·licituds que es van rebutjar per haver arribat fora de termini.

La moratòria va ser el tret oficial de sortida del boom del totxo que, malauradament, acabaria portant a la fallida bona part del sector una dècada després. Seria injust culpar de la bombolla només el Govern, els immobiliaris o els constructors. Els bancs van prestar el 100 % o el 120 % del valor d'un pis, sense demanar garanties. En el crèdit s'inclouïen les vacances i el cotxe. Part dels clients compraven propietats sense tenir capacitat real per a tornar el préstec per poc que augmentessin els tipus d'interès o els baixessin els ingressos. Tot el cercle viciós s'aguantava per un principi que semblava immutable: els habitatges mai no perden valor i com a molt el preu s'estanca durant un temps per tornar a pujar després. I a Andorra aquest principi semblava més immutable que a la major part del planeta, perquè el terreny és molt limitat ateses les dimensions del país i l'orografia.

Els socialdemòcrates acusen els liberals d'estar promovent l'especulació immobiliària. Voluntàriament o involuntària, els anys següents confirmen l'argument del PS. La moratòria no serveix de res perquè hi ha tants projectes pendents que, en comptes de significar un moment de pausa constructora, a partir del 2003 comença el període de major activitat constructiva de la història del país. Es creen múltiples negocis al voltant del sector. La cursa especulativa no té comparació amb èpoques anteriors. En el període 2003-2005, els pisos doblen de llarg el preu: de poc més de 2.000 euros el metre quadrat a 4.600. I la xifra representa la mitjana del país. A les millors zones d'Andorra la Vella i Escaldes se superen els 6.000 euros.

L'encariment dels preus fa que una família d'ingressos mitjans no pugui comprar-se un pis de tres habitacions. Però la gent demana habitatges propis perquè sembla un negoci rodó. Les promocions a Andorra s'arriben

a vendre fins a tres cops entre l'inici de l'obra i l'entrega de claus. Es pot comprar un pis sobre plànols i vendre'l tres mesos després guanyant desenes de milers d'euros. Quan el cost és ja prohibitiu, la bombolla creua la frontera i arriba a l'Alt Urgell. La Seu el 2005 ja es troba a 3.000 euros el metre quadrat. S'inicia un minièxode d'andorrans i residents estrangers cap a l'Alt Urgell, on es poden comprar el pis de propietat a un preu força inferior al del Principat.

El riu de milions d'euros no només omple de diners el sector privat, sinó també els comuns, amb els permisos de construcció i l'impost de transmissions patrimonials. Les administracions locals augmenten dràsticament de volum amb la contractació de més personal, oferta de serveis, subvencions a dojo i organització de múltiples activitats. A l'Administració central el fenomen és més moderat.

La primera alerta sobre la bombolla arriba el novembre del 2005. La gran quantitat d'obres genera una enorme quantitat de runes i terres. Els residus es traslladaven als abocadors alturgellencs, però Catalunya diu que ja n'hi ha prou i posa el final del 2005 com a data límit per acceptar trasllats. S'arriba a produir una aturada temporal de les edificacions en espera de crear dipòsits provisionals dins del país. El febrer del 2006 s'obriran dos dipòsits provisionals a Ordino i Canillo, i la solució final arriba al maig, quan es posa en servei l'abocador de terres definitiu al pic del Maià.

Sant Julià es converteix a l'agost del 2006 en la primera parròquia que aprova el pla d'urbanisme. L'una darrere l'altra, les parròquies compleixen el tràmit i el 2007 gairebé tots els plans ja estan aprovats. En l'àmbit constructiu, el final de la moratòria no provoca cap impacte. Hi ha tants pisos buits al mercat i edificis en construcció dels que es van aprovar el 2003, que tot apunta que el mercat tindrà problemes per absorbir-los. Els comuns notaran com a poc a poc els permisos de construcció i l'ITP van baixant.

A l'agost del 2007, per primer cop en més d'una dècada, les empreses constructores anuncien que començaran a reduir plantilles. L'impacte de la moratòria es pot constatar un cop Escaldes-Engordany, el febrer del 2008, aprova el seu pla d'urbanisme. Han passat pràcticament cinc anys des que es va decretar l'aturada obligatòria i encara s'estan construint projectes aprovats abans del maig del 2003. A diferència de la resta de països, no surt a la llum pública cap cas de corrupció vinculat a la bombolla. El gener del 2009 hi haurà, però, un fet explicatiu que arribarà de manera inesperada en el curs del judici per estafa a l'exgerent del geriàtric Solà d'Enclar, Ricard Alberola. Dins el marc de la causa, s'interroga un constructor d'Andorra la Vella, que admet haver pagat comissions a canvi de

rebre obra pública. Assegura que era la pràctica habitual en el sector. Tot i la declaració, el batlle declina obrir diligències i es limita a condemnar en rebel·lia Alberola per estafa, obviant l'afer de les comissions de sota mà.

El febrer del 2003 té lloc una de les manifestacions més nombroses (potser la segona més gran després de la de rebuig als atemptats de Madrid del 2004) en la història del país. Unes 1.500 persones es concentren per protestar contra la guerra de l'Iraq. El mateix mes, un grup de veïns del Pas de la Casa encarrega un estudi sobre la viabilitat de segregar-se d'Encamp i convertir-se en la vuitena parròquia. La iniciativa no va gaire més enllà, però mostra l'enuig dels habitants del Pas, que se senten menystinguts i oblidats malgrat ser un dels focus de riquesa més importants de les Valls.

L'1 de maig de 2003 té lloc la primera manifestació reivindicativa del Dia del Treball. Unes tres-centes persones hi participen, en un fet inimaginable anys abans. Reclamen llibertat sindical, l'abolició de l'acomiadament lliure i que el Primer de Maig es declari festa obligatòria. El manifest és llegit pel president de l'USdA, Gabriel Ubach.

El juny del 2003, el Ministeri de Finances presenta el projecte de llei de l'impost de serveis indirecte (ISI), que ha de gravar amb un 4 % els serveis, amb un tipus reduït del 2,4 % per als comerços. La previsió és que entri en vigor el 2004, però no es complirà. L'ISI que s'aplicarà durant el mandat de Marc Forné serà el de bancs i asseguradores. El fet, però, és important, perquè significa l'acceptació per part dels liberals de la necessitat d'un marc fiscal que garanteixi els ingressos de l'Estat.

L'octubre del 2003 s'oficialitza la unió entre les estacions de Pas de la Casa-Grau Roig i Soldeu El Tarter per crear Grandvalira, el domini esquiable més gran dels Pirineus i un dels més grans d'Europa, amb 1.800 hectàrees d'extensió i 192 quilòmetres de pistes. L'acord es fa per optimitzar recursos i aconseguir més clients gràcies al forfait únic que permet esquiar en els dos dominis. Per la seva banda, el setembre del 2004 Pal-Arinsal i Ordino-Arcalís s'uniran comercialment per crear Vallnord. Els dos camps de neu pertanyen als respectius comuns, i dos terços de la societat explotadora seran per al comú de la Massana i un terç per al d'Ordino. El nou domini conjunt disposa de 89 quilòmetres de pistes. El gener del 2006, el comú d'Ordino i Crèdit Andorrà arriben a un acord perquè l'entitat es quedi el 49,8 % d'Ordino-Arcalís. El comú (que manté la majoria amb el 50,2 %) ha d'aportar onze milions en actius immobilitzats i el banc hi posarà la mateixa xifra i concedirà un préstec de vint milions en condicions molt avantatjoses. El pacte ha de deixar el camp de neu en una composició empresarial similar a Soldeu El Tarter. L'oposició comunal del GUPI i el PS (aliats dins

del projecte de L'Alternativa) es mostren contraris i amenacen d'anar als tribunals. La possibilitat de tenir el pacte dos anys en suspens a la Batllia farà que el cònsol Enric Dolsa decideixi fer marxa enrere. El comú d'Ordino convocarà un concurs per vendre al capital privat el 49,8 % de l'estació, similar al tracte avortat amb Crèdit Andorrà, però el març del 2007 serà declarat desert. Tant el comú d'Ordino com el de la Massana passaran a tenir greus dificultats econòmiques quan arribi la crisi, a causa de les fortes inversions fetes en els camps de neu. Els dos comuns es trobaran que ja no hi ha privats interessats a entrar a l'accionariat.

També a l'octubre del 2003 sorgeix una polèmica arran de la petició del candidat de Convergència i Unió a la Generalitat, Artur Mas, per la creació de seleccions esportives conjuntes catalanoandorranes que puguin competir internacionalment. Tots els partits andorrans, el Govern i el Comitè Olímpic Andorrà (COA) desautoritzen el projecte, que finalment no prospera. El maig del 2004 serà el conseller en cap del Govern de la Generalitat, Josep Bargalló (ERC), qui proposarà una variant: demana que els atletes catalans que ho desitgin puguin competir internacionalment sota bandera andorrana. Forné assegura que ho estudiarà, però la idea s'acaba aparcant.

El 2003 es tanca amb les eleccions comunals. El gran triomfador dels comicis és el bipartidisme. Els liberals amb cinc comuns i el PS amb dos es reparteixen els consolats. El PS obté Andorra la Vella i Encamp, amb Xavier Mora i Miquel Alís com a respectius caps de llista. Antoni Martí guanya Escaldes per al PLA, però només per 21 vots enfront de Josep Maria Beal. L'històric síndic torna a la política activa tretze anys més tard d'haver-la abandonat per una malaltia que el va prostrar en una cadira de rodes. És el gran vencedor moral dels comicis. Fins i tot Martí admet en públic que si Beal hagués accedit a fer una sèrie de visites de cortesia a votants tradicionals de la parròquia, segurament hauria estat el vencedor. A les parròquies altes continua el domini liberal. El PLA aconsegueix el triomf amb Josep Maria Camp a la Massana, Enric Dolsa a Ordino i Enric Casadevall a Canillo. A Sant Julià, els liberals (en realitat Unió Laurediana, que aquest cop sí que va sota el paraigua del PLA) vencen amb Josep Pintat, fill de l'excap de Govern del mateix nom. El segon lloc, però, és per a una nova força política, Segle 21, que obté un molt bon resultat.

Els comicis confirmen que els liberals segueixen sent la força política de referència, capaç de presentar-se a les set parròquies amb opcions clares de triomf. Només han perdut a Andorra la Vella de 59 vots (tot i que hi ha una tercera llista, del CDA) i a Encamp de 28. El PS, en canvi, ha demostrat que per primer cop en una dècada ja és capaç de guanyar també a Escaldes.

Els socialdemòcrates no han aconseguit, però, ser una alternativa real a les tres parròquies altes i a Sant Julià. I en necessiten una per ser la força amb més consellers en les generals.

El 2004 comença amb una nova llei laboral. Els liberals han vist com, en els últims anys, a la pressió exterior perquè Andorra adequi els drets dels treballadors s'hi ha afegit la interior dels sindicats de funcionaris. El nou text limita el màxim d'hores extraordinàries, però manté l'acomiadament lliure. L'empresari passa a estar obligat a comunicar per escrit el preavís per acomiadar i pagar una indemnització. A l'abril la majoria liberal del Consell aprova la Carta Social Europea, amb un retard important. El text final inclou els mínims perquè sigui vàlida, però deixa fora aspectes fonamentals com el dret a la negociació laboral col·lectiva o la vaga. També en queden fora part dels drets per als treballadors immigrants.

La situació laboral, però, ha millorat més enllà dels textos legals gràcies a l'extraordinari moment econòmic. Amb un altíssim ritme de creixement a Espanya, la bombolla immobiliària en plena expansió i milions de turistes gastant cada cop més, es creen cada dia nous llocs de feina. Les condicions milloren bàsicament els salaris, que l'empresari ha d'anar apujant per mantenir els treballadors. I l'arribada de nous contingents ha canviat. A Espanya, el principal focus de nous assalariats, també hi ha excés de treball, que deriva en una onada immigratòria especialment d'Amèrica Llatina i del Magrib. A l'empresari andorrà se li ha acabat, de moment, la barra lliure de treballadors espanyols i haurà de fixar-se en altres països. L'arribada de portuguesos s'accentua especialment per a feines relacionades amb la construcció.

El 2004 es compleixen nou anys d'expansió econòmica andorrana, amb índexs constants d'increments d'assalariats des del 1995. La gràfica és contundent. En nou anys hi ha un 50 % més de treballadors, que han passat dels 27.500 als 41.500. Vist amb perspectiva, és un ritme de creixement econòmic insostenible. El Govern i en general la població benestant es comencen a comportar com a nous rics. L'exemple paradigmàtic és l'adquisició massiva d'habitatges, tant al país com a la costa catalana en segona residència. En l'àmbit públic, qui encarna millor l'etapa és el titular d'Exteriors, Juli Minoves, amb unes formes excessives més pròpies del nivell de despesa de països amb milions d'habitants. Fins i tot el fet passarà a l'imaginari popular i quan una despesa es consideri excessiva o innecessària es dirà que s'actua «com en Juli Minoves».

L'expansió econòmica és tan gran que a l'abril del 2004 grups de treballadors portuguesos de la construcció posen en coneixement de l'ambaixada

de Portugal el seu descontentament perquè amb la nova llei laboral no poden fer tantes hores extres. El sector de la construcció és la referència del boom econòmic. Des de l'inici de la dècada dels noranta fins al 1997, el nombre d'assalariats de la construcció s'havia mantingut estable al voltant dels quatre mil treballadors. A partir del 1998 comença un increment constant, molt fort, fins a passar a uns 6.000 el 2005. En set anys ha augmentat un 50 %. Però la dada és irreal. Realment, el 2005 el nombre de treballadors de la construcció hauria d'haver estat d'uns 8.000 pel volum de feina. Un pacte no escrit entre els empresaris i els obrers, majoritàriament portuguesos, comporta que les empreses no augmentin les plantilles a canvi que es facin totes les hores extres que facin falta i els treballs s'acabin en les dates previstes. Els treballadors de la construcció comencen a guanyar salaris elevadíssims gràcies a les hores extres. Es compren pisos, es canvien sovint el cotxe de gamma alta... I la situació és aplicable també a d'altres sectors, tot i que ni de lluny (excepte el financer) arriben al nivell de la construcció. El 2005 es venen més de 4.100 cotxes nous, i BMW, Audi i Mercedes són les marques més venudes.

El març del 2004, unes dues mil persones es concentren davant l'ambaixada espanyola en rebuig als atemptats de l'11-M a Madrid. És la manifestació més multitudinària de la història moderna andorrana.

Precisament al març, Juli Minoves i el secretari espanyol d'Afers Europeus, Ramón de Miguel, signen una declaració conjunta de caràcter vinculant en la qual es comprometen a reobrir l'aeroport de la Seu d'Urgell, que s'anomenarà Andorra-Pirineus. Els dos estats hauran d'assumir de forma paritària el cost de les obres i mentre AENA farà la gestió aeronàutica, el Govern andorrà farà la comercial. L'acord no deixa de ser un brindis al sol promogut pel boom econòmic. El 2004, un aeroport sembla imprescindible per a qualsevol territori que vulgui mantenir i augmentar el desenvolupament econòmic. El projecte mai no tirarà endavant i l'acord acaba sent només un capítol més del culebrot iniciat una dècada abans per Forné.

Les eleccions comunals de desembre del 2003 han donat el tret de sortida a la preparació de les generals del 2005. El PLA i el PS s'han confirmat com les dues grans forces, però tenen pendent la designació del candidat a cap de Govern. Pel que fa als liberals, Marc Forné no pot tornar a presentar-se perquè el càrrec està limitat a dos mandats (ell n'ha fet dos i mig perquè va assumir una part de la legislatura interrompuda de Ribas).

Forné opta per fer una consulta privada als militants liberals per saber qui és el candidat amb més suport per encapçalar la llista del 2005. L'enquesta situa l'advocat Antoni Riberaygua com l'aspirant amb més simpaties. Ri-

beraygua, però, no accepta la proposta per problemes de salut. La segona opció és el lauredià Albert Pintat, exministre d'Exteriors i nebot de l'antic cap de Govern Josep Pintat. És un candidat que, formant part de la saga Pintat, té tants amics com enemics en els comitès parroquials del Partit Liberal. Té un perfil conciliador i és un conservador parroquialista de l'ala moderada. Finalment, en el congrés liberal de setembre del 2004 es designa Albert Pintat. Forné havia manifestat que la seva opció preferida era el ministre de la Presidència, Enric Pujal, mentre que el comitè d'Andorra la Vella, un cop autodescartat Riberaigua, preferia l'empresari Higiní Cierco.

En el PS hi ha dos corrents. El primer i majoritari és dominat per Jaume Bartumeu i està format bàsicament per la militància de Nova Democràcia, que va passar en bloc al PS. D'altra banda, hi ha un grup minoritari de persones la majoria de les quals van entrar en el projecte socialdemòcrata venint d'altres forces i que qüestionen el lideratge de Bartumeu. Al començament del 2004, el líder de l'oposició se sent criticat i presenta la dimissió com a màxim responsable del partit. Al capdavant del sector renovador hi ha dos exmembres d'IDN, Vicenç Alay i Marc Vila, a més de l'exsíndic Josep Maria Beal. Formen un corrent intern anomenat Espai PS 2005. S'intenta una executiva de consens, però les diferències personals fan impossible un acord. Hi haurà eleccions internes. El març del 2004, el congrés del PS dona el triomf als «jaumistes» amb un 64 % del vot militant contra un 31 % de l'Espai PS 2005. El nou president del partit serà l'escallesc Francesc Casals, que supera l'aspirant reformista Vicenç Alay. El juny arriba la tria de candidat per encapçalar la llista de les generals del 2005. En principi s'hi presenten Jaume Bartumeu i Marc Vila. Les primàries, però, s'interrompen en arribar a un acord les dues parts: Bartumeu serà el cap de llista i Vicenç Alay el número dos en representació dels renovadors. Serà la quarta vegada consecutiva que Bartumeu liderarà una candidatura com a aspirant a cap de Govern.

El PS engega un projecte intitulat L'Alternativa, que té com a objectiu atreure partits parroquials locals que li permetin tenir opcions de guanyar a les tres parròquies altes i a Sant Julià. A l'estiu del 2004 arribarà a un acord amb el Grup d'Unió Parroquial Independent (GUPI) perquè aquesta formació ordenenca, liderada per Pere Babi, s'integri en el projecte de L'Alternativa.

Les comunals del 2003 han escombrat el «centrisme», que continua intentant noves vies. Segle 21 a Sant Julià i Unió per Canillo, dos dels partits perdedors que s'han presentat als comicis, acorden a l'abril del 2004 integrar-se en un nou partit centrista que s'anomenarà Segle 21. El Centre Demòcrata Andorrà continua existint, però es va diluint a poc a poc. Jordi

Mas deixa la presidència, que passa a Josep Maria Cosan. Dels antics escal-dencs que van marxar del PD i que no es van incorporar al CDA neix una nova formació; es dirà Renovació Democràtica (RD) i estarà liderada pel conseller Patrick Garcia.

El maig del 2004, el Consell General aprova una reducció dels anys necessaris per a accedir a la nacionalitat, que passen de 25 a 20. Al mateix temps s'inclou que els infants escolaritzats a Andorra, encara que hagin nascut a fora, només en necessitin deu. Els socialdemòcrates hi voten a favor, però fan constar que aposten per la reducció a 15 anys. Els centristes s'abstenen en considerar la mesura «electoralista». El motiu real, però, és que en matèria «tradicional», com la nacionalitat o els drets laborals, els partits que s'autodefineixen com a centristes (en els quals s'han anat integrant els moviments parroquials conservadors escindits dels liberals) sovint tenen posicions més conservadores que el PLA. El Grup Democràtic Parroquial (GDP), el partit dels Garrallà a la Massana, o els centristes d'Ordino, defensen un ideari molt tradicional i refractari en temes com els impostos o la nacionalitat. A la pràctica, però, l'escenari polític en què els liberals ocupen l'espai conservador els obliga a situar-se en el centre.

El juliol del 2004, la UNESCO inscriu la Vall del Madriu-Perafita-Claror a la llista del Patrimoni Mundial. El que hauria de ser motiu d'alegria generalitzada acaba amb un serial que durarà anys. Els comuns amb terreny a la Vall (Escaldes-Engordany, Encamp, Andorra la Vella i Sant Julià) lamenten que la gestió del territori passi a un organisme nou, amb presència del Govern, quan les competències en aquesta matèria estan en mans de les parròquies. La declaració comporta una sèrie de limitacions (no es poden fer obres a les bordes o millorar els accessos) que enutgen els corticalans, que senten que deixaran de tenir control sobre la seva terra. Els propietaris traslladen la pressió als respectius comuns perquè defensin els seus interessos. Escaldes és la principal afectada. El Madriu significa el noranta per cent del territori de la parròquia i Toni Martí s'enfronta directament amb el Govern (PLA) per protegir els propietaris corticalans. Es nega a cedir el control de la gestió a l'Estat. Entén que la parròquia passa a perdre de facto la capacitat d'actuació a la major part del seu territori. Martí, encara que ha guanyat els comicis amb una llista liberal, comença un allunyament del PLA adduint que Escaldes està per sobre de qualsevol militància en un partit. A l'octubre del 2005, l'Executiu liberal aprovarà el Pla de gestió de la Vall. Escaldes i Encamp recorreran per invasió de competències. Arribaran al Constitucional, que els tornarà el recurs l'octubre del 2006. El TC dóna la raó al Govern i aquest serà el cop de gràcia a la relació de Martí amb el Partit Liberal. L'enfrontament entre el Govern i els comuns d'Escaldes i En-

camp continua bloquejant durant uns anys la finalització del pla de gestió de la Vall. La UNESCO comença a cansar-se'n i el febrer del 2011 amenaça amb retirar al Madriu la declaració de Patrimoni Mundial si no s'aprova el projecte per al control i desenvolupament de la zona. No serà fins a l'agost del mateix any, amb Martí com a cap de Govern, que l'Executiu validarà el pla de gestió de la Vall elaborat pels quatre comuns.

El deute porta el gabinet Forné a abandonar la política contrària a un marc fiscal general, davant la realitat dels 33 milions de dèficit amb què es tanca el 2004. I la xifra no és molt més gran perquè el Govern no ha executat el 30 % de la inversió prevista, que hauria fet pujat els números vermells de forma considerable. El deute de l'Estat ja es troba en 224 milions d'euros. La previsió del pressupost del 2005 presenta un dèficit de 47 milions. La falta de modernització de les infraestructures viàries és una evidència, així com la necessitat de millors instal·lacions educatives. Els liberals han d'abandonar la política de mínima inversió. Sense un marc fiscal que garanteixi els ingressos, cal anar a un major endeutament. El novembre del 2004 es licita el túnel dels Dos Valires que ha de connectar Encamp i la Massana. Al novembre els vots de liberals i CDA permeten aprovar l'impost general indirecte (IGI), que amplia a tots els sectors la taxació que ja pagaven bancs i asseguradores. La llei preveu un tipus mitjà del 4 %. S'obre la porta a un pagament per mòduls que establirà una xifra segons una sèrie de valors de cada negoci (personal, metres quadrats, consum elèctric...) per establir quina és la quota. L'impost, però, queda aturat esperant que s'aprovin els reglaments.

El novembre del 2004, Andorra i la Unió Europea signen dos convenis: l'acord de cooperació (a petició andorrana) i el d'aplicació de la fiscalitat de l'estalvi (a demanda de la UE). L'acord de cooperació crea institucions conjuntes com el comitè permanent encarregat de fer un seguiment dels avenços en les matèries del conveni: educació, llengua, infraestructures, energia, comunicacions, telecomunicacions, salut i afers socials. I obre la porta perquè Andorra es pugui beneficiar dels programes europeus d'ajut Interreg quan afectin alguna de les comarques veïnes. Sembla un acord molt ampli, però a nivell pràctic ben poca cosa aportarà. Continua sense resoldre's l'encaix del Principat amb la Unió Europea. De totes les àrees en què hi ha conveni, gairebé no es concretarà cap acció específica i, per descomptat, Andorra no es beneficia de cap subvenció comunitària per infraestructures d'interès per al Principat.

La fiscalitat de l'estalvi suposarà començar a gravar els diners en comptes corrents i dipòsits dels no residents (comunitaris) situats en el sistema

financer andorrà. La retenció aplicada serà d'un 15 % dels beneficis a partir del 2005 i fins al 2007; del 2008 al 2010 passarà a ser del 20 %, i del 2011 endavant, del 35 %. De la quantitat recaptada, una quarta part se la quedarà el Govern andorrà i el 75 % s'enviarà al país d'origen del titular del compte, però sense revelar-ne el nom. A canvi, es respecta el secret bancari. Aviat, però, la UE s'adona que l'impost no és la solució a l'evasió fiscal, sobretot perquè les entitats financeres ofereixen als clients altres tipus de productes que no són ni comptes corrents ni dipòsits i que queden fora de la taxació.

Els acords obren la porta a l'antiga petició andorrana per a l'encunyament d'euros propis. Però Marc Forné ja s'ha adonat que va cometre un error demanant-ho. Per emetre euros propis cal acceptar l'acord monetari (implementar totes les regles del joc comunitari en matèria financera). I significa mesures de transparència que van en contra dels interessos del sistema financer. El gabinet liberal aposta per «fer l'andorrà» i deixar passar el temps intentant que el dossier sobre la petició d'encunyar euros es perdi en alguna pila de documents d'algun buròcrata de Brussel·les. El gener del 2005 el Govern fa per primer cop a la història una emissió de deute que ha de ser assumida per la banca, però que les entitats podran vendre-la a tercers. L'interès serà del 2,3 %. Anteriorment, el deute el finançaven íntegrament els bancs sense poder-ho oferir als clients. Dins de la modernització legislativa, s'aprova el primer Codi Penal de l'etapa constitucional. Hi ha novetats importants: la violència domèstica esdevé delictes major, l'edat penal passa de setze a divuit anys i tant el contraban de tabac com portar una petita quantitat de droga tova deixen de ser considerats delictius per quedar castigats com a arrest. Els socialdemòcrates intenten que es despenalitzï l'avortament en les dotze primeres setmanes de gestació en cas de risc per a la salut de la mare, malformació o violació. La majoria liberal tomba la proposta.

A l'abril del 2005, les quartes eleccions generals de l'etapa constitucional confirmen l'agudització del bipartidisme i consagren la importància de les territorials. En vots globals, el PLA (41,2 %) i L'Alternativa –marca del PS i els seus aliats– (38 %) empaten a sis consellers. Però els liberals vencen en quatre parròquies i els socialdemòcrates en tres. Resultat final: 14 diputats per a Albert Pintat i 12 per a Jaume Bartumeu. L'enèsim projecte centrista de CDA + Segle 21, liderat aquest cop per Enric Tarrado, es queda amb només dos consellers i l'11 % dels vots nacionals. Tant Renovació Democràtica (RD), que anava en solitari a la llista nacional però s'integrava a L'Alternativa en les parroquials, com Els Verds debuten en uns comicis amb el desengany de quedar-se sense cap escó.

Queda el dubte de saber què hauria passat si Renovació Democràtica s'hagués integrat a L'Alternativa en la llista nacional. El 6,2 % obtingut no li és suficient per a arribar a un conseller, però sumat al percentatge de L'Alternativa hauria suposat que aquesta segurament hauria estat la formació més votada. I hauria tingut lloc una situació paradoxal: el partit amb més vots, i segurament amb més escons a la nacional, no seria el que tindria més consellers. Molt probablement s'hauria obert un debat sobre qui era el guanyador real de les eleccions i sobre la legitimitat del sistema electoral. I els vots de RD se'ls pot considerar fidels i difícilment haurien canviat de bàndol en cas d'anar dins de L'Alternativa a la nacional. Com que ja estaven en la coalició en les llistes parroquials, els electors els veuen com un succedani del PS.

El PLA manté la possibilitat de governar gràcies a la tradicional fiabilitat a les parròquies altes i a Sant Julià. Els socialdemòcrates vencen en les tres centrals (Andorra la Vella, Escaldes-Engordany i Encamp), però per arribar al Govern encara han de girar una parroquial «conservadora». La principal esperança amb els resultats del 2005 és Ordino, on han quedat molt a prop.

Després de la «dècada Forné» hi ha un cansament palpable del projecte. El millor exemple és la desfeta del cap de Govern sortint en presentar-se com a cap de llista en la territorial d'Andorra la Vella. La decisió de voler continuar després de deu anys al capdavant de l'Executiu és tan incomprensible per a l'electorat que Rosa Ferrer escombra el tiquet que formen Forné i la gran esperança blanca dels liberals, Antoni Riberaygua. Ferrer obté més del 50 % dels vots, tot i haver-hi tres llistes en joc.

És possible que l'únic que permet als liberals mantenir la majoria al Consell és que el candidat rival, Jaume Bartumeu, no es visualitza com a canvi o reforma perquè són les quartes eleccions seguides a les quals es presenta.

La principal sorpresa dels comicis arriba a Escaldes. Francesc Casals ha assolit un pacte amb els centristes de Renovació Democràtica i ha aconseguit que els comicis siguin un cara a cara amb els liberals, liderats per la ministra de Finances, Mireia Maestre. Casals amb Ricard de Haro (RD) de segon trenquen el «feu» liberal amb nou punts percentuals de diferència. L'electorat passa factura als altres ministres de Forné que encapçalaven llista. Xavier Montané perd a Encamp i Olga Adellach obté una victòria molt justeta a Ordino davant els socialdemòcrates. El millor resultat dels liberals l'obté Joan Gabriel a la Massana, amb un triomf sense pal·liatius que li obre les portes a ser un dels pesos pesants del PLA.

Els mals resultats dels membres del gabinet Forné faran que la línia dominant dels liberals canviï. Bona part de l'entorn del cap de Govern sortint quedarà apartat i els nous dirigents liberals marcaran distàncies amb l'herència de la dècada Forné. Hi ha un viratge cap a posicions molt més moderades i oberturistes.

El CDA anava coalitzat a la llista nacional amb els lauredians i els canillencs de Segle 21, però no presenten candidatura a la territorial de Sant Julià. És un fet més dins de la caòtica dinàmica dels partits centristes, que sembla no tenir fi. Però, tot i els mals resultats, CDA + Segle 21 es trobaran en una situació immillorable. Els dos escons són la clau que dona la majoria al Consell. Si el 2001 els cinc consellers centristes del PD poca cosa podien fer en ser la tercera força i amb una majoria absoluta liberal, el 2005 amb només dos són objecte de desig i de festeig per part del PLA i del PS.

12. L'executiu d'Albert Pintat

El 17 de maig de 2005, el massanenc Joan Gabriel és investit com a síndic general. Deu dies més tard, els vots dels catorze consellers liberals més un vot prestat del CDA permeten a Albert Pintat convertir-se en cap de Govern. El suport centrista, però, serà puntual. Enric Tarrado rebutja la proposta liberal d'entrar al Govern a canvi de formar una majoria estable al parlament.

L'any del triomf d'Albert Pintat, la població andorrana, per primer cop en dècades, és la més nombrosa del Principat. La Llei de nacionalitat ha fet que s'arribi als 28.250 andorrans, contra uns 28.100 residents espanyols. Si agafem com a punt de partida el 1963, ja hi havia gairebé el doble d'espanyols (7.000) que d'andorrans (3.700). Deu anys més tard, el 1973, els dos col·lectius gairebé s'han doblat, amb 6.800 andorrans i 14.000 espanyols. A partir del 1975, amb la prohibició de ser andorrans per als nascuts al país fills de residents estrangers, el nombre de nacionals comença a baixar. El 1983 hi ha més de 300 andorrans menys que deu anys abans, però en canvi es comptabilitzen més de 3.000 fills de residents com a «nats a Andorra». En canvi, els espanyols ja superen els 20.000. I els portuguesos superen els 1.000. El 1996, per primera i última vegada, els residents espanyols havien superat els 30.000. Els andorrans estan en 11.500, amb 7.000 «nats a Andorra». A partir d'aquí, la colònia espanyola anirà baixant suaument perquè l'Estat veí deixa de ser un país d'emigrants.

L'agost del 2005 es crea la primera gran patronal intersectorial, la Confederació Empresarial Andorrana (CEA). L'entitat neix per l'impuls de les patronals específiques que ja existien, com la Unió Hotelera, l'empresa familiar, l'associació de constructors o la de transportistes. Queda fora del projecte l'associació de petites i mitjanes empreses (PIME). La CEA passa a ser l'organització que negociarà amb el Govern, juntament amb la Cambra de Comerç, per defensar els interessos de la patronal. El president serà Xavier Altimir.

El novembre del 2005, el congrés del Partit Liberal elegeix Albert Pintat com a president, donant així per tancada l'era Forné. Al plenari, però, hi ha absències significatives, com la de Toni Martí, a qui el conflicte del Madiu ha portat a trencar amb els liberals. Ser capaç de renunciar al partit per defensar Escaldes augmentarà de forma exponencial el suport al polític dins la parròquia.

El 2006 tindrà lloc un conflicte important entre Andorra i la Unió Europea pel sucre. Un grup de majoristes espanyols demanen a Madrid que presenti una queixa a Brussel·les contra les exportacions andorranes. Una sèrie d'empresaris andorrans havien trobat una escletxa en l'acord comercial amb la UE per obtenir grans beneficis. El conveni del 1991 permet que Andorra exporti productes manufacturats al país com si fossin comunitaris. Per fabricar es poden utilitzar matèries primeres importades de la UE. Per exemple, es podrien importar les peces per a fer un cotxe i muntar-les al Principat. El vehicle resultant es podria vendre a la UE com si l'origen fos un estat comunitari, lliure de les taxes fiscals que s'apliquen a països tercers.

La Comunitat produeix molt més sucre del que consumeix i els excedents es venen a un preu molt baix als països pobres. Andorra es troba dins dels estats que poden beneficiar-se de l'adquisició a un preu preferent, molt per sota del preu mínim fixat per Brussel·les per al quilo de sucre venut dins de l'espai comunitari. El preu mínim respon a la voluntat d'evitar que un excés de producció enfonsi els preus. Els empresaris andorrans importen el sucre i hi afegeixen una quantitat insignificant d'additiu. No és sucre al 100 %, però gairebé. Un cop feta la barreja, s'exporta a Espanya com a derivat de sucre. Les empreses espanyoles que necessiten aquesta matèria primera per fabricar, per exemple, galetes adquireixen el producte andorrà a un preu molt inferior al mínim fixat per al sucre espanyol. És un negoci perfecte. En realitat, és sucre pràcticament pur a un cost imbatible. El millor exemple, les dades. Entre l'any 2000 i el 2005, les importacions de sucre es multipliquen per 153: de 150.000 euros a 23 milions. Quan el 2006 la Unió Europea diu prou, ja s'estaven multiplicant per sis respecte al mateix període de l'any anterior. És el producte andorrà que més s'exporta. L'afer se solucionarà amb un acord entre el ministre d'Exteriors Juli Minoves i el director de duanes comunitari, Robert Verrue, per a l'eliminació progressiva d'aquesta pràctica. Al final del 2006, la situació s'ha normalitzat i el conflicte del sucre es dona per tancat.

El maig del 2006 s'inaugura el túnel del Pont Pla després de cinc anys d'obres i amb un cost de 43 milions. L'obra elimina les sempiternes cues procedents de la vall del nord. El PS denuncia un sobrecost de 30 milions que el Govern justifica per les millores tècniques i els vials d'accés.

Albert Pintat ha arribat al poder amb un missatge molt diferent del de Forné. Aquest havia apostat per mantenir els valors tradicionals andorrans, amb avenços socials i laborals amb comptagotes i amb poca ingerència estatal en l'economia. El polític lauredià, tot i ser del mateix partit, ha guanyat les eleccions amb promeses de canvi, modernització i obertura,

iniciant un camí que ell denomina «cap a l'excel·lència». Els impostos deixen de fer por i la relació amb Europa i amb els veïns ha de ser més franca. Designa com a home fort del gabinet Ferran Mirapeix, també lauredià, un especialista en finances que és l'home elegit per al desplegament de la imposició general indirecta, dissenyada pel gabinet Forné, però que s'aplicarà durant el mandat de Pintat. El primer gir important per reformar el model arriba el juny del 2006. El gabinet Pintat anuncia un paquet de mesures destinades a posar la primera pedra del canvi. Es tracta d'una reforma amb tres potes: llei de la comptabilitat de les empreses, llei de societats i llei d'inversió estrangera. El simple anunci constitueix una revolució tan gran que deixa fins i tot bona part dels liberals astorats. S'ha obert la caixa dels trons. L'any 2006, Andorra és encara un estat en el qual un empresari, o un autònom, no té cap obligació de portar cap tipus de comptabilitat perquè no ha de donar explicacions a ningú i els seus números són privats. És impossible, per exemple, conèixer un PIB fidedigne d'Andorra perquè no hi ha dades. No hi ha cap retenció al benefici i en general es tracta d'una economia de capitalisme tan pur que l'Estat pràcticament no hi intervé, excepte per a aplicar algunes taxes.

La revolució inclou el projecte d'obrir l'economia al capital estranger. L'objectiu és buscar nous sectors econòmics per completar els tradicionals, que donen signes evidents d'esgotament. L'obertura significaria acabar amb el lucratiu negoci del prestanom en virtut del qual centenars d'andorrans cobren un tant al mes per tenir al seu nom les empreses d'estrangers que en són els propietaris reals.

En teoria, seria estrany que en ple *boom* econòmic s'aposti per una reforma tan important quan el model funciona. Però ja a mitjan 2006 es veu que el model s'aguantava amb pines. El gran esclat econòmic espanyol és la principal font d'ingressos, però el nombre de turistes (els que pernocten) baixa. La raó es troba en el nou model de turisme llunyà *low-cost* amb preus de vol molt assequibles. Als anys noranta, una parella de Barcelona, per passar un cap de setmana venia sovint a Andorra i hi feia nit. Amb la internacionalització de les companyies aèries barates, per un preu similar, comptant la gasolina del cotxe, gairebé pot passar dos dies a Marràqueix o a Amsterdam si aprofita una bona oferta. Els hotels del país es veuen obligats a abaixar preus per competir.

Cal crear nous sectors econòmics per fer l'economia més competitiva i menys dependent del turisme, del sistema financer, de la neu i de la venda de tabac. El model tradicional, a més, dificulta enormement la col·locació de les noves fornades de llicenciats. Es tracta de la generació d'andorrans

més ben formada de la història, però tenen molt difícil trobar al seu país feines relacionades amb els estudis cursats. Les feines que s'ofereixen són majoritàriament per a treballadors poc qualificats. I hi ha sectors, com les professions liberals, en els quals gairebé no hi ha lloc.

El gabinet Pintat té, però, un mur difícil de superar. Bona part dels liberals, especialment els parroquialistes, són clarament contraris a un impost de societats o a l'obertura al capital estranger. El PS no hi donarà suport perquè significaria facilitar el mandat als liberals i Bartumeu no pensa donar ni un segon de respir quan té tan poca distància a retallar. Per poc desgast que tingui el PLA, el PS serà el favorit per guanyar les properes eleccions. Pintat, a més, necessita el suport de CDA + Segle 21 per tirar endavant els projectes al Consell. I la formació centrista és la més conservadora respecte a l'obertura al capital estranger o a un excés d'intervenció estatal en l'economia. Aquest escenari pervers el portarà a patir tota la legislatura sense poder desenvolupar el projecte polític reformista tal com estava plantejat inicialment.

Paral·lelament, el Govern presenta l'Agència Andorra 2020. És un organisme encarregat de marcar les bases de com ha de desenvolupar-se l'economia en els propers quinze anys. Es creen cinc grups de treball: infraestructures i urbanisme, economia, turisme, comerç i innovació. No deixa de ser un nou «pla estratègic» de tipus genèric, que no aconseguirà una definició concreta. L'Agència Andorra 2020 tindrà el mateix futur que tota la resta de plans globals anteriors: agafar pols en el calaix.

El juliol del 2006, Andorra acull cinc immigrants eritreus dels 51 que havia rescatat un vaixell espanyol davant la costa de Malta. És el primer cop que el país s'involucra en una crisi internacional d'aquest tipus. L'Executiu maltès es nega a deixar-los desembarcar. El gabinet liberal accepta la petició espanyola d'acollir-ne cinc. Se'ls dona residència i aconseguiran una feina en un hotel. Però l'objectiu dels immigrants no és quedar-se. Mesos després, dos d'ells marxen en secret. Són localitzats a Alemanya i ja no tornen. Els altres tres també acaben marxant sense dir on van.

El novembre del 2006, el Govern decideix anar fins al final en l'afer de la depuradora d'Anyós. L'obra havia estat concedida a la UTE Saur-Vallnet pel gabinet Forné. Va ser entregada amb deficiències i per esmenar-les l'Estat va haver de pagar 13 milions d'euros. L'Executiu porta als tribunals la demanda d'indemnització. Aquest posicionament suposarà un terrabastall polític a Ordino. Enric Dolsa, cònsol major i home fort dels liberals a la parròquia, és el propietari de Vallnet. L'enfrontament amb el Govern el portarà a trencar amb el PLA a partir del 2008 quan les successives sentències el condemnin a pagar 1,8 milions d'euros (que portarà fins i tot a

Estrasburg i que al 2013 encara no ha abonat). Dolsa passarà a engreixar el grup de «barons» parroquials escindits dels liberals que impulsen moviments locals autoanomenats centristes. I serà un element clau en el canvi de color en les eleccions del 2009.

El 2007 comença amb l'INAF intervenint la financera Valora, que acumula unes pèrdues de vint milions d'euros. Es tracta del principal escàndol econòmic de l'etapa constitucional. El problema es troba en un compte òmnibus (un grup d'inversos en un únic compte) amb el qual s'han fet inversions d'alt risc sense anar comunicant les pèrdues als inversors. Cada cop s'haurien intentat jugades més arriscades per recuperar els diners fins que la situació és irresoluble, i és el mateix responsable de Valora, Xavier Felipó, qui posa en coneixement de l'INAF la situació de la societat. Un dels obstacles de l'afer és que part dels inversors prefereixen mantenir l'anonimat en tractar-se de capital estranger no declarat al país d'origen. S'entra en un llarg procés per determinar quina és la pèrdua de cada client, ja que no s'ha diferenciat la minusvàlua de cada inversor. El novembre del 2008 es liquidarà la societat. Es descarta fer-ho repartint les pèrdues a parts iguals i hi ha vint-i-cinc clients que han d'assumir la meitat de tot el que ha desaparegut.

Al febrer arriba un nou escàndol. Surt a la llum que la policia ha intervengut els telèfons del subdirector del Diari d'Andorra, Ricard Poy, i del cap de redacció, Toni Solanelles. La batlle Maria Àngels Moreno va autoritzar les escoltes per descobrir quines eren les fonts que passaven les informacions publicades pels periodistes. L'afer arriba a la justícia, que declara una vulneració dels drets fonamentals. Els magistrats fixen que no es podien punxar els telèfons perquè els afectats no tenien cap vinculació amb el delictes investigat. L'escàndol derivarà en el relleu de la cap d'investigació de la policia, Maribel Lafoz, del director, Lluís Betriu, i del ministre d'Interior, Josep Maria Cabanes. El Consell Superior de la Justícia decideix, però, no expedientar la batlle Moreno.

Jacques Chirac s'acomiada a l'abril després de dotze anys com a cap d'Estat. Ofereix una recepció a l'Elisi per a les autoritats andorranes. Referma el compromís amb la figura del copríncipat i fa una crida perquè Andorra vagi més enllà en les relacions amb la Unió Europea. Al maig, Nicolas Sarkozy venç les presidencials franceses i es converteix en el nou copríncep. L'elecció coincideix amb una remodelació del gabinet Pintat. Un cop descartada l'opció que CDA + Segle 21 entrin a l'Executiu i li donin estabilitat, el polític lauredià incorpora dos pesos pesants: Antoni Riberaigua com a titular d'Interior i Xavier Jordana per a Ordenament Territorial. Riberaigua canvia immediatament la cúpula policial, substituint Lluís Betriu per situar com a director Joan Ramon Peralba.

Però la gestió de Riberaigua quedarà marcada per la relació amb el cos de bombers. El ministre es posa ferm a reestructurar els torns. Passa dels de 24 hores als de 12. El ministre defensa que amb 12 hores es disposarà de 144 dies l'any de cada bomber, perquè amb el de 24 només treballen dos mesos i dotze dies a l'any. Riberaigua vol optimitzar un servei que en algunes etapes s'encareix molt per a l'Estat perquè cal pagar hores extres per disposar dels bombers suficients per a fer els torns. El col·lectiu està disposat a negociar qualsevol cosa excepte l'horari. A l'agost es posa en marxa el torn de 12 hores i es presenten 66 recursos. El primer dia, la meitat s'absenten de la feina i no responen els missatges que se'ls envien. El sindicat al·lega que es tracta d'una mala planificació de la direcció. La campanya contra Riberaigua és duríssima: vinyetes penjades a Internet vestit d'oficial nazi, insults per escrit en diferents llocs... Finalment, el canvi s'aplica, però durarà pocs mesos. El projecte Riberaigua quedarà desmantellat amb l'arribada d'un nou govern. Serà el 2010 quan el Ministeri d'Interior, dirigit per Víctor Naudi, aprovarà el retorn a les 24 hores i s'acabaran totalment les protestes.

L'època de vaques grasses, la continua exemplificant Juli Minoves, que passarà de ministre d'Exteriors a ocupar-se de la cartera de Cultura. És el principal supervivent de la dècada Forné. Davant la necessitat d'un espai per a l'Arxiu Nacional, Minoves impulsa un acord amb el prestigiós arquitecte Frank Gehry per construir un edifici singular. L'objectiu és desenvolupar un Guggenheim en petit en què el continent, més enllà del contingut, sigui capaç d'atreure turistes. L'alt cost del projecte i les dificultats per trobar-hi una ubicació adient seran font de polèmica durant bona part de la legislatura. Tot el projecte acaba sent rocambolesc, perquè primer es parla d'un arxiu, després d'un museu, primer ha d'anar a Andorra la Vella, després a la Massana. S'arriba a parlar de fer dos edificis diferents, després un de sol que sigui arxiu i museu... Finalment, el maig del 2008, s'elegeix un terreny a la Massana en el qual Gehry ha d'aixecar un edifici singular que aculli l'arxiu i la biblioteca nacionals i un museu de la pau (que ningú sap exactament què contindrà a banda de fer referència als set-cents anys d'Andorra sense haver participat directament en cap conflicte armat). Davant les pressions polítiques dels liberals d'Andorra la Vella, es preveu que es construirà posteriorment un segon edifici singular, a la capital, on s'ubicarà el museu nacional d'art. Es convoca un concurs internacional al qual es presenten arquitectes de la talla de Jean Nouvel, Zaha Hadid, Norman Foster, Dominique Perrault o el mateix Frank Gehry.

Les crítiques plouen sobre el projecte de la Massana en no saber-se quin contingut justificarà un museu de la pau i pels dubtes sobre la idoneïtat del lloc

escollit. Anteriorment havia estat un terreny desaconsellat per a l'edificació per filtracions d'aigua del riu. El fantasma de la crisi plana damunt del país i una majoria de polítics, també liberals, no veu clar que sigui el moment de comprometre's en una despesa de desenes de milions d'euros. El procés de preparació per a la construcció de l'arxiu-biblioteca-museu de la pau toparà amb el final del mandat Pintat. I el projecte saltarà pels aires el juliol del 2009, quan la ministra socialdemòcrata de Cultura, Susanna Vela, suspèn els treballs. El cost de l'obra havia de ser de 30 milions d'euros, més sis més d'honoraris per a l'arquitecte, dels quals ja n'havia cobrat 2,3. Gehry, molt enfadat, envia una carta renunciant al projecte i dient que se sent «insultat». El PS també aparca la construcció del museu nacional d'art d'una manera sibil·lina: declara desert el concurs al qual s'han presentat alguns dels millors arquitectes del món indicant que cap no ha arribat a la puntuació mínima.

El novembre del 2007, Andorra pren part per primer cop en una cimera iberoamericana. Albert Pintat serà testimoni del famós «¿Por qué no te callas?» del rei Joan Carles I al president veneçolà Hugo Chávez. Les eleccions comunals del 2007 consagren dues tradicions. D'una banda, els cinc cònsols que es presenten a la reelecció (Enric Casadevall a Canillo, Miquel Alís a Encamp, Josep Maria Camp a la Massana, Josep Pintat a Sant Julià i Toni Martí a Escaldes-Engordany) reediten triomf. De l'altra, a Andorra la Vella guanya el PS, però amb un candidat diferent del de les eleccions anteriors, en una tradició que dura des que Lluís Viu va deixar el càrrec a la meitat del mandat obtingut el 1995. Els enfrontaments successius dels cònsols de la capital amb Jaume Bartumeu acaben propiciant que se'n presenti un de nou. Aquest cop és Rosa Ferrer, que substitueix Francesc Xavier Mora, que al seu torn havia rellevat Conxita Mora.

Per primera vegada des del 1999, no es pot considerar que els liberals hagin guanyat els comicis. La sensació és que el PLA ha salvat els mobles per última vegada i que la trencadissa és a girar la cantonada. Toni Martí, amb la llista local Unió del Poble, suma el 70 % dels vots a Escaldes en una campanya en la qual ha carregat directament contra el Govern pel conflicte del Madriu. L'aura de Martí ha crescut tant que deixa el rival del PS, Francesc Casals, en un paupèrrim 25 %. Casals era el cap de llista de L'Alternativa, en una decisió molt polèmica perquè el triomf de Martí estava cantat. La pallissa significarà la fi de la carrera política de l'home que havia estat capaç de ser el primer socialdemòcrata que, el 2005, havia guanyat la territorial escaldenca.

A Ordino el PLA ha quedat gairebé com un partit al voltant d'Enric Dolsa, que com que no es pot presentar situa Josep Maria Bringué com a cap de

l·lista. A l'escissió dels germans Duró s'hi ha afegit una part important dels pesos pesants conservadors de la parròquia, que presenten Ventura Espot en un projecte intitulat Acció Comunal d'Ordino (ACO). Venç Espot i Bringué queda tercer, per darrere del candidat del PS, Albert Pujal.

El descrèdit liberal ha fet que la llista conservadora d'Encamp renunciï a competir amb les sigles del PLA i prefereixi fer-ho amb la marca parroquial Units per al Progrés. El resultat és prou bo, però es queden a sis punts dels socialdemòcrates. El triomf és per a Miquel Alís. Serà cònsol per quarta vegada, acumulant al final del mandat setze anys al capdavant del comú. A Andorra la Vella, tot i perdre, la llista també ha deixat de ser del PLA. Els liberals s'han aliat amb centristes i independents per competir amb marca local: Progrés Comunal.

Els liberals han retingut tres comuns: Canillo, la Massana i Sant Julià. Ho han fet amb solvència, demostrant que en aquestes parròquies el vot conservador és molt sòlid. Però l'anàlisi global del resultat mostra com els liberals tenen una alarmant tendència a la baixa, més vinculada a les escissions parroquials que a una veritable pujada del PS.

Els socialdemòcrates continuen sense tenir opcions de triomf a les parròquies altes o a Sant Julià si hi ha un cara a cara amb una sola llista conservadora. Però per al 2009 s'ha obert una escletxa important: les escissions liberals poden provocar que en alguna parròquia hi hagi dues llistes conservadores i el PS tingui opcions de girar-ne una. L'objectiu és Ordino. La veuen com la quarta parroquial que necessiten per aspirar a ser majoritaris al Consell. A Canillo, la Massana i Sant Julià, sense llistes locals escindides, no hi ha opció de guanyar.

Les comunals del 2007 són importants per a constatar que a l'estela del declivi liberal s'estan armant partits parroquials de línia conservadora en els quals s'inclouen els centristes. El PLA ha perdut el principal actiu que li ha permès ser la força hegemònica des del 1997. Ja no té la capacitat de fer llistes pròpies amb garanties a les set parròquies i només conserva els nuclis durs de Canillo i la Massana. A Sant Julià, la força continua sent d'Unió Laurediana, que el 2007 competeix com a PLA, però més com a tribut a Albert Pintat que per convenciment. La truita s'ha girat i l'únic partit que ha competit en les set circumscripcions és el socialdemòcrata, integrat en el projecte de L'Alternativa.

La primera decisió que prenen els set nous consols és aprovar un augment de la seva graella salarial. S'incrementa un 20 % i se situa entre els 4.080 i els 6.480 euros. Serà motiu d'enfadament general dins de la ciutadania.

I el 2007 acaba amb nous problemes per a Pintat, que veu com el desembre dimiteix Antoni Puigdemívol com a ministre de Turisme i Medi Ambient. Puigdemívol discrepa d'obres com el futur vial de Sant Julià o l'embolic sobre l'arxiu-museu nacional. Pere Canturri, d'Andorra la Vella, dimiteix també com a secretari del PLA, en protesta perquè el grup parlamentari liberal havia acordat que l'obra de Gehry es fes a la Massana.

Andorra pateix els primers símptomes de la crisi abans que els països veïns. Si els liberals es plantegen reformar intensivament el model econòmic és pels clars senyals de fi de cicle que es fan sentir al final del 2007. La venda de pisos ha caigut un 42 %, segons la Síntesi d'Indicadors presentada per Banca Privada. La bombolla immobiliària ha rebotat i el gener del 2008 la banca anuncia extraoficialment que s'endureixen les condicions d'accés al crèdit. Significa la fi del finançament del cent per cent del cost dels habitatges. En altres paraules: s'han acabat els préstecs excepte per a qui tingui prou avals. La venda de cotxes també ha caigut.

El riu de milions de la bombolla s'ha tallat en sec a mitjan 2007, amb un greu impacte en les administracions locals. El comú d'Andorra la Vella ha doblat el deute en un any: passa de 18 a 37 milions d'euros. El Govern augmenta el dèficit fins a 68 milions i ja en deu 370. Les administracions s'han dimensionat en despesa (personal, nous equipaments, subvencions...) al màxim esplendor del boom, quan els ingressos derivats de les construccions ho permetien tot. El 2007 aquests ingressos cauen en picat, però les administracions ni poden eliminar la part de la plantilla afegida, perquè són funcionaris, ni poden derruir els equipaments construïts. Uns equipaments que cal mantenir. La solució passa per endeutar-se i esperar que l'economia es recuperi.

La situació és alarmant el 2008 quan el gabinet Pintat constata que no té tresoreria per pagar els compromisos adquirits i decreta una reducció del 14 % de les despeses a tots els departaments fins a finals d'any. Però ni tan sols aquesta mesura és suficient i al juliol la banca haurà de prestar amb urgència al Govern 40 milions d'euros per poder pagar als proveïdors.

En el trànsit entre el 2007 i el 2008 el deteriorament econòmic ha estat molt gran. S'ha passat de vendre-ho tot a la desaparició dels compradors. Una part dels hipotecats no poden pagar les quotes i hi ha tants pisos buits per vendre que el sector immobiliari s'ha col·lapsat. El setembre del 2008 el Govern fixarà en 3.500 les persones amb salaris inferiors als 714 euros mensuals i que estadísticament es consideren pobres. Del gener del 2007 al del 2008 s'han perdut més de mil assalariats i la meitat són de la construcció. Ha començat la destrucció de llocs de treball, sense pressa però sense

pausa. I el gener del 2009 se'n destrueixen 1.500 més. La mateixa tònica es mantindrà fins al gener del 2013. Si el 2007 començava fregant els 45.000 treballadors, sis anys més tard la xifra se situa en 37.500. S'ha destruït el 16 % del mercat laboral.

El gabinet Pintat tira endavant el pressupost del 2008 el 10 de gener amb el suport de CDA + Segle 21. L'aprovació significa que el polític lauredià podrà acabar el mandat. El pressupost del 2009 no tindrà sentit tombar-lo perquè s'encavalcarà amb les eleccions. El suport no és gratuït. Els centristes entren a retallar el text de la futura llei de la inversió estrangera. La retallada és tan gran que quedarà convertida en una eina inútil que ho deixa gairebé tot tancat. Només s'acceptarà la inversió forana en sectors en els quals no hi hagi negocis andorrans en funcionament. En d'altres paraules: que no tinguin cap interès. En una línia similar s'actua amb la legislació laboral. La pressió de CDA + Segle 21 fa que quedi fora de la regulació el dret de vaga o la creació d'un fons de garantia salarial. Quan el text arribi a la seu parlamentària, el ministre Riberaigua se n'absentarà per disconformitat amb el fet que no s'hi hagi inclòs el dret de vaga. Tant els sindicats com el PS consideren que les condicions que fixen les lleis laborals no tenen sentit. Seria una legislació acceptable per a finals dels noranta, però ara està absolutament obsoleta respecte als estàndards europeus. El posicionament de dreta dura del centristes serà el cop de gràcia per al projecte de CDA + Segle 21, que deixa de ser creïble, i quedaran com a grans responsables dels escassos avenços socials i de reforma econòmica dins del mandat d'Albert Pintat.

El maig del 2008, el ministre de finances Ferran Mirapeix anuncia que es prendran mesures per evitar el frau fiscal intern. Mirapeix es refereix al fet que la recaptació dels impostos indirectes ha baixat perquè una part dels obligats tributaris no paga i no hi ha manera de sancionar-los de manera efectiva. Cal contextualitzar. La històrica falta d'impostos havia fet que els censos de població (excepte el de nacionals andorrans, per motius electorals) no tinguessin gaire importància. L'any 2008, ni el cens, ni el registre de societats, ni el d'activitats comercials, ni el de vehicles no tenen res a veure amb la realitat. En part, és culpa dels comuns. Com que una part de les transferències les reben en funció del nombre d'habitants, no en donen mai cap de baixa. Des dels anys noranta això s'havia convertit en pràctica habitual. El rumor popular diu que en un sol pis hi ha censades dues mil persones. És l'adreça en la qual el comú apunta un ciutadà quan es dona de baixa per poder-lo mantenir en el registre. La sobredimensió del cens és especialment gran a Canillo.

Com que els residents que han marxat no s'eliminen, es dona la circumstància que Andorra passa a ser el país del món amb més avis de cent vuit anys. Són residents que van marxar fa anys al país d'origen, on segurament han mort fa temps, però que continuen en el registre comunal. Com que a l'exterior no es coneix la realitat, en els indicadors mundials el Principat passa a estar en el podi de països més longeus. Fins i tot es desplacen mitjans forans per explicar el miracle de tenir tants avis centenaris. Polítics o metges del país surten en reportatges explicant que viure en alçada, la dieta mediterrània i la pau durant set-cents anys són els factors clau per a garantir una llarga vida. Si els comuns són culpables del caos al cens, el Govern és responsable del desgavell en el registre de societats, de vehicles o de comerços.

La falta de registres fiables es converteix en un greu problema en el moment en què el gabinet Pintat comença a desplegar un sistema impositiu generalitzat. Com que no hi ha dades fiables, quan un impagament entra a la Batllia comença un cicle etern. Es busca el ciutà dà, a casa i a la feina, se li deixen avisos, es cerquen els seus comptes bancaris. I passen setmanes i mesos sense que es trobi res. En molts casos fa anys que l'interessat ni tan sols viu al país. Si es multiplica un sol absent per totes les taxes i multes impagades any rere any, les piles d'execucions impagades creixen exponencialment. I la Batllia, cada cop que n'entra una de nova, ha de començar de zero. El caos provoca el bloqueig de les execucions administratives. Cada any hi ha milers d'expedients més damunt de les taules dels batlles, 60.000 al principi del 2013. Amb aquest escenari, a qui no paga l'ISI no hi ha manera que se li executi la multa perquè la majoria prescriuen als tres anys dins de la muntanya d'expedients acumulats. L'ISI passa a la història com un impost que només el paga qui vol. El fracàs de l'impost de serveis indirecte és tan flagrant que porta a trencar l'última barrera impositiva dels liberals. S'adonen que «ha arribat l'hora d'establir impostos directes, que ja no són un tabú», segons explica Albert Pintat el juny del 2008.

Lehman Brothers cau el setembre del 2008, però l'economia andorrana ja està en plena recessió en aquesta data. Es calcula que a finals d'any hi ha uns 300 aturats. És un trasbals en un país on la desocupació no ha existit mai, o com a mínim des de mitjan segle xx. L'Executiu es planteja canviar el model i acabar amb les quotes d'immigració per forçar a contractar gent aturada del país. La primera mesura clara arriba amb la temporada d'hivern, en què les estacions prescindiran de part dels temporers sud-americans per agafar gent que es troba sense feina al Principat.

Pintat encara la recta final del mandat amb dos problemes greus. Un amb l'exterior: la llista de paradisos fiscals de l'OCDE amenaça a finals del 2008

amb convertir-se en un handicap seriós. De mica en mica, la gran majoria dels 35 integrants de la llista l'any 2000 han anat signant la carta de compromís. És veritat, però, que a la pràctica gairebé tots han continuat actuant exactament igual. Però n'hi ha tres (Andorra, Mònaco i Liechtenstein) que ni tan sols han fet el gest. No signen. I estan permanentment en el punt de mira d'una comunitat internacional que ha declarat la guerra als paradisos.

L'altre problema és a l'interior. El Govern decideix deixar de subvencionar la mútua dels funcionaris que, entre altres prestacions, cobreix el cent per cent de la despesa mèdica. Els treballadors públics són els únics organitzats sindicalment i comencen assemblees i concentracions. Consideren que són «víctimes de la mala gestió política» i demanen que no se'ls canviïn les condicions laborals. Si el 2006 i el 2007 les reivindicacions funcionaries demanen constantment més drets, el 2008 passen a lluitar per no perdre els que ja tenen.

A la Seguretat Social, la crisi també l'agafa amb el pas canviat. El flux econòmic de l'era daurada porta els polítics, amb l'impuls dels socialdemòcrates, a plantejar la reforma de la llei de la CASS perquè doni més cobertures per ajudar al repartiment de la riquesa. Però la preparació i tramitació és tan llarga (tres anys), que quan s'aprova (octubre del 2008) les circumstàncies han canviat tant que en comptes de donar més cobertures ja s'albira que caldrà treballar per salvar la sanitat i el sistema de pensions. La lentitud legislativa porta al fet que un projecte dissenyat el 2005, en el pic màxim de la bombolla, es començarà a aplicar el novembre del 2009, en una de les fases agudes de la crisi. Serà un dels elements que ajudarà (n'hi ha molts altres, com la caiguda de cotitzants) que la despesa sociosanitària es dispari i porti la branca de salut de la CASS a dèficits milionaris. El 2009 es tanca amb uns números vermells de 20 milions d'euros. Els beneficis d'exercicis anteriors permeten aguantar els números vermells, però quan s'acabin (el 2011) serà l'Estat qui haurà d'aportar diners del pressupost. El 2011 el dèficit previst és ja de 35 milions anuals, i de 40 el 2012 (finalment no seran tan grans). La desorientació provocada per l'aturada de cop de l'activitat econòmica ha derivat en el fet que poc després de començar a aplicar la gran reforma expansiva de la CASS es parli d'un nou gran canvi (arribarà el 2013) de sentit totalment restrictiu. La debilitat del gabinet Pintat és evident en una legislatura en què el Govern passa la major part del temps tapant forats mentre no paren d'obrir-se noves vies d'aigua. Es dona per fet que els comicis del 2009 seran el punt final de l'etapa liberal. Si el projecte ja estava prou esgotat, la crisi l'ha acabat de rematar. Comencen els moviments per provar si hi ha espai per a una tercera via alternativa als liberals i al PS.

Jordi Cinca, amb un grup de polítics afins, obre la porta a aglutinar un projecte reformista. Els «cinquistes» estableixen contactes amb diferents forces parroquials i les sensacions són bones. Però l'excompany de Bartumeu no s'acaba de decidir i el projecte «cinquista» no fructificarà perquè el líder no veu clar que hagi arribat l'hora. Intueix que està a punt d'arribar el moment del PS.

L'exambaixador Vicenç Mateu fa un primer pas per edificar una plataforma: Nou Centre. Davant dels dubtes «cinquistes», Nou Centre aconsegueix aplegar la major part dels integrants del Centre Demòcrata Andorrà, en ple procés de dissolució. Aconsegueix repescar noms mítics de la política andorrana, especialment exmembres de l'Agrupament Nacional Democràtic, com Ladislau Baró. També destaca la presència d'antics caps del PS, com l'excònsol Conxita Mora. L'ideari dels «cinquistes» i de Nou Centre és gairebé idèntic: el reformisme. Hi ha el convenciment que només un procés de grans canvis en el model social i econòmic permetrà reeixir.

El tercer projecte és l'enèsim partit centrista que es fundarà amb el nom d'Unió Nacional de Centre (UNC). Absorbeix les baixes i part dels escindits del Partit Liberal i una part del Centre Demòcrata Andorrà. És un projecte d'arrel més conservadora, amb els exliberals Francesc Segarra i Josep Maria Cabanes com a representants. UNC és la via que han elegit les llistes conservadores que a les comunals havien declinat presentar-se sota el paraigua del PLA.

Els dos grans partits, liberals i socialdemòcrates, encaren l'any electoral de forma antagònica. Albert Pintat accepta l'encàrrec de tornar-se a presentar als comicis del 2009, encara que l'acceptació desperta incredulitat perquè es donava per fet que ho rebutjaria. Els socialdemòcrates són favorits. Tenen Bartumeu com a líder indiscutible i han aconseguit que una sèrie d'independents s'afegeixin al projecte.

El 2009 serà l'any decisiu en la transformació d'Andorra. Per molts motius: polítics, econòmics, internacionals... I comença amb una última aprovació del pressupost amb el suport de CDA + Segle 21. Com si fos una metàfora de la distància entre el model existent i la realitat, el pressupost que s'aprova preveu un lleuger superàvit. Quan acabi l'exercici, el balanç real serà un dèficit de 100 milions d'euros, el pitjor, amb diferència, de la història. La defunció del model tradicional, que ja agonitzava des de l'inici de la crisi el 2007, arriba el 5 de febrer de 2009. El copríncep francès Nicolas Sarkozy intenta agafar el lideratge mundial de la reforma del capitalisme i en una entrevista en un canal de televisió francès explicita que ni vol ni pot ser cap d'Estat d'un paradís fiscal. S'encenen totes les alarmes. Una setma-

na després, el representant de Sarkozy, Christian Frémont, arriba al Principat per exigir als candidats als comicis el canvi del model financer amb la fi de les pràctiques d'opacitat. I es volen proves en poc temps. Fins i tot en petit comitè indica que s'ha encarregat un informe per saber com s'hauria d'actuar en cas que Sarkozy fes efectiva la renúncia a ser cap de l'Estat andorrà. El terrabastall és de magnituds superlatives, perquè l'amenaça del copríncep francès és real. La primera víctima política és Albert Pintat. Tot i que havia acceptat tornar a liderar els liberals en les eleccions, fa marxa enrere i renuncia. Addueix que la situació és crítica i que es vol concentrar el temps que li queda com a cap de Govern per trobar-hi una sortida.

Pintat sap que Andorra se l'està jugant. El G-20 ha deixat clar que els països que no acceptin les condicions per deixar de ser un paradís rebran sancions duríssimes. La pressió sobre Andorra és màxima. I la resposta, gairebé immediata. El gabinet liberal ha iniciat converses exprés amb l'Executiu francès per aconseguir un acord. Només ha passat un mes des de l'amenaça de Sarkozy quan el cap de Govern rubrica el compromís per acceptar els estàndards internacionals en intercanvi d'informació. És la Declaració de París, signada l'11 de març. Ha de ser un primer pas per a la transparència i l'aixecament parcial del secret bancari. L'OCDE marca quines són les regles. Cal signar una dotzena de convenis d'intercanvi d'informació fiscal i alguns amb països rellevants. Serà ja el nou Govern sortit de les urnes qui signi acords d'intercanvi d'informació amb nou estats durant el 2009.

En ple trasbals, el síndic Joan Gabriel dona el vist-i-plau per substituir Albert Pintat com a cap de llista per a les eleccions. Però està clar que els liberals en solitari no tenen cap opció de triomf. Gabriel exigeix que el PLA no es presenti en solitari davant la certesa que no té opcions. Demana començar converses per atreure altres projectes polítics de cara a integrar una gran coalició davant del PS.

Els liberals arribaran a un pacte amb Nou Centre, que en el procés de creació ha deixat d'estar encapçalat per Vicenç Mateu i Ladislau Baró ha passat a ser-ne el líder visible. El projecte conjunt tindrà un nom clau: Coalició Reformista. Indica que els liberals, majoritaris, han acceptat que l'ideari polític sigui el de la facció minoritària. En l'acord el PLA aporta la seva força a les parròquies tradicionalistes i Nou Centre el prestigi d'un grup de polítics respectats. Unió Nacional de Centre queda descol·locada amb la creació de Coalició Reformista, i acabarà sent el pal de paller d'una tercera gran coalició, heterogènia, en la qual s'apleguen les forces polítiques parroquials que han quedat desparellades. Amb el nom d'Andorra pel Canvi (ApC), s'integraran la UNC, Renovació Democràtica (Escaldes-Engordany),

Units per al Progrés (Encamp), Segle 21 (Sant Julià) i el grup afí a Enric Dolsa a Ordino. Ideològicament no existeix cap connexió, ateses les grans diferències entre els partits. Per al lideratge s'elegirà l'economista Eusebi Nomen, un articulista de prestigi que ha estat el martiri del gabinet Pintat des de les pàgines d'opinió del Diari d'Andorra. No té experiència política, però sí una gran base tècnica. En unes eleccions en què el PS i CR mantenen poques diferències en els punts clau programàtics (marc fiscal general, aposta per la transparència financera o la introducció d'un IVA), Nomen es diferencia amb un discurs més «tradicionalista», renegant de l'IVA i avisant del perill per a l'economia si es claudica davant la pressió internacional.

També hi concorreran novament Els Verds, amb Isabel Lozano com a cap de llista i sense opcions reals d'entrar al Consell. I una última formació, Unió Nacional de Progrés, projecte personal de Tomàs Pascual, a qui li han signat la candidatura amics i familiars.

El cas de Tomàs Pascual, investigat poc abans dels comicis per presumptes maltractaments a la seva dona, obre interrogants sobre si cal modificar el sistema electoral. Amb un centenar de signatures es pot ser candidat a cap de Govern amb la mateixa presència en els mitjans que la resta d'aspirants. Tindrà menys vots (88) que signatures va recollir per presentar-se. I ha gaudit del mateix temps que la resta de candidats en els debats i els espots televisius.

El 26 d'abril de 2009 tenen lloc les cinquenes eleccions de l'etapa constitucional, i per primer cop en la història del país el gran vencedor és un partit que es declara socialdemòcrata. El PS aconsegueix 14 consellers i es queda a un de la majoria absoluta. Coalició Reformista fa un gran resultat amb 11 consellers, mentre que Andorra pel Canvi, liderada per Eusebi Nomen, en suma 3. La situació general és similar a la del 2005, però a la inversa. Si Albert Pintat necessitava el suport dels centristes per governar, ara Bartumeu requereix el d'Andorra pel Canvi.

La clau del triomf socialdemòcrata ha estat Ordino. Esteve López aconsegueix guanyar els dos consellers de la territorial i suma la quarta parròquia a Encamp, Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. Però no s'ha arribat a la majoria absoluta perquè el vot de càstig als liberals ha beneficiat majoritàriament Andorra pel Canvi. El PS arriba al 45 % dels vots, només set punts més que el 2005. Coalició Reformista assoleix el 32 %, amb un descens del 8 % respecte del resultat del PLA en els comicis anteriors. I ApC s'estrena amb un excel·lent 18 %. En general, ApC té plantejaments més «conservadors» que els reformistes. Eusebi Nomen ha fet una campanya molt dura, sabent que s'havia de fer un nom. Ha atacat a tort i a dret tant el PS com

CR. La tàctica li ha funcionat molt bé en els comicis, però ha deixat un escenari en el qual li serà difícil arribar a acords amb altres forces.

L'anàlisi del vot mostra com, tot i les previsions, el panorama global no ha canviat tant respecte al 2005. Tres parròquies centrals per als socialdemòcrates, i Canillo, la Massana i Sant Julià per als reformistes. Ordino ha girat, mèrit d'Esteve López, però del resultat no es pot obviar que els 200 vots del grup afí a Enric Dolsa, exliberals integrats dins ApC, han estat clau per la derrota de CR per menys de 50. Amb una sola llista conservadora difícilment el PS hauria obtingut el triomf. I també cal afegir que la victòria de Bartumeu a la nacional es deu fonamentalment als vots d'Andorra la Vella: dels 1.900 vots de distància entre el PS i CR, més de mil provenen de la diferència a la capital.

13. La legislatura Bartumeu

El 19 de maig de 2009, els socialdemòcrates Josep Dallerès i Esteve López són elegits síndic i subsíndic, respectivament, gràcies als vots d'ApC. És un bon senyal d'entesa que ràpidament s'esvaeix. Quan arriba el torn de l'elecció de Bartumeu, tot es complica. Un cop més, la política nacional està massa centrada en les filies i fòbies que desperta el líder socialdemòcrata. Dins de la plataforma que encapçala Nomen hi ha integrats alguns dels històrics enemics del guanyador dels comicis. Nomen juga les cartes que té des del primer moment. Vol un acord polític a canvi del suport. En la primera votació d'investidura s'abstenen i cal anar a una de segona. Les negociacions són tenses i finalment el PS i ApC signen un pacte abans de la votació del 3 de juny. Tot s'aguanta amb pines, com ho demostra la reacció de la plataforma davant una intervenció en el debat del president del grup parlamentari socialdemòcrata, Francesc Rodríguez, en què qualifica d'«interpretable» l'acord. ApC amenaça amb votar la candidatura de Joan Gabriel, provocar un empat a 14 i forçar el bloqueig. Cal demanar un nou torn d'intervencions al Consell i la disculpa de Rodríguez perquè votin a favor. En principi, el pacte era un primer pas per tancar un acord de legislatura posterior amb l'entrada d'ApC al Govern.

Els socialdemòcrates cometen un error, que llavors no es podia preveure, i que els costarà la legislatura. Amb l'eufòria del triomf se senten forts i no posen fàcil la incorporació de ministres de la plataforma al gabinet Bartumeu. Confien que Nomen haurà de jugar el mateix joc que havia jugat Tarrado amb els liberals el 2005. En la legislatura anterior els centristes havien permès aprovar tots els pressupostos, facilitant la governabilitat en nom de l'estabilitat política. Però el PS no ha avaluat correctament Nomen. No és un polític tradicional com Tarrado i no acceptarà condicions draconianes a canvi d'entrar a l'Executiu. I igualment s'ha d'apuntar que l'encaix d'ApC a l'Executiu tampoc no és fàcil, tenint en compte les fortes divergències en temes clau com la posició davant la pressió exterior o els impostos.

Una de les primeres novetats del gabinet Bartumeu és la creació d'un ajut per als desocupats. Es tracta d'una prestació d'un màxim del salari mínim que es podrà rebre durant mig any. Cal haver cotitzat trenta-sis mesos en els últims cinc anys i no tenir altres ingressos patrimonials. És un succedani de subsidi lligat a la constatació que per primer cop l'atur és una realitat.

L'inici de la legislatura es dedica a tancar el compromís amb la transparència. L'Executiu socialdemòcrata anirà rubricant convenis d'intercanvi

d'informació durant el 2009 fins a arribar al principal, el d'Espanya. El gener del 2010, Bartumeu i la ministra espanyola d'economia Elena Salgado signen l'acord d'intercanvi d'informació fiscal. La informació demanada no podrà ser retroactiva a l'entrada en vigor (2011) i caldrà especificar sobre qui es demana informació i quins indicis hi ha per a fer-ho. En queden fora les anomenades «operacions de pesca» en les quals un govern demana a un altre una relació dels seus nacionals que tenen comptes o propietats a l'altre país. El febrer del 2010, l'OCDE reconeix els esforços d'Andorra i la treu de la llista de paradisos fiscals.

Però mentre la situació internacional es relaxa, en l'àmbit polític intern s'entra en un bloqueig. El PS i ApC no tanquen el 2009 l'acord de legislatura i Eusebi Nomen es converteix en el conseller opositor més actiu. Serà el martell que picarà sessió rere sessió del Consell contra els socialdemòcrates. Davant l'actitud contemplativa de Coalició Reformista, Nomen se subroga el paper de cap de l'oposició. Protagonitza múltiples polèmiques amb Bartumeu i amb el ministre de Finances, Pere López. El nivell de tensió és tan alt que l'acord per entrar al Govern sembla impossible.

ApC fa un cop d'efecte amb el pressupost del 2010. No el votarà, tot i les pressions. La falta de pressupost sempre provoca importants malestars socials perquè significa que les partides destinades no es poden executar. Nomen es planta i l'escenari polític entra un cop més en un túnel sense sortida. Si abans era el PS el que se sentia fort, ara les coses han canviat. Bartumeu ha vist les orelles al llop i sap que Nomen és ben capaç de no votar el pressupost i forçar eleccions anticipades. El PS té clar que si no aconsegueix que ApC entri al gabinet la legislatura s'acaba.

El desgast del gabinet socialdemòcrata és gran i creix de manera exponencial. La crisi continua castigant l'economia amb un degoteig de tancament d'empreses i la pèrdua de llocs de treball. Sense majoria al Consell, Bartumeu tampoc no pot desenvolupar el seu programa. Com a recurs d'urgència per salvar la legislatura, opta per apel·lar al recurrent executiu d'unitat nacional. Al cap i a al fi, és més fàcil arribar a una entesa amb els seus enemics tradicionals (CR) que no pas amb Nomen, tant per relació personal com per ideari polític. Però Joan Gabriel coneix perfectament les regles. Dóna a Bartumeu el mateix tracte que el líder del PS ha tingut amb els executius liberals: res. Gabriel sap que el bloqueig desgastarà el PS i ApC. A canvi de suport, el líder reformista només accepta una cosa a canvi: eleccions anticipades. Els socialdemòcrates no ho volen perquè seria tancar la legislatura al cap d'un any d'haver-la començat.

Sense pressupost, l'Estat passa a funcionar amb les anomenades dotzenes parts. El Govern disposa cada mes d'una dotzena part de l'últim pressupost aprovat, en aquest cas el del 2009, que no té res a veure amb les previsions que s'han fet per al 2010.

Les arques de l'Estat es troben en una situació crítica. Al juliol el Govern ha d'aturar les obres del vial de Sant Julià en no tenir diners per completar-les. Aquí el PS és presoner de la tasca de dura oposició al model de finançament que els liberals volien per a les grans obres. El PLA apostava pel model alemany de «peatges a l'ombra», que comporta concedir una obra i la seva explotació. L'empresa paga íntegrament la construcció i passa a cobrar un cànon anual durant, per exemple, quaranta anys, que inclourà el cost, el finançament i el manteniment. Aquest era el sistema escollit per al vial lauredià, que els socialdemòcrates van rebutjar quan estaven a l'oposició. El ministre d'Ordenament del govern Bartumeu, Gerard Bàrcia, es decanta per un altre sistema: acabar la part començada de les obres de la desviació laurediana i aturar les fases encara no concedides. Amb aquesta solució, el vial, en comptes de rodejar Sant Julià, acaba al mig del poble. La resta de la desviació fins a la frontera s'ajorna sense data.

I la situació de la ciutadania encara és pitjor. Un estudi del Centre de Recerca Sociològica indica el juny del 2010 que el 16 % de la població no arriba a final de mes i el 61 % té problemes per fer front als deutes. Amb aquest escenari, Nicolas Sarkozy fa al juliol l'única visita a Andorra del seu mandat. Serà una estada breu, que no arribarà a les tres hores. En el record encara és present l'atac del cap d'Estat amb l'amenaça de renúncia. Els cònsols d'Ordino, Ventura Espot i Consol Naudí, decideixen no participar en els actes oficials. Hi ha una mala maror general perquè Sarkozy només es desplaça a Andorra la Vella. En l'acte central, la plaça del Poble no s'omple.

Al setembre hi ha una tempesta política per l'acomiadament de Catherine Métayer com a directora dels Petits Cantors. Els integrants del cor infantil s'hi solidaritzen i es congreguen a l'entrada de la Casa de la Vall per protestar abans d'una sessió. Els motius de l'acomiadament mai no s'acaben d'explicar concretament. S'apunta a un cobrament indegut. El síndic Dallerès s'alinea amb Métayer i acaba qualificant la forma de procedir del Ministeri de Cultura com a «mesquina, infamant, sòrdida o ignominiosa». El cas tindrà un impacte polític important dins del PS, perquè Dallerès n'és un dels pesos pesants encampadans. A partir d'aquest desencontre s'allunya del projecte de Bartumeu.

El mateix mes, Cristina Rodríguez deixa el Ministeri de Salut i és substituïda per Sílvia Eloïsa Bonet. Però el principal problema dels socialdemò-

crates arriba per la decisió de declarar el tancament comercial obligatori d'una sèrie de diumenges de temporada baixa a partir del 30 de maig. El rebuig és gairebé total dins del sector. Dels vuit programats, només se'n faran cinc i amb alguns establiments desobeint la normativa. La pressió és molt forta. Els socialdemòcrates s'adonen que fins i tot els treballadors són poc partidaris d'una mesura que no aporta gaire. Molts prefereixen tenir les festes concentrades que no pas un diumenge de tant en tant. Al final es fa marxa enrere i el PS arriba a un acord amb ApC per regular els horaris. S'acaben els tancaments obligatoris, però l'empresari ha d'assegurar deu diumenges de festa als treballadors.

El desgast electoral provocat per la mesura ha estat molt gran. Andorra pel Canvi també viurà un viacrucis amb la dimissió del conseller Òscar Encuentra. Transcendeix la queixa d'un pare de quan Encuentra treballava com a docent. El conseller admet que va utilitzar un vocabulari «inapropiat» amb una alumna i deixa l'escó. L'ocuparà Carles Ensenyat. L'afer provocarà el trencament intern i Renovació Democràtica i Segle 21 deixen la plataforma. Els dos partits estan molestos per la forma en què Nomen ha gestionat el cas Encuentra. Consideren que l'ha deixat als peus dels cavalls per forçar la dimissió amb l'objectiu que entrés un parlamentari afí com Carles Enseñat.

Un segon gran front de desgast polític per al Govern arriba des de Brussel·les com un fantasma del passat en forma d'acord monetari. Després de la petició del gabinet Forné per encunyar euros andorrans, s'havien obert el 2004 unes negociacions amb la Unió Europea. Quan els liberals es van adonar que a canvi dels euros andorrans havien d'integrar tot el cabal comunitari en matèria econòmica (l'acord monetari amb afectació directa a l'obligatorietat de transparència del sistema financer), no van saber com fer marxa enrere. Forné primer i Pintat després van optar per aparcar l'afer esperant que morís per si sol. Però la Unió Europea té Andorra en el punt de mira i veu en l'acord monetari un camí per obligar la plaça financera a entrar en els estàndards de transparència.

No queda clar qui fa el primer pas, però Bartumeu i Brussel·les reprenen les converses. El juny del 2010, el cap de Govern compareix al Consell General per informar que s'aposta per la tàctica liberal: congelar la negociació perquè la contrapartida és excessiva. Però la Unió Europea no es rendeix fàcilment. El comissari Olli Rhen dóna un ultimàtum: o Andorra presenta un calendari o la UE donarà per acabades les converses. En principi era l'objectiu que es buscava, però hi entra en joc un nou element. Bartumeu assegura que des de Brussel·les s'ha fet arribar que renunciar a l'acord monetari significa que no es podran fer més convenis amb la UE. L'oposició,

especialment Nomen, assenyala que l'acord serà la ruïna del sector financer. Tant els reformistes com ApC tenen dubtes sobre si realment els fets han passat tal com els explica el cap de Govern o si, en realitat, Bartumeu vol tirar endavant l'acord monetari i utilitza l'amenaça secreta com a excusa. Les posicions estan tan enfrontades que es descarta definitivament un pacte de legislatura. És ben clar que el pressupost del 2011 no s'aprovarà i Bartumeu es veurà abocat a dissoldre la legislatura.

L'1 d'octubre de 2010, el primer secretari del PS, Ferran Goya, avança que el partit veu impossible seguir governant així i que els comicis s'avançaran a la primavera. El febrer del 2011, el gabinet Bartumeu rubrica l'acord monetari i Brussel·les dona un període, variable segons quina implementació de normativa, d'entre divuit mesos i sis anys per a adaptar la normativa financera a les exigències comunitàries. Les regles del joc del sistema financer tenen data de caducitat. La banca, però, fa temps que ha optat per l'expansió exterior. Andorra és un territori molt bancaritzat i on les perspectives per al sector financer no són optimistes, especialment pel que significa el camí cap a la transparència, que pot fer desaparèixer bona part dels fons dipositats per ciutadans estrangers. L'expansió serà tant a Amèrica Llatina com a diferents països europeus (Suïssa o Luxemburg).

L'acord monetari serà un dels plats forts de les discussions parlamentàries entre Eusebi Nomen i Jaume Bartumeu o Pere López. Amb un estil càustic, Nomen aconsegueix atreure tota l'atenció i convertir-se de facto en el gran animador de la legislatura. A Coalició Reformista ja li va bé que el paper d'oposició dura se'l quedi Andorra pel Canvi. Gabriel opta per un perfil més discret, sense estridències, sabedor que quan arribin els comicis Bartumeu no podrà acusar-lo de bloqueig perquè s'ha visualitzat que el conflicte és amb Nomen.

Amb tot, Coalició Reformista també viu una situació complicada. Joan Gabriel representa el sector liberal, majoritari, però és evident que el país necessita una gran reforma i els liberals no desperten gens de confiança. Es dubta que siguin els més indicats per a girar com un mitjà el model que ells mateixos han instaurat i mantingut durant quinze anys. Gabriel se sent qüestionat i el vessant reformista, minoritari, amb Ladislau Baró al capdavant, ha començat a moure's. El final de la legislatura està cantat. A finals del 2010 tothom sap que les eleccions seran el 2011 i que el guanyador serà aquell que personifiqui el canvi tant respecte al PS com respecte als liberals. Es comencen converses informals en diferents parròquies per anar articulant una nova coalició, més àmplia que CR, capaç de generar il·lusió entre la ciutadania.

El 2011 comença amb la dada de la destrucció de llocs de treball. Al gener es comptabilitzen 39.993 assalariats, que són pràcticament cinc mil menys que els 44.855 de l'inici del 2007. Des del començament de la crisi es perden anualment mil i escaig llocs de treball. I la tendència serà igual el 2012 i el 2013. La crisi ha anat laminant de mica en mica el teixit econòmic, sense pressa però sense pausa. En tractar-se majoritàriament de negocis familiars, la resistència al tancament ha estat important. Els empresaris primer han recorregut a les reserves, després a l'endeutament, i en darrer terme al patrimoni familiar. Com que la resistència de cadascú és variable, no hi ha hagut un any amb un gran dalta baix, sinó un seguit de reduccions constants.

En els sis anys des de l'inici (2007) de la recessió fins a gener del 2013 s'hauran perdut set mil llocs de treball. Si els immigrants que s'han quedat sense feina no haguessin marxat en el període 2007-2013, Andorra hauria passat d'una taxa d'atur del 0 % a una de superior al 15 %. Segurament és el pitjor resultat de tot Europa, però com que els residents sense feina acaben retornant als països d'origen, el resultat final és que la taxa d'atur el 2013 es troba entorn del 3 % (unes mil persones). El sistema disposa d'una vàlvula de regulació inexistent en els països grans: sense feina no hi ha cobertura sanitària i no existeix un subsidi d'atur. I sense treball no es renova el permís de residència. Amb aquesta perspectiva, l'immigrant no arrelat, quan es queda sense feina, intenta buscar-ne durant un temps i si no reïx acaba marxant.

La reducció d'assalariats deixa totalment en evidència la credibilitat del cens. Si el 2007 hi havia censades 83.137 persones, és materialment impossible que després de baixar en cinc mil el nombre d'assalariats (amb persones vinculades que també han marxat), al començament del 2011 la xifra oficial sigui superior a 85.000 habitants. Davant l'evidència, el febrer del 2011 es comença un pla per a la neteja del cens. En una primera aproximació, el Departament d'Estadística calcula que en realitat viuen a Andorra unes 69.000 persones, 16.000 mil menys del que diuen les dades oficials.

Al febrer, els vots de Coalició Reformista i d'Andorra pel Canvi tomben el pressupost per al 2011. La importància de la votació, en què un sol vot ho canvia tot, fa que el conseller reformista Jaume Serra, que s'ha trencat una cama esquiant, sigui traslladat en ambulància al Consell i hi entri en cadira de rodes per aportar el catorzè vot necessari per impedir que el pressupost prosperi. La votació marca el punt final de la legislatura i els comicis es convoquen per a l'abril.

Els dos anys de govern socialdemòcrata han estat un fracàs, amb la sensació que no s'ha fet res per pal·liar la crisi. Sense majoria al Consell per

aplicar el programa, el gabinet Bartumeu s'ha dedicat gairebé únicament a la gestió del dia a dia. I els enfrontaments que el cap de Govern ha tingut amb diferents sectors, com ara les patronals o la banca, no han ajudat. El 2011, el sentiment general és que ha arribat el moment que les forces polítiques es mobilitzin davant una situació dramàtica. La conscienciació que o s'apliquen grans reformes o el país no se'n sortirà és el pal de paller de les converses per crear una gran coalició. Liberals, centristes, reformistes, parroquialistes, exsocialdemòcrates, ex IDN... per primer cop des de l'aprovació de la Constitució, gent que representa la majoria de sensibilitats de centre, centreesquerra, centredreta i dreta s'uneixen. I la cola per unir un projecte tan heterogeni serà tenir un enemic comú: Bartumeu. No hi ha un ideari clar i tampoc no es busca, perquè posar gaire detall podria significar anar perdent peces. Bàsicament, hi ha una sola idea: la reforma. I dos elements clau. En primer lloc, el pilotatge del nou projecte no correspondrà als liberals, sinó al vessant reformista-«cinquista», i els polítics tradicionals han de deixar pas a perfils més tècnics, capaços d'aportar solucions. La facció més dretana (liberal) hi serà representada, però no marcarà les pautes, vist que el seu model ha estat també un fracàs.

La clau de volta per a armar tot el projecte està a trobar un líder. Cal una figura que sigui capaç d'unir els liberals, els reformistes i els progressistes descontents amb Bartumeu. I aquí s'erigeix la figura de Toni Martí, que passa per davant de la de Jordi Cinca, que definitivament s'ha decidit a fer el salt i presentar-se. El cònsol d'Escaldes-Engordany que ha brodat dos mandats és el polític més popular del moment. Liberal de tota la vida, el pas pel consolat l'ha convertit (com a mínim així ho afirma) en un reformista més proper als postulats de centre i centreesquerra que no pas als de la dreta o als parroquialistes. El seu tarannà dialogant és la recepta màgica perquè de mica en mica i parròquia rere parròquia la coalició vagi afegint noms i més noms amb pes polític. Ell serà el pal de paller d'un projecte que es denominarà Demòcrates per Andorra (DA), un partit que neix i es desenvolupa en tres mesos i que es converteix de cop i volta en el gran favorit. I a falta d'un programa específic, els demòcrates ofereixen il·lusió i promesa de reformes importants, i tot això simbolitzat en el color taronja com a distintiu. Coalició Reformista i la major part d'Andorra pel Canvi entren en el projecte, que suma pràcticament tot l'espectre parroquial de centre i conservador.

De tota l'oposició al PS, només queda fora dels demòcrates Eusebi Nomen. L'economista vol tenir un paper destacat en la propera legislatura, però a DA només estan disposats a integrar-lo amb un perfil baix. Creuen que restarà més que no pas sumarà. Nomen decideix emprendre un projecte gairebé personal i fer llista pròpia mantenint la marca d'Andorra pel Canvi.

L'elector arriba als comicis del 3 d'abril àvid de canvi. I l'únic que el personifica, tot i haver estat una de les figures liberals més destacades als anys noranta, és Toni Martí. Els resultats van més enllà de l'«onada taronja» que esperaven els demòcrates i es converteixen en un tsunami: DA suma 22 consellers, deixant amb només 6 el PS i relegant ApC a la condició de força extraparlamentària. Els Verds, un cop més, també queden fora.

La debacle de Bartumeu és absoluta. En realitat, el PS només assoleix 5 consellers i arriba al sisè perquè el sistema electoral no té resolt què passa quan hi ha tres consellers a entregar per restes i només dos partits que hagin arribat al percentatge mínim de vot per tenir dret a repartir-se-les. Martí obté 8.500 vots a la nacional per un PS que no arriba ni als 5.400. Però el cop de DA està en les circumscripcions parroquials: per primera vegada a la història hi ha un partit que guanya les set, obtenint així els 14 consellers. La marea de color taronja s'enduu per davant totes les teories polítiques sobre si les parròquies centrals són més progressistes i la resta més conservadores.

Martí ha situat Jordi Cinca com a número dos de la nacional i l'exmilitant del PS ha aconseguit arrossegar cap a DA una part sensible de l'electorat d'esquerres. Una part del progressisme ha volgut castigar el balanç del mandat del PS en general i de Bartumeu en particular per tornar a ser candidat a cap de Govern per sisena vegada consecutiva després d'una legislatura tan pobre. La victòria és tan àmplia que es mou entre el 70 % dels vots a Canillo i el 53 % a Andorra la Vella i Ordino. A la resta de parròquies es mou per sobre del 60 %. La ciutadania ha donat un xec en blanc a Martí perquè no tingui excuses per a aplicar les grans reformes.

14. El gabinet Martí

Toni Martí és investit com a cap de Govern el maig del 2011. Elegeix un gabinet de clar perfil tècnic, amb Jordi Cinca a Finances, Jordi Alcobé a Economia i Gilbert Saboya a Exteriors. El síndic serà Vicenç Mateu. Una de les primeres accions és aprovar una nova llei d'horaris comercials. Es permetrà obrir fins a les deu de la nit. Es tracta d'un nou gir perquè els establiments puguin adaptar els horaris en funció dels dies amb més turistes. Els demòcrates demostren de bon començament que estan disposats a prendre les mesures que calgui per ajudar a mantenir els negocis encara que no siguin decisions gaire populars. Tant el PS com els sindicats s'hi oposen al·legant que significarà treballar més hores i que en molts casos no seran abonades. La llei disposa que només hi haurà tres dies a l'any de tancament comercial obligatori: Nadal, l'1 de gener i Meritxell. El 14 de març, dia de la Constitució, també ho serà, excepte quan coincideixi amb cap de setmana o pont.

El resultat electoral aboca el PS a la implosió. La debacle s'ha emportat per davant la projecció política de bona part dels candidats socialdemòcrates. Els sectors crítics amb el lideratge de Bartumeu, com Esquerra Socialista o el corrent que lidera la cònsol d'Andorra la Vella, Rosa Ferrer, veuen com el congrés socialdemòcrata rebutja les ponències que demanen un canvi en la línia i en el lideratge. Els «jaumistes» imposen la majoria, però l'executiva presidida per Víctor Naudi es troba amb un 40 % de vots en blanc i una forta abstenció. Els membres d'Esquerra Socialista i els afins a Rosa Ferrer abandonen el PS.

A l'abril, el Banc d'Espanya i l'INAF signen un acord que permet a les entitats financeres nacionals expandir-se al país veí. La banca ha apostat per fer un pas més en la internacionalització i aterrar a Espanya. Banca Privada d'Andorra comprarà Banco Madrid i Crèdit Andorrà adquirirà la majoria de Banco Alcalá. Andbank optarà per obrir oficines amb la marca pròpia. L'objectiu és aplicar l'experiència en gestió de patrimonis, aprofitant els alts graus de solvència i liquiditat en comparació amb la convulsió que viu el sector a Espanya.

Al setembre, Toni Martí exposa quins són els eixos de la legislatura. Entre d'altres, destaca l'obertura econòmica, la reforma de la funció pública, la implantació d'un IRPF, la legalització del joc, l'ampliació de les residències passives i la reforma sanitària. Es tracta del programa electoral que no havia presentat en els comicis. El punt més polèmic, però, és la retallada

d'entre un 5 i un 10 % del sou dels funcionaris que cobrin més de 3.000 euros i la congelació dels triennis dels treballadors de l'Administració general. Un dels grans problemes a resoldre són les pensions, tant les públiques com les privades. La ministra de Salut, Cristina Rodríguez, explica que un estudi sobre l'evolució dels fons de jubilació de la CASS indica que si no es varia el model el sistema de jubilacions entrarà en fallida el 2016. Un nou informe avança la data crítica al 2015. El problema prové de no haver canviat pràcticament des del 1968 l'índex de rendibilitat dels punts que es compren cada mes amb la retenció del deu per cent del salari. El model està dissenyat perquè el jubilat cobri durant els sis primers anys de retir l'equivalent a tot el que ha cotitzat. Això passa perquè el sistema està indexat amb l'esperança de vida de finals dels anys seixanta, que se situava en 71,5 anys. Com que ara la longevitat mitjana està a l'entorn dels 85 anys, cada jubilat cobra l'equivalent a tres vegades el que va cotitzar. I no perquè es paguin pensions molt altes, sinó perquè es perceben durant el triple d'anys del que estava previst.

Les pensions públiques tampoc no són assumibles. Els funcionaris tenen dret a cobrar com a jubilació el 70 % de l'últim salari. Això significa que, a banda del que li pagarà la CASS (entre un 35 i un 40 % de l'últim sou, aproximadament), l'Estat ha d'abonar cada mes la diferència fins a arribar al 70 % del darrer salari cobrat abans del retir. Cap govern no ha creat un fons per a cobrir aquestes necessitats, i el volum de compromisos contrets (uns 800 milions d'euros, equivalents a les pensions que s'hauran de pagar quan es retirin tots els funcionaris actuals) és simplement inabastable.

L'«onada taronja» s'allarga uns mesos per continuar propiciant el calvari del PS a les eleccions comunals del desembre. I hi ha un clar perdedor que no hi competia: Jaume Bartumeu. I un clar guanyador que tampoc no figurava a cap llista: Toni Martí. Els socialdemòcrates no solament perden a totes les parròquies, sinó que a Andorra la Vella el triomf ha estat especialment dolorós: la cònsol Rosa Ferrer, després de deixar el partit, ha impulsat un projecte gairebé personal que derrota els demòcrates i que deixa el PS en tercer i últim lloc. La desfeta és especialment dura en un comú en què les llistes afins a Bartumeu manaven des de feia vint anys. Ferrer suma els vots de suport a la gestió feta als sufragis de càstig al líder del PS. A la resta de parròquies, la il·lusió generada pel factor taronja i l'efecte Martí és fonamental perquè els triomfs siguin aclaparadors. A Encamp, el PS perd el comú de forma estrepitosa, amb un 70 % dels vots a favor del demòcrata Jordi Mas. A Ordino i a la Massana, els socialdemòcrates sumen el 15 %, queden tercers i no tindran representació al comú. Totes les administracions del país són «taronja», a excepció del comú d'Andorra la

Vella, que gairebé s'hi pot considerar afí. Mai no havia estat tot el poder tan concentrat en una sola força política.

Les dades de tancament del 2011 augmenten un grau la preocupació. Hi ha més de 600 aturats, es dispara el nombre d'usuaris del rober de Càritas, puja el nombre de jubilats que viuen per sota del llindar de la pobresa, la morositat en el sector de la construcció arriba al cinquanta per cent de les factures, s'han perdut uns 1.500 llocs de treball en un any... I la indignació popular arriba a cotes màximes quan les noves cònsols d'Escaldes-Engordany, Trini Marín, i de Sant Julià de Lòria, Montse Gil, decideixen començar el mandat apujant-se el sou. El situen en uns 5.000 euros en el mateix moment que el Govern està demanant esforços a la ciutadania i retalla els sous dels funcionaris. El web del Diari d'Andorra bat rècords en visites i comentaris contra la decisió de les cònsols. La pressió creix durant el febrer del 2012 i finalment, primer Marín i després Gil, faran marxa enrere. Però tenen el crèdit polític molt minvat.

El febrer del 2012 s'aprova la Llei d'inversions estrangeres, un dels pilars de la reforma econòmica. No només s'obre als estrangers no residents la possibilitat de tenir negocis a Andorra, sinó que també es desbloqueja l'accés a les professions liberals. Si hi ha reciprocitat, per exemple que un enginyer andorrà pugui exercir a França, els francesos podran treballar com a enginyers al Principat.

A l'abril es tanca amb França el conveni de no doble imposició. És la segona pedra angular de l'edifici de la reforma econòmica. L'acord significa que les empreses andorranes podran operar a França sense la penalització del 34 % de recàrrec en cada operació que s'aplicava en ser Andorra un paradís fiscal. Els convenis de no doble imposició permetran a les empreses andorranes treballar en el mercat europeu i pagar els impostos al Principat. Sense el conveni, l'atracció d'inversió estrangera és molt difícil perquè el que és interessant d'ubicar-se a les Valls és poder seguir operant sense traves a la Unió Europa i al mateix temps pagar una fiscalitat baixa a Andorra. En l'acord amb França, el gabinet Martí ha d'incloure el compromís per a l'establiment d'un futur IRPF del deu per cent. El conveni inclou una clàusula polèmica. França es reserva el dret futur a fer pagar a tots els ciutadans francesos impostos al mateix nivell visquin on visquin. Si en el futur París ho apliqués, significaria que els residents francesos a Principat (i a la resta del món) haurien de tributar amb el mateix percentatge que si visquessin a França. Es tracta d'una translació del model impositiu dels Estats Units.

Els demòcrates pateixen un fort trasbals al maig quan l'habitatge familiar del ministre Jordi Cinca rep dos impactes de bala, que arriben a les fines-

tres sense causar danys personals. L'acció es fa de matinada i es desconeix qui n'és l'autor o la motivació.

El maig del 2012, François Hollande es converteix en el nou copríncep francès en vèncer Nicolas Sarkozy en les presidencials franceses. El 15 de maig pren possessió com a copríncep i el 26 de juliol rep a l'Elisi Toni Martí i Vicenç Mateu.

El gran tràngol de la primera part de la legislatura arribarà amb el projecte d'heliport nacional. El Govern aprova la concessió a Heliand perquè construeixi i exploti la infraestructura, que estarà situada al roc del Patapou d'Andorra la Vella. Els veïns (la majoria d'alt poder adquisitiu) es mobilitzaran contra la ubicació i el comú d'Andorra la Vella els donarà suport. S'entrarà en una polèmica en què el pes dels atacs se l'endurà el ministre d'Ordenament, Jordi Alcobé. Els veïns i el comú forçaran que el Govern demani un informe a tècnics francesos sobre la seguretat d'instal·lar un heliport al Patapou. El dubtes que recull l'informe portaran l'Executiu a fer marxa enrere.

El Govern prepara per introduir-los el 2013 dos dels eixos de la reforma: la reestructuració sanitària i l'IVA (que s'anomenarà ISI). El primer projecte busca optimitzar els recursos per reduir el dèficit sanitari a nivells acceptables. El segon suposarà establir un impost indirecte homologable amb els dels països europeus. Passaran a estar taxats els béns i serveis amb un percentatge del 4,5 %.

A l'octubre, els sindicats de la funció pública treuen al carrer mig miler de manifestants per protestar contra el Govern. La marxa ha estat convocada pel grup AD800, però la immensa majoria dels presents són funcionaris que protesten per les retallades i el canvi del sistema de pensions públiques. Els treballadors de l'empresa privada continuen sense estar afiliats a sindicats ni tenir presència activa en les protestes. Els policies també protagonitzaran diferents reivindicacions contra el canvi del sistema de pensions, que en el seu cas encara és més avantatjós que el de la resta de funcionaris.

L'any 2012 es tanca amb l'entrada en vigor de la prohibició de fumar en els espais públics. Es tracta d'una llei inicialment impulsada per una iniciativa legislativa popular que va presentar un nombre de signatures superior al deu per cent del cens electoral a fi que els grups polítics haguessin de debatre-la.

El 2012 acaba amb el Govern en ple procés d'anar completant els processos per a la reforma econòmica enmig d'una crisi que continua erosionant mica en mica tots els sectors. La crisi és gairebé l'únic enemic polític de Martí després que el PS hagi entrat en una lluita interna entre partidaris i

opositors al lideratge de Jaume Bartumeu. El partit es trencarà i el sector «jaumista» abandonarà el PS i crearà una plataforma denominada Socialdemocràcia i Progrés. Els socialdemòcrates passaran a ser liderats per l'exministre Pere López. Dels sis consellers generals, tres es quedaran al PS i tres en marxaran.

El panorama polític a finals del 2012 queda molt favorable per als demòcrates, que veuen com l'oposició, que ja era minoritària, s'esmicola. Els principals rivals polítics de Martí passen a ser la crisi, la resistència dels sectors contraris a les reformes i la possibilitat que una part de DA tingui la temptació d'escindir-se veient que hi ha opcions de ser alternativa de poder. A falta d'esdeveniments, l'escenari electoral és molt favorable als demòcrates, que són els únics que poden tenir opció de presentar-se (i de guanyar) en les set demarcacions parroquials. Pel que fa al sistema electoral, el 2013 un grup de ciutadans liderats per l'històric dirigent de la UCPA Ramon Canut està buscant les signatures del deu per cent del cens electoral per presentar una iniciativa legislativa popular per implantar les llistes obertes.

I el 2013 es trencaran dos dels grans tabús de la història política nacional. Al gener es començarà a pagar el nou impost de societats, que taxa amb un deu per cent el benefici de les empreses. La realitat mostra, però, que la situació econòmica és tan complicada que la majoria dels negocis no han tingut guanys durant el 2012. I a l'estiu s'aprovarà l'impost sobre la renda de les persones físiques (IRPF), que ha de taxar els assalariats i el rendistes també amb un deu per cent. L'últim obstacle per acabar amb el mite del país sense impostos, els tributs directes, s'ha liquidat definitivament.

Annex. Síntesi de l'evolució dels partits polítics del període constitucional amb llista a la circumscripció nacional en les eleccions generals

1993

Agrupament Nacional Democràtic (AND)

És el partit creat per a les eleccions del 1993 pel bloc constitucionalista majoritari, amb una presència important a Sant Julià de Lòria, Escaldes-Engordany i Encamp. A cada parròquia hi ha diversos barons, però el lideratge correspon a Òscar Ribas Reig. És un partit amb vocació centrista que vol ser equidistant dels liberals (a la dreta) i de Nova Democràcia (a l'esquerra). També vol ser un terme mitjà entre les forces centralistes (donar més pes electoral a la capital i a Escaldes-Engordany com a zones més poblades) i les parroquialistes (defensores de les tradicions i dels drets històrics de les parròquies menys poblades per mantenir l'equitat absoluta entre les set). Òscar Ribas serà el cap de Govern amb els vuit consellers de l'AND, però en menys d'un any haurà de renunciar en perdre una qüestió de confiança.

Unió Liberal (UL)

Neix de la fusió de diversos petits partits de caire conservador d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. El lideratge a nivell fundacional correspon a l'exsíndic Francesc Cerqueda, però la figura de Marc Forné emergirà per passar a ser qui encapçali la formació. És un partit centralista i de caire conservador, molt centrat en la defensa de la no-implantació d'impostos i de la mínima intervenció de l'Estat en l'economia. El nom defineix l'agrupació dels partits que es consideren d'ideologia liberal a Andorra la Vella i a Escaldes-Engordany. Tot i tenir només cinc consellers, els liberals governaran durant la major part de la legislatura amb Marc Forné després que Òscar Ribas perdi una qüestió de confiança.

Nova Democràcia (ND)

S'articula com a herència d'Entesa i Progrés, la força constitucionalista arrelada a Andorra la Vella. El líder és Jaume Bartumeu i la formació es defineix com a centralista i progressista. Es tracta d'una esquerra a l'andorrana, amb uns plantejaments molt allunyats dels estàndards europeus. Defensa l'apropament a Europa i el desplegament de lleis que donin més garanties socials. Obté cinc consellers, però es negarà a entrar al gabinet Ribas i acabarà sent una peça clau en la caiguda de l'Executiu de l'AND.

Coalició Nacional Andorrana (CNA)

És el moviment que intenta unir les forces parroquialistes que defensen l'Andorra tradicional. No hi ha un lideratge clar perquè en realitat és una suma de partits locals que han fet una llista conjunta a escala nacional per aconseguir més consellers. Representen el tradicionalisme històric de caire conservador que s'oposa tant al progressisme com al neoliberalisme. Serà un partit ocasional que només concorrerà en aquestes eleccions. Aconseguirà cinc consellers, i passarà a donar suport al gabinet de Marc Forné, però sense entrar a formar part del Govern.

Agrupament Canillo-la Massana

Dos dels partits locals tradicionalistes (Unitat i Renovació de Canillo i Grup d'Opinió Liberal de la Massana) van decidir unir-se després de guanyar els escons a les seves parròquies. La unió els permetia tenir un grup parlamentari propi, mentre que per separat haurien hagut d'anar al grup mixt. Tenen plantejaments molt similars al CNA. També es dissoldrà un cop acabada la legislatura. Assoleix quatre consellers i donarà suport al gabinet de Marc Forné, però sense entrar a formar part del Govern.

Iniciativa Democràtica Nacional (IDN)

És el «partit dels joves», que recull la generació que va un pas per endavant en les reivindicacions i que té plantejaments molt més agosarats en els temes més polèmics com els impostos o la nacionalitat. D'ideologia assimilable a la socialdemocràcia, és liderat per Vicenç Mateu. És centralista i antiparroquialista. Disposarà de dos consellers, però no entrarà en el govern Ribas.

1997

Unió Liberal (UL)

La Unió Liberal és una coalició entre el partit del mateix nom que es presentava el 1993 agrupant els liberals d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany i les formacions parroquialistes de la Coalició Nacional Andorrana i l'Agrupament Canillo-la Massana. Els dos grups tradicionalistes havien donat suport al gabinet de Marc Forné. La nova Unió Liberal té presència a pràcticament tot el territori i ha constituït un bloc sòlid que agrupa la major part de les forces conservadores. Però es tracta simplement d'una unió electoral i de govern, ja que les forces locals no s'han fusionat dins de la Unió Liberal i a cada territori manen els barons locals. L'amalgama provoca que UL perdi l'essència original i tingui un ideari escàs per evitar posicionaments enfrontats entre forces tan diferents. Passa a ser un grup tradicionalista perquè el pes dels consellers de les parròquies menys poblades és superior al dels d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. La Coalició es va adaptant als interessos parroquialistes, no per convenciment, sinó per una qüestió numèrica. El lideratge, però, continua clarament en mans de Marc Forné, que governarà amb majoria absoluta i amb divuit consellers.

Agrupament Nacional Democràtic (AND)

És el mateix partit del 1993, però debilitat per la dimissió d'Òscar Ribas i la frustració per haver governat només uns mesos. Continua amb els barons locals a cada parròquia i amb el lauredià Ladislau Baró com a cap de llista. Ha virat cap al centralisme i el progressisme, més que per voluntat pròpia, per contraposar-se als liberals, de qui es consideren l'alternativa de poder. Es converteix en el principal partit de l'oposició, amb sis consellers.

Nova Democràcia (ND)

Sense canvis respecte al 1993, amb Jaume Bartumeu com a líder. Perd força en un escenari en què l'AND li ha pres terreny en ser el principal partit de l'oposició. Vira més cap a l'esquerra per diferenciar-se de l'Agrupament Nacional Democràtic. S'enfonsa electoralment i només aconsegueix dos consellers.

Iniciativa Democràtica Nacional (IDN)

Continua sent una força minoritària, liderada per Vicenç Mateu. És igualment la més progressista, però perd bona part de la seva aura com a «partit dels joves» en haver permès la continuïtat del govern Forné i haver deixat passar el pressupost del 1996. Manté els dos consellers.

2001

Partit Liberal d'Andorra (PLA)

El Partit Liberal és l'evolució de la Unió Liberal. Les diferents formacions locals han passat a ser els comitès locals del PLA, integrats a la formació. El lideratge està assentat al voltant de Marc Forné. És el primer partit de la història del país amb representació a tot el territori i capaç de fer llistes a totes les parròquies. És un projecte consolidat, amb ideari difús per no provocar lluites internes. El PLA ha assumit, però, bona part de l'ideari parroquialista i tradicionalista i l'ha dotat de pragmatisme. És el gran partit conservador, en el qual s'agrupa la major part de les famílies polítiques tradicionals. Forné governarà amb majoria absoluta i amb disset consellers.

Partit Socialdemòcrata (PS)

L'esfondrament dels partits del bloc constitucionalista (AND, ND i IDN) deriva en l'intent de crear una gran força progressista que sigui l'alternativa als liberals. El projecte s'anomenava Partit Demòcrata i Social (PDS). Fracassa per les històriques rancúnies personals i per les dues visions ideològiques. Jaume Bartumeu és qui pren la iniciativa de desmarcar-se del projecte i optar per la creació d'una formació d'ideologia socialdemòcrata. Al principi només té un petit grup de seguidors, però quan el PDS es trenca definitivament, els socialdemòcrates acullen els militants de caire més progressista. El PS, liderat per Jaume Bartumeu, serà la suma de ND més una part de l'AND (especialment el bloc encampadà) i la major part de membres d'IDN que han decidit continuar en la política. El nou partit té una bona implantació a Andorra la Vella, Escaldes-Engordany i Encamp, però molt escassa a les parròquies altes i a Sant Julià. Es converteix en el principal partit de l'oposició, amb sis consellers.

Partit Demòcrata (PD)

La divisió del projecte del Partit Demòcrata i Social provoca que la part dels impulsors que es considera centrista iniciï un projecte separat. El Partit Demòcrata (PD) és liderat per l'excònsol d'Encamp Jordi Mas. Està format per la major part de l'Agrupament Nacional Democràtic, tot i que una part d'aquesta formació marxa al PS, i per l'agregació de figures parroquials conservadores que han abandonat el projecte liberal, com el massanenc Antoni Garrallà o l'ordinenc Josep Duró. La barreja forma una amalgama que buscarà ser un partit equidistant entre els liberals i el PS, però que en realitat té un marcat perfil parroquialista i conservador. Fracassa electoralment en quedar-se amb cinc consellers. Es dissoldrà abans d'acabar-se la legislatura per donar lloc a diverses petites formacions.

2005

Partit Liberal d'Andorra (PLA)

El Partit Liberal continua sent el bloc que aglutina els conservadors. Amb llistes a les set parròquies, el lideratge ha passat de Marc Forné, que ja no es pot presentar en haver guanyat dues eleccions, al lauredià Albert Pintat. Els liberals, en una dècada al poder, han evolucionat ideològicament en constatar la necessitat de reformar un model econòmic i social que comença a esgotar-se. El PLA de Pintat és una formació més moderada, favorable a un marc fiscal, l'apropament a Europa i l'obertura econòmica. Involuntàriament passa a ser un partit centrista, però tocat de mort pel desgast de la dècada de Forné en el poder. Amb Pintat intenta refundar-se, tot i que no ho aconseguirà. Pintat governarà amb catorze consellers i es veurà obligat a pactar amb CDA + Segle 21.

Partit Socialdemòcrata (PS)

El Partit Socialdemòcrata continua liderat per Jaume Bartumeu i s'ha consolidat com la gran alternativa als liberals. Precisament utilitzarà el nom de L'Alternativa per a crear una coalició que li permeti ser competitiu a les parròquies altes. Només aconseguirà coalitzar-se amb el Grup d'Unió Parroquial Independent a Ordino i amb una petita formació (Renovació Democràtica) a la resta de les parròquies. El PS ha passat a ser el partit amb més suports a les parròquies centrals, però no aconsegueix ser un aspirant a guanyar en les més tradicionals. Ideològicament, s'ha mogut més a l'esquerra amb plantejaments cada cop més similars a la socialdemocràcia europea, sense problemes per criticar alguns dels temes tabú com el contraban i l'evasió fiscal. Es queda amb dotze consellers i es converteix en alternativa de govern real al PLA.

Centre Demòcrata Andorrà + Segle 21 (CDA+S21)

El fracàs del Partit Demòcrata deriva en la creació d'una sèrie de petits partits que intenten ocupar el centre i buscar un espai intermedi entre el PLA i el PS. La part més gran del PD passa a constituir-se com a Centre Demòcrata Andorrà (CDA). El partit ja és una barreja indivisible entre parroquialistes que han abandonat el projecte liberal i antics membres de l'AND. Tot i denominar-se centristes, estan situats més a la dreta que el PLA i mantenen postulats tradicionals, com l'oposició a l'obertura al capital estranger, ja superats pels liberals.

Els hereus de l'AND a Sant Julià creen una força anomenada Segle 21, que vol ser també un projecte de caire centrista. Segle 21 acabarà acollint els escindits dels liberals de Canillo, liderats per Bibiana Rossa. És la unió de dues formacions locals que no acaben de trobar encaix en un partit nacional.

Centre Demòcrata Andorrà i Segle 21 arriben a un acord per crear una coalició electoral que només obtindrà dos consellers. El fracàs electoral, però, es veurà compensat pel fet que els liberals els necessitaran per governar. I ho utilitzaran per a frenar bona part de les reformes, com l'obertura econòmica, plantejades per Pintat. Es dissoldran al final de la legislatura.

Renovació Democràtica (RD)

Els militants escaldencs del Partit Demòcrata opten per crear un partit propi, Renovació Democràtica, liderat per l'exconseller demòcrata Patrick Garcia. D'ideologia confusa, busca fer-se un lloc entre els múltiples partits que es declaren centristes. La seva vocació és tenir militants a totes les parròquies, però la part fonamental dels seus membres és d'Escaldes. En els comicis del 2005 presenten llista pròpia a la circumscripció nacional, però van integrats a les llistes de L'Alternativa en les candidatures parroquials. No obtenen cap conseller per la nacional. En la parroquial d'Escaldes, la victòria de L'Alternativa els suposa que el representant de RD, Ricard de Haro, obtingui l'escó. El conflicte de convivència amb el PS farà que abandonin L'Alternativa abans de finalitzar la legislatura.

Els Verds

Els Verds són un grup minoritari que prové de la unió d'escindits del PS i independents. Tenen un ideari ecosocialista similar als dels partits europeus d'aquesta ideologia. Aposten per un programa amb propostes absolutament diferents a les de la resta de partits. La cap de llista és Isabel Lozano. Queden com a força extraparlamentària, amb minsos percentatges de vot que van de l'1 al 4 % segons les parròquies.

2009

Partit Socialdemòcrata (PS)

Els socialdemòcrates continuen liderats per Jaume Bartumeu, que aconsegueix portar al projecte polític independents que els donen un aire més moderat. El partit és capaç de transmetre que ha arribat el moment del canvi després de pràcticament quinze anys de governs liberals. El triomf del PS és, però, agredolç, ja que es queda amb catorze consellers, a un sol de la majoria absoluta. I aquest factor serà clau. Bartumeu no aconseguirà que Andorra pel Canvi doni suport als projectes de l'Executiu. La legislatura serà un calvari, perquè no s'arriba a aprovar cap pressupost. En dos anys es convocaran eleccions anticipades, amb un PS molt tocat pel fracàs de la legislatura.

Coalició Reformista (CR)

Un cop constatat que el projecte liberal està esgotat, la major part del PLA opta per entrar en una coalició. Antics polítics allunyats de la primera línia, com Ladislau Baró o Vicenç Mateu, creen el projecte de Nou Centre, que s'acabarà unint als hereus dels liberals per formar la Coalició Reformista. En el nom s'explica la ideologia. El programa es basa en la necessitat de reformes estructurals econòmiques i socials. El lideratge queda en mans dels liberals com a força majoritària. El cap de llista serà l'exsíndic Joan Gabriel. Però el lideratge ideològic recaurà fonamentalment en els representants de Nou Centre. CR aconsegueix un resultat molt bo, amb dotze consellers, tenint en compte l'important vot de càstig als liberals. Tot i que teòricament és el partit conservador, els plantejaments més tradicionalistes d'Andorra pel Canvi el situaran al centre.

Andorra pel Canvi (CR)

Andorra pel Canvi és una plataforma que acaba recollint els grups polítics que han quedat fora del projecte de Coalició Reformista. Té el nucli inicial a Encamp, on la major part del PLA decideix optar per un projecte diferent del de CR. Després s'hi aniran unint altres grups parroquials escindits dels liberals. A Sant Julià s'hi integra Segle 21, que no es pot integrar a CR perquè ja ho ha fet Unió Laurediana, l'enemic polític irreconciliable. Renovació Democràtica també hi entra com una part de l'antic PLA d'Andorra la Vella i Ordino. El collage de grups sense un ideari concret queda unit amb

l'elecció d'un líder que agafarà tot el protagonisme: l'economista Eusebi Nomen. El partit disposarà de tres consellers bàsics per a la governabilitat, però des del primer moment es convertirà en la principal oposició al PS. Nomen se subrogarà de facto el paper de líder de l'oposició. El rebuig a bona part de les reformes converteix la plataforma en una formació que recupera en part l'ideari tradicionalista amb l'oposició a un marc fiscal homologable, l'obertura econòmica o l'aproximació a Europa. Nomen aconseguirà fer-se un nom com a *enfant terrible* de la política andorrana, però pagarà un preu molt alt: el seu protagonisme excessiu acabarà amb lluites internes que porten Segle 21 i RD a abandonar la plataforma. D'altra banda, quedarà per a l'elector, juntament amb Bartumeu, com el gran responsable del bloqueig polític que porta a la dissolució anticipada. La pràctica totalitat del partit acabarà marxant quan es comenci a estructurar el projecte dels Demòcrates.

Els Verds

El projecte ecosocialista d'Els Verds continua sent compartit només per una petita part de l'electorat. Isabel Lozano no assoleix cap conseller en rebre poc més d'un 3 % dels vots.

Unió Nacional de Progrés (UNP)

El projecte personal de Tomàs Pascual aconsegueix el centenar de signatures suficients per a presentar una llista nacional. En el recompte tindrà menys vots (88) que signatures.

2011

Demòcrates per Andorra (DA)

El fracàs de la legislatura de Bartumeu unit a la caiguda en picat de l'economia per la persistència de la crisi creen un efecte de coincidència en bona part de la classe política, antiga i nova, respecte al fet que cal un projecte transversal. S'ha estès la sensació que sense reformes estructurals la viabilitat del país està en perill. Al mateix temps, l'oposició a la figura de Bartumeu és l'element d'unió que fa falta perquè gent de totes les famílies polítiques entri en un projecte comú. I s'articula de forma diferent a partir de dues figures: Toni Martí i Jordi Cinca. Els dos polítics havien estat en

el PLA i en el PS, respectivament, però ara arriben com a independents. Es fan visites parròquia per parròquia per anar aconseguint adhesions. El resultat és que dins del projecte batejat com a Demòcrates per Andorra hi entren la immensa majoria dels antics liberals, els reformistes, la pràctica totalitat d'Andorra pel Canvi, gairebé tots els partits locals, i s'hi afegeixen figures independents. És la unió de gairebé totes les forces polítiques excepte el PS, Eusebi Nomen i Els Verds. Un cop més, no hi ha ideari, excepte la promesa que ha arribat l'hora dels tècnics i de deixar de banda la guerra de guerrilles política que ha portat el país a una situació límit.

El resultat supera totes les expectatives i el projecte que finalment encapçala Toni Martí arriba als vint-i-dos consellers. És el primer cop a la història d'Andorra que un partit venç a les set parròquies. Martí serà el cap de Govern amb l'objectiu de tirar endavant les grans reformes econòmiques i socials pendents.

Partit Socialdemòcrata (PS)

Els socialdemòcrates es tornen a presentar liderats per Jaume Bartumeu, a qui les urnes castiguen amb duresa. Només obté sis consellers. La caiguda lliure del PS provoca que sectors interns com Esquerra Socialista o el grup afí a la cònsol d'Andorra la Vella, Rosa Ferrer, demanin un canvi de lideratge. Els crítics no aconseguiran l'objectiu i abandonaran el partit. A mitja legislatura, però, la major part del PS vol un relleu. Bartumeu decideix marxar del partit que va crear acusant-los d'haver-se radicalitzat i crea la plataforma Socialdemocràcia i Progrés. La major part dels afiliats, però, opta per continuar al PS, tot i que el grup parlamentari es queda amb tres consellers que continuen al partit i tres, inclòs Bartumeu, que marxen. El nou líder del PS és l'exministre de finances Pere López.

Andorra pel Canvi (ApC)

El projecte unipersonal de Nomen es queda sense representació parlamentària per unes desenes de vots. La pràctica totalitat del que quedava de l'ApC del 2009 ha entrat al projecte demòcrata.

Els Verds

Un cop més, la formació ecosocialista, liderada per Isabel Lozano, obté poc més del 3 % dels vots: 126.

Bibliografia

ADELLACH, Bonaventura; GANYET, Ramon. *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra la Vella: Consell General, 1977.

Andorra en el àmbit jurídic europeu. Jornades de la Asociación Española de Derecho Internacional. Andorra: Jefatura del Estado Andorrano, Copríncep Episcopal, 1996.

Anuari del Diari d'Andorra. Edicions dels anys 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011 i 2012. Premsa Andorrana, SA.

El procés constituent de la Constitució del Principat d'Andorra. Reports i transcripcions de la Comissió Tripartida, 1991-1992. Andorra la Vella: Consell General, 2006.

GUILLAMET, Jordi. *Nova aproximació a la història d'Andorra*. Sant Julià de Lòria: Institut d'Estudis Andorrans; Barcelona: Altair, 2009.

LÓPEZ, Esteve; PERUGA, Joan; TUDEL, Carme. *L'Andorra del segle XIX: De la reforma a la Revolució del 1881*. Andorra la Vella: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988.

MARQUÈS, Nemesi. *Les institucions públiques del Principat*. Andorra: Universitat d'Andorra i Fundació Crèdit Andorrà, 2005.

POY, Ricard. *El repte. Records d'un cap de Govern d'Andorra*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA i Fundació Julià Reig, 2002.

–. *El somni. Records d'un cap de Govern d'Andorra*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA i Fundació Julià Reig, 2004.

–. *Unes memòries possibles del doctor Molines*. Barcelona: Nova Era, 2012.

VALLS, Àlvar. *La nova constitució d'Andorra*. Andorra la Vella: Premsa Andorrana, SA, 1993.

–. *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*. Andorra la Vella: Fundació Crèdit Andorrà, 2006.

Premsa

Diari d'Andorra.

El País, 1982-1995.

El Periódico de Catalunya, 1982-1995.

Informacions.

La Vanguardia, 1982-1995.

Poble Andorrà.

UNIVERSITAT D'ANDORRA

Aquest volum posa a l'abast del públic els coneixements essencials sobre l'entorn comunicatiu del Principat d'Andorra, fent un èmfasi especial en les línies principals de la història i l'estructura dels mitjans de comunicació de masses al país pirinenc, però sense descuidar l'ús distintiu de la llengua catalana ni els contextos jurídics i polítics que han determinat la seva configuració actual. Des d'aquesta perspectiva,

s'hi poden identificar els canvis del marc polític i legal, social i cultural, que han envoltat l'evolució pròpia del sistema de comunicació andorrà. Es tracta d'una aproximació general que permet conèixer el sector de la comunicació a Andorra, especialment en el seu vessant periodístic. Pot servir de guia d'iniciació per a un públic ampli, però també de porta d'entrada a recerques més aprofundides.

9 789992 030592

ISBN 978-99920-3-059-2